

Rejseberetninger som kulturelle tegn.

En mikrohistorisk undersøgelse af mødets betydning i teori og praksis.

Af Liv Egholm.

Ph.D. afhandling
Center for historie, IHKS
Syddansk Universitet

Summary in English.

The dissertation;”Travel Accounts as Cultural Signs. A microhistorian analysis about the meaning of the “meeting” in theory and praxis” explores a theoretical as well as a specific practical *problematique*.

Chapter 1 gives an account of the two “problem descriptions”, their reasons and the connection between them and also of the reasons why, I have structured the dissetation in a different way than normally done. In different terms the theoretical and practical problem descriptions are based on each other and the dissertation will therefore show not only how they relate to each other but also how the different practical hypotheses are combined. This is shown through a processual *manier de écrire*

The theoretical “problem description” is based on the post-structual critique, which problemize the correspondence between a given historic source and the past, as well as the illusion of the language as a transparent medium. “The linguistic turn” has established a critical agenda with regards to the basis of the science of history, and the question about the relation of language to the world and its formative role has been raised. On this background the dissertation will discuss the idea of the historical source and status of the historical narrative in the microhistorical theories and methodologies which is used in the practical analyses of the dissertation. Furthermore, the question whether microhistory (microstoria) as a new methodology can offer a possible mode for the writing of history in the period of the linguistic turn, will be explored.

In every practical historical research the questions about the source and the status of the narrative are accentuated, even though these relations not always has been discussed so tensed. This is why the microhistorical treatment of these subjects will be explored through a practical microhistorical analysis of a case-study.

The practical “problem describtion” explores how the idea of being a secularised civilised human being could be established through the “meeting” with “the strange” in the beginning of the Italian renaissance. This is primarily illuminated through a microhistorian analysis of the travel account, *Itinerario* by Ludovico de Varthema, from 1510.

Chapter 2 contains a general historiographical and theoretical discussion of microhistory. The microhistorical approach is described through the idea of culture,

which is based on the idea that “culture” is negotiated all the time, and that this negotiation is placed in the currently lived life. This is the reason why the microhistorians use a concentrated scale of analysis, where the turning point is placed in the practical life of few named individuals, studied through a “thick description”. The methodological grips are introduced on the basis of their theoretical pillars. The question of representation- what count as representative- is discussed in general, and the idea of “the normal exception” is presented. The particular form of microhistorian representation, which is characterized by the distinct presence of the author in the text, the use of very long quotes from the sources, and the ongoing try out of hypotheses, is portrayed and discussed in relation to its perception-value. Finally it is discussed whether or not the microhistorian approach is capable of serious replies to the post-modern challenge.

Chapter 3 presents the connection between constructivism and the historiography of identity. This leads naturally to a presentation of Ludovico de Varthema, his travelling route and his travel account, in addition with besides its motivation and the research which earlier has been conducted on it.

In this chapter, it is argued that the analysis of the travel account falls in 3 parts based on the identification of 3 different narrative speeds in the travel account .

In chapter 4 the subject is a circumscription of the genre used by the travel accounts and their different purposes. This is related to the definition of the secularized traveller by Joan-Pau Rubiés. His definition is contained in the idea of the individual view as expressed in a first-person narrator, which at the same time de-contextualizes the travel account from position, occupation and purpose, and uses “the critical common sense”. Two further points about the secularized traveller are elaborated in the dissertation. The first is rooted in a practical logic; it is the concept of “the others” as human beings with a soul. The other is a moral “*stato di anima*”. From this point of view, the early travel accounts, Varthemas own travel account, and the later travel accounts, are analyzed in order to discuss whether or not Varthema separate himself from these. This makes it fairly possible to view the book as “the normal exception”. Varthema is characterized as a transitional figure, which reinterprete the tradition in a partly new edition containing both the traditional Christian religiosity as well as the secularized–humanistic features.

Chapter 5 analyzes the 1. narrative speed: Varthema’s view of the strangers. It is shown how the strangers generally are characterized in 3 categories, either as christians, muslim moors or pagans. Simultaneously with these three categorisations, 4 parameters of civilizations are pointed out. They are founded on the measure of how much the body is covered, the colour of the skin, the amount of wealth and the practice of trade, as well as shapes of weapons and juridical practices. In the travel account a contradictory story can exemplified, which results in another way of

categorizing in the “meeting” with the unthinkable. The contradictory story gives a reason to discuss different aspects of the flexible view on strangers.

Chapter 6 examines whether the discursivation of the strangers and hereby the establishing of identities was bound to the position of certain roles and models, which limited the identity to a set of specific qualities. To point out which figures of legitimacy Varthema uses in his travel account, a concentrated reading of the 2. narrative speed, which is found in the many small prologues and the appendix, is forwarded. It is argued that the primary figure of legitimation used in the travel account is the practical scientist, who by his personal inspection accomplished the true knowledge, which could enlighten “noble souls”. Also in this narrative speed, there can be observed a fissure in the use of truth paradigms in the travel account. Besides the more empirically founded paradigm of truth, we can detect a Christian paradigm of truth in the text, which again is strengthened in the “meeting” with the unthinkable, which then acts as mirror for the reflections of discursivation.

Chapter 7 analyze Varthemas self-fashioning through representation of his own role and his own actions at the journey, which can be observed in the 3. narrative speed. This displays how his self-fashioning is shaping and confirming the role he consciously or unconsciously considers wishful to fashion himself through. Varthemas use of the concept “ingengo” as analogous to the concept “prudense” is discussed through a close reading of his way to self-fashioning and his arguments about the hypocritical and simulation. Additionally his application of “reason” is analyzed as an accumulating notion, which keeps the contradictory stories together as a whole. It is proved how the concept of “reason” works as a line of demarcation, whereby the concept can be shared by both stoicism and humanism, with each of their own interpretation of the role played by “reason”.

Chapter 8 returns to the theoretical discussion of the idea of the source and the status of the historical tale, based on experiences from the empirical analyses. The different historical approaches, as the linguistic turn, the social constructivism and the *funktionelle kildebegreb*- concept of “the functional idea of source”. The intention is to formulate a concept of science, which on the one hand do not leave out of account the new knowledge about the meaning of the form and language, and on the other hand do not close and encircle language in it self.

To catch this tension, the “meeting” is pointed out as an important component in the creation of historical knowledge. The methodological operations are compared and discussed with the other historical approaches. The microhistorical idea of the source is discussed and its scientific ground is found in the peircian semiotic theory of signs, where the concept of abduction offers a concept of science, which uses both the notion of coherence and a reformulated notion of correspondence-theory. It is shown that these theories can be included in the concept of “the functional idea of source”, based on the paludanian definition of “levnsbegrebet” as based on theory.

Chapter 9 sums up the traces collected for the solution of both the practical and theoretical problem descriptions. The solution at the practical problem description is based as well on the homogeneous and dominating story, as on the contradictory stories. It is shown how the turning point for the appearance of the contradictory stories is the occurrence of the unthinkable. Based on the microhistorical analyses at chapter 5-7, the concept of “reason” is singled out as the comprehensive factor/idea, which is capable of encompassing two very different cosmologies, figures of legitimacy and self-fashionings. Based on the concluding remarks about the idea of the historical source at the microhistorical theory and methodology, the status of the empirical analyses are discussed. This includes the summing up of the idea of the “meeting” and the questions of utilizing both notions of correspondence and coherence. Finally the dissertations own written form is discussed and an answer to the question, whether the microhistorical analyses represent a third way, is reached.

Liv Egholm.
Oktober, 2004

Referat på dansk.

I afhandlingen ”Rejseberetninger som kulturelle tegn. En mikrohistorisk undersøgelse af mødets betydning i teori og i praksis” undersøges både en overordnet teoretisk og en mere specifik empirisk problemstilling.

I kapitel 1 redegøres der for problemstillingerne, deres begrundelse og sammenhæng. Der gøres samtidig rede for de tanker, der har foranlediget afhandlingens lidt anderledes struktur. Afhandlingen er skrevet processuelt, da den både opererer med en teoretisk og empirisk problemstilling, der i forskellig grad bygger på hinanden og vil derfor forsøge at vise ikke blot, hvorledes de teoretiske og empiriske problemstillinger forholder sig til hinanden, men også hvorledes de forskellige praktiske hypoteser bygger på en masse sammenhængende spor, hvis forbindelser fremtræder tydeligere i den processuelle beskrivelse.

Den overordnede teoretiske problemstilling tager udgangspunkt i den kritik af historiefagets fundament, der er blevet rejst af de poststrukturalistiske teorier. Her har især ”den sproglige vending” sat dagsordenen i forhold til at kritisere historiefagets udgangspunkt i, at det er muligt at slutte fra en given historisk kilde til den forgangne fortid. Den sproglige vending har problematiseret både den korrespondenstankegang, der er forudsætningen herfor, og forestillingen om sproget som et gennemsigtigt medium. Således er spørgsmålet om sprogets forhold til verden og dets formende rolle blevet rejst. På baggrund af denne kritik, vil afhandlingen diskutere det historiske kildebegreb og den historiske fortællings status i forhold til den mikrohistoriske tilgang, der anvendes i afhandlingens praktiske analyse, for derigennem at undersøge om denne tilgang kan vise en navigationsdygtig historieskrivning i den sproglige vendings æra.

I mødet med empirien bliver spørgsmålene om kilden og fortællingens status accentueret, da lige præcis disse står helt centralt i en empirisk undersøgelse, om end disse forhold ikke altid diskuteres så indgående. Derfor undersøges hvorledes den mikrohistoriske tilgang behandler disse emner gennem en empirisk mikrohistorisk analyse af en case.

Den empiriske problemstilling undersøger, hvorledes forestillingen om at være et verdsligt civiliseret menneske kunne etableres gennem mødet med det fremmede i begyndelsen af den italienske renaissance. Denne problemstilling bliver først og fremmest belyst gennem en mikrohistorisk analyse af Ludovico de Varthemas rejseberetning *Itinerario* fra 1510.

Kapitel 2 rummer en principiel diskussion af mikrohistorien, der er af historiografisk og historieteoretisk tilsnit. Den mikrohistoriske tilgang beskrives gennem dens kulturbegreb, der forudsætter at kulturen hele tiden er til forhandling og at denne forhandling finder sted i det levede liv. Dette er baggrunden for at mikrohistorikerne har valgt at anvende en koncentreret analysekala, der har omdrejningspunkt i de enkelte navngivne individers praktiske liv, der studeres ud fra en tæt beskrivelse, der sigter mod "Thick description". De metodiske greb introduceres ud fra deres forankring i det teoretiske fundament. Spørgsmålet om repræsentativitet diskuteres generelt, og begrebet "den normale undtagelse" præsenteres. Den særlige mikrohistoriske fremstillingsform, der er karakteriseret ved forfatterens tydelige tilstedeværelse i teksten, anvendelsen af lange kildecitater, og en hypoteseafprøvende fremstilling, beskrives og diskuteres i forhold til dens erkendelsesværdi. Endeligt diskuteres hvorvidt den mikrohistoriske tilgang er i stand til at indeholde de postmoderne erkendelser.

Kapitel 3 præsenterer i forlængelse af 2. kapitel sammenhængen mellem konstruktivisme og et rids af identitetsforskningens historiografi. Dette leder videre til en præsentation af Ludovico de Varthema og hans rejserute og nedskrevne rejseberetning, dens ophavssituation og den forskning, der har spundet sig herom. Der argumenteres for at analysere rejseberetningen i 3 dele på baggrund af identificeringen af 3 forskellige narrative hastigheder i rejseberetningen.

I kapitel 4 diskuteres en genrebestemmelse af rejseberetninger, samt deres forskellige formål. Dette relateres til Joan-Pau Rubiés' definition af den verdslige rejsende, der fokuserer på det individuelle syn, udtrykt med omdrejningspunkt i førstepersons jeg-fortæller, som samtidig de-kontekstualiserede rejseberetningerne fra position, erhverv og formål. Foruden anvendelsen af "den kritiske sunde fornuft". Herudover påpeges der i afhandlingen yderligere to faktorer. Den første, med rod i den praktiske fornuft, opfattelsen af de andre som mennesker med en sjæl. Den anden, en moralsk "stato di anima". Herudfra analyseres både de tidligere rejseberetninger, Varthemas egen rejseberetning og de senere rejseberetninger, for at redegøre for, hvorledes Varthema adskiller sig fra disse, hvilket gør det rimeligt at se bogen som "den normale undtagelse". Varthema karakteriseres som en overgangsfigur, der genfortolker traditionen i en delvis ny udgave, indeholdende både de traditionelle kristen-religiøse og nye verdslig-humanistiske træk.

Kapitel 5 analyserer Varthemas billede af de fremmede, med udgangspunkt i 1. narrative hastighed. Det vises, hvorledes de fremmede overordnet kategoriseres i 3 kategorier enten de kristne, de muslimske maurere, eller hedningerne. Samtidig med at de tre kategoriseringer identificeres, udpeges der også 4 civilisationsparametre, hvilende på kroppens tildækningsgrad, hudfarve, velstand og handel, samt

våbenformer og lovgivning. Der påpeges en modfortælling i rejseberetningen, der resulterer i en anden kategorisering og som kan identificeres ved mødet med det utænkelige. Modfortællingen giver anledning til at diskutere forskellige aspekter ved fremmedbilledernes bevægelighed.

Kapitel 6 undersøger om italesættelsen af de fremmede og herigennem etableringen af identitet var bundet til indtagelsen af nogle bestemte roller og modeller, der afgrænsede identitetsetableringen til specifikke kvaliteter. Dette undersøges gennem nærlæsningen af de mange små forord og appendikset, som udgør 2. narrative hastighed, for at udpege hvilke legitimitetsfigurer Varthema gør brug af i rejseberetningen. Der argumenteres således primært for at legitimationsfiguren, der anvendes i rejseberetning er den praktiske videnskabsmand, der ved selvsyn opnåede den sande viden, der ville berige "ædle sjæle". Også i denne narrative hastighed kan der iagttages en sprække i rejseberetningens brug af sandhedsparadigme. Således kan også et mere kristen-religiøst sandhedsparadigme iagttages i teksten, hvilket igen forstærkes i mødet med det utænkelige.

Kapitel 7 undersøger Varthemas selvscenesættelse, gennem beskrivelsen af hans egen rolle og handlinger på rejsen, der kan iagttages i 3. narrative hastighed. Det vises hvorledes hans selvscenesættelse er med til at forme og konfirmere den rolle han bevidst eller ubevidst betragter som ønskværdig at iscenesætte sig igennem. Gennem en nærlæsning af Varthemas iscenesættelse, samt hans diskussion af hykleri og forstillelse, diskuteres hans brug af begrebet ingegno som analogt til begrebet prudense. Derudover analyseres hans anvendelse af fornuften som det samlende begreb, der holder modfortællingerne sammen i et hele. Der gøres rede for at fornuften fungerer som en demarkationsgrænse, hvormed begrebet skræver over både stoicismen og humanismen, med hver sin udlægning af fornuftens rolle.

Kapitel 8 vender, på baggrund af erfaringerne fra den empiriske analyse, tilbage til den overordnede teoretiske diskussion af kildens status og fortællingens rolle. Her diskuteres den sproglige vending, socialkonstruktivismen og det funktionelle kildebegreb. Hensigten er at finde et videnskabsbegreb, der på den ene side ikke afsnører de nye indsigter i formens og sprogets betydning, men som på en anden side heller ikke lukker sproget om sig selv. For at indfange dette spændingsfelt udpeges mødet som en vigtig medspiller i konstruktionen af den historiske viden. De metodiske greb i mikrohistorien, sammenlignes og diskuteres i forhold til de andre præsenterede tilgange, og der redegøres for det mikrohistoriske kildebegreb. Hvorefter dets videnskabelighed afsøges og findes i den peircianske tegnteori, hvis abduktionsbegreb tilbyder en videnskabelighed, der benytter sig af både kohærens og en nyfortolket korrespondens. Der påvises at disse teorier kan indeholdes i det funktionelle kildebegreb, hvis det er den paludanske definition af levnsudnyttelsen som teoribåren.

Kapitel 9 er en opsummering af de spor, der er indsamlet til besvarelse af den empiriske og den teoretiske problemstilling. Den empiriske problemstilling besvares udfra både den homogene og dominerende fortælling, og dens modfortællinger, og der vises hvorledes omdrejningspunktet for modfortællingernes fremkomst er forekomsten af det utænkelige. På baggrund af den mikrohistoriske analyse i kap. 5-7 udpeges begrebet fornuft som den samlende faktor, der formår at samle to meget forskellige kosmologier, legitimationsfigurer, forklaringsmodeller og selvscenesættelser. På baggrund af konkluderende bemærkninger over kildens status i den mikrohistoriske teori og metode, der inkluderer opsummeringen af mødets status og spørgsmålet om korrespondens og kohærens, diskuteres den empiriske analyses status, herunder dens rækkevidde og udsagnskraft. Der afsluttes i en diskussion af afhandlingens egen skriftlige fremstillingsform, for sluttelig at berøre spørgsmålet om den mikrohistoriske tilgang som et bud på en tredje vej.

Alle billeder i afhandlingen stammer fra Ludovico de Varthema: Reisen im Orient. Eingeleitet, übersetzt und erläutert von Folker Reichert. Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag 1996. (=Fremde Kulturen i alten Berichten Band 2). De er reproduktioner af træsnit, der blev lavet til 2. udgaven Varthemas *Itinerario*.

Forord.

Når man skriver en afhandling eller andre værker af større omfang trækker man altid på en masse mennesker, der både inspirerer og giver en hjælpende hånd i en eller anden henseende.

Jeg vil derfor gerne takke alle de mennesker, der har gjort det muligt for mig at få skrevet afhandlingen færdig.

Først og fremmest en stor tak til Lene Wul, der har været med hele vejen fra specialetiden til nu kun afbrudt af barselsøremål. Hendes hjælp har især bestået af, at stille kritiske spørgsmål til det jeg skrev og læse de 800 forskellige udgaver af hvert kapitel. Jeg har især nydt godt af hendes egen forskning og interesse i de mikrohistoriske spørgsmål. Da hun fik sit andet barn, kunne Jesper Egholm heldigvis tage over og give mig god og konstruktiv kritik især i forhold til de teoretiske kapitler og i særdeleshed gennem hans semiotiske viden. Men også fordi han altid har været der til at diskutere og udfordre især mine teoretiske tanker hele mit liv. Også en tak til Anne Magnussen, der gav konstruktiv kritik på mit teoretiske arbejde, på et tidspunkt da jeg virkelig behøvede at få respons og kritik heraf.

En stor tak til Eydna Egholm, der var min redningsplanke i det sidste lange drøje træk, ikke nok med at hun læste korrektur på kapitlerne, men hun var der hele tiden til at kommenterer og skubbe videre, og havde denne fantastiske evne til at få solen til at bryde gennem skyerne, om det så var fordi hun skulle klare en korrekturlæsning over natten, eller hente min børn og give mig arbejdsro.

Yderligere tak til Finn Stendal Pedersen og Kurt Villas for at frede mig lidt i vores team arbejde og ikke mindst til Finn Stendal Petersen for at bruge mere end sin ferie på at læse den sidste omhyggelige korrektur.

Tak til Michael Harbsmeier, min vejleder gennem hele mit ph.d. forløb, selv da han skiftede institution. Jeg har nydt godt af både hans store overblik indenfor mit emne og teori samt hans internationale udblik. Han havde en formidabel evne til bare aldrig at være helt tilfreds, og krævede altid mere og andet hele tiden. Han lærte mig meget, også at jeg selv måtte finde grænsen for, hvornår jeg selv syntes, at det skrevne var godt nok.

Tak til Jesper Carlsen, der indvilligede i at overtage vejledertjansen fra Michael Harbsmeier, selvom jeg aldrig har haft ry for at være helt let at have med at gøre. Han indvilligede da også i at stille sig til rådighed for

vurdering, og var god til at påpege mine fodfejl. (Selvom de fodfejl der stadig kan findes bestemt ikke er hans fortjeneste).

En særlig tak til mine kære ex-kolleger og gode venner Søren Mørch og Per H. Hansen, fordi de altid har troet på mig, og altid haft spørgsmål at stille, diskussioner der skulle rejses og krævet svar fra mig, på hver deres måde. I samtaler med dem har jeg lært meget både om faget og dets infrastruktur, og hvad det egentlig var jeg mente.

Tak til historisk institut på Århus Universitet, der gav mig lov til at holde en forskningsuge hos dem i sommeren 2003.

En særlig tak til mine børn, Giuliano, Rebecca og Isabella, og min mand Pippo, der har været med mig hele vejen igennem, og derved har udvist en nærmest umenneskelig stor tålmodighed og som har glædet sig meget til den dag, hvor jeg blev færdig. Desuden en stor tak til mine forældre og alle mine søskende, der altid har bakket mig op, og trådt til med en hjælpende hånd, både på den ene og den anden måde.

Selvfølgelig også en stor tak til alle dem der på en ene eller anden måde har været med til både at forme min historiske tænkning og til rent praktisk at få afhandlingen færdig, her bliver ingen nævnt, men derfor heller ingen glemt.

Oktober, 2004
Liv Egholm

Indholdsfortegnelse.

1. Indledning.

- 1.1. Problemformulering.
- 1.2. Afhandlingens opbygning.

2. Mikrohistorien i mit lys.

- 2.1. Det mikrohistoriske kulturbegreb.
- 2.2. Individ opfattelsen.
- 2.3 Temaer og emner.
- 2.4 Den mikrohistoriske metode.
- 2.5 Kontekstbrug.
- 2.6 Kildeanvendelse og repræsentativitet.
- 2.7 Marginalitet – normalitet.
- 2.8 Fra det specifikke til det generelle.
- 2.9 Erkendelse og formidling.
- 2.10 Mikrohistorie i den postmoderne æra.

3. Varthema - en rejsende.

- 3.1. Identitet og konstruktivisme.
- 3.2. Ludovico de Varthema.
- 3.3. Rejseruten.
- 3.4. Tradition og narrativitet.

4. Rejseberetningen som genre og som model.

- 4.1. Formål og genre.
- 4.2. Den verdslige rejsende.
- 4.3. Rejsebeskrivelser og kort.
- 4.4. De tidligere rejseberetninger.
- 4.5. Det 13.-14 århundrede – Marco Polo og Mandeville.
- 4.6 Marco Polo.
- 4.7. Mandeville.
- 4.8. Det monstrøse.
- 4.9. Ludovico di Varthema som en verdslige rejsende?
- 4.10 De senere rejsende.

s.1

s.2

s.6

s.9

s.10

s.15

s.16

s.18

s.19

s.25

s.27

s.29

s.30

s.33

s.38

s.38

s.42

s.45

s.47

s.51

s.51

s.53

s.55

s.58

s.60

s.60

s.62

s.65

s.67

s.70

5.Fremmedbilleder - kategorier og parametre.

5.1. Varthemas verdensbillede.

- 5.2. De kristne.
- 5.3. Muslimerne.
- 5.4. I Gentile.
- 5.5. Kategorisering.
- 5.6. Parametre.
- 5.7. Civilisationsparametre.
- 5.8. Første civilisationsparameter.
- 5.9. Andet civilisationsparameter.
- 5.10. Tredje civilisationsparameter.
- 5.11. Fjerde civilisationsparameter
- 5.12. De kristne.
- 5.13. Muslimerne.
- 5.14. Hedningerne.
- 5.15. Fremmedbilledernes bevægelighed.
- 5.16..Erindringens form.
- 5.17. Patria mia – patria nostro.
- 5.18. Opsummering.

6 Ludovico di Varthemas legitimeringer.

- 6.1. Legitimering.
- 6.2. Den anden. narrative hastighed.
- 6.3. At fortælle nyt.....
- 6.4. Den praktiske videnskabsmand.
- 6.5. Øjenvidneberetninger og sandhedsstatus.
- 6.6. Læserens fortæller.
- 6.7. Humanismen og rejseberetningerne.
- 6.8. Sprækker og modfortællinger.
- 6.9. Sandhedsparadigmernes kamp.
- 6.9. Betydning.
- 6.10. Varthemas rejseberetning?
- 6.11. Korrespondens og virkelighed.
- 6.12 Individets rolle.
- 6.13 Kildens modstand.

7. Iscenesættelse af eventyreren.

- 7.1 Varthema en eventyrere.
- 7.2. Forskningen.
- 7.3. Varthemas iscenesættelse.
- 7.4. Varthemas forunderlige rejse og kvindernes begær efter hvide mænd.

. s.76

s.76

s.80
s.82
s.86
s.89
s.91
s.91
s.94
s.96
s.97
s.99
s.101
s.102
s.103
s.104
s.110
s.112
s.115

s.119
s.119
s. 120
s.121
s.123
s.127
s.130
s.132
s.136
s.139
s.142
s.143
s.146
s.146
s.148

s.149
s.149
s.149
s.152
s.154

7.5. Forstillelse og iscenesættelsen
7.6. Prudence og den menneskelige fornuft.

- 7.7. Varthemas forunderlige rejse og den imaginære tilfangetagelse.
- 7.8. Hellig krig.
- 7.9. Hykleri og foregivelse.
- 7.10 Fornuften som demarkationsgrænse.
- 7.11 Den specifikke historicitet.
- 7.12 Varthema mellem "Dem" og "Os".
- 7.13 Forholdet mellem tankestruktur og skriftlige vidnesbyrd.

8. Kildebegrebet til debat.

- 8.1. Beretnings- og levnsudnyttelse i kildekritikken.
- 8.2. Den sproglige vending.
- 8.3. Den sociale konstruktivisme.
- 8.4. Rundt om kildebegrebet.
- 8.5. Dialog og forskellighed.
- 8.6. Mødet mellem epistemologi og ontologi.
- 8.7. De mikrohistoriske kildebegreb.
- 8.8. Kulturbegrebet.
- 8.9. Koncentreret analyseskala.
- 8.10. Undren.
- 8.11. Natives point of view.
- 8.12. Kontekstualisering.
- 8.13. Kildebegrebet i min analyse.
- 8.14. Semiotik, tegnbegreb og abduktive slutninger.
- 8.15. Tegnets tre egenskaber.
- 8.16. Abduktion.

9. Identitetsbrikker, det fremmede i mødet og i teksten.

- 9.1. Empirisk opsummering.
- 9.2. Den dominerende fortælling.
- 9.3. Modfortællingerne.
- 9.4. Mikrohistorien i sammenligning.
- 9.5. Repræsentativitet og udsagnskraft.
- 9.6. Kildens status.
- 9.7. Den historiske fortællings status.
- 9.8. Min fremstilling.

10. Litteraturliste.

Kap. 1

Indledning

På denne ø producerer man stor mængde silke, en del på vores måde, en del på den vilde måde. Og her finder man de bedste smaragder i verden og guld og træ i stort antal, masser af korn som vores og meget god frugt som i Calicut. Kød af alle slags som vores (gen)fundt man i denne by. Jeg tror at mændene i denne by er de mest trofaste/pålidelige mænd i verden. De er hvide og høje ligesom os, men deres ansigter er meget bredere end vores, øjnene er grønne og store, næsen trykket og langt hår. Her er en stort udbud af fugle og alle forskellige fra vores..... Disse folk udøver stor retfærdighed, de går klædt som apostlene med stof fra silke, kameluld og bommes, og de bruger ikke mange våben fordi de ikke slås, bortset fra dem, der sejler ud på havet, hvor nogle medbringer buer og størstedelen rørpile¹.

Ovenstående beskrivelse er et lille uddrag fra Ludovico de Varthemas rejseberetning *Itinerario di Ludovico de Varthema bolognese. Nello Egitto, nella Surria, nella Arabia deserta e felice, nella Persia, nella India e nella Etiopia. La Fede, el vivere e costumi de tutte le prefate provincie*. Han skrev den efter sin rejse mod øst ca. 1500-1507. Varthema kom fra den italienske halvø og fik sin rejseberetning udgivet for første gang i Venedig i 1510.

I ovenstående citat fremgår det, at Varthema hele tiden sammenligner, det han ser på sin rejse, med det han kender.

¹In questa insula produce grandissima quantità de seda, parte del modo **nostro** e parte silvatica. E qui se trovano li miglior smiraldi del mondo e oro e ramo in gran copia, grano assaissimo al modo **nostro** e fruttibonissimi ad usanza di Calicut. Carne de tutte sorte ad usanza **nostra** se ritrovano in questo paese. Credo che questi abitanti siano li piu fideli omini del mondo. Sonno bianchi e de altezza come **nui**, ma hanno el viso assai più largo de **nui**, li occhi grande e verdi, el naso amacato e li capelli lunghi. Quivi sonno ucelli in massima multitudine e tutte differenziati dalli **nostre**.....Fra queste gente se fa grandissima iustizia: e vanno vestiti alla apostolica de panni de seda e de zambelloto e de bombace, e non usano troppo armature perche non combatteno, salvo quelli che vanno per mare, che portano alcuni archi e la maggiore parte freze de canna. [Alle oversættelser er foretaget af mig, jeg har i en vis grad forsøgt at oversætte teksten så ordret som det kan lade sig gøre i oversættelser, men har ind imellem set mig nødsaget til at reformulere sætningerne således at de gav mening på nutidig dansk. Samtidig har jeg forsøgt at tage højde for problemerne med at oversætte et 1500 tals italiensk til et nutidigt dansk, der ofte angiver forskellige mulige oversættelser. Jeg har for det meste valgt mellem disse forskellige mulige oversættelser og i enkelte tilfælde gengivet flere mulige oversættelser] *Itinerario di Ludovico de Varthema bolognese. Nello Egitto, nella Surria, nella Arabia deserta e felice, nella Persia, nella India e nella Etiopia. La Fede, el vivere e costumi de tutte le prefate provincie*. A cura di Paolo Giudici. 1929 Milano 2. ed. [Valget af denne udgave af Varthemas rejseberetning er valgt ud fra at udgaven skulle stemme overens med den originale italienske udgave. Paolo Giudicis udgave er desuden den udgave som De fleste forskere vælger at benytte sig af. (Herefter Itinerario.) p.292

Gennem det messende *modo nostro* og *nui*, som Varthema hele tiden sammenligner de fremmede med, etablerer han samtidig en "vores måde" og et "os".

Herigennem etablerer han nogle af de brikker, som han gennem sin rejseberetning anvender til at konstruere og etablere sin identitet med.

Problemstilling.

De centrale spørgsmål i forhold til konstruktionen af identitet, både for Varthemas samtid og for os idag, er hvor og hvordan grænserne for hvem, der er inkluderet eller ekskluderet, går og hvorfor.

Det kan ofte være svært at gennemskue hvem og hvorfor nogle inkluderes i en identitetskonstruktion. De ekskluderede defineres derimod som udenforstående og bliver dermed i højere grad omdrejningspunktet for grænsedragningen.

De fremmedbilleder der etableres kan umiddelbart være ret stereotype, men i det praktiske liv bliver denne stereotyp ofte udfordret og sat til diskussion i de konkrete møder. Dette vil ofte foranledige en forskydning af definitionen af de andre og derigennem også af grænsedragningen mellem de inkluderede og ekskluderede.

Derfor er det interessant at se på fremmedbilledernes indhold, men i høj grad også på om dette forandres gennem de konkrete møder, samt hvordan og hvorfor denne forandring finder sted. Netop fordi at idet fremmedbillederne og definitionen af de ekskluderede forandres, forandres også definitionen af de inkluderede.

Rejseberetninger er i stigende grad, de sidste årtier, blevet anvendt som historisk kilde til den rejsendes sociale kosmologi og konstruktion af identitet², og kaster vi et hurtigt blik på forskningen om identitet, kan vi se, at den forholder sig til et skæringspunkt i det, der er blevet kaldt den italienske renæssance³.

² Se bl.a.. Michael Harbsmeiers: *Wilde völkerkunde. Andere Welten in deutschen Reiseberichten der frühen Neuzeit.* Frankfurt & New York. 1994, der var én af de allerførste til at udnytte dette potentiale i hans doktorafhandling.(Herefter Harbsmeier, 1994)

³ Hvilket især skyldes en af de første historikere, der beskæftigede sig med selvet og identitet, Jacob Burckhardt, der i sin *The Civilization of the Renaissance Italy*, på engelsk fra 1878 (tysk original 1860), lokaliserede den tidsmæssige afgrænsning for den italienske renæssance i forhold til diskussionen om tilsynekomsten af et autonomt individ. Hermed etablerede Burckhardt begrebet renæssancen som en tidsmæssig afgrænsning, men også som et heuristisk greb, der understregede bevægelsen fra middelalderen til oplysningstiden.

Derfor har jeg valgt at undersøge hvorledes forestillingen om at være et verdsligt civiliseret menneske kunne etableres gennem mødet med det fremmede i begyndelsen af den italienske renæssance. Denne problemstilling vil jeg først og fremmest belyse gennem en analyse af Ludovico de Varthemas rejseberetning *Itinerario* fra 1510.

Diskussionen om selvets og identitetens *konstruktion* er et forskningsfelt, der i de sidste årtier har påkaldt sig stadig større opmærksomhed. Her er Netop spørgsmålet om selvet og identiteten som ontologiske størrelser blevet udfordret og erstattet af et fokus på selve konstruktionen heraf, der er blevet anskuet ud fra mange forskellige vinkler.

Således er dette forskningsfelt et typisk billede på historiefaget af i dag, hvor diskussionen om historieforskningens mulige udsagnskraft i forhold til ontologiske og epistemologiske størrelser i høj grad er blevet sat på dagsordenen af forskellige poststrukturalistiske tilgange, der trækker på bl.a. den sproglige vending.

Diskussionerne og udfordringerne har i de senere år især rettet sig mod helt grundlæggende faktorer i historiefaget.

Kritikken er hovedsagelig blevet bragt på bane gennem den poststrukturalistiske inspiration fra lingvistiske teorier, der bl.a. har rejst generelle spørgsmål om forholdet mellem form og indhold, og herigennem forholdet mellem sproget og den verden, der beskrives. Denne kritik, men også fornyelse og inspiration i historiefaget er blevet formuleret gennem det, der gængs benævnes den sproglige vending eller den poststrukturalistiske udfordring.

Problematikken om sprogets forhold til verden rejser bl.a. spørgsmålet om formen og derigennem om sprogets rolle som uhildet medium. At sproget står mellem os og virkeligheden er for så vidt ikke et problem, hvis sproget er gennemsigtigt og dermed et neutralt medium, men i den sprogteori, der bl.a. danner baggrund for den sproglige vending, opfattes sprog som et værdiladet og ikke virkelighedsreferentielt system.

Dermed bliver sprogets betydning ifølge denne teori *ikke* etableret ved dets reference og overensstemmelse (korrespondens) med den empiriske virkelighed, der beskrives, men derimod gennem det enkelte sprogtegn forhold til andre sprogtegn, hvormed det enkelte sprogtegn betydning etableres gennem sproglige forskelsrelationer.

Hvis vi følger dette sprogteoretiske udgangspunkt i forhold til de historiske analyser, kan det samme spørgsmål stilles: Kan der siges at være korrespondens mellem den fortidige virkelighed, historikerne undersøger og beskriver og det sprog, den beskrives i, eller etableres beskrivelsen af

indholdet og betydningen af den fortidige virkelighed kun gennem de sproglige forskelsrelationer, som derved etablerer en konventionel forbindelse mellem det beskrevne og beskrivelsen.

Dermed bliver forestillingen om, at historiefaget handler om en svunden fortidig virkelighed, yderligere problematiseret, og således er også tanken om, at det er muligt at slutte via de fortidige spor eller tekster til den rigtige fortidige virkelighed, blevet vanskelig at opretholde. For selvom historie handler om en fortidig virkelighed, kan det ikke være den, vi studerer, da den er endegyldigt borte. Vi studerer derimod forskellige repræsentationer af det historiske objekt.

Med udgangspunkt i ovennævnte sprogteori er det altså ikke kun den forgangne tid, der står mellem os og fortiden. Det er også repræsentationerne af den, bl.a. i de tekster vi har fået overleveret fra fortiden, herunder den narrative form og det sprog, som de historiske analyser præsenteres igennem.

Konsekvensen af denne sprogteori er, at det traditionelle historiske empiristiske korrespondensprincip mellem den historiske tekst og den fortid, den omtaler, samt korrespondensen mellem den historiske analyse og den fortidige virkelighed er blevet problematiseret i mærkbar grad.

Det har ført til en diskussion af, at hvis det ikke er en fortidig virkelighed som de udvalgte historiske kilder repræsenterer og står i stedet for, hvad er det så de refererer til? Eller med andre ord, hvis de historiske tekster ikke er udtryk for forskellige handlinger i en fortidig virkelighed, hvad er de så udtryk for? Og hvad kan de historiske spor historikerne anvender så bruges til? Generelt er de historiske tekster efter omhyggelig kildekritisk analyse blevet anvendt for deres reference til, og især for deres begrænsning af mulige fortolkninger af den historiske problemstilling, som historikeren udpeger.

Derfor rejser den tegnteoretiske tilgang spørgsmålene om hvorvidt tabet af korrespondens mellem form og indhold og mellem sprog og verden også foranlediger tabet af fortolkningens begrænsninger gennem de empiriske spor. Samt hvilke grænser for fortolkning det så er muligt at opstille? Foruden hvilken konsekvens det har for den historiske analyses udsagnskraft?

Således har udfordringen fra især den sproglige vending rejst spørgsmålet om hvilken rolle de historiske spor spiller i den historiske analyse, og hvad disse spor står i stedet for, samt hvilken status den historiske analyse i forlængelse heraf kan siges have.

Forsøget på at forholde sig til disse problematikker kan ses i mange forskellige tilgange indenfor den nyere historieforskning gennem de sidste årtier. En af disse tilgange, der eksplicit har forholdt sig til især den historiske fortælling, og herigennem også til hvilken rolle de udvalgte historiske spor skal spille i analysen, er den mikrohistoriske tilgang. Denne har i de seneste år såvel internationalt som nationalt fået tildelt stor opmærksomhed som et muligt bud på en historieskrivning i den sproglige vendings æra, selvom denne tilgang har været i brug siden begyndelsen af 1970'erne⁴.

Det skyldes bl.a. at mikrohistoriens metodiske og teoretiske tilgang på sin vis er i stand til at anvende og inkorporere indsigter fra den sproglige vending samtidig med at den bibeholder det aktive individ som omdrejningsfaktor, som det ofte ses i den mere realistiske tilgang indenfor historiefaget.

Men et er at sammenstykke teorier, spørgsmål og overvejelser ud fra de forskellige teoretiske credo'er, et andet er at anvende dem i praksis. Det er først her teorier bliver rigtig interessante. Selvfølgelig kan de teoretiske luftkasteller være smukke at betragte, men det er først i mødet med en empiri, at de bliver operationaliseret og udfordret, så man kan se, hvad de kan, og hvad de ikke kan, og hvilke konsekvenser de forskellige teoretiske tilgange har for analyseresultaterne.

I mødet med empirien bliver også spørgsmålene om kilden og fortællingens status accentueret, da lige præcis disse står helt centralt i en empirisk undersøgelse, om end disse forhold ikke altid diskuteres så indgående. Netop diskussionen af de udvalgte kilders og fortællingens status i den mikrohistoriske tilgang er denne afhandlings overordnede omdrejningspunkt. Derfor vil en undersøgelse af hvorledes den mikrohistoriske tilgang behandler disse emner være oplagt at foretage gennem en empirisk mikrohistorisk analyse af Ludovico de Varthemas rejseberetning.

Denne analyse vil, i kraft af sit fokus på konstruktionen af identitet og selvet, netop i selve problemstillingen accentuere diskussionen om forholdet mellem ontologi og epistemologi som en basal præmis, der

⁴ Se bl.a.. Iggers der har valgt at tildele den mikrohistoriske tilgang et helt kapitel i gennemgangen af det 20. århundredes historiografi i 1997, samt i dansk kontekst *Den Jyske Historikers* temanummer om Mikrohistorie fra 1999 og den plads som Palle Ove Christiansen tildeler den mikrohistoriske tilgang i hans bog: *Kulturhistorien som opposition* fra 2000, for blot at nævne nogle få.

kræver nærmere overvejelser i forhold til den historiske analyses udsagnskraft.

Afhandlingens opbygning.

Arbejdet med en tekst foregår altid som en proces. Man erhverver sig forskellige indsigter, som danner baggrund for at skrive forskellige dele af teksten, der efterfølgende rettes til, således at hele teksten bærer præg af en homogen fremstilling, der i høj grad kan siges at bygge på både de teoretiske og de empiriske indsigter, der er erhvervet under arbejdet. Hermed bliver de teoretiske indsigter gerne til det stillads, som de praktiske analyser bygges op om, og som i den akademiske genre gerne formuleres, inden læseren præsenteres for de praktiske analyser.

Min problemstilling i denne afhandling er overordnet et teoretisk spørgsmål om de udvalgte kilders og fortællingens status i den mikrohistoriske tilgang, dette vil jeg undersøge gennem en praktisk mikrohistorisk analyse af, i hvilken grad Ludovico de Varthemas rejseberetning *Itinerario* fra 1510 kan belyse, hvorledes forestillingen om at være et verdsligt civiliseret menneske konstituerede, og muligvis selv blev konstitueret af, mødet med det andet og det fremmede i begyndelsen af den italienske renæssance.

Da jeg således både opererer med en teoretisk og empirisk problemstilling, der i forskellig grad bygger på hinanden, har jeg valgt at lade den processuelle arbejdsform, som har struktureret mit arbejde med teori og empiri manifestere sig i både afhandlingens opbygning og i forhold til placeringen af de forskellige elementer. Dermed vil jeg forsøge at vise ikke blot hvorledes de teoretiske og empiriske problemstillinger forholder sig til hinanden, men også hvorledes de forskellige praktiske hypoteser bygger på en masse sammenhængende spor, hvis forbindelser fremtræder tydeligere i den processuelle beskrivelse.

Således er afhandlingen ikke helt bygget op som den mere traditionelle skabelon, der indleder med længere forskningsoversigter og beskrivelse af den valgte teori for at udmunde i en operationaliseret problemstilling og analysen heraf. Dette skyldes også at både mit emne og min problemformulering trækker på mange forskellige forskningstraditioner, og jeg har derfor fundet det mere oplagt at inddrage diskussionen af forskningen i det givne felt, i forhold til de relevante kapitler og i dialog med de analyser jeg foretager.

Afhandlingen er struktureret således:

Kapitel 2 er en generel historiografisk og historieteoretisk introduktion af den mikrohistoriske teori og metode, det første grove stillads. Det var i grunden her jeg startede, altså med at indkredse og formulere en teoretisk og metodisk tilgang, for dermed at beskrive og identificere denne tilgangs muligheder og begrænsninger og skitsere de empiriske analysers metodiske tilgange, foruden korte overvejelser over denne teoris forhold til den sproglige vendings strømninger.

I forhold til den processuelle fremstilling repræsenterer dette kapitel det teoretiske og metodiske udgangspunkt, jeg fastlagde, inden jeg anvendte det i forhold til de praktiske analyser. Kapitlet er derimod ikke en specifik teoretisk diskussion af de udvalgte kilders og fortællingens status i den mikrohistoriske teori, om end disse forhold tematiseres i dette kapitel.

Herefter introduceres min empiriske "case" i kapitel 3, hvor læseren introduceres til den empiriske problemformulering og præsenteres for både Ludovico de Varthema fra den italienske halvø, og hans rejseberetning, der udgør hovedcasen i min analyse.

Ludovico de Varthema er af forskellige forskere udpeget til at repræsentere fremkomsten af den verdslige rejsende, og herigennem også til at repræsentere bruddet med tidligere narrative former og modeller for rejseberetninger. Derfor har jeg i kapitel 4 undersøgt nogle få udvalgte rejseberetninger, der kronologisk ligger henholdsvis før og efter Varthemas rejseberetning, for således at se på dele af den genretradition han tager udgangspunkt i. Herigennem vil jeg placere Varthemas rejseberetning i forhold til traditionen og dermed skabe grobund for at undersøge, hvorvidt hans rejseberetning bryder med den etablerede genretradition, samt hvorvidt hans narrative model blev overtaget af de efterfølgende rejsende. Denne del af analysen fokuserer således på den narrative forms betydning for Varthemas rejseberetning.

Herefter følger, i kapitel 5, en analyse af hvilke fremmedbilleder, der kan iagttages gennem Varthemas rejseberetning, for igennem dem at udpege, hvilket verdensbillede og hvilke kategoriseringer Ludovico de Varthema opererede med for at skabe orden i det kaos, han mødte på sin rejse. Dermed identificeres hvilke fortællinger, de fremmede kunne fortælles igennem, og i forlængelse af den empiriske problemformulering, hvorvidt fremmedbillederne blot var faste stereotyper, eller om de forandrede sig på rejsen og ved mødet med de fremmede.

Men et er at udpege hvilke fremmedbilleder, der kan identificeres i Varthemas rejseberetning, for dermed at skærpe opmærksomheden på, hvorledes identiteten afgrænses af det andet; et andet sigte må være at

undersøge om italesættelsen af de fremmede og herigennem etableringen af identitet var bundet til indtagelsen af nogle bestemte roller og modeller, der afgrænsede identitetsetableringen til specifikke kvaliteter. Dette undersøger jeg i kapitel 6 gennem nærlæsningen af, hvilke legitimitetsfigurer Varthema gør brug af i rejseberetningen.

Samtidig med at Varthemas rejseberetning beskriver de fremmede gennem udvalgte legitimitetsfigurer, sætter han også sig selv i scene, gennem beskrivelsen af sin egen rolle og handlinger på rejsen. Denne selviscenesættelse er med til at forme og konfirmere den rolle han bevidst eller ubevidst betragter som ønskværdig at iscenesætte sig igennem. Det har jeg undersøgt i kapitel 7.

Herefter følger kapitel 8, der på baggrund af de empiriske analyser fra kapitel 3-7, sætter lup på den status, de udvalgte kilder og fortællingen kan siges at have både i den kildekritiske analyse, i den sproglige vending og i den anvendte mikrohistoriske tilgang.

I forhold til den processuelle fremstilling repræsenterer dette kapitel overvejelser på baggrund af både den historiografiske og historieteoretiske fremstilling (fra kap. 2), der lagde rammerne for min empiriske analyse, men især hvorledes disse rammer gennem deres operationalisering i den praktiske analyse kan hjælpe mig med at besvare mine teoretiske spørgsmål om kildens og fortællingens referentialitet. I forhold til den processuelle fremstillingsmåde udgør dette kapitel en analyse af, hvad jeg rent faktisk har gjort i den praktiske mikrohistoriske analyse, og hvorledes denne tilgang forholder sig til henholdsvis den kildekritiske brug af levns- og beretningsudnyttelse og den sproglige vendings problematisering af forholdet mellem sprog og verden.

Endelig følger kapitel 9, der både samler de mange spor fra de tidligere praktiske analyser op og etablerer en mere sammenhængende hypotese om, hvorledes Varthema konstruerer en identitet i forhold til den narrative model, fremmedbilleder, legitimationsfigurer og selviscenesættelse, han opstiller i rejseberetningen. I kap. 9 vil jeg også inddrage konkluderende bemærkninger om kilden og fortællingens status i den mikrohistoriske metode og i forlængelse heraf, hvor stor en udsigelseskraft og udstrækning mine empiriske analyser og hypoteser har, foruden en opsummering på den processuelle arbejdsmetode og afhandlingens narrative form.

Indledning.

Kap. 2

Mikrohistorien i mit lys.

Jeg stødte på begrebet mikrohistorie for første gang i starten af 1990'erne. Min overraskelse var stor, da jeg opdagede, at det felt, jeg havde befundet mig indenfor i en årrække - den historiske antropologi/den nye kulturhistorie - også anvendte dette mærkat. Godt nok har kært barn mange navne, men jeg undrede mig over benævnelsens berettigelse og undersøgte området nærmere. Jeg fandt ud af, at mikrohistorien var et levende felt i mange lande, der fascinerede med sit engagement i det "levede liv".

Fascinationen af de andre og deres levede liv er nok det første incitament til at beskæftige sig med fortiden - men det er ikke bare nysgerrigheden efter at kunne forstå deres verden og verdensbillede, det er også fascinationen ved, at disse folk faktisk har levet og handlet engang, der animerer til en længere rejse ind i det fremmede land - historien.

Når jeg har valgt at bibeholde mærkatet mikrohistorie, er det for at understrege nogle tendenser og metoder, der findes indenfor den ny kulturhistorie, og som samlebetegnelsen mikrohistorie understreger. Derfor er det heller ikke alle, som jeg vil benævne mikrohistorikere, der nødvendigvis definerer sig som sådanne.

Termen mikrohistorie er ikke lige udbredt i alle lande. Den stammer oprindeligt fra den italienske historikerverden i slutningen af 1970'erne, men der er ingen tvivl om, at de samme tendenser er på spil i andre lande. Man kan derfor ikke tale om en samlet bevægelse, men nærmere om nogle fælles karakteristika. Det gælder især, at man i mikrohistorien anvender en reduktion af det direkte undersøgelsesobjekt og af kildemængden som et analytisk greb - en metodisk tilgang. Jeg skulle måske nærmere sige, at det analytiske greb er en konsekvens af en fælles historieopfattelse, der knytter den brogede mikrohistoriske skare sammen.

Derudover mener jeg, at mikrohistorikernes historieopfattelse i kraft af deres kulturbegreb, emnevalg og kildeforståelse afsætter muligheden for at formulere en historieskrivning her i den poststrukturalistiske æra. Således er der i den mikrohistoriske tilgang ansatser til et andet videnskabsbegreb, end det naturvidenskabeligt orienterede begreb, historikere i en eller anden

grad anvender og forbinder videnskabelighed med⁵. På den anden side giver den mikrohistoriske tilgang ikke fuldstændig slip på tanken om, at dele af fortiden kan berøres, om end det er på en anden måde end den traditionelle historiske tilgang.

Mikrohistorien kan opdeles i en italiensk- amerikansk og i en tysk- engelsk- fransk aftapning. Hvor førstnævnte har fokus på betydning og betydningsproduktion modsat sidstnævntes mere socialhistoriske inspiration. Denne opdeling er ikke fuldstændig, således findes begge traditioner i bedste velgående i den italienske mikrohistorie⁶. Mikrohistorien er en del af den historiske antropologi og har sammen med den i løbet af de sidste 25 år forandret og udviklet sig til hvad vi bl.a. i dag samler under betegnelsen den nye kulturhistorie. Jeg vil fortrinsvis koncentrere mig om at samle de overordnede karakteristika på tværs af den tidsmæssige og geografiske forskel, selv om jeg især vil tage udgangspunkt i den nyere italiensk- amerikanske tradition⁷.

Derfor vil dette kapitel ikke være et mikrohistorisk credo, men nærmere en kombination af formulerede positioner indenfor feltet mikrohistorie og min fortolkning af disse positioner til et mere samlet hele⁸.

Det mikrohistoriske kulturbegreb.

Mikrohistorikernes kulturopfattelse afviger ved, at mikrohistorikerne som udgangspunkt vil koncentrere den analytiske målestok. Koncentrationen giver mulighed for at fokusere på det enkelte individ eller den enkelte gruppe og understreger dermed mikrohistorikernes generelle historiekritik, kulturbegreb og individforståelse.

Fra første mikrohistoriske monografi var det ambitionen at indkredse “det levede liv”, det evigt foranderlige og pulserende liv, der udfolder sig hver

⁵ Den naturvidenskabelige videnskabsopfattelse, jeg hermed refererer til, er den ældre naturvidenskabs videnskabsbegreb, der dominerede ideen om videnskab i slutningen af det 19. århundrede, hvor historievidenskab blev professionaliseret. Denne videnskabsopfattelse er meget forsimplet baseret på bl.a. forestillingen om korrespondens mellem det objekt, der beskrives og beskrivelsen. Foruden anvendelsen af empiriske nedslag som verifikation af teser og beskrivelser.

⁶ Se bl.a. Giovanni Levi: “On Microhistory”. 1991, i Peter Burke (ed.) 1991, *New Perspectives on Historical Writing*. Oxford: Polity Press. p. 93-113 (Herefter Levi, 1991). Foruden Eduardo Grendi, 1977: “Microanalisi e storia sociale” i *Quaderni storici*. 35 (maj- august) p. 512 (Herefter Grendi, 1977).

⁷ For en udpegning af den socialhistoriske og især tyske tradition, se Michael Harbsmeiers artikel: ”Mikrohistorie – et plaidoyer”. i *Den Jyske Historiker: Mikrohistorie*. 1999, 85. p.7-19 (Herefter Harbsmeier, 1999).

⁸ Med den fare at jeg dermed samler elementer, som ikke alle mikrohistorikere kan nikke genkendende til, men jeg håber at jeg dermed får beskrevet de forskellige sammenhænge, jeg kan se i forhold til denne teoretiske og metodiske ramme.

dag, og som kan have hvilken som helst aktør i hovedrollen. Hermed er aktørene ikke begrænset til de personer, der oftest var repræsenteret i historiebøgerne, og defineret som betydningsfulde i forhold til den synlighed, de havde efterladt i fortidens dokumenter. Med denne definition udelukkede man de individer, der ikke havde efterladt sig mange spor i fortidens efterladenskaber. Ambitionen for mikrohistorikerne blev således at skrive disse "glemte" folk ind i historien, ikke i en anonym og statistisk tilgang som socialhistorikerne havde gjort det, men med et fokus på det enkelte navngivne individ. Dermed formulerede mikrohistorikerne både en kritik af den historieskrivning, der lagde vægten på de "store" handlende personer, som især historismen fra århundredeskiftet gjorde og af den makro- og strukturhistoriske tilgang, der især havde domineret den vestlige historieskrivning siden 1950'erne. Mikrohistorien må derfor ses som en reaktion mod både at fremhæve de "store" individers historier og fortabe sig i rene makrohistoriske strukturanalyser og deres tilbøjelighed til at reducere enkeltindivider til statistiske tilfælde⁹.

Selvom mikrohistorikerne har valgt at koncentrere deres analyseområde til enkelte grupper eller individer, er det ikke en afvisning af, at det "levede liv" - hverdagslivet - også betinges af sociale strukturer og kulturelle komponenter. Som de italienske mikrohistorikere Carlo Ginzburg og Carlo Poni påpeger, har den mikrohistoriske analyse to fronter:

On one side, by moving on a reduced scale, it permits in many cases a reconstruction of "the real life" unthinkable in other kinds of historiography. On the other side, it proposes to investigate the invisible structures within which that lived experience is articulated¹⁰.

Således kombinerer det mikrohistoriske udgangspunkt to niveauer i den historiske undersøgelse:

⁹ Valget af de "glemte" folk som analyseobjekt har hovedsageligt domineret den tidligere mikrohistorie, der er efterhånden mange mikrohistorikere, der beskæftiger sig med andre klasser og folk end de "glemte".

¹⁰ Ginzburg og Poni: "The Name and the Game: Unequal Exchange and the Historiographic Marketplace" i Muir, Edward and Guido Ruggiero (eds.) 1991, *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*. Baltimore & London: Johns Hopkins University Press. p.8 (Herefter Ginzburg og Poni 1991).

For det første begivenhedsniveauet, og dermed de empirisk erfarbare hændelser. Typisk har mikrohistorikerne her fokuseret på enkelte individer eller grupper og derigennem fremhævet dem som aktive subjekter i historien. For det andet kultur- og strukturniveauet, der ikke er umiddelbart tilgængeligt og som derfor fremanalyseres via begivenhedsniveauet.

For at indkredse de usynlige strukturer må disse defineres og udpeges, og i den mikrohistoriske tilgang defineres kultur som måder at etablere betydninger på. Undersøgelsesobjektet bliver derfor både de etablerede betydninger, måden de etableres på, deres forandring samt måden hvorpå de forandres.

Et eksempel kunne være betydningen af køn, som eksempelvis den amerikanske historiker Natalie Zemon Davis gennem sit forfatterskab har forsøgt at indkredse bl.a. i *The Return of Martin Guerre*, der tager udgangspunkt i en meget kendt retssag fra 1560'erne. Retssagen forsøger at fastslå, om den mand, der påstår, han er den savnede Martin Guerre og dermed har taget både arv og ægteseng i brug, er den samme, som forlod sin kone og landsby otte år tidligere. Gennem denne spektakulære sag undersøger Davis bl.a. hvorledes ægteskabet tillægges betydning af landsbykvinderne, og hvorledes denne betydning, i konfrontation med det i samtiden gældende juridiske system, både indretter sig efter og modsætter sig dette system. Samtidig ser hun på, hvordan konstruktionen af det kvindelige køn etableres i relationen til og i konfrontationen med forskellige regelsystemer¹¹.

Det mikrohistoriske kulturbegreb er bl.a. inspireret af den amerikanske kulturanthropolog Clifford Geertz¹². Geertz beskriver menneskets forhold til kultur således: *..man is an animal suspended in webs of significance he him self has spun*¹³. Hvormed Geertz indskriver sig i den symbolske antropologi, der især fokuserer på meninger og betydninger. Geertz ser kulturen som de net,

¹¹ Natalie Zemon Davis: *The Return of Martin Guerre*. 1983. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.(Herefter Davis, 1983).

¹² Man kan hertil indvende at det ikke er alle mikrohistorikere, der henter inspiration i Clifford Geertz, men de metoder Geertz og mikrohistorikerne anvender i deres nærlæsning ligger op af den tilgang, som er blevet kaldt "Grounded Theory", og som danner baggrund for mange af de forskellige kvalitative metoder, der især gennem de sidste 30 år har indtaget en stadig større plads i de humanistiske fag. For den første introduktion hertil se Glaser og Strauss: *The Invention of Grounded Theory*. 1967. For en hurtig dansk gennemgang af "Grounded Theory" som udgangspunkt for de kvalitative analyser, se Rasmus Helles og Simo Køppes gennemgang i artiklen om "Kvalitative metoder" i Collin og Køppe (ed.) *Humanistisk Videnskabsteori*. 2003

¹³ Clifford Geertz: *The Interpretation of Cultures*. 1973, New York: Basic Torchbooks. p. 5 (Herefter Geertz, 1973).

mennesket har spundet sig selv ind i, hvor nettene dermed bliver den forklarende ramme, der tilskriver betydning til de “sociale handlinger”¹⁴. Dermed er Geertz’ kulturbegreb på den ene side yderst begrænset og fokuserer kun på betydninger, ikke på deres udtryk som artefakts eller ritualer. På den anden side er begrebet yderst bredt og fastholder et allestedsnærværende princip, idet ethvert ritual eller artefakt og andre sociale handlinger bliver udtryk for betydninger.

Kultur og betydning manifesteres ifølge Geertz i de “sociale handlinger” og kan, som han siger, være ganske materielle *They are as public as marriage and as observable as agriculture*¹⁵. Det er fortrinsvis igennem disse sociale handlinger, at kulturen kan aflæses:

*Behavior must be attended to, and with some exactness, because it is through the flow of behavior - or, more precisely, social action - that cultural forms find articulation. They find it as well, of course, in various sorts of artefacts, and various states of consciousness: but these draw their meaning from the role they play in an ongoing pattern of life, not from any intrinsic relationships they bear to one another*¹⁶.

Geertz definerer således de sociale handlinger som de mest direkte tegn i aflæsningen af en kultur. Dermed er det tydeligt at se forbindelsen mellem Geertz’ “sociale handlinger” som udtryk for betydning og Poni og Ginzburgs “virkeligt levede liv” som artikulation af de usynlige strukturer

Således betragtes kultur som et fælles referencepunkt for en gruppe af mennesker. Hvis ikke den betydning, der tilskrives de forskellige handlinger er offentlig, vil det give problemer med kommunikationen og interaktionen i et samfund, idet: *Culture is public because meaning is*¹⁷. Dette behov for en fælles referenceramme kan ses i den betydning en manglende evne til at aflæse sociale handlinger kan have. Det er ofte inkompetence i aflæsning af de sociale handlingers betydninger, der forårsager utilsigtede konflikter mellem forskellige kulturer eller udelukkelse fra sociale rum¹⁸. Det betyder på den anden side, at netop konflikten og udelukkelsen er det ideelle undersøgelsesområde til at afdække en kultur, idet de forskellige kulturelle systemer bliver tydelige i kampen og konflikten, om hvilken betydning de forskellige sociale handlinger kan og skal tillægges.

¹⁴ Hvilket er et begreb Geertz opererer med, og som dækker alle slags handlinger i sociale forhold

¹⁵ Geertz, 1973. p.91

¹⁶ Ibid. p.17

¹⁷ Ibid. p.12

¹⁸ Som eksempel kan nævnes muslimske kvinders brug af tørklæder i bl.a. Frankrig eller Danmark.

Med inspiration fra semiotikken ser Geertz kulturen som en tekst, hvor de sociale handlinger er ord, der kan læses, hvis man har den rette ordbog eller kender sproget det er skrevet på. Geertz sammenligner aflæsningen af en kultur med læsning af et manuskript, der er:

*.. foreign, faded, full of ellipses, incoherencies, suspicious emendations, and tendentious commentaries, but written not in conventionalized graphs and sound but in transient examples of shaped behaviour*¹⁹.

Geertz tager som udgangspunkt, at betydning bliver indskrevet i ord og handlinger i kraft af deres brug. Der findes således ingen betydninger, der per definition tilhører en handling eller omvendt for den sags skyld. Dermed kan de sociale handlinger kun forstås ud fra de betydninger, de tilskrives i den pågældende situation. Samtidig hermed er de sociale handlinger den eneste tilgang til disse betydninger. Derfor er *the web of significance* nødt til at freanalyseres gennem mere konkrete og observerbare hændelser så som specifikke sociale handlinger. Denne kulturforståelse afsætter en del problemer og spørgsmål.

Den kendte italienske mikrohistoriker Giovanni Levi påpeger, at Geertz's analysemetode rent faktisk resulterer i, at én fast betydning tilskrives handlingerne, nemlig den der er på spil, idet analysen foretages. Dermed fastfryses betydningerne i en statisk beskrivelse, samtidig med at de afskæres fra den mere dynamiske sociale og historiske kontekst, hvori de er blevet til. Hermed udvikles og anvendes et kulturbegreb, der syntes temmelig statisk²⁰. Ved at fokusere, som Geertz, på skiftevis udsagnets udtryk og indhold, henholdsvis de sociale handlinger og deres indskrevne betydninger, muliggøres en detaljeret analyse af de sociale handlingers funktion og sammenhæng. Konsekvensen heraf er en stor opmærksomhed på de homogene og statiske stadier af kulturer i modsætning til et større fokus på de handlende aktører, heterogenitet og dynamik²¹.

Da mikrohistorikerne ofte har proklameret, at det netop er dynamik og mangfoldighed, de ønsker at indfange, må kritikken af den statiske analysemetode både rettes mod det geertzianske kulturbegreb (som det ofte er blevet gjort), men også mod måden mikrohistorikerne har anvendt det på.

¹⁹ Geertz 1973. p.10

²⁰ Giovanni Levi: "I pericoli del Geertzismo". 1985, *Quaderni Storici* 58: 269-277. (Herefter Levi, 1985)

²¹ Se i øvrigt Aletta Biersak: "Local Knowledge, Local History: Geertz and Beyond" i Lynn Hunt (ed.) 1989, *The New Cultural History*. Berkely, University of California Press. (Herefter Biersak, 1989)

Her har netop fokus på den enkelte begivenhed og den korte tidsperiode ofte været et yderligere incitament til at beskrive kulturen eller diskursen statisk, og dermed falde i samme fælde, som mikrohistorikerne selv har kritiseret både Geertz og den franske Annales-skole for.

Så selvom mikrohistorikerne ofte problematiserer den manglende procesbeskrivelse i anden historieforskning, løber de ofte ind i samme problemer, måske fordi beskrivelsen af dynamik er svært forenelig med beskrivelsen af mentale rum og sociale diskurser²². Dette er dog et problem som mikrohistorikerne i det sidste tiår har forsøgt at overvinde.

Problemet har især været udbredt i de tidligere mikrohistoriske monografier. Hvorimod den senere mikrohistorie både har eksperimenteret med udtryksformen for dermed at skabe plads til beskrivelsen af dynamikken (se nedenfor) og fokuseret på konsekvensen af *relationen mellem* udtryk og indhold, frem for den tidligere opdeling hvor indhold og udtryk analyseredes som to adskilte områder. Ved at fremhæve relationen mellem udtryk og indhold har mikrohistorikerne i større stil formået at beskrive skabelsen af kulturer, opfattelser og mentale størrelser.

Individopfattelsen

Individopfattelsen er helt central for mikrohistorikerne og en af de afgørende grunde til, at jeg har valgt at bibeholde termen mikrohistorie. De eneste enkeltpersoner, hvis skæbne og liv tidligere har fyldt historiebøgerne, har været defineret som vigtige og/eller betydningsfulde personer. Hvor det betydningsfulde for det meste blevet defineret ud fra en opfattelse af, at den politiske magt var af næsten altafgørende betydning for et samfunds udvikling. Hvilket berettigede den massive opmærksomhed på den politiske magts aktører. Men spørgsmålet er, om ikke andre personer, f.eks. den franske landkvinde i det 16. århundrede eller gruppen af religiøse kættere fra samme århundrede, er lige så betydningsfulde i beskrivelsen af problemstillinger vedrørende kulturelle udviklinger og etablering af betydninger.

Individer anses som betydningsfulde i den mikrohistoriske tilgang, fordi individet ikke blot bevæger sig og handler ud fra en fastlagt ramme, vi kan kalde kultur eller struktur, men fordi der for mikrohistorikere, som for en del af den historiske antropologi, er tale om et samspil og en gensidig udveksling mellem det kulturelle niveau og hverdagslivet. Hvor førstnævnte både sætter rammerne for og selv får sat rammerne af hverdagens begivenhedsniveau. Dermed bliver individet eller den lille

²² Se bla. Liv Egholm: *Mikrohistorie*. 1997, Odense, ikke-udgivet speciale. (Herefter Egholm, 1997.a) og Perry Anderson: *A zone of Engagement*.1992, Verso. London. (Herefter Anderson, 1992).

gruppens liv og levned helt centralt, idet det netop er i mødet mellem individet og dets kulturelle forudsætninger, muligheder og begrænsninger, at dynamikken flourerer. Man kan sige, at kulturen er på spil i hvert øjeblik et individ handler, for godt nok handler individer i forhold til deres kultur, men denne kultur forandres i kraft af, at kulturen og dermed den gældende forståelseshorisont anvendes som en slags oversætter og fortolker af forskellige begivenheder. I det der handles og oversættes, forandres eller (re)produceres kulturen igen og igen²³.

Mikrohistorikernes anvendelse af enkelte navngivne individer, om det så er en gruppe af individer eller blot enkeltindivider, tillader at følge individet rundt i de forskellige efterladte dokumenter og tekster, og i forbindelse med retssager mv. også at afdække et levnedsløb. Udgangspunktet i det enkelte navngivne individ vil således tillade en undersøgelse af hvilke begivenheder, institutioner m.v. den enkelte, i kraft af sit liv, binder sammen. Derved muliggøres en afdækning af et mere sammensat, sammenhængende og måske modsætningsfyldt billede end den mere statistiske tilgang ofte tillader²⁴.

Udgangspunktet i individet kan således også ses som et opgør med strukturalismens dikotomi mellem det subjektive individ og det ydre samfund. Hvor førstnævnte ansås som en emotionel og intentionel størrelse, der forholder sig til sidstnævnte, som er materielt og strukturelt defineret²⁵. Individet anses derimod i den mikrohistoriske teori, for at være begge dele og på samme tid. Subjektets handlinger foregår indenfor et spillerum, der på samme tid er kulturelt konstrueret og indgår i en verden bestemt af objektive konstruktioner²⁶. Det er altså ikke muligt at tale om samfund og individ som to adskilte størrelser, hvilket bl.a.. den tyske mikrohistoriker Hans Medick tager konsekvensen af:

It follows not only that meanings are produced socially, but equally that social and even economic relations of every kind are produced socially or ruptured in the cultural

²³ Se bl.a.. Pierre Bourdieu: *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handlen*. 1997, Hans Reitzel. København (Herefter Bourdieu, 1997) og Marshal Sahlins: *Islands of History*. 1985, Chicago, The University of Chicago Press. (Herefter Sahlins, 1985).

²⁴ Ginzburg og Poni, 1991.

²⁵ Hans Medick: "Missionaries in the Row Boat?" *Comparative Studies in Society and History*, 1987 29.1. p.97 (Tysk org.1984), (Herefter Medick, 1987).

²⁶ Her kan henvises til Bourdieus påpegning af, at de strukturer der opfattes som objektive og læses som objektive er subjektivt konstrueret. Men på grund af dets anvendelse forstås de som objektive og urokkelige konstanter. Jeg kan blot nævne to af Bourdieus egne eksempler: hvordan ordet sukker er blevet forbundet med kvaliteten sød, eller: hvorfor nogle kvaliteter ved vin defineres som positive andre derimod ikke. Der er i begge eksempler tale om kulturelle konstruktioner, som bruges og opfattes som objektive strukturer, der altid har eksisteret. Se Bourdieu, 1997

*sphere of meaning, as they appear, for example, in such representational forms as ritual or in greeting*²⁷.

Temaer og emner

Det mikrohistoriske emneområde slægter den historiske antropologi og den ny kulturhistorie på. Denne del af historieforskningen har i de sidste årtier især fokuseret på kulturelle systemer som forklaringsramme, og dermed forårsaget en udvidelse af det historiske emneområde.

Temaerne har spændt fra det lille menneskes historie og den folkelige kultur til højkulturen. Mikrohistorikerne har i særdeleshed fokuseret på dynamikken mellem heterogene værdisystemer og forskellige sociale klasser. Derved har afdækning af logikken i den for os umiddelbare irrationalitet og sameksistensen af modsætninger rangeret højt på dagsordenen. Temaerne undersøges relationelt frem for substantielt, dvs. at i stedet for at afdække kvindens rolle i det 16. årh. som substans, afdækkes de forskellige opfattelser af kvindens rolle og de relationer denne rolle blev konstrueret i forhold til, eksempelvis det juridiske system, religionen m.v. Man kunne sige, at disse temaer og former for problemstillinger er udgangspunktet for undersøgelsen i den specifikke kontekst. I det enkelte studie beskrives den betydning, udvalgte sociale handlinger har for de aktører, der udfører og indgår i dem, og i den senere tid også hvorledes betydningerne beskrives og evt. omformuleres i det samfund, hvori de finder sted.

De konkrete undersøgelser er ikke centreret indenfor et homogent emneområde, men er derimod en vifte af forskellige emner, fortrinsvis i tidlig moderne tid. Det er ofte anført - som i forbindelse med den franske Annales-skole - at det ikke er muligt for mikrohistorien og de mikrohistoriske metoder at udforske andre tider end tidlig moderne tid²⁸. Det er selvfølgelig korrekt, at de fleste analyser, jeg kalder mikrohistoriske, rent faktisk beskæftiger sig med ovennævnte periode. Det tror jeg skyldes to ting: For det første er mange af de metodiske fornyelser indenfor historien udsprunget af den sparsomme og problematiske kildesituation, som er tydeligere jo længere tilbage i historien vi kommer, eller jo "blødere" vores emne er²⁹. For det andet er den store afstand i tid i stand til at fastholde spændet mellem det fremmede og det kendte, som

²⁷ Medick, 1987. p. 98

²⁸ Se bl.a. George G. Iggers: *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. 1997 Wesleyan University Press. (Herefter Iggers, 1997).

²⁹ Således har især forskningen i tidsperioden frem til den moderne tid generelt været de forskningsområder, hvor de fleste metodiske tiltag og overvejelser har haft sit udspring.

mikrohistorikerne anvender analytisk. Dette er dog ikke ensbetydende med, at mikrohistorien kun kan bruges indenfor ovennævnte tidsrum. Der findes efterhånden en del mikrohistoriske forskere, der placerer deres analyser i andre tider³⁰.

I kraft af mikrohistorikernes forkærlighed for den tidlige moderne tid, er de blevet beskyldt for at repræsentere en civilisationskritik, der romantiserer tiden før moderniteten og udpeger moderniteten som en skurk, der har udryddet de folkelige udtryk og kulturer. Der er ikke tvivl om at disse tendenser selvfølgelig kan spores i enkelte mikrohistoriske værker, men det er at gå alt for langt at postulere, at denne civilisationskritik er mikrohistoriens formål³¹.

Det er således ikke et entydigt emne eller en tidsperiode, der samler mikrohistorikerne, men derimod et overordnet historiesyn og overordnede temaer, der afsætter emnerne for de konkrete undersøgelser.

Mikrohistorisk metode

Mikrohistorikerne trækker som nævnt stærkt på den tradition Clifford Geertz repræsenterer i forbindelse med etableringen af kulturbegrebet, og i forlængelse herfra også på den geertzianske metode "thick description". Begrebet dækker over et metodisk greb, der tager udgangspunkt i en meget tæt beskrivelse af sociale handlinger for derefter at anvende beskrivelsen til at tolke, hvilken social diskurs disse handlinger indgår i.

Både Geertz og mikrohistorikerne har som en konsekvens af deres kulturbegreb valgt at fokusere mikroskopisk. Kravet om den meget detaljerede og tætte beskrivelse af handlinger og fænomener i specifikke kontekster begrænser mængden af kildemateriale, der er overkommeligt at arbejde med på denne måde. Udgangspunktet er, at enhver begivenhed, enhver handling, er med til at forme kulturen, men også at kulturen - spillereglerne - kan afdækkes, hvis man analyserer begivenheder eller handlingsforløb meget tæt. Hermed afvises også nødvendigheden af at inddrage en stor mængde kildemateriale og de lange tidsrum, som

³⁰ Dette kan bl.a. ses hos Gianna Pomata: "Unwed Mothers" i Muir & Ruggiero (eds.) 1991, *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*. 159-204. (Herefter Pomata, 1991), Giulia Calvi: "Women in the Factory: Women's networks and Social Life in America (1900-1915)" i Muir & Ruggiero (eds.) 1990, *Sex & Gender in Historical Perspective*. (Herefter Calvi, 1990) og Lene Wuls artikel: "Den lille doktor David med den store praksis", i temanummeret *Mikrohistorie* fra Den Jyske Historiker 89. 1999 (Herefter Wul, 1999).

³¹ Som bl.a. Iggers gør det i sin gennemgang af mikrohistorien i Iggers, 1997, p.111-117.

eksempelvis 2. generation af Annales-skolens fokus på ”*La Longue Duree*”, for at fremanalysere det kulturelle niveau³².

Ved hjælp af det koncentrerede analyseniveau og den omhyggelige tekstlæsning skulle det blive lettere at få øje på en teksts egne begreber, væld af mangfoldighed og modsætninger. Ved ikke blot at anvende de begreber, teksten selv benytter, men også ved at anvende dem selv om - og måske næsten fordi - de er indbyrdes modstridende, kan den transformation, forandring og stabilitet disse modsætninger repræsenterer blive synlige og forståelige.

Det koncentrerede analyseniveau tillader samtidig en større mulighed for at anvende det analytiske greb, hvor det kendte gøres fremmed, og som i antropologiske sammenhænge oftest refereres til som ”eksotisering”. Idet man vælger at betragte det for os umiddelbart naturlige og indlysende f.eks. måltidet, en barnevogn, barndommen eller selvet, som noget uforståeligt - noget fremmed - tvinger det os til at analysere det, som var det fra en helt anden og uforståelig kulturel verden. Dette analytiske greb har den force, at vi dermed får en mulighed for at beskrive kulturelle mønstre og spilleregler, som er med til at regulere de sociale handlinger, som meget sjældent bliver beskrevet eksplicit, men blot anvendes intuitivt og ubemærket³³.

Kontekstbrug

Giovanni Levi har påpeget afgørende forskelle mellem mikrohistorikernes kontekstanvendelse og andre kontekstbaserede analysetilgange³⁴, og han beskriver således at den sociale kontekst kan anvendes funktionalistisk, hvorved konteksten benyttes til at afdække et - ofte uforståeligt - fænomen eller en begivenheds skjulte mening og dens plads i et system. Denne tilgang er udbredt i Geertz` analyser og indbyder ganske ofte til beskrivelse af statiske systemer. Mikrohistorikernes brug af kontekst anvendes derimod til at belyse modsætninger og umiddelbart uforståelige begivenheder, der får mening, idet de er med til at afdække kontekstens modsætninger. Som

³² Se bl.a.. Indledningen i Carlo Ginzburg: *Il formaggio e i vermi. Il cosmo di un mugnaio del '500*. 1976, Torino: Einaudi. (Herefter Ginzburg, 1976) Der oversættes til Engelsk første gang i 1980 med titlen *The Cheese and The Worms. The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller*. Penguin, London, hvor han kritiserer 2. generation af Annales-skolen for deres brug af statistik og stiller spørgsmål ved den statiske tilgang, som anvendelsen af ”*La Longue Duree*” ofte medfører.

³³ Se bl.a. Carlo Ginzburg: *Indagini su Piero. Il Battesimo. Il Ciclo di Arezzo. La Flagellazione di Urbino*. 1981, Torino, Einaudi. (Eng. Oversættelse i 1985), (Herefter Ginzburg, 1981).

³⁴ Som bl.a. Giovanni Levi redegør for i Levi, 1991.

eksempel kan her fremhæves Carlo Ginzburgs analyse af "Il formaggio e i vermi", der benytter en møllers umiddelbare og uforståelige kosmologi til at vise, hvorledes samfundet i Nordøstitalien på dette tidspunkt var kampplads for på den ene side den gejstlige og folkelige fortolkning af religionen, på den anden side kampplads for pavestaten med dens gejstlige kontrol og bystaten Venedigs ekspansionsforsøg³⁵. En anden kontekstanvendelse mikrohistorikerne benytter sig af, er en morfologisk tilgang, der forsøger at etablere ligheder på tværs af kulturer og tidsperioder³⁶.

Umiddelbart syntes det indlysende at anvende kontekstanalyse til at gøre begivenheder og handlinger forståelige. Beskrivelsen og analysen af forskellige handlinger og deres kontekst giver en forudsætning for at analysere den betydning handlingerne har, men i praksis er disse forhold yderst tæt forbundne. De forskellige sociale handlingers betydning etableres gennem og i samspil med deres kontekst. Dermed er de sociale handlinger udtryk for en betydning, de selv er de eneste vinduer til og samtidig skal forstås i forlængelse af. Denne hermeneutiske cirkelslutning har dermed sine fælder og tautologier. Både Geertz og mikrohistorikerne mener, at man kan komme ud over cirkelslutningerne ved at anvende de termer og forudsætninger, der i første færd kan etableres inden for tekstens eget univers. Den tyske mikrohistoriker Hans Medick taler om den "objektive fortolkning", der produceres af det fremmede selv og som tager udgangspunkt i, at mennesker altid handler kulturelt og ud i et kulturelt og socialt rum. Hvor de kulturelle handlinger skal ses som stedet, hvor kulturen sættes på spil, gennem både aktiv selvrepræsentation, konstruktion og forandring af erfaring og sociale relationer. Det betyder at de historiske aktørers handlinger og udtalelser alle er med til at repræsentere dem både for sig selv og for andre³⁷. Handlingerne skal således ikke blot læses for deres udtryk, men også for måden de udtrykkes på.

Den "objektive fortolkning" indeholder ikke blot de fortolkende kvaliteter i de fortidige levn - altså tekstens egne begreber og udsagn - men også tekstens referencer ud over den selv til andre handlinger og andre aktører.

³⁵ Ginzburg, 1976

³⁶ For en anvendelse af denne tilgang se f.eks. Carlo Ginzburg: *Storia Notturna*. 1989. Einaudi. Torino (Herefter Ginzburg, 1989). For en mere teoretisk diskussion heraf kan især Florike Egmond & Peter Mason: *The Mammoth and the Mouse. Microhistory and Morphology*. 1997, Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, anbefales. (Herefter Egmont and Mason, 1997).

³⁷ Medick, 1987.

De forskellige betydninger er således ikke iboende i en handling på forhånd, men bliver derimod tillagt de mulige handlingsformer og strategier, der er til stede på et givet sted i en given tid. Rammerne for hvilke handlingsformer og strategier, der er mulige, er i første færd forsøgt defineret og reguleret af samtidens herskende grupper, men det betyder ikke, at alle strategierne blot implementeres ukritisk og uden modstand af resten af samfundets grupper³⁸.

Med det mikrohistoriske udgangspunkt i det enkelte navngivne individ eller gruppe, kan kampen om at definere handlingsformer og strategier og deres forskellige udtryk bedre følges i arkiverne og fortidens efterladenskaber, hvilket også tydeliggør de såkaldte undertrykte modstand på en række forskellige planer, hvor modstanden ikke nødvendigvis har et voldeligt eller tydeligt udtryk³⁹.

Men hvordan undgår mikrohistorikerne med fokus på de “objektive fortolkninger” at blive fuldstændigt opslugt af fortidens tekster - og lade dem styre fortolkningen?

På den ene side *skal* fortidens ord og fortællinger styre svarene på de spørgsmål og problemstillinger, som bliver stillet - kun derved er det muligt at komme udenom den generaliserende og udjævnende historiske tilgang og indfange det mangfoldige og modsætningsfyldte billede, fortidens tekster giver. På den anden side er de overordnede spørgsmål og problemstillinger dybt forankret i den mikrohistoriske kultur-, individ- og historieopfattelse. Disse ligger dermed udenfor de udvalgte kilder og præger og former således rejsen til fortidens land.

Der er stadig spørgsmålet tilbage, om det er muligt - evt. ved brug af den “objektive fortolkning” - at nå ud over forskerens egen nutidige rationalitet og logik og ind i fortidens. Mikrohistorikerne insisterer på at afdække dele af fortiden på dennes egne præmisser og dermed anvende, med et antropologisk begreb, “the natives point of view”. Ved at fokusere på samtidens egne præmisser og egen opfattelse af forskellige begivenheder, skal ukendte tegn gøres forståelige gennem en kontekst af sociale handlinger, hvis logik eller rationale ofte er lige så ukendt som tegnene, de skulle gøre forståelige.

Dette er et projekt, der fra starten syntes problematisk, men spørgsmålet er, om ikke al historieforskning reelt handler om at læse disse uforståelige tegn. Mikrohistorikerne har blot forsøgt at problematisere og overvinde

³⁸ Se bl.a. David Warren Sabian: *Power in the Blood. Popular culture and village discourse in early modern Germany*. 1984 Cambridge University Press (Herefter Sabian, 1984) og Bourdieu, 1997.

³⁹ Som eksempelvis Emmanuel Le Roy Ladurie i *Carnival*. Fra 1980 [orig. 1979] tager udgangspunkt i.

denne faktor, som også Carlo Ginzburg i sin programmatisk artikel "*Spie. Radici di un paradigma indiziario*" fra starten af firserne har defineret som historiefagets problem og force. I artiklen forsøger Ginzburg at beskrive hvilke metodiske greb, der kunne være anvendelige til at overvinde denne problematik. Som Clifford Geertz påpeger Ginzburg behovet for "kvalitative gæt" eller "abduktioner"⁴⁰. Begrebet skal forstås således, at alle tegn, herunder især de små og umiddelbare ubetydelige spor, der kan findes i den udvalgte kilde og i dens kontekst, anvendes med detektivens sans for etableringen af hypoteser. Abduktionen giver mulighed for at pege på et ukendt objekt, hvis ontologi dog ikke kan bevises, men derimod sandsynliggøres. Derfor må den abduktive slutning med dens afvejelse af muligheder mod sandsynligheder anvendes for dens kreative styrke frem for dens evne til at bevise. Den abduktive slutning kan forsyne os med en sandsynlig og måske ukendt mulighed, der så skal finde sin berettigelse ved afprøvningen på det udvalgte materiale⁴¹.

Dette indbyder dog til endnu en tautologi, idet de hypoteser, der er etableret på baggrund af abduktionen af kilderne, skal testes på kilderne igen⁴². Ginzburg påpeger to strategier for at overvinde disse problemer, som han benævner henholdsvis *mostrara* og *dimostrare*⁴³. For det første gennem en positiv identifikation, der sammenligner særprægede spor og detaljer med noget kendt, på samme måde som jægere anvender spor til at identificere et ukendt dyr. Den anden strategi er at forfølge de forskellige mulige hypoteser indtil de fleste er afvist og enkelte godtaget. For at sandsynliggøre abduktionerne - de kvalitative gæt - kan de ukendte tegn læses og tolkes ud fra de begreber og henvisninger, den udvalgte kilde selv opererer med, hvilket både giver os en mere tekstnær fortolkning og et

⁴⁰ Termer han henter i den amerikanske semiotiker C.S. Peirce's tegnbegreb, hvor Ginzburg i sin Spor artikel henviser til den italienske oversættelse af Charles Sanders Peirce "Deduction, Induction and Hypothesis" i *Chance, Love and Logic*. New York 1956. p. 131-53.(Den italienske oversættelse kommer i 1978) og "Abduction and Deduction" i *Philosophical Writings of Peirce*. New York 1955 p. 150-156. (Den italienske oversættelse kommer i 1955)

⁴¹ Carlo Ginzburg: *Miti, Emblemi, Spie. Morfologia e storia*. 1986, Torino, Einaudi (Herefter Ginzburg, 1986), den er senest genoptrykt i dansk oversættelse i Morten Thomsen og Gert Sørensen's antologi: *Spor. Om historie og historisk metode*, København: Museum Tusulanums Forlag 1999. Der er en oversat samling af Carlo Ginzburg's artikler om mikrohistorie. Se i øvrigt Egholm, 1997.a for en nærmere diskussion af Ginzburg's anvendelse af den peircianske semiotik.

⁴² Og har hermed en vis lighed med induktionsproblemet. Se bl.a. diskussionen heraf i A.F. Chalmers, *Hvad er videnskab? En indføring i moderne videnskabsteori*, København: Gyldendal 1995.(Herefter Chalmers) p. 27-52

⁴³ Se Carlo Ginzburg i hans artikel "Mostrare e dimostrare: Risposta a Pinelli e altri critici" i *Quaderni Storici* nr. 50, 1982 (Herefter Ginzburg, 1982) p.707-710.

mere sammensat billede, der understreger mangfoldigheden og modsætningerne i kilderne.

Allerede i 1973 proklamerede en af mikrohistorikernes inspiratorer Clifford Geertz, uden det store besvær, at de spor, han anvender som byggesten i sine analyser, er konstruerede. Idet Geertz' tætte beskrivelse af de sociale handlinger (hans spor) er etableret ud fra hans egne observationer eller fra informanters fortællinger, er både sporene og tolkningen i hans "thick description" konstruerede⁴⁴. Vi kunne her rejse spørgsmålet om dette ikke også er gældende for historikerne, hvis udnævnelse af fortidige levn til kilder indebærer samme konstruktive element⁴⁵. Geertz er godt klar over, at denne erkendelse selvfølgelig afsætter visse problemer, for hvis ikke forskellen på fiktion og fakta er bundet til verifikation, hvordan skelner man så mellem de forskellige analysers formåen. Det er ikke godt nok at anvende et målebånd, der forudsætter en simpel sammenhæng i analysen, da de fleste fiktive fortællinger er langt mere sammenhængende end de fortællinger, der, med Natalie Zemon Davis' ord, forsøger at lytte til stemmerne fra fortiden⁴⁶.

Problemet hermed er, at fortolkninger kan modstå en systematisk sandhedsvurdering og dermed ikke kan måles og vurderes i forhold til, hvilken udsigelseskraft den enkelte fortolkning har. Hermed er muligheden åben for, at fortolkningerne enten bliver indfanget af deres egen logik, eller at de bliver baseret på en forfægtelse af den enkelte forskers helt specielle indsigt og sensitivitet. Geertz anerkender denne begrænsning af sit eget arbejde og fastholder, at man aldrig kan komme helt ned til bunden af en

⁴⁴ Geertz, 1973, p.14-16

⁴⁵ Se bl.a. Helge Paludan: "Cairos røde rose" i *Den Jyske Historiker*, nr. 50, 1990 p.29-39. (Herefter Paludan, 1990), hvori han argumenterer for, hvorledes det funktionelle kildebegreb indebærer en erkendelse af denne konstruktion og opgivelse af historikernes kendsgerningsfetichisme.

⁴⁶ Geertz, 1973, p.17. Dette er ellers en rettesnor visse mikrohistorikere har anvendt, hvor begrebet "Ginzburgs razor" har været brugt i sorteringen af hvilke abduktioner og konklusioner, der var plausible i kraft af deres sammenhæng og brug af færrest mulige hjælpehypoteser. Se i øvrigt Davis, 1987, hvor hun også påpeger at virkelighedens kompleksitet er meget større end de fiktive fortællinger. For vendingen "at lytte til fortidens stemmer", se Natalie Zemon Davis; *The Return of Martin Guerre*. 1983, Cambridge, Mass.: Harvard University Press. p. 5 (Herefter Davis, 1983)

fortolkning - et problem som Geertz ikke synes at løse på anden måde end ved en reference til kontekstanalysen⁴⁷.

Hermed forfægter Geertz den konteksttætte analyse som et videnskabeligt svar. Denne kontekstanalyse, der både opererer med den tekstnære kontekst og den kontekst, der ligger udenfor teksten, syntes at følge den hermeneutiske tradition. Blot er der den forskel, at hermeneutikken som udgangspunkt opererer med en sammensmeltning mellem fortolkerens og tekstens forståelseshorisont. Denne horisontsammensmeltning er ikke mulig i den antropologiske tradition. Her er der altid blevet arbejdet med anderledes kulturer, hvis erfaringshorisont ikke kunne sammensmelte med antropologens og derfor kan denne hermeneutiske tilgang defineres som Medick citerer antropologen James Boon for: “..*hermeneutics with a difference*”⁴⁸. Det er også denne slags hermeneutik, Ginzburg refererer til, når han taler om at anvende det analytiske greb, der gør det umiddelbart indlysende og kendte fremmed, og som derfor skal behandles og analyseres som noget uforståeligt. Det er som om denne forskellighedens hermeneutik og Medicks anvendelse af begrebet “objektive fortolkninger”, hvor de kulturelle former undersøges og analyseres i de termer, de undersøgte individer selv anvendte, på samme tid kan rumme forskerens konstruktion og kildens modstand.

Med udgangspunkt i den manglende horisontsammensmeltning, rejser spørgsmålet sig, hvordan man kan læse en tekst, man end ikke har ordbogen eller leksikonet til. Medicks “objektive fortolkning” er et forsøg på at konkretisere den kontekstnære tilgang, men samtidig kræver denne læsning, at man er i stand til at etablere kontekster eller for at anvende den semiotiske terminologi, leksikonsopslag, der rækker ud over den enkelte forskers kulturelle og historiske kontekst. Ofte bliver sekundærlitteratur anvendt til at åbne op for nye kontekster, men ved udelukkende brug af sekundærlitteratur, eksempelvis makrohistoriske analyser som kontekstgivende, løber mikrohistorikerne ind i de samme problemer som de anklager makrohistorien for. Derfor er de nødt til at anvende en mere kildenær kontekst, som skal etableres ud fra kildens eller tekstens egne

⁴⁷ Se Geertz, 1973, hvor også mange af hans praktiske analyser viser disse styrker og svagheder i hans tilgang.

⁴⁸ Medick, 1987. Se desuden James A. Boon, der i sin *Other tribes, Other scribes. Symbolic antropology in the comparative study of cultures, histories, religions and texts*, fra Cambridge i 1987, (Herefter Boon, 1987) problematiserede de hermeneutiske grebs anvendelse i antropologien samt forholdet mellem de etablerede kilder og den verden de henviste til.

anvisninger. Dermed anvendes den “objektive fortolkning” til at etablere “kvalitative gæt” eller - om man vil - abduktioner.

Den tekstnære fortolkning har anvendt greb og metoder hentet fra de lingvistiske fag, og mikrohistorien kan derfor blive henregnet til den sproglige vending, der også har haft betydning for den udvikling mikrohistorien har gennemgået i de sidste 25 år⁴⁹. Den sproglige vending tager udgangspunkt i den centrale rolle sproget spiller i vores erkendelse og i en undersøgelse af, hvilket forhold der er mellem verdenen og det sprog, der bliver brugt til at beskrive den.

For historikernes vedkommende er denne problematik dobbelt. For verdenen og fortiden repræsenteres skriftligt både via de fortidige tekster, der analyseres og i fremstillingen af den historiske analyse⁵⁰.

Det mikroskopiske perspektiv og udgangspunktet i individet bringer ikke kun de glemte individer ind på den historiske scene igen, men er også et analytisk forsøg på at indfange og beskrive de dynamiske elementer. Ud fra forudsætningen om at forandring finder sted idet kulturen benyttes i praksis, er de sociale handlinger og deres aktører det ideelle udgangspunkt for en analyse af kulturelle forandringer. Ved at beskrive hvorledes forskellige begivenheder og handlinger har fremkaldt andre (mod)handling, kan ikke blot de kulturelle spilleregler afdækkes i en tæt forbindelse til den specifikke kontekst, men også forandringen af disse spilleregler over tid.

Det kan således synes som en modsætning at pege på, at kulturen manifesterer sig i enkelte begivenheder/handlinger, og samtidig opstille det mål at afdække og indfange den kulturelle betydnings forandring og dynamik over tid indenfor en lige så specifik kontekstbestemmelse. Modsætningen er da også et af de dilemmaer mikrohistorien har befundet sig i. På den ene side, at benytte sig af den tætte beskrivelse med inspiration fra Geertz, og på den anden siden at ville fremhæve

⁴⁹ Se bl.a. Iggers, 1997, der placerer den under det sidste afsnit i sin bog, her især p. 111-117, og Palle Ove Christiansen *Kulturhistorie som opposition. Træk af forskellige fagtraditioner*. 2000. KBH. (Herefter Christiansen, 2000). Mikrohistorikernes brug af litterære analyser er dog ikke så subtile, som den litteraturanalyse, vi kan se hos bl.a. den mere litterære New Historicism, der ellers har en del lighedspunkter med mikrohistorien. New Historicism taler om subjekt- og udtalepositioner i teksten, hvorimod mikrohistorikerne taler om de historiske subjekter, altså tilbage til den “virkelige” fortid. Måske er det netop her, at mikrohistorikernes politiske agenda i udgangspunktet og begrundelsen for at de anklages for venstrefløjssympatier, ligger “gemt”.

⁵⁰ For yderligere uddybning se kapitel 8.

forandringer. Undersøgelsen af det enkelte individ eller gruppe tillader en længere tidshorisont, som analytisk og fremstillingsmæssigt kan forenes med et stærkt fokus på forandring og dynamik. Derfor er det muligt at forene disse perspektiver og det sker da også i visse monografier. Problemet er, at det på trods af ihærdige proklamationer ikke altid er den praktiske analyses udkomme. Carlo Ginzburg opstillede bl.a. i *"Il formaggio e i vermi"* en længere teoretisk indledning, hvori han beskriver vigtigheden af at indfange dynamik og bevægelse. Men den efterfølgende analyse formåede aldrig rigtig at indfange bevægelsen, kun de forskellige statiske kulturelle mønstre, og selve forandringen af betydning blev således hakket op i et før og et nu⁵¹. I de monografier hvori betydningstransformationen derimod bliver indfanget, bliver repræsentationen af forandringen mere konkret og tydelig med udgangspunkt i enkelte navngivne individer. Således bliver det mikrohistoriske individfokus anvendt både som en fastholdelse af det partikulære i den enkelte kontekst, som en genindskrivelse af historiens tabte individer, som dynamikkens repræsentationsform og som forfægtelsen af individernes aktive skabelse af deres egen kultur.

Kildeanvendelse og repræsentativitet

Men hvilke slags fortidige spor er det så mikrohistorikerne anvender for at nå både kulturen og de glemtes levede liv? Det er både offentlige dokumenter som institutionsrapporter, vidneudsagn, supplikker, inkvisitions- og retsprotokoller og mere personlige dokumenter som dagbøger og nogle rejsebeskrivelser. Generelt har teksterne alle tidligere været anvendt i andre sammenhænge, fortrinsvis for deres umiddelbare beretningsværdi og på trods af deres stærkt personlige præg, der tidligere traditionelt opfattes som yderst problematiske. Men det er netop denne personlige opfattelse og formulering af hvordan verden så ud, som mikrohistorikerne har brugt som indgang til fortidens kulturelle klima. Ved at stille nye spørgsmål kan disse tekster benyttes til at afdække forhold så som kulturelle og diskursive kategorier, der ikke er tydelige i de udvalgte kilder på det umiddelbare beretningsniveau.

Der har været rejst stor kritik af mikrohistorikernes kildebegreb, hvor det begrænsede kildemateriale er blevet anvendt til at udsige noget mere generelt om eksempelvis de folkelige kulturer. Denne kritik har fokuseret på, at det enkelte menneskes livsforløb eller historie ikke kan være dækkende for en hel kultur. Denne kritik har mikrohistorikerne vedkendt

⁵¹ For uddybning se Egholm, 1997.a.

sig, samtidig med at de har forsøgt at klarlægge deres repræsentativitetsforståelse.

Den traditionelle statistiske repræsentativitet bygger på et kvantitativt paradigme. Enten anvendes de enkelte "cases" til at eksemplificere de større strukturer. Således vil eksempelvis en "case" blot blive det eksempel, hvis statistiske fordeling svarer til den gennemsnitlige rate (af hvad som helst) for resten af populationen, eller også bliver vores "case" studeret som et typisk eksempel. Det etableres ved hjælp af komplicerede udregninger i en større undersøgelse, som kan præcisere det typiske og herefter udpege det empirisk for efterfølgende at anvende eksemplet som "case" til at fastslå og verificere eller falsificere generelle tendenser, idet definitionen af "casen" som typisk allerede gennem den statistiske terminologi har etableret undersøgelsens repræsentativitet.

Hermed opstår den første uoverensstemmelse. Den traditionelle statistiske repræsentativitet tager udgangspunkt i gennemsnitlige og typiske udregninger for derved at kunne sige noget kvalificeret om større områder. Mikrohistorien er netop en reaktion på disse udregningsmetoder og deres sigte, der hyppigt forekommer i de makrohistoriske analyser eller i retfærdiggørelse af lokalhistoriske interesser. For det første vil mikrohistorikerne fremhæve, at de gennemsnitlige udregninger skjuler for mange divergerende udslag, som historien netop har mulighed for at vise. Ved udregning af det gennemsnitlige vil historiens modsætninger og mangfoldighed blive udlignet og give indtryk af at være en slags helhedshistorie, hvilket ifølge mikrohistorikerne ikke findes. Historien er fuld af små historier, der ikke blot skal reduceres til et typisk eksempel eller et gennemsnit, da det bl.a. er alle disse små historiers modsætninger og divergenser, der skaber historiens dynamik.

For det andet er det mikrohistoriske objekt de kulturelle elementer og deres betydninger, hvilket yderligere problematiserer en kvantificering, som den canadiske historiker Robert Darnton har formuleret det:

*We can not offer typical cases....I do not see why the history of culture should avoid the eccentric cases and be interested in the media; **You can't calculate the medium significant or the minimum common denominator of symbols**⁵².*

Mikrohistorikerne har søgt at indkredse deres udvælgelsesmetode og anvendelse af repræsentativitet. Med den italienske mikrohistoriker Eduardo Grendis brug af det statistiske begreb "den normale undtagelse"

⁵² Robert Darnton, *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*. 1984, New York: Basic Books.(Herefter Darnton 1984). p. 5. Min fremhævelse.

karakteriseres en anden repræsentativitetsopfattelse. "Den normale undtagelse" dækker over et specielt dokument, der, selv om det ikke er statistisk repræsentativt, kan give os en stor viden om vores undersøgelsesområde. Begrebet dækker over den slags kilder, der ikke er normale, dvs. ikke repræsentative i kvantitativ forståelse, men derimod ofte en undtagelse fra det normale⁵³. Kilden tegner, med sin placering på grænsen af det normale, en streg rundt om det, der placeres indenfor, med andre ord er de marginale kilder i kraft af deres anderledeshed, og deres anormalitet, i stand til at ridse det normale op, som bl.a. Carlo Ginzburg og Carlo Poni klart pointerer:

But the "normal exception" can also have another meaning. If the sources are silent about or systematically distort the social reality of the lower classes, then a truly exceptional (and thus statistically infrequent) document can be much more revealing than a thousand stereotypical documents. As Kuhn has shown, it is the marginal cases that bring the old paradigm back into the arena of discussion, thus helping to create a new paradigm, richer and better articulated. These marginal cases function, that is, as clues to or traces of a hidden reality, which is not usually apparent in the documentation⁵⁴.

Kilderne udvælges altså ikke ud fra et repræsentativt udsnit af den kultur og betydning der undersøges, hvor alle tekster er kategoriseret og statistisk repræsenteret. De udvælges derimod ud fra deres mulighed for at *repræsentere* en kultur eller diskurs. Denne anvendelse af "den statistiske undtagelse" er blevet udvidet fra at dække de exceptionelle skriftlige dokumenter, til også at anvendes som kategori for bla. grupper af udstødte personer som eksempelvis de ugifte mødre ved århundredeskiftet⁵⁵ eller exceptionelle individer som videnskabsmanden Galileo⁵⁶, Maleren Piero della Francesco⁵⁷ eller den lesbiske nonne Benedetta Carlini⁵⁸. Men den statistiske undtagelse kan også anvendes på begreber, som gavegivning, eller for den sags skyld på fysiske efterladenskaber som eksempelvis

⁵³ Se i øvrigt Grendi, 1977.

⁵⁴ Ginzburg og Poni, 1991. p. 8

⁵⁵ Pomata, 1991.

⁵⁶ Pietro Redondi: *Galileo eretico*. Torino 1983. (Herefter Redondi, 1983) (engelsk oversættelse v/ Raymond Rosenthal på Princeton, 1987)

⁵⁷ Ginzburg, 1981

⁵⁸ Judith Brown: *Immodest acts: The life of a Lesbian Nun in Renaissance Italy*. 1986, New York. (Herefter Brown 1986)

drikkehorn⁵⁹. Endnu en brug af den statistiske undtagelse er undersøgelsen af enkelte landsbyer som især den tyske mikrohistorie har anvendt⁶⁰.

Mikrohistorikerne har ikke direkte afvist brugen af serielle data, men påpeget at udelukkende eller fortrinsvis brug af statistiske metoder begraver det enkelte navngivne individ og dermed de mange, ofte modstridende, relationer dette individ har indgået i. Den tyske og socialhistorisk inspirerede mikrohistorie anvender i højere grad statistisk materiale til deres analyser. Ofte anvendes serielle data til at etablere en kontekst udenfor den enkelte case – og dermed etablere nye muligheder for fortolkninger.

Marginalitet - normalitet

Mikrohistorikerne anvender ofte fortidige levn, der beskriver hændelser på margin af det normale, det kan være retskilder, inkvisitionsrapporter eller forhørsrapporter. Disse tekster indgår i og indfanger alle situationer, som afviger fra normen, og derfor er de ikke umiddelbart statistisk repræsentative. Men teksterne anvendes for nogle mikrohistorikere med stor inspiration fra den franske filosof Michel Foucault og hans anvendelse af det marginale som grænsedragende analyseobjekt. Ved at indkredse opfattelser af det normale gennem de marginaliserede tilfælde forudsættes eksistensen af noget der kan identificeres som det acceptable og normale. Man forholder sig hele tiden til denne offentlige kultur, selv om man befinder sig på grænsen af det normale, både når man udtaler sig, bliver forstået, bliver stemplet eller udstødt.

For det første refererer undersøgelsen af normopfattelser til et ønske om at indfange "the natives point of view", som indebærer, at analyseobjektet tager udgangspunkt i samtidens menneskers egen opfattelse af "det skete" og dermed flytter blikket fra "hvad der virkelig skete" til en undersøgelse af, hvordan "det skete" *opfattedes* og formuleredes (sidstnævnte er især blevet et centralt undersøgelsesfokus i den senere mikrohistorie) af samtidens aktører. For det andet indebærer problematiseringen af det "normale" eller andre selvfølgelige kategoriseringer et fokus på, hvorledes disse kategorier bliver konstrueret historisk gennem en kultur - Foucault ville kalde det en diskurs - hvor grænseområdet, det ikke-normale, afsætter

⁵⁹ Som vi ser det i henholdsvis Valentin Groebners "Gaver? Gaveudveksling? Bestikkelse? – et mikrohistorisk forsøg" og Lars Bisgaard "Gilder og drikkehorn i middelalderen" artikler i *Den Jyske Historiker; Mikrohistorie* nr. 89. 1999

⁶⁰ Se bl.a.. Hans Medick: *Weben und Überleben in Laichingen 1650-1900. Lokalgeschichte als allgemeine Geschichte*. Göttingen: 1996, Vandenhoeck & Ruprecht. (Herefter Medick, 1996)

grænsen rundt om det normale og muliggør en udpegning af hvilke kulturelle koder, der er på spil i etableringen af den specifikke kultur. Der har, især i den tidlige mikrohistorie, været forskel på hvad Foucault og mikrohistorikerne anvender det marginale til, som Carlo Ginzburg pointerer i midten af 70'erne: Foucault interesserer sig mere for "gestikken og kriterierne for eksklusionen og mindre for de ekskluderede."⁶¹ Denne forskel i optik, har i det sidste tiår ændret sig markant, mikrohistorikerne inddrager nu i højere grad formens betydning, kategoriseringer og de forskellige reguleringer af udsagn i deres analyser.

Et eksempel på hvorledes brugen af marginale tekster anvendes, kan ses i Gene Bruckers *Giovanni and Lusanna: Love and Marriage in Renaissance Florence*⁶², der analyserer en retssag om et muligt ægteskabsbrud. Sagen blev rejst af den fattige konkubine Lusanna og hendes familie, der anklagede den rige købmandssøn Giovanni for først at have giftet sig med hende i hemmelighed - ifølge ham pga. angsten for faderens vrede - for efter faderens død at gifte sig officielt med en velhavende købmandsdatter og dermed forbryde sig mod den hemmelige vielse med den fattige konkubine. I denne sag kan de forhold, der fremføres som anledning til ægteskabsbruddet eller som uforenelige med et ægteskab, give os en idé om, hvad der kunne tillades og ikke tillades indenfor et ægteskab i den specifikke sociale kontekst, retssagen udspilles i. Således vil udgangspunktet i den specifikke sag understrege de forskellige definitioner af hvorledes et ægteskab kan opfattes kulturelt og juridisk, samt hvordan de historiske aktørers forskellige sociale forhold spiller ind både i afgørelsen af sagen og i hvorvidt sagen overhovedet blev rejst. Konsekvensen heraf er ikke, at analysen kun har rækkevidde i dette enkelte specifikke tilfælde. Sagen finder sted i 1600-tallets Firenze, og idet sagen finder sted i det juridiske system, må man kunne antage, at analysens udkomme også er sigende for hele det område, det juridiske system dækker. Den tætte analyse af det enkelte/de enkelte forhold anvendes hermed til at sige noget mere bredt om de samtidige juridiske og kulturelle forhold⁶³.

Fra det specifikke til det generelle.

Mikrohistorikerne er blevet anklaget for at generalisere ud fra enkelte ikke-repræsentative "cases", og at den begrænsede kildemængde får deres analyser til at fremstå som anekdoter over partikulære forhold. Spørgsmålet der følgelig rejses, er hvorledes kan man generalisere fra den enkelte ikke-

⁶¹ Carlo Ginzburg 1976, p.xvi.

⁶² Gene Brucker: *Giovanni and Lusanna: Love and Marriage in Renaissance Florence*. 1986, Berkely. (Herefter Brucker, 1986)

⁶³ For yderligere uddykning se i øvrigt Brucker, 1986.

repræsentativt udvalgte “case”? Svaret kan, med en lettere omskrivning af Geertz, siges at være: at mikrohistorikerne godt nok studerer *i* landsbyer, men de studerer ikke landsbyerne (Som eksempelvis lokalhistorikerne gør). Eller sagt på anden måde er det undersøgelsen af betydningsstrukturer og betydningsproduktion, der er i fokus, når de enkelte sager og deres partikulære svar på overordnede spørgsmål undersøges. Desuden ønsker mikrohistorikerne ikke at generalisere på tværs af enkelte analyser og dermed selv etablere en form for gennemsnitlighed, men indenfor dem.

Men hvad vil det sige at generalisere indenfor den enkelte “case”?

Som jeg ser det, er dette tæt knyttet sammen med mikrohistoriens individfokus. Med udgangspunkt i de enkelte “cases” og de enkelte individer etableres og beskrives de forskellige strukturer, som betydningsproduktionen og forandringen består af. Således bliver strukturerne etableret nedefra, på mikroniveau hos de navngivne individer, og ikke først udtænkt ovenfra for derefter at afprøves på de enkelte “cases”, som ellers er den gængse metode til at undersøge og etablere historiske forklaringsmodeller. Fordelene ved denne form for generalisering er en stor opmærksomhed både på de dynamiske elementer og på de mange modstridende, men også sameksisterende strukturer alle kulturer er fulde af.

Men mikrohistorien trækker også på de (makro)historiske modeller, enten i form af en afprøvning eller afvisning af forskellige generelle historiske teorier, som bl.a.. gruppen omkring den tyske mikrohistoriker Hans Medick har formået gennem sit minutiøse studium af den tyske landsby Laichingen i hans mammutværk: *Weben und Ueberleben in Laichingen 1650-1900*⁶⁴. En anden anvendelse af de makrohistoriske fremstillinger er som en sparringspartner, der spilles bold op ad, når forskellige betydninger søges etableret⁶⁵. Andre historikers forskningsresultater bliver således inddraget kritisk, som en bredere kontekst- og oplysningsleverandør. Man kan dermed påpege, at god mikrohistorie ikke kan udføres uden at anvende en stor generel viden om den tidsperiode, undersøgelsen finder sted indenfor, og en stor del af denne viden hentes i sekundærlitteratur. Man kan derved problematisere mikrohistorikernes behov for at anvende anden forskning, og dermed andre historikers konstruerede historiske facts. Forstået således,

⁶⁴ Således har gruppen af Göttingehistorikere i kredsen omkring Sabean og Medick arbejdet over længere tid med mikrohistoriske analyser af forskellige tyske landsbyers vej til industrialiseringen, og har her påpeget, at de gældende teser omkring proto-industrialiseringen, ikke kan iagttages på dette niveau, hvilket har rejst spørgsmålstegn ved disse mere overordnede teser som makrohistorien typisk har benyttet sig af. Se bl.a.. Medick, 1996

⁶⁵ Se bl.a. Davis’ og Ginzburgs forfatterskaber, der er formidable eksempler herpå.

at en anden historieskrivnings fortolkning af fortiden bliver inddraget i den mikrohistoriske analyse som udgangspunkt for faste holdepunkter eller facts.

Her kan eksempelvis Carlo Ginzburgs læsning af maleriet *Ritratto del buffone Gonella*, i bogen af samme navn fra 1996 nævnes. Ginzburgs analyse ville ikke kunne foretages uden brug af sekundære historiske (og i denne sammenhæng kunsthistoriske) analyser⁶⁶. I analysen afdækker Ginzburg de kunstneriske inspirationer, der kan ses i maleriet, og sår tvivl om maleriet virkelig kan tilskrives Jean Fouquet (hvilket ellers er kunstkendernes konklusion). Denne tvivl sår Ginzburg på basis af historiske analyser af både kloven Gonella, som er den historiske person, der afbildes, Fouquet, der normalt tilskrives maleriet samt Barthélemy d'Eyck og den unge Piero della Francesca. De sidstnævnte undersøger Ginzburg ud fra tesen om, at de er de mulige ophavsmænd til maleriet frem for Fouquet. I denne sammenhæng trækker Ginzburgs analyser i høj grad på andre (kunst)historikers læsning af kilder og malerier⁶⁷.

Erkendelse og formidling.

I kraft af mikrohistorikernes kulturbegreb og deres fokus på "the natives point of view" er deres historiske problemstillinger objekt flyttet fra kendsgerningers årsag og virkning til de historiske subjekters betydningskonstruktioner. Dette har haft flere konsekvenser, bl.a.. strækker denne tilgang anvendelsen af det funktionelle kildebegreb til det yderste. Hvis analysens fokus er en fortidig kultur eller diskurs, kan disse sjældent iagttages på kildens umiddelbare beretningsniveau, men skal derimod vristes frem mellem tekstens linjer, ord og form, hvilket stiller andre krav til historikeren end normalt. Denne må udvise en stor opmærksomhed på tekstens umiddelbare ubetydelige detaljer og tegn, da det er her, historikeren i sit detektivarbejde må samle sporene sammen til en hypotese om kulturelle og diskursive fænomener. Der er således opstået et presserende behov for at klargøre, hvorledes en kildes tegn kan læses, og hvorledes og i hvilken grad historikeren kan slutte fra en mængde små tegn i kilderne til en fortidig kultur eller diskurs.

Selvom historieforskningen altid har været henvist til at læse fortidens spor og tegn, afføder det udvidede emneområde et behov for en større

⁶⁶ Carlo Ginzburg: *JeanFouquet. Ritratto del buffone Gonella*.1996, Franco Cosimo Panini. Modena. (Herefter Ginzburg, 1996) For en behandling heraf se bl.a.. "Formidling af historiske spor", i *DJH*, Ekstranummer 1997. (Herefter Egholm, 1997.b).

⁶⁷ Ginzburg, 1996

opmærksomhed på forskellige planer i en kildeanalyse, hvilket bl.a. inddrager analyser af både det narrative og semiotiske niveau.

Netop den semiotiske tilgang med dens fokus på betydningernes etablering og forandring er yderst relevant i den mikrohistoriske analyse. Semiotikken kan således låne analysetilgange til den betydningssøgende historiker, men idet man anvender et andet felts redskaber overtager man ofte en længere tradition. Med den semiotiske tilgang er bl.a. forholdet mellem form og indhold blevet centralt, hvilket vi også kan spore i den tidligere omtalte sproglige vending. Således er den semiotiske tilgang baseret på en forståelse af, at form og indhold ikke blot er to komplementære størrelser, men at de rent faktisk indgår i et samspil, hvor den form som teksten har på samme tid former og er formet af det indhold, der kommunikeres. Dette gør sig både gældende for de historiske kilder og for den historiske analyse, som dermed anskues som en tekst blandt andre tekster, der anvender narrative virkemidler.

Der er to komponenter i diskussionen om den historiske analyses fiktive andel. For det første har det føromtalt fokus på fortidige konstruktioner af verden, resulteret i en undersøgelse og debat af, hvor langt vi selv, som historikere, deltager i en ny konstruktion af fortiden, og i hvor høj grad fortidens egne konstruktioner begrænser denne.

For det andet har undersøgelsen af "nye" temaer rejst problemstillingen om det gængse videnskabelige sprog formår at repræsentere kulturelle og diskursive verdener og erkendelsen af historikerens konstruktive andel i analysen.

De tekster historikeren udpeger som kilder kan indeholde enkelte facts eller spor, som er aftryk fra fortidig handlen, men de udvalgte kilder indeholder ikke oplysninger om hvordan sammenhængen mellem de forskellige facts og spor, eller mellem spor og sporafsætter, skal ses. Da historieskrivning ikke blot er en opremsning af facts, men en sammenhængende fortælling om hvordan og hvorfor, så er det vigtigt at få klarlagt, hvordan og hvorfor vi slutter fra facts og spor til sammenhængende narrativer og dermed diskuterer graden af historikerens subjektive fortolkning.

Disse overvejelser, som dele af historiefaget har rejst i løbet af de sidste 30 år, har problematiseret den historiske form og dermed det videnskabsbegreb, der stadig, på trods af en vis pragmatisme, er på spil i især i den historiske *formidlingsform*. Som udgangspunkt kan det siges at den historiske formidlingsform stadig følger de videnskabelige normer, der var til stede ved professionaliseringen af historievitenskaben i slutningen af det 19. århundrede, hvor videnskab blev identificeret med den nøgterne

analyse og flere formelle krav, modsat de tidligere historikers moraliserede og subjektive vurdering.

Erkendelsen af den manglende overensstemmelse mellem, hvad der bliver sagt, og hvordan det siges, har spillet en stor rolle for mikrohistorikernes formidlingsform og de har i kraft af en anden formidlingsform søgt at inddrage disse overvejelser i deres analyser. Den mikrohistoriske fremstilling er således i bedste fald en forholdsvis åben tekst, der lægger forskningsprocessen ud til åbent skue. Man kan sige, at historikeren tager den hvide professorkittel af og indbyder læseren til at gå med ind i forskningsrummet og vurdere de fortolkninger/abduktioner og konklusioner, historikeren foretager, men også dem der forkastes. På den baggrund kan læseren for det første selv følge med i forskerens logik og selv foretage egne vurderinger. For det andet gøres der opmærksom på det subjektive fortolkningsmoment i analysen, både i kraft af formidlingsformens åbenhed, der er beskrevet ovenfor, men også ved at historikeren er tydeligt tilstede i teksten, bl.a. ved at benytte stedordet ”jeg” og personligt kommentere, hvorfor nogle konklusioner vælges frem for andre. Dermed lader mikrohistorikerne fortolkningsproblematikken skinne tydeligt igennem i fremstillingsformen, og har dermed udfordret det historiske videnskabsbegreb. Den mikrohistoriske fremstillingsform er derfor ofte en engageret og læseværdig fremstilling, og en diskuterende fremstilling. Mange mikrohistoriske analyser er endt som bestsellers, på trods af, eller måske på grund af, at deres metodiske overvejelser er til stede samtidig med den "gode" fortælling. Samtidig giver det individbaserede udgangspunkt en mere levende og engageret fortælling, som er i stand til at beskrive samspillet mellem normative systemer og individets frihed⁶⁸.

Skriveformen og det litterære udgangspunkt i individet er også udsprunget af overvejelserne om, hvordan man erkender og i særdeleshed, hvordan man erkender modsætningsfyldte kulturer, diskurser og mentale verdener. Mikrohistorikerne inddrager i stor udstrækning større ubearbejdede citater fra kilderne, for således at delagtiggøre læseren i flere af fortidens stemmer og måder at tale og fortælle på. Dermed formidler mikrohistorikerne fortidens tone og form, som, for dem, er mindst lige så vigtig en del af analysen som essensen af det sagte. Dermed tilbydes læseren samme basis for erkendelse af form og indholdsproblematik, som mikrohistorikerne selv bygger deres analyser på.

⁶⁸ Se bl.a.. Levi, 1991.

Samtidig med at mikrohistorikerne præsenterer os for længere ubearbejdede citater, er det klart at disse citater er udvalgte af historikeren. Selv om alle historikere udvælger og præsenterer de spor og de tekster, som de ønsker at basere deres analyser på, kan mikrohistorikerne i højere grad, med deres store åbenhed, give det indtryk, at de formidler den ubearbejdede fortid. Så på den ene side anvendes den litterære form som erkendelsesformende instrument, der tillader læseren en adgang både til fortidens stemmer og til historikerens arbejdsrum. På den anden side er der en større risiko for at læseren opfatter teksten som den rene ubearbejdede fortid. De fleste mikrohistorikere forsøger at styre uden om denne fælde, ved at insistere på deres egen stemme i fortællingen. De mest lysende eksempler er nok Carlo Ginzburg og Nathalie Zemon Davis, der på samme tid er i stand til at forene den narrative fortælling med deres mange overvejelser om, hvilke hypoteser der er holdbare⁶⁹.

Mikrohistorien i den poststrukturalistiske æra

Mikrohistorikerne har de sidste 25 år forsøgt at forholde sig til og formulere et bud på historieskrivning i den poststrukturalistiske æra. Det er klart at der i den tid har været en vis udvikling i synet på det poststrukturalistiske og dermed også i afstandtagen/ tilslutning til nogen af hovedpunkterne.

Poststrukturalismen er for historieforskningen bl.a.. blevet karakteriseret ved tre hovedpunkter. For det første afvisningen af de store fortællinger, for det andet den sproglige vending og for det tredje forkastelsen af korrespondens sandhedsbegrebet. Afvisningen af den store fortælling har været en af mikrohistoriens erklærede mål. Den store fortælling forstået som en teori (bl.a.. marxismen), der kunne forklare hele historiens udvikling, er på det kraftigste blevet afvist. Således også den samlende kronologiske historieskrivning, hvor kronologien i sig selv automatisk giver historien et mål og en mening. Konsekvensen af dette har mikrohistorien taget med sine begrænsede analyser, der kun beskriver sammenhænge i begrænsede rum. (Man kunne måske driste sig til at pointere, at det nu er de kultur-konstruerede betydningssammenhænge, der udgør den store fortælling). Anvendelsen af begrænsede analyser ligger i klar forlængelse af mikrohistorikernes undersøgelser af betydnings etablering og forandring. Temaer mikrohistorikerne har undersøgt i mødet mellem det enkelte handlende individ og de umiddelbare muligheder og begrænsninger individet møder i sin dagligdag.

⁶⁹ Se bl.a.. Ginzburg 1976, 1981, 1989, 1996 samt Davis 1983, 1987, foruden Natalie Zemon Davis: *Women on the Margins. Three Seventeenth- Century Lives*. 1995, for en diskussion heraf se Liv Egholm, 1997.b.

Med de begrænsede analyser og aflivningen af den store historie er muligheden for at etablere en stor syntese svundet betydeligt. Dermed kan historieforskningen udvikle sig til at blive en samling af småanalyser, der ikke nødvendigvis kan forbindes, og spørgsmålet må da rejses om, hvilken betydning dette har for historiefaget og for brugen af historien.

Den sproglige vending har fra starten af 70'erne haft en stor betydning for mikrohistorikerne. I første omgang i forbindelse med de fortidige levns udtryksformer, hvilket i starten gav anledning til en undersøgelse af forholdet mellem form og indhold. Dermed tydeliggjordes de mange modsætningsfyldte stemmer, dokumenterne var fyldte af. Dernæst spillede den sproglige vending en rolle i mikrohistorikernes generelle erkendelse af den manglende korrespondens mellem det sagte og det skete, og i overvejelser om den historiske forms erkendelsesmæssige kvaliteter, hvilket bl.a. resulterede i en tydelig tilstedeværelse af fortolkningsmomentet i selve den historiske form

Carlo Ginzburg har bl.a. tidligt i sit forfatterskab forholdt sig eksplicit og nuanceret til de problematikker, den sproglige vending og den poststrukturalistiske udfordring har rejst⁷⁰. Han forsøger i artiklen *Spie* fra 1981 at rejse spørgsmålene i forbindelse med overvejelser over den historiske metode⁷¹. Senere i sit forfatterskab berører han emnet fra forskellige vinkler. Han har bl.a. i et interview fra 1986 afvist relevansen af Foucaults arbejder med en henvisning til den arrogance, hvormed Foucault behandler de historiske aktører⁷². Senere har han vendt sig mod Hayden Whites ophævelse af

⁷⁰ Som bl.a. Davis også har gjort. Se bl.a. hendes overvejelser i Davis, 1987 især p. 3-5.

⁷¹ Ginzburg, 1986.

⁷² Se bl.a. Keith Luria 1986: "The Paradoxical Carlo Ginzburg", *Radical History Review* 35. 1986. (Herefter Luria 1986). Se i øvrigt også Interviewet af Keith Luria og Romulo Gandolfo; "Carlo Ginzburg: An Interview" i *Radical History Review* 35. 1986

muligheden for at berøre en fortidig virkelighed⁷³. Som han påpeger i artiklen *microhistory, two or three things I know about it* - er mikrohistorien baseret på en erkendelse af, at alle faser i den historiske analyse er konstruerede og ikke givne. Men dette fokus på historikerens konstruktive praksis var på samme tid kombineret med en eksplicit afvisning af de mere skeptiske (læs poststrukturalistiske) implikationer ⁷⁴. I artiklen *Checking the Evidence: The judge and the Historian* fra 1991 forsøger han mere eksplicit at overveje forholdet mellem bevis og spor og kildernes rolle i forhold til forestilling og virkelighed. Som han påpeger:

*There is an element in positivism that must be unequivocally rejected: the tendency to simplify the relationship between evidence and reality....In other words, the evidence is not regarded as a historical document in itself, but as a transparent medium - as an open window that gives us direct access to reality*⁷⁵.

hvor han også vender sig stærkt mod den Derrida-inspirerede dekonstruktion, og udtrykker ønske om at berøre i det mindste en lille flig af nogle fortidige liv, men samtidig erkender den historiske analyses fundamentale konstruktivitet, og sit eget modsigelsesfyldte standpunkt

⁷³Carlo Ginzburg: "Checking the Evidence: The judge and the Historian". i *Critical Inquiry* 1991,18. (Herefter Ginzburg, 1991) pp. 79-92 og Carlo Ginzburg: "Just one Witness", i Friedlanders: (ed.) 1992. p. 82-97 (Herefter Ginzburg, 1992). Hvorimod Davis allerede i 1987 erklærer sig enig i mange af de problematikker og indsigter, der kommer fra denne side, se Davis, 1987. p. 3

⁷⁴ Carlo Ginzburg: "Microhistory, two or three things I know about it" i *Critical Inquiry*. autumn 1993. nr. 20 p. 10-35 , p. 32. ((Herefter Ginzburg, 1993) artikel udkom første gang på tysk i 1993, herefter på engelsk og først i 1994 på italiensk) Der er en del delte meninger om mikrohistorikernes forhold til poststrukturalistiske tendenser og den sproglige vending. Se både Muir (1991) og Christiansen (2000) og István Szijártó artikel; " Four Arguments for Microhistory" i *Rethinking History*, nr. 6, 2 (2002), p. 209–215. Se desuden Palle Ove Christiansen:" Forståelsen af det anderledes. Om Carlo Ginzburg og Mikrohistorie" i *Historisk Tidsskrift* bind. 101. 1 2001,(Herefter Christiansen, 2001) der også diskuterer Carlo Ginzburgs forhold til visse mere poststrukturalistiske tendenser, uden dog at komme til helt samme konklusion som jeg. Men det er mest fordi han samler hele forfatterskabet under en hat, og især fokuserer på Ginzburgs afvisninger. I øvrigt afviser Christiansen også her Ginzburgs semiotiske inspiration, hvilket jeg dog mener, er helt forfejlet, da Ginzburg har flere eksplicite referencer, bl.a. til det saussurske tegnbegreb i "Osten og ormene", og til Peirce i "spor"-artiklen, se i øvrigt Egholm, 1997.a, for en yderligere diskussion.

⁷⁵ Ginzburg 1991,83.

Ginzburg mener, at disse betragtninger stadig ses hos mange samtidige historikere, men at problemerne ikke løses ved at falde i den anden grøft, som visse kritikere har gjort, og her fornemmer man en kritik af bl.a.. H. White og andre poststrukturalister:

Instead of dealing with the evidence as an open window, contemporary sceptics regard it as a wall, which by definition precludes any access to reality. This extreme antipositivistic attitude, which considers all referential assumptions as a theoretical naiveté, turns out to be a sort of inverted positivism⁷⁶.

Som en løsning, der formår at erkende historikerens konstruktive element og samtidig forholder sig til de fortidige spors referentielitet anbefaler han en semiotisk læsning af spor og deres reference.

A piece of historical evidence can be either involuntary (a skull, a footprint, a food relic) or voluntary (a chronicle, a notarial act, a fork). But in both cases a specific interpretative framework is needed, which must be related (in the latter case) to the specific code according to which the evidence has been constructed. Evidence of both kinds could be compared to distorted glass. Without a thorough analysis of its inherent distortions (the codes according to which it has been constructed and/or it must be perceived), a sound historical reconstruction is impossible. But this statement should also be read the other way around: a purely internal reading of the evidence, without any reference to its referential dimension, is impossible as well⁷⁷.

Han afslutter artiklen med at påpege sprogets bevidsthedsskabende plan og den betydning, det har for historieforskningen.

Mikrohistoriens videnskabsbegreb adskiller sig dermed en del fra det naturvidenskabeligt inspirerede videnskabsbegreb, der stadig spøger i den historiske fremstillingsforms kulisser. For det første er fortolkningen i centrum, hvilket den gentagne gange har været i historiefagets levetid - i særdeleshed i historismen og dens anvendelse af hermeneutikken. Men forskellen mellem den hermeneutik, der har været anvendt i historiefaget, og den hermeneutik, mikrohistorikerne advokerer for, er den antropologiske inspiration og dermed - som nævnt tidligere - “*a hermeneutic with a difference*”. Dette videnskabsbegreb ses i dag også indenfor den brede vifte af den nye kulturhistorie, som mikrohistorikerne både har været med til at forme og samtidig er blevet formet af.

Men mikrohistorikerne ønsker ikke at affærdige fortidens efterladenskaber blot som udvalgte redskaber i konstruktionsprocessen, eller som en

⁷⁶ Ginzburg 1991,83

⁷⁷ Ginzburg 1991,83

uigennemtrængelig mur. De insisterer derimod på, at der ved brug af kildernes spor etableres visse grænser for fortolkning. På den ene side vedkender de sig affærdigelsen af sandheden og muligheden for at afdække fortiden som den "virkelig var", men på den anden side er der samtidig grænser for hvilken fortolkning, der kan etableres, og hvilken læsning af spor, der er acceptabel. Fortolkningen møder modstand i kilden ud fra den tætte kontekstanalyse og "objektive fortolkning"⁷⁸.

Således er det tydeligt at se inspirationen hentet fra den peircianske semiotiks tegn og sporelæsning, hvor undersøgelsen af tegnenes og sporenes modstand og slutningen fra fortidige spor til kulturelle billeder har været et centralt undersøgelsespunkt⁷⁹.

Dermed kan det videnskabsbegreb, der tegner sig i mødet mellem semiotikken og den antropologiske hermeneutik måske bringe historiefaget ud af sin skyttegravskrig mellem konstruktivister og objektivist - og pege på den mulige kombination af såvel konstruktion og modstand, som det partikulære og det generelle.

Det er netop denne kombination, jeg ser anslag af i den mikrohistoriske tilgang. Jeg kunne vælge at diskutere det mere teoretisk og forholde de forskellige positioner til hinanden, men jeg mener, at det er meget vigtigt at huske på, at netop brugen af en metodisk vinkel, bevidst eller ubevidst, altid vil være bundet op på teoretiske positioner, hvis problemer er lettere at argumentere sig ud af end at håndtere i en praktisk analyse.

Derfor vil min praktiske analyse operationalisere det teoretiske udgangspunkt, som mikrohistorien hviler på. Herigennem kan jeg rejse og

⁷⁸ Hvilket også er det synspunkt som semiotikeren Umberto advokerer for i *The limits of interpretations*. 1992, Cambridge, der dog oprindeligt udkom på italiensk i 1990 (Herefter Eco 1992)

⁷⁹ Se i øvrigt Anne Magnussen: "Politisk karikatur som kilder og tegn. En semiotisk fortolkning af et bombeattentat" i: Per H. Hansen & Jeppe Nevers (red.): *Historiefagets teoretiske udfordring*. Odense Universitetsforlag 2004, for et bud på, hvorledes den peircianske semiotik kan anvendes i forhold til det funktionelle kildebegreb, eksemplificeret i læsningen af tegneserier. Eller Egholm, 1997.a, der bl.a. diskuterer den peircianske semiotik anvendelsesmuligheder i det udvidede funktionelle kildebegreb.

vurdere de ovenfor nævnte problematikker, som især er koncentreret om hvilken udsagnskraft og dermed hvilken status kildebegrebet kan siges at have i den mikrohistoriske analyse. Derudover vil jeg også rejse og vurdere den relaterede problematik omkring den historiske fortællings rolle.

Kap. 3

Varthema – en rejsende.

Identitet og konstruktivisme.

Den mikrohistoriske tilgang har, som beskrevet, i de sidste årtier været en stadig større del af og bidragsyder til de nyere strømninger indenfor kulturhistorien. Derfor har tilgangen på lige fod med andre kulturhistoriske analyser anvendt inspiration fra både den sproglige vending og de socialkonstruktivistiske tilgange.

Et af de forskningsområder, hvor den mikrohistoriske tilgang hovedsagelig har slået sine folder i de sidste årtier, er i forskningen omkring identitet og spørgsmålet om individets rolle samt det lidt nyere felt omhandlende selviscenesættelse⁸⁰.

Forskningen i identiteter og individualitet er dog ikke nogen ny tradition, selvom den i en nyere klædedragt også har været forbundet med nationalitetsforskning, herunder også forskningen i opfundne traditioner, forestillede fællesskaber og erindringshistorie⁸¹. Som forskningsfelt trækker det sine rødder helt tilbage til den store civilisations- og kulturhistoriker fra 1800 tallet, Jacob Burckhardt

Burckhardt argumenterede for, at det moderne individ kom til syne i den italienske renæssance og hans tese er meget kort fortalt, at der altid har eksisteret noget, vi vil kunne kalde et selv – et individ, blot har det været begravet under alle mulige andre hensyn eller som Burckhardt selv udtrykker det:

⁸⁰ Her kan bl.a. nævnes Davis, 1983 Foruden Nathalie Simon Davis: "Boundaries and the Sense of Self in Sixteenth-Century France" i Thomas C. Heller (ed): *Reconstructing Individualism: Autonomy, Individuality, and the Self in Western Thought*. Stanford, California. 1986. (Herefter Davis, 1983) p. 53-63. Forskningsfeltet arbejder også med dannelsen og selviscenesættelsen i barndommen, ungdommen og hos familien, der sammen og hver for sig skaber forestilling om et selv. Dette kan bl.a. ses i Levi, Giovanni og Jean-Claude Smith (eds.): *A history of young people in the West*. translated by Carol Volk, Bind 1-2. Cambridge, Mass. Harvard University Press. 1997.

⁸¹ Se bl.a. nogle af de centrale skikkelser i denne tradition: Benedict Anderson: *Imagined Communities*. 1983. Pierre Nora: "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire". I *Representations*, no.26. 1989. s 7-25, Eric Hobsbawm, 'Introduction: Inventing Traditions', in Eric Hobsbawm and Terence Ranger, (eds). *The Invention of Tradition*. New York: Cambridge University Press (1983) m.v.

“In the Middle Ages both sides of human consciousness – that which was turned within as that which was turned without – lay dreaming or half awake beneath a common veil. The veil was woven of faith, illusion, and childish prepossession, through which the world and history were clad in strange hues. Man was conscious of himself only as a member of a race, party, family or corporation – only through some general category. In Italy this veil first melted into air: an objective treatment and consideration of the state and of all the things of this world became possible. The subjective side at the same time asserted itself with corresponding emphasis: man became a spiritual individual and recognized himself as such. In the same way the Greek had once distinguished himself from the barbarian, and the Arab had felt himself an individual at a time when other Asiatics knew themselves only as members of a race” .

Og han fortsætter:

“In earlier times we can here and there detect a development of free personality which in Northern Europe either did not occur at all, or could not display itself in the same manner....But at the close of the thirteenth century Italy began to swarm with individuality: the ban laid upon human personality was dissolved: and a thousand figures meet us each in its own special shape and dress”⁸².

Hermed peger Burckhardt på det, der er blevet kaldt “den italienske renæssance” og den mulighed, der skabtes for at afdække selvet gennem den voksende produktion af dagbøger, ego-dokumenter og andre tekster, der i højere grad tog udgangspunkt i selvet som individuelt og autonomt. Det vil ud fra Burckhardts tese sige, at individet hele tiden havde eksisteret, men at det først var med “renæssancens” eget fokus på selvet – på det autonome individ, at det blev muligt for historikere at afdække det. Idet det ovennævnte fokus førte til produktionen af en række af tekster, der siden renæssancen havde flyttet det ”slør”, der tidligere dækkede selvet. Udgangspunkt i selvet, der gennem dets større og større individualitet og autonomi ville opnå at blive et frit og moderne selv, er der i lang tid blevet bygget videre på. Videnskabshistorisk kan man pege på en historisk metafortælling om selvets tiltagende autonomi, inderlighed og individualitet. Denne metafortælling strækker sig fra Burckhardt, over reformationens inderliggørelse med omdrejningspunkt i det 17- 18. århundrede, der gennem rationaliteten og oplysningstiden fremelskede det autonome selv, hvis ultimative reference var det individuelle selv, frem for at binde denne individualitet i en guddommelighed. For at bevæge sig videre til romantikkens fremelskning af det autentiske og originale individ, der endelig gennem den freudianske psykoanalyse, kunne placeres i godt

⁸² Jacob Burckhardt: The Civilisation of the Renaissance Italy. 1990 (trans. S.G.C. Middlemore, Org. 1870) part two. (Herefter Burckhardt, 1990)

nok 3 modstridende begreber, der alle var med til at etablere det særegne og autonome individ, som vi i dag opfatter som det moderne menneske⁸³.

Dette syn på individets fremkomst har, som nævnt i indledningen, efterfølgende mødt stor modstand, og givet anledning til korrektioner, især på baggrund af de sidste årtiers forskning indenfor emnet, der i høj grad været præget af den sociale konstruktivisme.

Med den sociale konstruktivisme, som har holdt sit indtog i nutidens historieforskning, stilles der grundlæggende spørgsmål ved alt, hvad der umiddelbart syntes selvfølgeligt og naturligt. Hos den franske filosof Michel Foucault er det bl.a. seksualiteten og kriminaliteten⁸⁴, hos andre er det kroppen, naturen og andre universalier.

Individet og selvet problematiseres således også, og der tales om at individet og forståelsen af dets selv *konstrueres* frem for at *afdækkes* i den tidlige moderne tid.

Burckhardt mente, at han kunne afdække en individualitet, der altid havde eksisteret, men som samfundsorganisering og værdisystemer tidligere ikke havde levnet megen plads til at udfolde sig.

Med den sociale konstruktivismes udgangspunkt, handler diskussionen ikke mere om hvorvidt det nu vitterlig var i den italienske ”renæssance”, at individet fik tilkæmpet sig plads, så det blev mulig at efterspore det i de efterladte tekster, malerier m.v., men derimod om hvorledes individet på dette tidspunkt konstrueredes og hvorvidt der er ligheder mellem denne konstruktion og det, som vi i dag kalder det moderne individ.

Interessen for identitet og selvet er i mærkbar fremdrift indenfor mange forskellige fagtraditioner⁸⁵. Hvilket nok skal ses i lyset af den stigende postmoderne kultur med dens de-centralisering af faste fiks-punkter, samt den socialkonstruktivisme, der ophæver det universelle og naturlige og stiller spørgsmålstejn ved hvorledes og ikke mindst hvorfor og ud fra

⁸³ Se I øvrigt Roy Porters præsentation af denne myte: ”Introduction” p. 1-8 i Roy Porter (ed): *Rewriting the Self: Histories from the Middle ages to the present*. Routledge 1997.(Herefter Porter, 1997) Men i øvrigt også Brändle, Greyerz, Heiligensetzer, Leutert og Piller 1998: ”*From the Person Described to the Self Remembered: European Autobiographical Accounts as Historical Sources (1500-1800)*”. Basel. (Herefter Brändle et. al. , 1998)

⁸⁴ Se bl.a. Michel Foucault: *Discipline and Punish. The birth of the prison*. London 1977 (Herefter Foucault, 1977), og trebindsværket: *The History of Sexuality*. London 1978,1985,1986.(Herefter Foucault, 1978,1985,1986). I øvrigt kan hele Foucaults overordnede problemstilling siges at være interesse for studiet af mennesket, og herigennem også individets konstruktion.

⁸⁵ Hvilket også kan ses i det nye tidsskrift fra Taylor og Francis Group, der hedder ”Self and Identity” og som kom i cirkulation fra marts 2002

hvilke interesser og til hvilket formål, vi konstruerer og iscenesætter vores sociale rammer, som vi gør. Herigennem er udforskningen af selvets status og position, især gennem Foucaults og andres fokus på reguleringsstrategier, også blevet et spørgsmål om hvorledes individualiteten etableres i forhold til det moderne samfunds regulering af dets individer⁸⁶.

Der har således været mange forskellige tilgange til afdækningen af selvets konstitution. Således har bl.a. spørgsmålene om, hvorledes selvet uddannes og socialiseres, hvordan selvet skabes gennem erindringen, hvorledes selvet forholder sig til overordnede autoritative strategier for regulering og organisering, samt hvorledes dette selv iscenesætter sig selv og i forhold til hvad, (der alt efter forskningsstrategi bl.a. har været barndommen, religiøsitet eller de fremmede), været rejst.

Disse spørgsmål kan og bliver i højere grad, stillet i den historiske tradition, hvor de således er udtryk for både forskningseksterne og -interne problemstillinger.

Når identitet etableres og selvet iscenesættes sker det ikke ud i det blå, da etableringen altid er indspundet i et net af ligheder og især af forskelle. Derfor vil der blive etableret et Os eller et Jeg i forhold til et Dem, som derved kan markere grænserne som Os´et eller Jeg´et udgør. Forskellene har en tendens til at blive malet med en bredere pensel end normalt, når de skal anvendes til at udpege grænser eller fungere som grænsemærker. Således spiller stereotypierne en stor rolle i forhold til for eksempel at fastlægge nationale identiteter. Når de Andre på denne måde stereotypiseres er det samtidig altid ud fra hvad Vi og Os har brug for af forskelle eller evt. ligheder til at understrege vores særegne og ofte overlegne karaktertræk. Således vil stereotypier afsløre mere om dem der stereotypiserer end om dem, der stereotypiseres⁸⁷.

⁸⁶ Se i øvrigt også Norbert Elias: *The Civilizing Process*, vol 1: *The History of Manners*. 1978-82. Tesen i bogen omhandler den tiltagende regulering og dermed civilisering af mennesket. Et andet eksempel kunne være David Sabeans påpegning af, hvorledes disse reguleringsmekanismer både er strategier, men også gennem deres anvendelse i praksis, kan skifte form: "Production of the Self during the Age of Confessionalism". I *Central European History*, vol 29 no. 1 p. 1-18, 1996. (Herefter Sabean, 1996).

⁸⁷ Se i øvrigt Gilman, Sanders L (1986): *Difference and Pathology: Stereotypes of Sexuality, Race and Madness*. Ithaca. Cornell University Press p.4, der i øvrigt mener at stereotyper, er en udvendigt tegn på en kognitiv proces, og at vi ved at studere stereotyper som metaforer, muligvis kunne afdække disse kognitive processer. (Herefter Gilman, 1986)

Et sted hvor det ville være oplagt at lede efter disse stereotypiseringer er i rejseberetninger. Netop rejseberetningsgenren har været brugt til at konstruere og især fastholde konstruktionen af hvem Vi er i forhold til Dem. Dette gør sig gældende både i nutiden, men også da det Dem, der blev beskrevet, ikke så let kunne forestilles, og ikke altid var en del af den samtidige forestillingsverden. På grund af den tekniske formåen var afstanden målt i dagsrejser meget længere end i vore dage, ligesom de anvendte transportmidler var af en helt anden beskaffenhed. Derfor var det fremmede meget ukendt og forunderligt.

Men også fordi konstruktionen af det moderne selv var i støbeskeen, og derfor var enhver definition af grænsemarkør af yderste vigtighed. Netop på rejsen mod det ukendte, blev definitionen af grænsemarkører af mere prægnant betydning, da der ikke blot kunne trækkes på samtidens accepterede stereotyper.

Som beskrevet tager den mikrohistoriske problemstilling ofte udgangspunkt i lidt skæve eller exceptionelle sager, personer, begreber m.v. Derfor har jeg også valgt at tage udgangspunkt i en rejseberetning fra 1500tallet, der skiller sig ud fra andre rejseberetninger i dens samtid. Denne rejseberetning er blevet fremhævet som den første, der er skrevet af en verdslig eventyrer⁸⁸. Ved at den rejsende således iscenesætter sig selv som en eventyrer, der ikke er bundet af hverken religiøse eller mere sekulariserede former for opdrag, fastsættes selvoplevelsen som rejsens formål, hvormed rejseberetningen bliver en oplagt teksttype til at afsøge selviscenesættelse og identitetskonstruktion gennem mødet med de Andre og det ukendte.

Den rejseberetning der vil udgøre omdrejningspunktet i min praktiske analyse er forfattet af Ludovico de Varthema fra den italienske halvø.

Ludovico de Varthema.

Omkring år 1500 pakkede Ludovico de Varthema sine ting og drog mod øst for, som han siger, at ... *se de verdslige kongerigers forskellighed*⁸⁹.

Ludovico de Varthema fra den italienske halvø, var efter Marco Polo og Mandeville en af de mest succesrige og kendte rejsende i sin samtid og de efterfølgende århundreder.

Men man ved i det hele taget ikke særlig meget om Varthema ud over, at han har skrevet og udgivet sin rejseberetning, *Itinerario di Ludovico de Varthema bolognese. Nello Egitto, nella Surria, nella Arabia deserta e*

⁸⁸ Se bl.a. Joan-Pau Rubiés argumentation herfor i Rubiés: "Travel Writing as a Genre" i *Journeys*, Vol.1 issues 1 / 2 p. 5-33 NY.Oxford. (Herefter, Rubiés, 2000.b) p.23

⁸⁹ *vedere la diversità delle monarchie mundane*. Itinerario p. 85

felice, nella Persia, nella India e nella Etiopia. La Fede, el vivere e costumi de tutte le prefate provincie.

De samtidige tekster er meget sparsomme, når det drejer sig om at etablere helt faktuelle oplysninger, så som hvor han kom fra, hvor gammel han var og hvilken familiær og social baggrund han havde⁹⁰.

Grunden til at vi overhovedet har kendskab til Ludovico de Varthema er, at han har efterladt sig en rejsebeskrivelse fra sin rejse mod Øst, og at han nævnes i enkelte af de andre dokumenter og rejsebeskrivelser, der er overleverede fra denne periode⁹¹.

På grund af de få oplysninger vi har om Varthema, er det i hans rejseberetning, vi må forsøge at finde informationer om hans identitet. Men også her er det sparsomt med oplysninger. Vi kender ikke hans fødselsår⁹², men han formodes at være død inden 1517⁹³. I de fleste samtidige tekster anføres han som Varthema "Il Bolognese", men der har, især i den tidlige litteratur, været en diskussion af hans geografiske oprindelse. Således har diskussionen handlet om, hvorvidt Varthema virkelig kom fra Bologna, som hans tilnavn antyder, eller om han i stedet kom fra Rom, eller i hvert fald havde tilbragt en stor del af sit liv der. Grunden til denne usikkerhed er

⁹⁰ For yderligere uddybning af de overvejelser forskellige forskere har gjort sig herom, se Giudici's indledning i Itinerarioen.

⁹¹ Han nævnes i enkelte andre rejseberetninger og især i de portugisiske dokumenter fra hans samtid.

Der er igennem årene forsøgt at samle de sporadiske oplysninger om Varthema. At der vides så lidt om ham, har ført til angreb af hans troværdighed se bl.a. Klaus Vogel, der behandler en af samtidens kritikere, den tyske lærde og gejstlige kosmograf J. Boemus, der gik til angreb på Varthema i hans *Omnium gentium mores, leges et ritus* fra 1520. Se Klaus Vogel: "Cultural Variety in a Renaissance perspective: Johannes Boemus on "the manners, laws and customs of all people", 1520", i H. Bugge, og J.P. Rubiés ed: *Shifting Cultures. Interaktion and Discourse in the Expansion of Europe*. Münster 1995. Se desuden L.A. Thiele fra 1875, der skriver i sin bog "De europeers in den Makischen Archipel ecc." Amsterdam, 1875, at Varthema's fortælling ligner andre rejseskildringer for meget, og derfor muligvis er en afskrivning af disse. M. Ch. Schefer påpeger i introduktionen til "Les Voyages de Ludovico de Varthema." 1888. Paris, at Varthema's angivelser af afstande er yderst upræcise bl.a. i forbindelse med afstandene mellem Homutz- Herat - Sciraz. Garcia di Orta fra 1619 anfører, at Varthema's rejseberetning er fyldt med overdrivelser og opfindelser. For yderligere uddybning se bl.a. Paolo Giudici's indledning i Itinerario p. 40-47.

⁹² Der er en stor usikkerhed omkring Varthema's alder, men de fleste forskere har anslået, at han er ca. 30 år - og dermed fra ca. 1470- da han rejser ud. Se i øvrigt Paolo Giudici's introduktion. Itinerario. p. 25

⁹³ Paolo Giudici påpeger, at denne datering beror på at udgiveren af Varthemas rejseberetning, ved genoptrykket af hans rejseberetning i 1517, oplyste at Varthema ikke kunne se dette genoptryk. Se Paolo Giudici's introduktion, Ibid. p. 40 og i øvrigt Elke Waiblinger i: *Reisende des Cinquecento. Sozialer Typus and literarische Gestalt*. Winter. Heidelberg 2003. p. 188 (Herefter Waiblinger, 2003),

foranlediget af Varthemas beskrivelser. Han sammenligner ofte med romerske bygningsværker og pladser, og derfor kan det anføres, at han i hvert fald havde set eller hørt om disse steder. Men om det berettiger til at fastslå Rom som hans opholdssted er derimod meget usikkert. For det første må det antages at hans sammenligninger med Rom især er begrundet i hans forventning til sit publikum. Når Varthema valgte de romerske bygningsværker som referencepunkt, kan det skyldes, at han forventer, at hans læsere ville være bekendt med disse kendte bygningsværker. For det andet er hans rejseberetning udgivet efter kontakten til pavens hof, som på dette tidspunkt atter havde taget sæde i Rom, så han derfor naturligt havde lejlighed til at betragte disse bygningsværker⁹⁴.

Varthemas baggrund er svær at blive klog på, han påpeger flere gange i sin rejsebeskrivelse, at han ikke er en lærd mand, men alligevel interesseret i at afdække ny viden, som han siger:....*med egen person*⁹⁵. Derudover nævner han kort, at hans far var læge og at han selv forlod kone og barn i Italien⁹⁶. Han ernærede sig bl.a. som handelsmand på rejsen, og nogle af de oplysninger han gør meget ud af at videreformidle henvender sig til handelsstanden⁹⁷. Et andet element, som han fokuserer en del på, er det militære beredskab, både hvor mange mænd, der er i de forskellige hære, og hvilke våben de forskellige steder er i besiddelse af. Han tager arbejde som soldat, både gennem indrullering i den mamelukkiske hær, og gennem sin lange deltagelse i de kampe, som han udkæmper på portugisernes side. Dette fokus har, ligesom hans indgående kendskab til militære forhold og vurdering af de forskellige kampe, fået mange forskere til at gisne om Varthemas oprindelige beskæftigelse inden hans rejse⁹⁸.

Men hans begrundelse for at rejse ud var netop ikke at gøre profitable forretninger eller at arbejde som lejesvend, men derimod hans nysgerrighed efter at lære andre og gerne ukendte steder at kende.

Vi ved, at han rejste fra Venedig omkring år 1500-1501 og vendte tilbage omkring 1507-1508⁹⁹. Han rejste altså rundt i ca. 7 år og udgav efter sin hjemkomst en *Itinerario*, en rejsebeskrivelse.

⁹⁴ Se Ibid. Giudici's introduktion. P. 18-23.

⁹⁵ con la propria persona. Se bl.a.. Ibid. p. 335.

⁹⁶ Se ibid. p. 300 og p. 296.

⁹⁷ Dette behandles især kap. 5

⁹⁸ Se bl.a. Ibid. Giudici's introduktion. p. 23-26. Men i øvrigt også i Waiblinger, 2003, der tager udgangspunkt heri, for at vise hvorledes Varthema enten havde været soldat, eller i hvert fald tæt på en hær af en eller anden art, og derfor tæt på hoffet, hvilket underbygger hendes tese om, at Varthema enten var en mand ved hoffet eller i hvert fald ønskede at være det, og at hans rejseberetning muligvis kunne indfri dette ønske. Se p.193-194, 218

⁹⁹ De fleste forskere er enige om at Varthema rejser fra Venedig ca. 1500 (der er en vis uenighed om afrejseåret, usikkerheden svinger mellem 1500 og 1502). Bestemmelsen

I de 7 år han rejste rundt, nedskrev han noter om de forskellige steder, han besøgte. Ved sin hjemkomst fortalte han personligt det venetianske senat om sine oplevelser¹⁰⁰. Han nedskrev siden selv sin rejseberetning efter opfordring og råd fra de humanistiske kardinaler fra Sacro Collegio og paven, hvorefter pavens kammerherre, Rafael Sansoni, biskoppen af Portuero, gav Varthema et privilegium til at få udgivet sin beretning¹⁰¹. Rejseberetningen blev trykt for 1. gang i 1510¹⁰². Han dedikerede beretningen til Vittoria Colonna under store retoriske armbevægelser¹⁰³. Den gamle Adelsfamilie Colonna var kendt som en af de lærde adelsfamilier i Venedig på dette tidspunkt¹⁰⁴.

Rejseruten:

For at kunne følge Varthemas beskrivelse af sin færd over land og vand vil jeg kort referere den rejserute han selv beskriver i sin rejsebeskrivelse uden at tage hensyn til, hvad der kan bekræftes af andre eksterne kilder. Varthema påbegyndte sin rejse fra Venedig og sejlede herfra til Alexandria i Egypten, hvor han anfører sin ankomst til starten af 1503. Herfra besøgte han Cairo for en kortere bemærkning for at vende tilbage til Alexandria og sejle til Beirut og herfra videre op mod vore dages Syrien og Halab, for herefter at ende i Damaskus i april 1503. Her opholdt han sig i ca. 3 måneder for, som han selv siger, at lære sproget. Derefter indrullerede han sig i Damaskus mamelukkiske garnison som mameluk.

afhænger af hvornår hans tidsbenævnelser er korrekte og hvornår han mister orienteringen.).

¹⁰⁰ (Se Marino sanuto I Diarii 58 vol. VII p. 662 Venedig 1879-1903) og fik den trykt i 1510 med hjælp fra paven og hans kardinaler og derefter oversat til latin. Se desuden Joan-Pau Rubiés: *Travel and Ethnology in the Renaissance. South India through European Eyes, 1250-1625*. Cambridge 2000. (Herefter Rubiés, 2000.a) p. 125

¹⁰¹ Se mere herom i Giudici: indledningen. Itinerario. p. 36, Rubiés, 2000.a p. 145. Og desuden Waiblingers diskussion heraf i Waiblinger, 2003. p. 186-188.

¹⁰² Der kendes ét originalt manuskript, der netop var det som Varthema dedikerede til Vittoria og Agnesia Colonna, og opbevares i Biblioteca Nazionale di Firenze. Se bl.a. Itinerario. Giudici's introduktion. p. 36. og desuden Rubiés, 2000.a p. 125

¹⁰³ Se desuden Varthemas egen dedikation anført bagerst i Itinerarioen. p.335-337. Foruden det brev som Varthema sendte til den kendte poet Vittoria Colonna de Avalos Marchesa de Pescara, formentlig omkring 1509. Se brevet i hele dets længde i Giudici's introduktion p. 36- 39. Brevet befinder sig i dag på Biblioteca Landau Finaly de Firenze.

¹⁰⁴ Vittoria Colonna (1492-1547) var datter af Agnesia Feltria Colonna, der var datter af Federico da Montefeltro, og hertug af Urbino samt af Battista Sforza. Agnesia blev født i Pesaro i 1472 og gift i 1480 med Fabrizio Colonna. Vittoria Colonna var i samtiden kendt for sine lyrier og for hendes brevveksling med Michelangelo. Om Agnesina se desuden: E. Tordi: *Angnesina di Montefeltro, madre di Vittoria Colonna, marchesa di Pescara*. Firenze, C.A. Materassi, 1908.

Mamelukkerne regerede på dette tidspunkt over Egypten og Syrien. Oprindeligt var de kommet til Egypten som fanger fra Europa og Sydrusland og havde konverteret til Islam. De var vokset i styrke gennem deres tjeneste for regenter og havde overtaget kontrollen med Egypten omkring 1250. Selvom de var muslimer, var deres udseende meget forskelligt fra Arabernes – hvilket sandsynligvis var Varthemas grund til at udgive sig for mameluk. Mamelukkerne blev desuden ofte brugt som lejesoldater i denne periode, både til beskyttelse af sultanerne, men også som beskyttere af de karavaner, der sørgede for vareudvekslingen mellem de forskellige byer.

Garnisonen som Varthema rejste med fik til opgave at eskortere en stor muslimsk pilgrimskaravane fra Damaskus med stoppested i bl.a. Medina for til sidst at ende i Mekka¹⁰⁵. Varthema beskriver at han her var nødt til at desertere fra den mamelukkiske hær, efter at en af hans rejsefæller havde beskyldt ham for at være kristen spion. Ved at insinuere at han var en bortløben våbenmager, fik han en af de lokale beboere til at skjule sig til karavanen var rejst videre og faren var drevet over. Han tog fra Mekka til Jiddah, der ligger tæt på Mekka, hvor han udgav sig for at være meget syg og derfor kunne gemme sig i en moské. Efter tre uger fandt han endelig et skib, der sejlede mod Persien, og som ville tage ham med. Skibet stoppede i Yemen og i Aden, hvor han igen blev beskyldt for at være en kristen spion. Denne gang blev han pågrebet og kastet i fængsel. Ved at opføre sig, som om han var skør, tiltrak han sig sultanaens interesse, og ved hendes mellemkomst blev han sluppet fri igen, hvorefter han rejste fra sultanaens sultne blikke

Efter en længere tur rundt i det sydvestlige Arabien sejlede han igen mod Persien og Indien. På rejsen gjorde han et kort ophold i Berbera, i det Varthema kalder Somalieland, og sejlede herfra op af den Khambhatiske golf, for derefter at sejle op af den persiske bugt, og efterfølgende til Dubai og Muscat, for at gå i land i Hormoz. Efter disse kortere ophold rejste han over vore dages Iran, som i Varthemas beskrivelse hedder Persien, til Herat og Shiraz, hvor han mødte og sluttede venskab med en persisk handelsrejsende, Conzazinor, der fulgte ham på den efterfølgende rejse.

De to rejsefæller sejlede med et skib fra Hormoz til Indien med korte ophold i bl.a. Khambhat og Chaul. Fra Bombay tog de ind til Bijapur og videre over Cannanore til Calicut, som Varthema beskriver i en vis længde i sin rejseberetning. Herfra rejste de gennem Cochin og Quilon og rundede C. Comorin, for derefter at rejse langs byerne på Koromandelkysten samt gøre et kort ophold på Sri Lanka.

¹⁰⁵ Varthema skal have været den første europæer, der har beskrevet sit besøg i selve Mekka. Den næste europæer, der besøgte Mekka var først i 1678, han var engelsk og navnet var Joseph Pitts. Selv i dag er det kun tilladt for ikke-troende at besøge den ydre del af Mekka, og ikke selve det hellige sted.

Derfra gik det til Pulicat over til Tenasserim på den burmesiske halvø og herfra til det han kalder kongeriget Pegu, hvor de to rejsefæller fik selskab af to kinesiske kristne (nok nestorianske kristne). De indgik en succesfuld handel med kongen af Pegu, og efter et kort ophold sejlede Varthema, nestorianerne og Conzazinator videre til de indonesiske øer, Sumatera, Molukkerne og Banda Elat, der på denne tid var meget ukendte. Efter et kort ophold på den kannibalbeboede ø Java, der var det yderste punkt af Varthemas rejse, både geografisk og kulturelt, rejste de tilbage til Melaca på den indonesiske halvø, hvor de kristne kinesere slog sig ned, og lod Varthema og Cozazinator rejse tilbage til Indiens østkyst.

De vendte tilbage til Calicut, hvor Varthema mødte to kristne fra Milano, som producerede våben for Calicuts sultan. De fortalte Varthema, at sultanen havde planer om at angribe den nyanlagte portugisiske udpost i Cannanore, kun få dagsrejser fra Calicut. For at kunne advare portugiserne måtte Varthema undslippe Calicut, og han udgav sig derfor for at være en maurisk helgen, og kunne således mødes med sine kristne venner i skjul. Da krigsforberedelserne var meget tæt på at være afsluttede, fingerede han at være blevet syg af luften i Calicut, med det resultat at hans muslimske rejsefælle, Cozazinator, sendte ham til Cannanore, hvor den portugisiske hær var udstationeret. Dagen efter de var ankommet, flygtede han fra sine oppassere og søgte beskyttelse hos portugiserne. Han videregav portugiserne alle de oplysninger om Calicuts sultans planer og oprustning som han sad inde med, og deltog succesfuldt i en række slag mod sultanen på portugisisk side. Dette resulterede i at Varthema blev slået til ridder af vicekongen Francisco d`Almeida. Kort herefter bad han denne om lov til at vende hjem, og blev befordret af et portugisisk skib, der stoppede i Afrika på den kenyanske kyst og Mozambique, for derefter at ankomme til Lissabon omkring 1507¹⁰⁶.

I Lissabon søgte Varthema bekræftelse på sin status som ridder og vendte derefter hjem til den italienske halvø. *Itinerarioen* udkom for første gang i 1510 og i appendikset til bogen lader Ludovico de Varthema os forstå, at han, hvis Gud vil, kunne tænke sig at foretage endnu en rejse.

Rejsebeskrivelsen blev en "bestseller" fra den blev udgivet og de næste århundreder og i 1929 kunne man tælle op til 40 forskellige overleverede udgaver, hvoraf de fleste stammer fra det 16.-17. århundrede, men enkelte fra det 19. århundrede. Rejseberetningen er løbende blevet udgivet, dog

¹⁰⁶ Se desuden de vedlagte kort, der stammer fra Paolo Giudicis kommenterede udgave af Varthemas *Itinerario*.

med faldende intensitet, og senest her i det 20. århundrede¹⁰⁷. Rejseberetningen var stadig i det 17. århundrede i cirkulation i mange lande og i oversættelser til både fransk, engelsk, flamsk, latinsk, tysk og spansk.

Tradition og narrativitet

Rejseberetningen er opdelt i 8 hovedkapitler, der behandler forskellige geografiske

områder, herunder en hel del små kapitler hvis længde strækker sig fra et par linjer til flere sider¹⁰⁸.

Gennem læsningen af Ludovico de Varthemas *Itinerario* kan der overordnet identificeres 3 forskellige narrative hastigheder, der syntes at have hver deres fortællestruktur og fokusområder.

Disse hastigheder og forskellige fortællestrukturer findes i den samme bog, og må derfor – hvis vi skal følge den sproglige vending – formidle forskellige former for erkendelser¹⁰⁹.

Den første hastighed er skrevet i et meget ordknapt sprog, der ind imellem nærmest får karakter af stikordsopremsninger. Således er det små korte sætninger, uden mange tillægsord eller superlativer. Denne fortællestruktur er nøgtern og distanceret opremsende i sin form, uden mange forklaringer på det beskrevne og anvendes især i de passager, hvor Varthema beskriver de forskellige steder og mennesker han mødte på sin rejse. Denne narrative hastighed er den mest udbredte, og forefindes i lidt mere end halvdelen af bogen¹¹⁰. Vi kan bl.a. se den i hans beskrivelse af Cervul:

Denne jord/dette sted er meget godt omgivet af mure og ligger 2 mil fra havnen og har en smuk flod hvorpå de ude fra kommende skibe sejler frem og tilbage fordi landet har rigtig meget af alting på nær druer, nødder og kastanjer. Her samles en stor mængde

¹⁰⁷ Se bl.a. Ludovico de Varthema: "Reisen im Orient", oversat m.v. af Folker Reichert, (1996): *Reisen in der Orient*. Sigmaringen, (Herefter Reichert, 1996) der er en lettere kommenteret udgave, der især behandler de litterære kvaliteter i rejseberetningen.

¹⁰⁸ Således åbner Varthema sin fortælling med et uspecificeret kapitel p. 85-96 *Libro della Arabia Deserta* (bogen om det lykkelige Arabien) p. 96-131, *Libro secondo della Arabia Felice* (anden bog om det lykkelige Arabien) p.133-160, *Trattato de alcuni lochi de Etiopia*. (beskrivelse af nogle steder i Etiopien) p. 161-164, *Libro della Persia* (bogen om Persien) p.165-182, *Libro primo della India* (første bog om Indien) p. 183-210, *Libro secondo della India* (anden bog om Indien) 211-248 *Libro terza della India* (tredje bog om Indien)p. 249-324, *Libro della Etiopia* (bogen om Etiopien) p. 325-334 og afsluttes endelig med dedikationen i et appendiks p. 335-337.

¹⁰⁹ For en yderligere uddybning heraf se. Kap. 8

¹¹⁰ Se Varthema p.88-89,93,98,102-105,110,116-118,122-125,126,130-131,133-137,141,151-170,174, 182,183-187,189,209,211-238,239-241,242-249,250-258,263-266,268-271,275-280,282-283,286, 288, 289-290,291-292,325-328. Disse sider udgør ca. 52 % af rejseberetningen.

korn, grøntsager og bælgfrugter af enhver slags og her laves mange stykker bambus stof. Deres tro vil jeg ikke fortælle om, da den er som kongen i Calicut, om hvem, når det er tiden, jeg skal forklare. I denne by er der rigtig mange mauriske handelsmænd. Her begynder luften/ temperaturen at være mere varm end kold. Her anvendes meget stor retfærdighed. Denne konge har ikke mange folk til at kæmpe for sig [i sin hær]. Disse indbyggere har heste, okser og køer i mange eksemplarer¹¹¹.

Den anden hastighed er holdt i et meget florumvundet og lærd sprog. Det er fyldt med tillægsord, mange superlativer og kringlede formuleringer. Denne fortællestruktur anvendes især i indledningen og andre små indledninger gennem rejseberetningen, og bortset fra dedikationen er den sjældent på andet end enkelte linjer¹¹². Denne narrative hastighed adskiller sig markant fra den første og tredje narrative hastighed og anvendes i forbindelsen med legitimeringen af Varthemas rejse og nedskrivningen af rejseberetningen, og kan illustreres med et eksempel fra Varthemas indledning til det sidste kapitel om det han benævner Etiopien:

Der er ingen ting mere nødvendige end dem som kosmografiens historie vil etablere som profession, som er til fællesskabets bedste, som det allerede op til flere gange er blevet[nævnt] - Det giver udødelighed til et slidsomt liv, da det er den stærke besiddelse af selve hukommelsen og viden, som kan give råd. Derfor, som tidligere blev lovet, vil jeg tilfredsstillende dette uden mangler, så ingen kan tænkes at skælde ud over skødesløshed eller manglende hukommelse¹¹³.

¹¹¹ Questa terra é molto ben murata et é lontana della marina du miglia é hauna bellissima fiumara per la quale vanno e vengono grandissima quantità de navilii forestieri, perché el paese si é abundantissimo de ogni cosa eccetto de uva, nochie e castange. Quivi se recoge grandissima quantità de grano, de orgioe de legumi de ogni sorte e quivi se fa in massima copia di panni de bombace. La fede de loror non vi dico perché credono come el re de Calicut, del quale, quando sará tempo, ne dechiareró. In questo citá sonno assaissimi mercadanti mori. Qui comincia lo aere ad essere piú presto caldo che freddo. Quivi se usa grandissima iustizia. Questo re non ha molta gente per combattere. Hanno questi abitanti cavalli, bovi e vacche in assai copia. Itinerario. p. 191-192.

¹¹² Se således Itinerario p. 85,119,125,133,152,161,183,211,244,289,297,325 (der i øvrigt er det længste afsnit i denne hastighed bortset fra dedikationen) 335-337. Hvis vi vægter disse linjer som hele sider, udgør denne hastighed ca. 6 % af rejseberetningen.

¹¹³ Nesciuna cosa piu necessaria é a quelli, li quali, over de istorie de cosmografia far vogliono alcuna professione, per quale e alla utilitá commune, como goá piú volte e toccato e alla immoralitá della faticosa vita possano consigliare, che della memori soa essere tenace possessore, accio se alcuni cosa da essi fusse in alcuno precedente loco premissa, possano senza defetto de oblivione ad quella satisfare, acció nesciuno sia che presuma essi over de negligenzia over de poca memoria licenziosamente reprendere. Dette afsnit har været meget svært at oversætte, således at den oprindelige teksts komplicerede sproglig brug gengives på nutidig dansk, der også er mulig at forstå. Ibid p. 325

Den tredje narrative hastighed er mere levende og vedkommende end de andre to og anvendes især, når Varthema er en del af det, han beskriver, eller når han fortæller forskellige myter og sagn. Således fylder denne narrative hastighed lidt under halvdelen af rejseberetningen, og anvendes især til beskrivelserne af Varthemas farefulde eventyr, som i Aden hvor han anklages for at være spion, og sultanaen forsøger at forføre ham, besøget hos kannibalerne, eller hans farefulde ophold og flugt fra Calicut. Sproget er stadig meget knapt og minder en del om den første hastigheds små korte sætninger, men der anvendes lidt flere tillægsord, og beskrivelserne af Varthemas oplevelser gengives i nærmest fotografisk stil, krydret med citater på fremmede sprog fra de forskellige episoder og fastholder læseren gennem forskellige påkaldelser, hvor Varthema beder de ærede læsere om at forestille sig dette eller hint¹¹⁴. I denne fortællestruktur kommer der ind imellem enkelte vurderinger og begrundelser til syne, som vi kan læse som tegn på Varthemas egen selvscenesættelse.

Som eksempelvis i et citat fra Varthemas oplevelser i Calicut, der illustrerer denne hastighed:

Og for at flygte fra dem tænkte jeg, at jeg ikke kunne bedrage dem ved andet end med hykleri, og sagde derfor at maurerne er det største folk i verden, og derved blev han tilfreds [Cozazinator]. Og dette gjorde jeg for ofte at kunne tale med de kristne, da disse vidste alt hvad der skete fra dag til dag ved kongens hof. Jeg begyndte at anvende hykleriet og foregav at være en hellig murer og jeg ville ikke spise kød, andet end i Ionmarias (en af de kristne) hus, hvor vi hver nat spiste to høner¹¹⁵.

Jeg har valgt at tage udgangspunkt i disse ”narrative hastigheder” og lader dem opdele min analyse af Varthemas tekst. Hermed håber jeg at kunne undersøge, hvorledes også de forskellige narrative former er medspiller i det budskab og syn på verden, som Varthema tilbyder os som læsere.

¹¹⁴ Se i øvrigt afhandlingens kapitel 7 om eventyren. For denne narrative hastighed se Varthema p. 89-92,93-98,99-101,105-110,113-115,116-118,120-121,126-131,134,138-140,142-151,171-174,187-188, 239,242,249-250,258-263,266-267,272-275,281,282-283,288-289,290,292-296,297-325,328-330,331, 334. Disse sider udgør ca. 44 % af rejseberetningen. (da der er visse overlapninger vil den samlede procentsats være over 100 %)

¹¹⁵ E per voler io fugire da loro pensai de non li posser ingannare, salvo che con la ipocrisia perche Mori sonno la piu grossa gente del mondo, per modo che lui fu contento. E questo faceva io per poter parlare spesso a li Cristiani, perchè essi sapevano ogni cosa de giorno in giorno dalle corte del re. Io comminciai ad usare la ipocrisia e finse de essere Mora Santo e mai volli mangiare carne, salvo che in casa di Ioanmaria che ogni notte mangiavamo doe para de galline. Itinerario p. 299-300.

Men allerførst er det vigtigt at se på hvilken fortællertradition han stammer fra, for dermed at afgøre om han rent faktisk er den exceptionelle case, jeg postulerede tidligere, og i bekræftende fald, hvorledes han er exceptionel.

For at undersøge hvorvidt Varthemas rejseberetning var med til at skabe fornyelse og forandring af rejsebeskrivelsesgenren, er det vigtigt at undersøge, hvilke inspirationskilder og genrebegrænsninger han trækker på. Varthemas *Itinerario* tilhører genren rejseberetninger, og jeg har derfor undersøgt den i forhold til både tidligere og senere modeller på rejseberetninger end hans egen, hvilket giver en chance for at få Varthema placeret i det mylder af rejsebeskrivelser, der ser sit lys fra det 13. århundrede og frem.

Gennem Varthemas egen tekst findes forskellige spor, og det er forholdsvis let at pege på de forskellige litterære genrer, han gør brug af. Hans rejsebeskrivelse fortæller derimod ikke hvilke narrative genre og teknikker, der generelt blev anvendt i rejseberetningerne og heller ikke hvilke emner og temaer, der i hans samtid blev forbundet med rejsebeskrivelsen.

For at etablere en rejseberetningstradition er det nødvendigt at generalisere og forsimple en del og derved også tabe dele af den kompleksitet som altid er tilstede, dette vil også min overordnede gennemgang af rejsebeskrivelser komme til.

De spørgsmål som jeg vil anvende for at karakterisere og indkredse traditionen er: Hvem skrev om deres rejser? Hvordan skrev de? Her tænkes både på den anvendte narrative model, og på hvilke temaer og emner, der dominerede beskrivelsen af deres oplevelser.

Og endelig, hvordan placerer Varthema sig i denne tradition, hvad er hans rolle og mulige fornyelse af genren?

Kap. 4

Rejseberetningen som genre og som model.

Rejseberetninger.

Rejseberetninger kan læses på forskellige måder og anvendes som kilder til forskellige spørgsmål.

Rejseberetningerne har i den tidligere forskning især været anvendt som beretning og brugt til at afdække historiske forhold eller geografiske optegnelser, hvilket både litteraturen om rejseberetningerne og rejseberetningerne selv allerede fra 1500 tallet viser. I denne læsning bliver det essentielt at vurdere det skrevnes sandhedsværdi, idet rejseberetningerne anvendes til at indkredse en sand viden - fakta om for eksempel østens vaner, skikke eller geografiske forhold.

En anden læsning af rejseberetninger tager udgangspunkt i, at disse beskrivelser fortæller os mere om beskriveren end om det beskrevne, og dermed udnyttes rejseberetningerne som levn. Dette indbyder til at læse rejseberetningerne som samtidens kulturelle spor ud fra mange forskellige tilgange og formål.

De tidligere tilgange til rejsebeskrivelserne har været temmelig udbredt¹¹⁶. Anvendelsen af rejseberetningen som levn og til afdækning af kulturelle fænomener ses især fra slutningen af 1980'erne og fremefter. Det er i dag et udbredt forskningsfelt, der vikler sig ind i andre forskningsområder inden for forskellige fagområder så som historie, filosofi, litteratur, antropologi m.v., hvor forskellige emner indenfor de forskellige fagtraditioner har været til behandling. Bl.a. har der i de senere år været fokus på identitetskonstruktion, især gennem forholdet til det Fremmede og de Andre, men også

¹¹⁶ Og er stadig et levende forskningsfelt, se bl.a. Margaret Wade Labarge: *Medieval Travellers : The Rich and Restless*. London, Hamish Hamilton , 1982. (Herefter Labarge, 1982), foruden Bray Warwick (Ed): *The Meeting of Two Worlds: Europe and*

på hvilken selviscenesættelse det var muligt at spore i rejseberetningerne og hvad de kunne fortælle os om de rejsendes mentale landskaber.

Denne afhandling vil som den nyere tradition arbejde med rejseberetninger som kulturelle tegn.

Formål og genre

Rejseberetningerne blev skrevet af mange forskellige mennesker, der dog kan grupperes i nogle kategorier alt efter deres formål med rejsen.

Der var pilgrimme, der drog til det hellige land. Korstogsfarere, der drog i krig mod de vantro. Præster og missionærer, der ville omvende de vantro til rigtige kristne og afsøge terrænet for nye kristne sjæle. Herudover var der også købmænd, der ville finde lykken og den guldbelagte vej til østens rigdomme. Udsendte diplomater, der enten skulle skabe kontakt til andre herskere, eller som skulle underbygge de besiddelser, som bl.a. den portugisiske trone forsøgte at etablere østpå. Endelig var der eventyrerne, der blot drog ud på lykke og fromme, foruden de enkelte sømænd, hvis oplevelser på deres rejse havde foranlediget et behov for at fortælle om det forunderlige Øst.

De forskellige kategorier og de formål, der ledte dem på rejsen, fungerede ikke kun som en strukturering af rejseruten, men også som en struktur og udvælgelsesmekanisme i forhold til den rejseberetning, som de efterfølgende skrev. Selvom alle beretningerne var struktureret ud fra rejsens hjem – ude – hjem kronologi var der således en del narrative hjælpemidler og genrekrav, samt bestemte oplysninger der, alt efter hvilket formål rejseberetningen tjente, var forventet af læserskaren og derfor skulle være til stede¹¹⁷. Alt dette var i udgangspositionen med til at strukturere den fortælling, som den rejsende ville fortælle.

Disse oplysnings- og genrekrav samt de narrative former er relevante at kende, idet de er med til at lægge begrænsninger og åbne muligheder for at strukturere en fortælling. Rejseberetninger skrives, som alle andre fortællinger, ind i en tradition, som de så kan følge eller distancere sig fra.

the Americas 1492-1650. 1993 Oxford, British Academy/Oxford University Press, (Herefter Warwick, 1993).

¹¹⁷ Se bl.a. redegørelsen om beskrivelserne der fungerer som kort. Se I øvrigt Rubiés, 2000.b. p. 10-11, der påpeger tre elementer, der er vigtige at forholde sig til: Forfatteren, de litterære konventioner, og receptionen.

Godt nok kan det siges, at det der især karakteriserede hele rejsebeskrivelsesgenren, var, at det var genren af forskellige genrer og dermed var der ikke kun én narrativ model, men derimod et tilbud af forskellige modeller¹¹⁸. Derved fik valget af genre en afgørende betydning, for det den rejsende bevidst eller ubevidst formidlede til sine læsere.

Netop læsernes forventning til både form og indhold havde stor betydning for modtagelsen af de forskellige rejseberetninger. Det var således afgørende for rejseberetningens reception, om læseren – eller tilhøreren kunne begribe det meste af tankegangen i rejseberetningen. For at virke troværdig på sine læsere var det især afgørende, at både forfatter og læser/tilhører i hovedtræk delte samme mentale landskab¹¹⁹.

Derfor er det også relevant at undersøge, hvilken udbredelse den her anvendte rejseberetning havde, idet allerede dens store antal overleverede eksemplarer vidner om, at Ludovico de Varthemas *Itinerario* ikke blot blev læst i den italienske renæssance, men fastholdt og udvidede sin læserskare til mange lande helt op i 1700 tallet.

Måske kan dette skyldes, at hans rejseberetning i højere grad indeholder narrative greb og fortællemåder, der adskiller sig fra de tidligere pilgrimsrejsende.

Historikeren Joan-Pau Rubiés er en af de seneste forskere, som har beskæftiget sig indgående med et bredt spekter af rejsebeskrivelser fra senmiddelalderen og renæssancen. Disse har han beskæftiget sig med både i forhold til genredefinitioner og i et forsøg på at skrive kulturhistorie ud fra

¹¹⁸ Hvilket Rubiés, 2000.b. redegør overbevisende for, se især p. 5. Det som er det interessante i Rubiés' artikel er, at han også gør rede for hvorledes de forskellige valg af genre udvikles fra middelalderen til renæssancen. Ilaria Luzzana Caraci's indledning i Caraci & Pozzi (Ed): *Scopritori e viaggiatori del cinquecento e del seicento*. (Volume 40) *Tomo I. IL Cinguecento*. 1991, Milano/Napoli p. XI (Herefter Caraci, 1991), påpeger derimod 4 forskellige genrer, og taler om 1, det familiære brev. 2, brevet mellem det familiære og det officielle brev. 3, dagbogen. 4, den rigtige rejsebog. Især p. XIX-XXI. Denne opdeling tilgodeser dog ikke, at der under disse forskellige opdelinger rent faktisk kan gemme sig en del forskelle, som er vigtigere at fokusere på end hvorvidt vi har at gøre med det officielle eller det familiære/private. Hvilket i en vis henseende kunne siges at dække den ene af Rubiés kategorier, nemlig ønsket om en bestemt reception, som genrestyrende. Waiblinger, 2003 ser derimod på formålet med rejsen og især på forfatterens sociale identitet som afgørende for genrevalget, hvilket kan dække Rubiés kategorier om de litterære konventioner og forfatteren.

¹¹⁹ Hvilket også er en af grundene til den forskel, der var i samtidens modtagelse af henholdsvis Mandeville og Polos rejseberetninger (og igen af den nyere tids genvurdering af samme værker). For en mere udførlig beskrivelse se nedenfor.

rejseberetninger¹²⁰. Således har Rubiés, gennem undersøgelsen af de mange rejseberetninger, påpeget, at der sker et skift fra at rejseberetningerne er forankret i en religiøs/ gejstlig tradition til en mere verdslig tradition.

Rubiés har gennem dette arbejde bl.a. udpeget Varthemas *Itinerario* til at være en af de allerførste, der indfører den verdslige rejsebeskrivelse, ved at påpege forskellige elementer, der netop gør denne rejsebeskrivelse til prototypen på den tidlige verdslighed¹²¹.

Den verdslige rejsende

Der tales tit om en opkomst af verdslige rejsende i den sene middelalder, og fra 1500 findes der en voksende række af fortællinger, ofte rejseberetninger, der er skrevet ud fra den enkelte persons erfaringshorisont og et mere individuelt syn, end det var tilfældet tidligere.

For at kunne afgøre om Varthema er en del af disse nye strømninger, er det vigtigt at få beskrevet, hvori det verdslige består, og især hvad det står i opposition til. Jeg mener, at man i begejstringen over at have fundet visse skæringspunkter har en tendens til at fokusere på, hvad der er nyt, frem for at se, hvorledes dette nye tit vokser frem i et samspil og en modsætning til det gamle paradigme. Det mener jeg bl.a. sker i udnævnelsen af Varthema som en af de første prototyper på den verdslige rejsende. Problemet er her at elementerne i brydningen mellem det nye og det gamle forsvinder fra analysen.

Joan-Pau Rubiés opridser forskellige variable i definitionen af den nysgerrige og verdslige rejsende.

For det første et fokus på det individuelle syn, udtrykt i en første persons jeg- fortælling, som samtidig bliver udgangspunktet for den empiriske beskrivelse.

For det andet en de-kontekstualisering, som Rubiés kalder det, fra institutioner som position, erhverv og mål. I det radikale udtryk førte dette til, at 1. person i jeg-fortællingen blev centeret i diskursen og i den empiriske beskrivelse, der samtidig var blevet løsrevet fra en oprindelig religiøs pilgrimsrejse og sat ind i en verdslig diskurs¹²².

Således lægger Rubiés i sin analyse af både den verdslige rejsendes opståen samt Ludovico de Varthema vægt på, hvorledes identitetsetablering, fortællemåde og narrative figurer forandres gennem udviklingen fra den religiøse forankring til den verdslige forankring.

¹²⁰ Hvilket i øvrigt allerede i 1981 var antropologen Michael Harbsmeiers anbefaling i ”Historie og antropologi” i *Den Jyske Historiker*. Nr. 21, 1981.p. 74.

¹²¹ Se. bl.a. Rubiés, 2000.b p.23

¹²² Se Rubiés, 2000.a p.145, 146-147, 163.

Den verdslige rejsende bliver således defineret som en rejsende, hvis identitet ikke er deponeret i et religiøst ærinde, og som derved kunne bryde med nogle af de konventioner, der lå i legitimationen af rejsebeskrivelsen gennem pilgrimsrejsen.

Herudover er den verdslige rejsende også karakteriseret ved den selvbevidste person, hvis beretning skrives, og endnu mere afgørende tillægges troværdighed, ud fra en jeg-fortæller. Hvor jeg-fortælleren ikke skal opfattes som identisk med den forfatter, der lægger navn til teksten, men derimod kan beskrives som en konstrueret person, en *persona*, der gennem teksten placeres som rejsebeskrivelsens fortæller¹²³.

Og endelig er den verdslige rejsende karakteriseret ved ikke at forklare alle forhold med henvisninger til Guds vilje eller mishag¹²⁴, men derimod ved gennem anvendelse af, hvad Rubiés kalder, den ”sunde fornuft”, at forholde sig til kritisk til både kristendommen og den vestlige verdens overlegenhed¹²⁵. Med begrebet den kritiske sunde fornuft vil Rubiés for det første understrege brugen af den praktiske rationalitet med dens rod i dagligdags sproget og dermed udgangspunktet i den praktiske erfaring. For det andet underbygger anvendelsen af den kritiske sunde fornuft den autoritet, der kan tillægges den praktiske og empiriske erfaring, frem for at trække på andre autoriteter. Hvilket er med til at adskille den tidlige moderne tid fra tidligere, og samtidig understøtte rejsebeskrivelsernes betydning i denne periode.

Herudover vil jeg især påpege to andre faktorer, der med lidt god vilje kunne indbefattes i spørgsmålet om anvendelsen af ”den sunde fornuft”¹²⁶. For det første beskrivelsen af de fremmede og anderledes som mennesker med en sjæl frem for som monstrøse eller antipodiske væsner. Hvorved den praktiske fornuft, modsat især den teologiske antipodiske tænkning, vil tage udgangspunkt i de andres menneskelignende træk, og derved kategorisere dem som mennesker¹²⁷.

¹²³ Elsner, J and Rubiés eds. (1999): *Voyages and Visions. Toward a Cultural History of Travel*. London, Reaktion Books. p. 3, (Herefter Elsner & Rubiés, 1999) men også Rubiés, 2000.b p. 20, foruden Michael Harbsmeiers brug af begrebet i hans artikel ”Reisen in der Diapora: Eigenes in der Fremde in der jüdischen Reiseliteratur des Mittelalters. The city of light”, fra *Das Mittelalter Band. 3* (1998), Heft 2: 63-80.

¹²⁴ Dette er bl.a. Rubiés pointe for videre argumentation, se Rubiés, 2000.a. p. 136ff. Hvor han også påpeger en række af rejsende, som han mener, kan tilskrives denne kategori.

¹²⁵ Hvilket bl.a. er en af Joan-Pau Rubiés pointer i Rubiés, 2000.b, se især p. 20-22, hvor han anvender begrebet ”common sense”.

¹²⁶ Men som Rubiés dog ikke indbefatter i sin teori om den sunde fornuft, hvorved jeg mener at han begrænser begrebet og i en vis henseende ontologiserer det.

¹²⁷ For en uddybning af netop den antipodiske tænkning se nedenstående afsnit i dette kapitel.

I forlængelse heraf følger for det andet ophævelsen af kristendommens hegemoni i forhold til en moralsk *stato di anima*. Hvorved bl.a. hedninge kunne betragtes som lige så, eller mere, gudfrygtige end de døbte kristne. Man kunne argumentere for, at de kristne værdier blev erstattet af en moralsk universalitet, således at det ikke var den kristne syndsforladelse gennem dåben, der bandt de kristne værdier hos en person, men derimod nogle værdier som var universelle og som kristendommens grundlag hvilede på, frem for omvendt¹²⁸.

Rejsebeskrivelser og kort.

I det vi i dag benævner den sene middelalder og tidlige renæssance var der en levende tradition for at skrive rejseberetninger, både på det italienske fastland og andre steder i Europa¹²⁹.

Rejseberetningerne omkring det 12.–13. århundrede var for det meste meget faktuelle og indeholdt ikke særlig mange personlige oplysninger eller emotionelle kommentarer fra dem, der skrev dem¹³⁰. De blev således skrevet ud fra en fast tradition, der indeholdt beskrivelser og kortlægning af praktiske erfaringer i forhold til rejsen samt de forskellige rejseruter, der skulle beskrives så præcist som muligt, da de netop skulle tjene som en slags rejseguide. Der var fra det romerske kejserige og frem en udbredt tradition for at skrive *itinerarier*¹³¹ og dermed anvisninger på, hvorledes man kom fra det ene land til det andet, eller fra by til by. Ludovico de Varthemas kaldte netop sin rejsebeskrivelse *Itinerario* og henviste dermed til denne tradition for skrevne rejseanvisninger.

Der var på dette tidspunkt ingen rigtig brug af geografiske kort, og beskrivelserne indeholdt derfor bl.a. en fastsættelse af distancen mellem forskellige steder og byer beregnet i dagsrejser, enten til fods eller til hest. Hertil kom en mere detaljeret beskrivelse af disse steder og byer, der

¹²⁸ Det kan derfor siges at være en genindsættelse af den antikke tænkning om naturretten og forløber for oplysningstidens naturretsdiskussioner, dog med den modifikation, at der allerede fra 12. århundrede fandt en genopdagelse af Arisoteles sted, som fik indflydelse på forestillingen om grundlaget for retssystemet og den guddommelige lov.

¹²⁹ Der blev selvfølgelig også skrevet rejseberetninger mange andre steder end i Europa. Således var der en meget levende muslimsk tradition for forskellige slags rejseberetninger. Men det der interesserer mig her er især Varthemas europæiske kontekst

¹³⁰ Se bl.a. Caraci, 1991, der påpeger, at de mere fyldige og kulturelt rigere beskrivelser af pilgrimsrejser blev indvarslet med Giovanni da Pian Carpines: *L'istoria mongolarum*, fra ca. 1245-47.

¹³¹ Der bedst kan oversættes som rejsebeskrivelse, rejseanvisning eller rejseplan. Ordet stammer fra *iter*, der betyder rejse, og desuden beskriver målet for en dagsrejse.

muliggjorde at andre kunne foretage samme rejse og finde frem til de samme byer og for pilgrimme især til de centrale hellige steder¹³².

Korttegningen i Europa var en udbredt kunst, der strakte sine rødder langt tilbage i tiden, men der opstod et slags paradigmeskift omkring opdagelsestiden om, hvad disse kort skulle kortlægge.

Der var en solid tradition fra karolinger-tiden og frem til opdagelsestiden for at kortlægge opfattelsen af verdens opdeling i de såkaldte *Mappe Mundi*. Kortlægningen bestod i forskellig grad af et mentalt billede af de områder i verden, der blev opfattet som kendte¹³³. Det var især de såkaldte T-O kort der dominerede billedet i denne periode, hvor O´et stod for den runde cirkel der udgjorde kortets omkreds, hvorimod T´et står for den tredeling af verden i Europa, Asien og Afrika, der byggede på myten om Noahs sønner¹³⁴. Herudover sneg der sig hurtigt et ekstra O udenom det oprindelige O eller nogle gange ekstra geografiske opdelinger ind, således at områderne blev til fire. I denne ekstra indtegning blev det ukendte land placeret og ofte beskrevet ud fra en antipodisk (de hvis fødder vender modsat) tænkning, der aftegnede indbyggerne som monstrøse i forskellige udgaver¹³⁵.

Den antipodiske tænkning og diskussionen heraf var især udbredt i antikkens skrifter, hvor diskussionen i hovedtræk omhandlede muligheden for, at der var mennesker på den anden side af jorden. I den antikke diskussion var det især et spørgsmål om det logisk mulige i denne opfattelse. Herudover blev den antipodiske diskussion også ivrigt diskuteret

¹³² Labarge, 1982.

¹³³ For en større diskussion af kortbrug og tegning se bl.a.. John B. Friedman: "Cultural conflicts in medieval world maps" i Schwartz ed. *Implicit Understandings*. Cambridge 1994 (Herefter Friedman 1994) og J.B. Friedman *The Monstrous Races in Medieval Art and Thought*. 1981, Cambridge, Mass. (Herefter Friedman, 1981), J.R.S Phillips: *The Medieval Expansion of Europe*. 1988 Oxford & New York, (Herefter Phillips, 1988) p. 217, se desuden M.Jancey: *Mappa Mundi: the Map of the World in Hereford Cathedral*. Hereford 1987.

¹³⁴ Om denne myte se *Det gamle Testamente* 1. mosebog. Eller Friedman, 1994 p. 64 og 67. Foruden Seymour Phillips: "The Other World and the European Middle Ages" i Schwartz ed. *Implicit Understandings*. Cambridge 1994 (Herefter Phillips, 1994) p. 45.

¹³⁵ Vedr. den antipodiske tænkning kan både G. Moretti: "The Other World and the 'Antipodes'. The Myth of the Unknown Countries between antiquity and the Renaissance", i W. Haase og M. Reinhold (eds): *The Classical Tradition and the americans*. Vol 1: European Images og the Americans and the Classical Tradition. New York, 1994 p.241-84, foruden Friedman, 1981. p. 38-48, og Phillips, 1994 især p. 26, 46,48 anbefales som læseværdige. For en nyere dansk opridsning af den antipodiske tradition se bl.a. Ole Høiris: *Den empiriske antropologis oprindelse. Kampen om antipodernes eksistens*. Arbejdsrapporter CFK. (2003). Århus Universitet. (Herefter Høiris, 2003)

af de forskellige kirkefædre og andre teologer helt op til renæssancen. Diskussionen var i disse tilfælde mere en diskussion om, hvorvidt det var muligt at tale om, at der boede mennesker på den anden side af jorden. I den kristne og til dels også dele af den antikke tænkning betragtedes den sydlige halvkugle som ubeboelig, idet den ansås for at være adskilt fra den nordlige kugle med et brændende bånd, således at det ikke skulle være muligt at bevæge sig fra nord mod syd, gennem det som vi i vore dage kalder ækvator. Teologerne og kirkefædrene diskuterede således hvorvidt det derfor var muligt, at der boede mennesker på den anden side af dette brændende bælte. Diskussionen heraf medførte en yderligere diskussion om, at hvis der levede mennesker på den anden side af det brændende bælte, ville disse *ikke* kunne være blevet frelst gennem Kristus lidelse og heller ikke nedstamme fra Noah. Et synspunkt der problematiserede deres status som mennesker, og de blev derfor gerne til monsterfolk¹³⁶.

Hvilket også var hvad aftegningen af diverse monsterfolk i den yderste O cirkel på datidens T-O kort signalerede. Aftegningen af monsterfolkene indikerede således, at her var endnu et farligt og uopdaget land, men vigtigst, at her havde vi at gøre med menneskelignende væsner, der ikke besad en sjæl og derfor hverken var troende eller ikke-troende, og ej heller kunne eller skulle reddes¹³⁷.

Selvom det allerede i det 13. og 14. århundrede var lykkedes at udfærdige rimeligt korrekte geografiske kort, var anvendelsen af dem stadig ikke udbredt i samtiden¹³⁸.

I løbet af det 14. - 15. århundrede blev rejseberetningerne i højere grad genstand for fastlæggelsen af geografiske optegnelser, både til lands og til vands. I kølvandet herpå voksede også anstrengelserne for at opnå større korrekthed i beskrivelser af afstande og kendetegn, hvilket var et yderligere incitament til at etablere øjenvidneberetninger og den empiriske videnskabelighed som et centralt omdrejningspunkt i beskrivelsen af fjernere egne¹³⁹.

Gennem Varthemas egen tekst er der forskellige spor, og det er forholdsvis let at pege på de forskellige genrer og fortællemåder, som han gør brug af, men hans rejsebeskrivelse fortæller for eksempel ikke hvilke narrative genrer og fortællemåder, der generelt anvendtes i samtidens rejseberetninger og hvilke emner og temaer, der i hans samtid blev forbundet hermed, samt hvorledes hans rejseberetning forholder sig til

¹³⁶ Se i øvrigt Høiris, 2003 p. 3-27

¹³⁷ Se bl.a.. Phillips, 1994 p. 31.

¹³⁸ Labarge, 1982, p.67. For yderligere diskussion om brugen af de forskellige kort se i øvrigt Friedman, 1991. p. 64-95 og Phillips, 1988 p. 217

¹³⁹ Mere herom i kap. 8.

skiftet fra den religiøst definerede rejseberetning til den mere verdslig definerede.

Derfor ønsker jeg i dette kapitel at indkredse, hvordan Varthema placerer sig både i forhold til de tidligere og de senere rejseberetninger. Dette vil jeg gøre overordnet ved at fokusere på enkelte udvalgte rejsebeskrivelser før og efter trykningen af Varthemas *Itinerario*, og hermed pege på hvilke mulige fortællemåder, samt hvilke temaer og emner, der dominerede beskrivelsen af de rejsendes oplevelser, for derigennem at undersøge Varthemas rolle, mulige fornyelse og verdsliggørelse af rejseberetningsgenren.

De tidligere rejseberetninger.

I middelalderen tog pilgrimsrejserne og fortællingerne om dem til i antal, de var den dominerede form for rejseberetninger i denne tidlige periode op til slutning af det 13. århundrede.

De pilgrimmes udgangspunkt var en beskrivelse af de hellige steder og den rejserute, de havde fulgt. Deres beskrivelser var, ud over at være brugbare som skrevne kort, samtidig med til at etablere en tradition for hvilke helligdomme, der burde ses af rigtige pilgrimme. Beskrivelserne var centreret om rejsen til Jerusalem og andre vigtige religiøse steder, der fandtes på ruten hertil, samt deres betydning og historie. Mødet med fremmede på rejsen var ofte gengivet ud fra opdelingen mellem de troende, som var de kristne, og de vantro, som både kunne omfatte muslimer og hedninge.

Pilgrimsrejsen, der var yndet af både høj og lav, fortsatte efter slutningen af middelalderen, dog ikke helt med samme intensivitet som før. Det blev i det 14. - 15. århundrede tydeligere, at pilgrimsrejsen var udgangspunktet eller omdrejningspunktet for en rejse, der bestod af både pilgrimsrejse, korstog og turneringer, og i slutningen af middelalderen blev pilgrimsrejser ikke så meget foranlediget af tro og bodshandlinger, som det blev en god undskyldning for det at rejse ud¹⁴⁰.

¹⁴⁰ Bods og afladsrejser blev gennem middelalderen til en omfattende industri, idet mange ønskede at opnå bod og aflad, især efter kirkens massive bombardement af folk, der problematiserede adgangen til himlen uden bods eller afladsbeviser. Samtidig var den rigtige pilgrimsrejse en meget krævende og udmattende rejse, der beslaglagde den pilgrimmes tid i op til flere år. Derfor blev det udbredt at velhavende i middelalderen benyttede sig af stedfortrædere til at foretage deres pilgrimsrejser. Denne påpegning er dog ikke et forsøg på at fastslå at aflads- og bodsrejserne blot var en ubetydelig handling. Der lå mange betydningslag i disse rejser, og deres mange betydninger forandres løbende gennem hele denne periode. Se bl.a. Ane Bysted: ”Korstogs afladens opståen og teoretiske udvikling”, *Den Jyske Historiker* 89 2001 p.30-47.

Pilgrimsrejsen blev således anvendt som udgangspunkt og legitimering af rejsen og det var typisk, at de velstående tog på pilgrimsrejse i det 14. – 15. århundrede, for derved at få afløb for den større vandrelyst og nysgerrighed, der blev helt central i løbet af det 15.- 16. århundrede¹⁴¹.

Fra 1200tallet og frem var det især forskellige slags pilgrimme og korstogsfarere, der nedskrev rejseberetningerne, og indtil midten af det 14. århundrede var disse placeret fortrinsvist højt på den sociale rangstige, altså adelen, konger, fyrster m.v. eller deres udvalgte udsendinge. Ud over besøget af de hellige steder, stod organiseringen af rejsen og de forskellige gøremål i forbindelse hermed meget centralt i disse beretninger¹⁴².

Det betyder dog ikke, at det kun var de velstående eller udsendte, der rejste på dette tidspunkt. Det betyder blot, at vi kan formode, at det endnu ikke var almindeligt eller sågar muligt at nedskrive og udgive sine erfaringer, så længe den rejsende ikke var del af, eller blev opfordret hertil af en højere social klasse. Derfor var der også en del andre rejsende på dette tidspunkt, dem har vi dog ikke den store viden om før i det 15.-16. århundrede, da det bliver legitimt at nedskrive og udgive sine erfaringer, på trods af standen man tilhørte. Denne udvikling skyldes især aftager-markedets store og umættelige nysgerrighed og interesse i de fremmede egne.

Der var dog nogle rejseberetninger fra de ikke-adelige klasser, der trods alt blev nedskrevet og indimellem udgivet før 1500. Disse var som regel del af den store pilgrimsrejse -og korstogs litteratur. Det var således, med enkelte vigtige undtagelser, beretninger om rejsen, og angivelser af rejseruten til det hellige land og/eller til den hellige krig, der i høj grad dominerede billedet indtil det 15. århundrede.

Det 13.–14. århundrede -Polo og Mandeville.

Nogle af de mest kendte og betydningsfulde rejsebeskrivelser tilhører kategorien af vigtige undtagelser fra denne pilgrims- og gejstligt begrundede tradition. Det var ud over missionærerne og diplomaterne, der

¹⁴¹ Warwick, 1993, p. 75, 95

¹⁴² Se Labarge, 1982, der dog især beskæftiger sig med europæiske rejsende i den europæiske kontekst.

samtidig skulle indberette deres gerninger, især handelsrejsende og det vi kan kalde eventyrerne, som begyndte at nedfælde deres rejser. De to mest indflydelsesrige rejseberetninger som er kendt i hele den vestlige verden, både dengang og nu, er nok Marco Polos fantastiske fortællinger i *Il milione*, der blev nedskrevet i slutningen af det 13. århundrede. Og Mandevilles *Travels*, der blev udgivet ca. 50 år efter. Disse to fortællinger er også vigtige og interessante eksempler, idet de hver især udfordrede pilgrimsrejseberetningsgenren på forskellige punkter. De havde hver deres udgangspunkt og forskellige måde at fortælle om deres møde med det anderledes på. Samtidig indeholder deres rejseberetninger nogle af de elementer af sekularisering, som kan genfindes i Ludovico de Varthemas rejseberetning ca. 200 år efter.

Marco Polo

Marco Polos rejseberetning bygger på hans oplevelser i Østen gennem en længere årrække¹⁴³. Den unge Marco Polo rejste afsted med sin far, Niccolo og onkel, Maffeo, for at indfri et løfte, som de to ældre herre begge havde givet til den mongolske hersker Kublai- Khan. Niccolo og Maffeo var begge taget afsted i 1260 på en handelsrejse, der bragte dem helt til Bukhara, hvor de var kommet i kontakt med den mongolske hersker.

Denne var meget interesseret i, hvad de kunne fortælle ham om den latinske verden og om deres religion. Han bad dem derfor i ca. 1269 om at rejse hjem som hans udsendinge for at vende tilbage med olie fra lampen i den hellige grav i Jerusalem samt 100 kristne skriftkloge til at uddybe herskerens spørgsmål om religiøse anliggender. Polos far og onkel forsøgte, dog uden held, at indfri dette løfte, og efter deres tilbagekomst, blev de hos Kublai-Khan i mange år¹⁴⁴. På tilbagerejsen medbragte de den unge Marco Polo, der faldt i Khanens smag og blev sendt ud på halv-officielle rejser, hvor han skulle undersøge områderne i khanens store land. Det er disse undersøgelser og de noter, som han optegnede under disse rejser, der er udgangspunktet for Polos efterfølgende rejsebeskrivelse.

Da Marco Polo vendte hjem til Europa i 1295 var spændingerne mellem Genova og Venedig på sit højeste, da begge forsøgte at monopolisere handelsvarerne til Europa. Dette udløste en mindre konflikt, hvor den genovesiske flåde i 1298 bemægtigede sig den venetianske flåde, og tog dens kaptajner til fange. Heriblandt var også Marco Polo, der blev sat i

¹⁴³ Der findes mange oversættelser og udgivelser af Marco Polos rejseberetninger, her har jeg anvendt: *Il Millione* med indledning af L.F.Benedetto. Firenze 1928,(Herefter, *Il millione*) og *The Travels of Marco Polo* med introduktion og oversættelse af Benjamin Colbert, 1997 GB. (Herefter Marco Polo)

¹⁴⁴ For denne forhistorie se Marco Polo p. 5-6

fængsel, hvor han mødte den humanistisk inspirerede Rusticello fra Pisa, der hjalp Polo med at få formuleret og nedskrevet sine erfaringer fra især Khanens rige.

Polos beundring for Khanens organisering og ledelse af dennes store rige prægede hans rejseberetning. Alle de udposter, som han besøgte i egenskab af khanens udsendte, beskrives især ud fra organisationsgradens succes. Rejseberetningen repræsenterer stor respekt og beundring for den civilisationsgrad og den overstrømmende rigdom Polo var vidne til i Khanens store land.

Ved ikke at fokusere på de hellige steder og især ved ikke at anvende kristendommen som det perfekte spejl, alt fremmed målt i forhold til, brød Polo med den gængse pilgrimslitteratur. Marco Polos rejseberetning viste derimod det fremmede, Khanens rige, som en velorganiseret rige fyldt af overflod, der kunne tilbydes som et ideal for kristne riger. Samtidig lå hans etnografiske fokus på den kulturelle forskellighed, hvor religionen blot blev én af de forskelle mellem kulturerne, han kunne udpege, frem for at lade den religiøse forskel være omdrejningspunkt for hans fortælling. Disse er netop nogle af de elementer, som Joan-Pau Rubiés påpeger markere den verdslige rejsendes fremkomst i rejseberetningsgenren¹⁴⁵. Det anderledes blev af Polo fremhævet som en modpol til det kristne rige med dets mange indre og krævende konflikter og moralske fordærv. I forlængelse heraf kan man som Rubiés påpege, at netop Polos ”kritiske sunde fornuft”¹⁴⁶ dermed blev den målestok han målte det fremmede med. Hermed adskilte han sig fra samtidens gængse tilgang til det fremmede, der målte alt i forhold til dets lighed med eller forskel fra de kristne dogmer.

Polos fortælling indeholdt også eventyrlige fortællinger om monstre og mirakler, den inddrog de myter og fabler han havde hørt om gennem sit ophold i Østen, selvom han samtidig insisterede på, at der var et troværdighedsskel mellem, hvad der var rygter og fortællinger, og hvad han selv havde set med sine egne øjne. Dermed finder vi allerede her en privilegering af erfaring baseret på observans, frem for på (en fortalt historie om) guddommelig vilje og indsigt. Polos beskrivelse af sin identitet var bundet op på hans selvdefinition som handelsmand og især på, at han havde været khanens udsending frem for at identificere sig som kristen.

¹⁴⁵ Se bl.a. Rubiés, 2000.b p. 23

¹⁴⁶ For at anvende et centralt begreb i forhold til den verdslige rejsende, som vi bl.a. kan finde hos Rubiés, 2000.b. Han anvender begrebet ”den sunde fornuft”, for den rejsendes egen oplevelse og kritiske vurdering af både det fremmede og det kendte, og hvis relevans blev baseret på egenoplevelse og selvsyn, frem for at forlade sig på autoriteternes, især de gejstliges, vurderingsmonopol m.v.

Polo fastlægger sin identitet gennem historien om sin fader og onkel samt deres rejser frem og tilbage til den store Khan. Igennem denne historie etablerer han både sin familiære og sociale baggrund, foruden rejsens formål.

Polos beretning er ikke skrevet i jeg-person, men holdt i et meget stringent, ordknap og præcist sprog, som minder en del om den narrative model, vi ser i Varthemas rejseberetning i 1500tallet¹⁴⁷.

Polos beskrivelser var i høj grad fokuserede om de menneskelige variabler og forskelligheder, der blev beskrevet meget kortfattet og nøgternt og uden at forholde sig eksplicit moralsk fordømmende til de forskellige mærkelige og fremmedartede vaner og traditioner.

Men Marco Polos rejseberetning faldt ikke i god jord i hans samtid, den blev betragtet som pure opspind og overdrivelser af vidunderne i Khanens rige. Polo's beskrivelse præsenterede ikke sin læser for den monstrøse fremstilling af det fremmede og anderledes, men forsøgte derimod at skildre de forhold, han havde observeret, med den konsekvens at rejseberetningen blev anset for at være overdrivelser af de østlige rigdomme og velorganiserede riger, der slet ikke fandtes, og hans rejseberetning fik hurtigt tilnavnet *Il milione*. Rejseberetningen adskilte sig markant fra de antikke tekster, der ellers i hans samtid og især i pavestaten, anvendtes som sammenligningsgrundlag, når de forskellige rejseberetninger blev vurderet som troværdige eller ej¹⁴⁸.

Mandeville.

Også Mandevilles *Travels* indeholder i høj grad nogle af de elementer, som Rubiés udpeger som verdslige. Mandevilles rejseberetning udkom ca. 50 år efter Marco Polos rejseberetning, men i modsætning til opfattelsen af Marco Polos rejseberetning som utroværdig, blev Mandevilles *Travels* anset som yderst troværdig i dens samtid. Både Mandeville og *The Travels* blev dog i 1800tallets kildekritiske undersøgelser afsløret som falsknerier, der bl.a. baserede sig på en sammenskrivning af forskellige tilgængelige rejseberetninger fra forfatterens samtid. Her kan især fremhæves den tyske munk William af Bodensees og franciskanermunken Odorico di Pordenone, herudover selvfølgelig også Marco Polo foruden afskrivninger af antikke tekster og Biblen¹⁴⁹. Mandevilles fortjeneste var fortrinsvis at

¹⁴⁷ Især den 1. narrative hastighed. Se i øvrigt mere om dette i kap. 8

¹⁴⁸ Se bl.a. Caraci, 1991. p. XVII-XIX

¹⁴⁹ Vedr. en større diskussion af de kilder Mandeville anvendte se *The Travels of Sir John Mandeville*. 1983. Translated with introduction by C.W.R.D. Moseley. Penguin Books. p. 13-18. (Herefter *The Travels*). Jeg har valgt denne udgave, selvom der er et antal udgaver af bogen "Mandevilles rejser". Begrundelsen for at vælge dette værk frem

samle alle disse tilgængelige kilder om de fremmede til en konsistent fortælling, hvor de forskellige anekdoter og beskrivelser var med til at underbygge hans egne betragtninger og ærinder¹⁵⁰.

I samtiden blev Mandevilles rejseberetning betragtet som mere autentisk end Polos beskrivelser, netop p.g.a. denne overensstemmelse med de ældre tekster som bl.a. Plinius den ældre og Solinus foruden den kirkelige antipodiske tænkning, som udgjorde en stor del af den ”viden” om de andre og det fremmede, der allerede cirkulerede i hans samtid¹⁵¹. Mandevilles rejseberetning var yderst populær i sin samtid, det kan bl.a. ses i de mange overleverede udgaver af hans rejseberetning. Der findes i dag stadig ca. 250 håndskrevne udgaver fra hans samtid, som er skrevet på adskillige sprog, heraf 73 på tysk eller hollandsk, 50 på latin, 40 på latin, 37 på fransk, foruden en del på spansk, dansk, italiensk, tjekkisk og old-irsk. Dertil kommer så det væld af trykte udgaver, der fulgte i halen på bogtrykkerkunstens udbredelse.

Mandevilles rejseberetning falder i to dele. Den første del beskriver en pilgrimsrejse og har i forlængelse heraf også en større redegørelse for de hellige steder og rejsen hertil. Anden del omhandler Mandevilles eventyrlige rejse mod øst.

Hermed genintroducerede den første del pilgrimmen og den gejstlige forankring i rejseberetningen, som ellers havde været forvist fra Marco Polos rejseberetning. Hvor Polo havde løsrevet rejseberetningen fra dens legitimering i pilgrimsrejsen, havde Mandevilles rejseberetning forsøgt at fastholde og genindføre den gejstlige rejsende med pilgrimsrejsen, som den endegyldige legitimitetsgrund for at rejse ud, og efterfølgende nedskrive og udgive sin beretning.

for andre er, at Moseley har forholdt sig til oversættelsesproblematikken i ”Mandevilles rejse”. Den første udgave af ”Mandevilles rejse” er sandsynligvis udkommet på fransk mellem 1356-1366. Herefter er den blevet oversat og genfortalt i svingende kvalitet og med varierende tildigtninger, som ofte var lokalbestemte. Med tiden fjernede Mandevilles rejser sig mere og mere fra den oprindelige udgave. Derfor har Moseley skrevet sin version ud fra tre eksemplarer, som alle er skrevet inden for de to første århundreder efter bogens første udgivelse. Ud fra disse tre har han forsøgt at genskabe så meget af den oprindelige tekst som muligt. For en nærmere redegørelse for oversættelsesovervejelserne se i øvrigt *ibid.* p. 35-39.

¹⁵⁰ Dette element indfører netop originaliteten i Mandevilles fremstilling, der derved bliver en beskrivelse med et budskab fra den samtid hvori den er skrevet.

¹⁵¹ Se desuden Josephine Water Bennett: *The Rediscovery of Sir John Mandeville*. London, Oxford University Press., 1954, p 220. Her til kommer at rejseberetningen omtales i en del andre og samtidige kilder. Her skal især nævnes Carlo Ginzburgs bog: *Il Formaggio e i Vermi* (1973) hvor hovedpersonen, den kætterske møller Menocchio, har hentet nogle af sine forestillingsverdner netop fra Mandevilles beretninger.

Mandeville bruger en del plads i sin rejseberetning til at fastslå sin egen identitet og eksistens ved at henvise til sin position og fastsætte både tids- og stedsforankringer.

Hans fortælling indledes med en prolog, hvor Mandeville beskriver sig selv og sin afrejse:

I, John Mandeville, Knight, albeit I be not worthy, who was born in England, in the town of St. Albans, and passed the sea in the year of Our Lord Jesu Christ, 1322, on Michealmas Day, and since have been a long time over seas, and have seen and gone through many kingdoms, lands provinces and isles, and have passed through.....¹⁵².

Mandeville fastlægger dermed sin autoritet og identitet, som en engelsk ridder, hvis rejse, allerede i indledningen, bliver indspundet i den kristne terminologi og de kristnes ret til det hellige land. Her plæderer han først meget stærkt for en genoplivelse af korstogene, for derefter hurtigt at kritisere dem. På denne måde er det især i 1. del en tvetunget stemme der taler.

Mandevilles ærinde var ikke, som Polos, at tage lande eller områder i besiddelse (heller ikke på nogle andres vegne), på trods af hans argumentation for korstogene i begyndelsen af fortællingen. Litteraturforskeren Stephen Greenblatt kalder ham i en analyse ”Knight of not taking possession”¹⁵³ hvilket dækker over såvel geografiske områder, men også over afståelsen fra at missionere eller erhverve sig rigdomme.

Greenblatt argumenterer for, at dette ikke-tage-i-besiddelse udgangspunkt samtidig stiller Mandeville i en position, hvorfra han blot kan iagttage det fremmede på afstand, uden nødvendigvis at skulle udvirke noget.

At Mandeville på denne måde afstår fra at tage noget i besiddelse. indvarsler en ny orientering, der adskiller sig fra de tidligere pilgrimsrejsende og korstogsfare, der netop ville tage det hellige land i besiddelse på hver sin måde. Den adskiller sig også fra Marco Polo, der i sin position som Khanens udsending tager store geografiske områder i besiddelse.

Mandevilles rejseberetning distancerede sig også fra den moralske undertone, der oftest var på spil i de tidligere (og senere) rejseberetninger, som vurderede de fremmede ud fra antagelsen om, at de kristne var de andre overlegne, hvilket skulle bestyrke kristendommens ret til at tage besiddelser (områder, sjæle, relikvier m.v.).

¹⁵² The Travels p. 44

¹⁵³ Se Stephen Greenblatt: *Marvelous Possessions*. Chicago 1991 p. 26-27. (Herefter Greenblatt, 1991). Samtidig påpeger Greenblatt, at Mandeville dermed distancerer sig fra de handelsmænd, der havde skrevet rejseberetninger tidligere.

Mandeville leverede derimod en mere eksplicit kritik af det kristne samfund og dets manglende gudfrygtighed. Denne kritik blev leveret gennem beskrivelser af både de umoralske og fordærvede tilstande, der fandtes i samtidens Europa og Jerusalem og som modsætning hertil, de fremmede herskeres og indbyggeres moralske og fromme levevis¹⁵⁴, hvilket kan siges at ligge i forlængelse af Polos ”kritiske sunde fornuft”. Denne kritik er især tydelig i Mandevilles samtale med saracenernes sultan, der anklager Mandeville og de kristne for at savne den gudfrygtighed, som sultanen og hans folk lægger for dagen¹⁵⁵. Den moralske kritiks styrke i Mandevilles *Travels*, underminerer Greenblatts diskussion af ”Knight of non-possession”, ved at Mandeville netop forsøger at tage den universelle moral i besiddelse, og derved i modsætning til den kristne universalisme.

Mandevilles rejsebeskrivelse var fortrinsvis skrevet i 1. person, hvor hovedpersonen, eller *persona'en*, redegør for forskellige begivenheder, men sjældent taler om sig selv, sine tanker eller overvejelser¹⁵⁶.

På samme måde som hos Polo etablerer Mandeville øjenvidneskildringen som legitimering af sine beskrivelser gennem fremhævelse af, at han selv har været til stede og observeret de forskellige monstrøse folkefærd og fantastiske begivenheder¹⁵⁷.

De elementer, som Rubiés mener, karakteriserer den verdslige indflydelse i rejseberetningerne, kan i en vis udstrækning ses her. Som hos Polo er kritikken af det kristne samfunds forfald og manglende moral tilstede ud fra en mere universel moralitet og hos Mandeville er dette meget mere aggressivt og eksplicit, end vi så hos Polo. Til gengæld legitimeres rejseberetningen gennem pilgrimsrejsen og trækker i høj grad på ældre tekster.

Det monstrøse.

I Mandevilles *The Travels* myldrer det med monstre og fantasifolk især i den 2. del, hvilket er et element han har til fælles med de kilder han skriver sin rejseberetning over. Som i hans fortællinger om menneskene uden hoveder, med øjne på skuldrene, menneskerne med fugleform og de store læber, der kan dække hele ansigtet for solen, når de sover, eller dem der har ører, der når helt ned til deres knæ. Foruden de fantastiske og monstrøse folk der kun har en fod, som til gengæld er så stor at den kan skygge hele

¹⁵⁴ Kritikken af de kristne er især meget eksplicit og tydelig i den første del. Se *The Travels*. p. 44 eller p. 77.

¹⁵⁵ Ibid. p107. For en nærmere diskussion heraf se bl.a.. Moseley's introduktion Ibid. p. 22-29.

¹⁵⁶ De sjældne eksempler der er herpå ses især i 2. del af rejseberetningen.

¹⁵⁷ Se bl.a. *The Travels*. p.132.

deres krop for solen, når de lægger sig ned¹⁵⁸. Disse fortællinger var i Mandevilles rejseberetning med til at understrege de fremmede som markant forskellige og meget monstrøse, hvilket yderligere blev understøttet af deres status som hverken *infedelis* vantro eller *fidelis* troende. Mandeville etablerer også en helt specifik kategori af disse fantasifolk, ved løbende gennem sin fortælling at karakterisere dem som *forunderlige/vidunderlige* og *det er ganske forunderligt/vidunderligt*¹⁵⁹.

Dette billede af det fremmede som fantastisk og *forunderligt/ vidunderligt* var samtidig så udbredt et fremmedbillede i Mandevilles samtid, at disse fantasihistorier var med til at tillægge hans fortælling stor troværdighed, ikke på trods af, men derimod på grund af disse fantasifortællinger, der stemte overens med beskrivelserne i de antikke skrifter og kirkefædrenes skrifter¹⁶⁰.

Dette behov for at tilpasse sin rejseberetning til de gamle skrifter, ses også tydeligt i måden som Mandeville tillægger sin rejseberetning legitimitet på, nemlig gennem en beretning om at han opnåede den pavelige godkendelse af rejseberetningen umiddelbart efter hans hjemkomst. Han påpeger, at hans rejseberetning blev undersøgt og anerkendt som autentisk af pavens hof, da den på mange punkter, (og især i beskrivelsen af monstre og vidundere) stemte overens med de ældre skrifter¹⁶¹.

Mandevilles begrundelse for at legitimerer sin troværdighed gennem en beskrivelse af den pavelige godkendelse skal findes i en udbredt praksis i samtidens og de efterfølgende rejseberetninger. Disse henviser til den pavelige instans som legitimationsgrund enten for at få verificeret deres beretninger, som hos Mandeville, eller for at lade pavens skrivere nedfælde fortællingen.

Pavesædet, der lå i midten af den italienske halvø var således med til at føre mange nyheder og dermed også rejseberetninger først til den italienske halvø¹⁶². Det var et forhold der ikke kun var gældende for de italienske

¹⁵⁸ C.W.R.D. Mosely p. 43, 55 m.v. i *The Travels*.

¹⁵⁹ Netop denne påberåbelse af det forunderlige/vidunderlige (på engelsk *Marvelous*) i det anderledes er også blevet behandlet i Columbus's beretning 200 år senere, hvor især Greenblatt har fremhævet at denne kategorisering anvendes i uforklarlige situationer og beskrivelse af de meget fremmede monsterfolk. For uddybning heraf se Greenblatt. 1991 p. 52-85.

¹⁶⁰ Som bl.a. hos Kirkefaderen Augustin.

¹⁶¹ C.W.R.D. Mosely påpeger, at dette er en tilføjelse der kun kan spores i de engelske udgaver af rejseberetningen. Da pavesædet i øvrigt først kom tilbage til Rom i 1377, blev dette en af de detaljer, der gav startskuddet til tvivlen på Mandevilles autenticitet i 1800tallet. Se *The Travels*. p. 189, især i Moselys note.

¹⁶² Når det ikke var eksileret p.g.a. de mange magtkampe i perioden.

rejseberetninger. I Pavestaten blev både de spanske og de portugisiske rejseberetninger og fortællinger nedskrevet, udgivet og oversat hurtigt - ofte hurtigere end i landene selv¹⁶³. I korstogenes og pilgrimsrejsernes tid, var pavesædet den instans, der kontrollerede og regulerede det kristne aflad. Senere havde det humanistisk inspirerede pavehof en stærk interesse for fremmede egne, og her var det både de geografiske opdagelser og de fremmede skikke, der var i centrum.

Pavesædet kunne samtidig give de rejsende muligheden for at blive genoptaget i det kristne samfund, hvis de eksempelvis var konverteret til Islam, som bl.a. den rejsende handelsmand Nicolo Conti, der ifølge hans egne oplysninger var nødt til at konvertere for at sikre både sig selv og sin familie¹⁶⁴.

Nicolo di Conti (1385-1469), udgav sin rejseberetning i 1441, efter opfordring fra og gennem hjælp fra pave Eugenius IV's sekretær, Poggio Braccolini (1380-1459), der var humanistisk indstillet, og som søgte at korrigere de antikke tekster om østen ud fra bl.a. rejsebeskrivelser. Men også Pero Tafur, der mødte Conti på dennes rejse, og som efterfølgende nedskrev Conti's fortælling ud fra deres samtale i 1437. Disse to udgaver af Contis rejser er meget forskellige og viser derved betydningen af fortællerens rolle og formål. Både i samtiden, som nu, blev Poggio's genfortælling den mest anvendte og den blev anset for at være mest sandfærdig i forhold til Contis beretninger.

Ludovico de Varthema som en verdslig rejsende?

Ludovico de Varthemas rejseberetning er skrevet i første person, jeg-fortæller, og det er egentlig ikke brugen af denne retoriske figur, der som sådan er ny¹⁶⁵, det er derimod Varthemas etablering af sin identitet.

Tidligere havde jeg-fortælleren spundet sin identitet i forlængelse af et religiøst formål eller en profession, som at være pilgrim, korsfarer, handlende, ambassadør, spion, erobrere eller missionær. Varthema fremstår derimod i sin rejseberetning som en uafhængig og selvdefineret person, der legitimerer sig selv og sin fortælling i kraft af sin nysgerrighed, sine personlige oplevelser og sin øjenvidneberetning fremfor i et formål eller i en profession.

¹⁶³ Rubiés 2000.a, p. XVIII-XIX

¹⁶⁴ Nicolo di Conti fra Ramusio, G.B (ed) (1978): *Navigazioni et viaggi*. 1-3 vols. Venedig 1550 – 1559. (Herefter Ramusio)

¹⁶⁵ Se bl.a... Mandeville, Conti m.v

Mens f.eks. Marco Polo og Nicolo Conti var handelsrejsende fra Venedig, var Varthema blot manden, der kom fra Bologna¹⁶⁶ og rejste ud for at se Østen. På denne måde bliver Varthema først og fremmest forfatteren af *Itinerario*'en, og henter ikke sin legitimitet eller identitet et andet sted, da også hans professionelle og familiære baggrund er uklar. *Itinerario*'en er desuden den første rejseberetning, der er skrevet og trykt efter egen idé og ønske¹⁶⁷, hvilket jo er tegn på, at Varthema selv var meget bevidst om, at interessen for det enkelte individ havde forandret sig fra en interesse på baggrund af fortællerens position til en interesse på baggrund af fortællingens indhold.

Varthema etablerede en model for hvorledes rejseberetninger kunne fortælles, både i temaer og emner, men også ved at se stort på den gejstlige indflydelse, der tidligere havde leveret legitimitet til rejseberetningerne. Han hentede derimod sin legitimitet i den nye videnskabelighed som bl.a. kunne findes i den fremspirende humanistiske diskurs. Denne nye selvopmærksomhed, der kan spores hos de europæiske rejsende, var allerede i spil i renæssancens andre autobiografier, som i det 16. århundrede voksede i antal, da andre end helgener, regenter og poeter begyndte at anvende den selvbevidste jeg-udtryksform. Varthemas rejseberetning angiver nogle af de første spæde anslag for anvendelsen af den autobiografiske skildring i rejsebeskrivelsesgenren¹⁶⁸.

Da vi ikke kan finde mange oplysninger om Varthema i de samtidige tekster, vi har til rådighed i dag, er det gennem hans rejseberetning, at både han, som forfatter, og vi, som læsere, er nødt til at etablere hans identitet. Varthema skaber den til dels gennem en narrativ struktur, der organiserer verden med ham selv som centrum. Varthemas identitet som rejsende afhænger af bogen, han skriver, han er udgangspunktet for bogen samtidig med at bogen kreerer hans person igennem beskrivelserne af de andre. Varthema er dermed først og fremmest forfatteren til *Itinerario*en, og derefter, når vi kan tro ham, en deltager i en rejse.

Den nye person som Varthema lancerer, har en verdslig attitude på en mere radikal måde end Mandeville, da han ikke udgiver sig for at være en pilgrim og ej heller besøger og beskriver alle de religiøse steder, som

¹⁶⁶ Som er det bedste bud på Varthemas geografiske tilhørsforhold.

¹⁶⁷ Rubiés, 2000.a, selvom han også blev opfordret hertil af andre, er det stadig hans eget ønske, der effektueres. p. 131

¹⁶⁸ Rubiés, 2000.a p. 131. Se desuden bl.a. Hans Staden fra 1557 eller Fernão Mendes Pinto fra 1614.

pilgrimmen skal besøge. Ligesom hans rejseberetning er udtryk for den ovenfor beskrevet moralske universalisme¹⁶⁹.

Herudover sidestiller Varthema sine egne empiriske indsamlede observationer med dem han kalder de lærde kosmografer¹⁷⁰. Dermed etablerer og tilhører han den nye kategori af nysgerrige rejsende, som ikke fortrinsvis binder sin identitet i et erhverv eller i en opgave, men er en uafhængig og selvdefineret person, som har en higen efter at kende andre steder og rapportere om dem i sit hjemland.

Varthema præsenterer sig selv som en model af selvlærd og selverfaret kosmograf, hvis styrke er overlevelse og selvregulering i en farlig verden af naturlige og kulturelle forskelle. Han markerer sig derigennem som en nysgerrig rejsende, der vil bringe sin samtid et åbent og ucensureret billede af det fremmede og det anderledes gennem anvendelse af de narrative teknikker, der kendes fra bl.a. middelalderens og renæssancens *novella*.

Varthemas rejseberetning tilbyder dermed en yderligere udviklingen af forestillingen om den rejsende, og han bliver en exceptionel case i en større modsætningsfyldt verden, hvori der er mere end én model, til at beskrive rejser på, til stede. Han inddrager både den tradition, han stammer fra og genfortolker den i et lidt forskubbet lys, således at rejseberetningen bliver både kulminationen på den gamle tradition og starten på noget nyt.

Varthemas identitet som uafhængig observatør og eventyrer etableredes ikke gennem sofistikerede analyser af de fremmede. Hans rejseberetning producerede på dette felt blot det samme som både Nicolo Conti og Marco Polo. Varthemas rejseberetning leverede blot flere og mere præcise beskrivelser af de samme informationer.

Det skelsættende i Varthemas rejseberetning bygger på den tydelige kombination af den rejsende som en uafhængig autoritet samtidig med at det centrale objekt for rejseberetningen var den menneskelige forskellighed og den moralske universalisme. Hermed er det ikke nye elementer, Varthema bringer ind i rejsebeskrivelsesgenren, men derimod nye kombinationsmåder og skift i fokus.

Varthemas fortrinsvis åbne og tolerante beskrivelse af de fremmede, han møder på sin vej (i hvert fald i første del af hans rejsebeskrivelse) bygger på renæssancens nysgerrige higen efter ny viden¹⁷¹.

¹⁶⁹ For en uddybelse heraf se kap. 6.

¹⁷⁰ Hvilket han flere gange i sin fortælling gør opmærksom på. Det er især de skriftkloge og ny-stoikerne han langer ud efter. Se kap. 6 for yderligere uddybning.

¹⁷¹ Dette er en tilgang vi også kunne se to århundreder tidligere i Marco Polos *Il Millione*.

Endvidere viderefører Varthema Mandevilles ”non-possessions” tilgang, hvilket også bliver et kendetegn for de efterfølgende rejsende, hvis formål ikke er at overbevise de fremmede om kristendommens overlegenhed, men hvis budskab derimod er rettet mod det europæiske marked, som var en ny mulighed efter bogtrykkerkunstens forfinelse og lynhurtige udbredelse. Således kan man sige at Mandeville, Varthema og en del af de efterfølgende rejsende ikke ønskede at tage det fremmede i besiddelse, hverken gennem missionærvirksomhed, erobring eller indsamling af rigdomme. Hvad de derimod, gennem den nye model for beskrivelse, forsøgte at tage i besiddelse, må kunne siges at være den europæiske viden om og opfattelse af det fremmede, foruden erstatningen af den kristne moralske vurdering med den universelle moral, der var gældende for alle menneske uanset tro.

Det 16. århundrede bliver den verdslige forklaringsmodels tid, hvor jeg-fortælleren ikke mere forklarer alle sine oplevelser med Guds vilje som forklaringsfaktor. Der dukker en stigende række af forskellige tekster op der er skrevet fra denne individualistiske og verdslige tilgang. Dette ses også i rejseberetningerne.

Varthema er i denne henseende en overgangsfigur, med et ben godt placeret i hver sin tradition. Han benytter Guds vilje eller magt som forklaringsfaktor, især når han skal forklare udfald af kampe og krige og frugtbarhed, men også i forbindelse med sine egne handlinger, som under hans fangenskab i Aden¹⁷². Hans identitet etableres fortrinsvis ud fra tredelingen mellem kristne, muslimer og hedninge, hvilket især er tydeligt i de fortællinger, hvor Varthema selv er aktør¹⁷³.

Denne forklaringsfigur er dog hverken den mest gennemgående eller den mest dominerende i hele hans rejseberetning. Hans andre forklaringsfigurer er frem for alt rodfæstet i den kulturelle forskel, og dermed fokuseret på at fortælle om det fremmede. Hvilket fremstår tydeligt under hans beskrivelse af enkebrændinger, seksuelle vaner, eller kannibalistiske traditioner¹⁷⁴.

Denne, for mig at se, markante etablering af sig selv som en kristen står i modsætning til bl.a. Rubiés, der ser Varthema som en fornyer af rejseberetningsgenren og ikonet på den renlivede verdslige og uafhængige rejsende. Men Rubiés inddrager heller ikke alle de steder hvor Varthema positionerer sig enten ved direkte henvisning til den gudsbaserede forklaringsmodel, eller ved at agere ud fra etableringen af hans identitet

¹⁷² Se i øvrigt kap. 7 om Varthemas forklaringsmodeller

¹⁷³ Se bl.a. kapitel 5, 6 og 7.

¹⁷⁴ Se især kap. 6

som kristen. Rubiés overser disse vigtige forhold, da hans definition af verdslige rejsende er bundet op på, hvorvidt de organiserer deres rejse ud fra en specifik profession eller et specifikt formål, fremfor at fokusere på hvad der sætter rammerne for hvilke fortællinger og steder, der beskrives, og hvilke forklaringsfaktorer der anvendes. Dermed overser Rubiés, at de nye rejsende samtidig godt kan være, og måske især i denne overgangsperiode er, uafhængig af deres profession, samtidig med at de binder deres identitet i et større forestillet fællesskab, som hos Varthema er det kristne fællesskab.

De senere rejsende.

Den tradition for rejsebeskrivelser, vi så illustreret ved Varthema, griber tilbage både til Polos tolerante og beskrivende fortælling om de fremmede og er derved indirekte en kritik af kristendommen, og til Mandevilles, især retoriske, brug af jeg-fortælleren, der i Varthemas udgave yderligere bliver tydelig gennem humanismens nye videnskabsideal. Perioden omkring 15-1600 var samtidig den mest intense periode af italienske rejsende, og de overleverede rejseberetninger fra denne periode er anslået til ca. et hundrede stykker¹⁷⁵.

For at få en fornemmelse af, hvorvidt Varthemas rejseberetning fungerede som model for hans umiddelbare eftertid, er det oplagt at se lidt nærmere på nogle af de senere rejsendes beskrivelser. Jeg har valgt at fokusere på især to rejsende, der hver især var meget kendte og udbredte i deres samtid, men som også i dag bruges til at karakterisere denne tradition med¹⁷⁶.

Det drejer sig fortrinsvis om den fiorentinske handelsmand Francesco Carletti¹⁷⁷ og den romerske aristokrat og gentlemansrejsende Pietro delle Valle¹⁷⁸.

Den åbne og nysgerrige tilgang til de fremmede, hvis grund blev lagt i renæssancen, eksponeret og eksemplificeret ved Varthema, videreføres af bl.a. af hofmanden Carlo Ranzo hvis *Relzione d'un viaggio fatto da Venezia a Constantinopoli*, er fra 1573, men først trykt i 1616. Ranzo beskrev det ottomanske imperium og fremhævede især det politiske system, med den enerådige sultan og rigets organisatoriske niveau.

¹⁷⁵ Se bl.a. Caraci, 1991 p. XX, der dog også påpeger at dette antal må formodes at ligge en del under det faktiske antal rejseberetninger i samtiden.

¹⁷⁶ Se bl.a.. Marziano Guglielminetti: *I viaggiatori del seicento*, Torino, 1967. (Herefter Guglielminetti, 1967), men også Rubiés, 2000.a's fokus på især Delle Valle. p.353-387.

¹⁷⁷ Der af Guglielminetti, 1967. p. 11, udpeges til at være den mest repræsentative tekst i forhold til det 17. århundrede.

¹⁷⁸ Der i flg. samme Guglielminetti, 1967. p. 25-33, kan anses for at bryde med den tradition som bl.a.. Carletti repræsenterer.

Også handelsmanden Tommaso Alberti efterlod et årti senere en beretning om de dramatiske forhold, der spindes rundt om det fantastiske og godt organiserede ottomanske rige.

Begge placerer sig dermed som fortalere for fabeln om "den tyrkiske magnificenza", der netop vinder frem og står centralt i starten af 1600 tallet, og som anvendes til at rejse spørgsmålet om den europæiske civilisations overlegenhed.

I forlængelse heraf ligger handelsmanden Francesco Carlettis *Ragionamenti di un mio viaggio intorno al mondo*, der blev skrevet i 1606, men først blev udgivet i 1701. Rejseberetningen udgøres af de breve som Carletti sendte til den store hertug af Ferdinando I af Toscana. Denne rejseberetning ligger i forlængelse af de handelsrejsende, der havde gjort handelsrejsen til et kulturelt eventyr på samme måde som Marco Polo og Niccolo Conti.

Carletti rejser rundt som en handelsmand og ser på verden gennem disse briller. Han fokuserer på mulige indtjeningsmåder, og i særdeleshed de indtjeningsmåder han selv har afprøvet. Han involverer sig bl.a. i slavehandel, og selvom han har visse moralske skrupler, afholder det ham dog ikke fra at tjene styrtende på denne aktivitet.

Som Ranzo og Alberti lider Carletti under ikke at kunne godtgøre hvorfor og hvordan den europæiske og især italienske kultur og "civilisation" er bedre end den orientalske. Dette resulterer enten, som i Carlettis tilfælde, i en konstant søgning efter de autentiske motiver for den europæiske kolonisation eller i en overdreven falden på halen over de fantastiske fremmede og deres rigdomme, som Ranzo og Alberto leverer.

Carletti, Ranzo og Alberti har ikke de samme religiøse eller kulturelle fordomme, som stadig fandtes i starten af 1500tallet. Disse kan vi se i Varthemas rejseberetning, hvor fordommene ses i fuldt flor hovedsagelig i mødet med portugiserne og i gengivelsen af den portugisiske terminologi, men også i Varthemas efterfølgende beskrivelse af de fremmede¹⁷⁹.

Carlettis beskrivelser formidler ikke særlig tit en europæisk eller kristen moralsk vurdering, men beskriver derimod ofte de andres mange mærkelige vaner meget nøgternt i en skrivestil, der lægger sig tæt op af både Polo og Varthema¹⁸⁰. Denne narrative hastighed var på dette tidspunkt

¹⁷⁹ Se i øvrigt kap.6

¹⁸⁰ Guglielminetti, 1967. p. 17, påpeger at dette træk især skyldes den barokke tradition, som han mener, dominerer rejsebeskrivelserne i denne periode. Og skulle på denne måde få læseren selv til at vurdere de voldsomme fortællinger, og herudfra skabe en moralsk vurdering.

del af den humanistiske traditions legitimitet, der tog udgangspunkt i forskellige rejsebeskrivelseres øjnevidne fortællinger¹⁸¹.

Carletti driver også sammenligningen mellem det kendte og det ukendte, som vi mødte hos både Polo og Mandeville, til det yderste. Han sammenligner således både fremmede frugter, vaner og kvindernes karakter med det, han kender. På trods af den forholdsvise nøgterne fortælling anvender Carletti ikke kun disse sammenligninger til, som Polo og Mandeville, at vurdere religioner og politisk organisationsgrad, men også til at fremhæve det naturlige og uspolerede i det fremmede, for derved at fremhæve dette som et ideal¹⁸². Carletti bliver en af de sidste rejsende mod Øst, der stadig formidler eventyrligheden og overfloden i de fjerne egne, som vi så i både Polo og Varthemas beskrivelser heraf.

Rejseberetningen er samtidig skrevet ind i en kontekst, der hele tiden sammenligner og stiller spørgsmål ved den europæiske civilisation og den katolske tros overlegenhed. Modsat Ranzo og Alberti ser Carletti på dette tidspunkt en lille mulighed for, at den europæiske civilisation kan kæmpe mod den udfordring, der truer fra de orientalske lande, men han placerer sig samtidig som den individuelle handelsrejsende, der hverken skal tjene konge eller rige¹⁸³.

Carletti viderefører således den autonome rejsende, der godt nok ernærer sig som handelsrejsende, og formidler de oplysninger der i denne henseende er relevante, men på den anden side også definerer sig selv som en eventyrer, der rapporterer om det forunderlige Øst til de europæiske læsere. Her er det især bemærkelsesværdig at Carletti er klar over den tradition af rejseberetninger han skriver sig ind i, ved forskellige gange at henvise og diskutere bl.a. Polo, Niccolo Conti og Americo Vespucci. Hos Carletti udgør religionsforskellen ikke den ramme brevene er skrevet ud fra, men er derimod blot én blandt mange forskelle mellem ham selv og de andre. Det er i højere grad et spørgsmål om vurderingen af civilisationens styrker og svagheder (hvilket står i modsætning til både Polo, Varthema, Ranzo og Albeti), der præger Carlettis rejseberetning.

Aristokraten Pietro delle Valle (1586-1652) rejser rundt i orienten i perioden 1616-1626, mens hans beretninger først bliver udgivet i perioden

¹⁸¹ Jeg tager fortrinsvis udgangspunkt i Carlettis *Ragionamenti del mio viaggio intorno al mondo*, optrykt i Guglielminetti, 1967 p. 61-284. Men se i øvrigt også Francesco Carlettis *Ragionamenti di un mio viaggio intorno al mondo*. Ed by G. Silvestro. Torino 1958

¹⁸² Som hos Rousseau "den ædle vilde".

¹⁸³ For uddybning se bl. a Guglielminetti, 1967.p. 19-21

1658-1663¹⁸⁴. Pietro delle Valle var, som de andre beskrevne, defineret som en uafhængig person, der skrev for det stadig voksende europæiske marked, og denne figur var i det 17. århundrede blevet en stærk stemme, der kunne beskrive det fremmede, deres religion og kultur uden specifikke forpligtelser. De tilbød personlige oplevede betragtninger og var generelt bedre informerede end Varthema havde været. I det 17. århundrede fastslås den uafhængige rejsende med udgangspunkt i det nye videnskabelige paradigme, som også Varthema var en del af, som den nye autoritet i forhold til beskrivelsen af de fremmede egne¹⁸⁵.

Delle Valle rejser gennem en meget lang årrække rundt i Østen, hvor han i 1616 i Bagdad gifter sig med nestorianeren Maani. Han flytter med hende og hendes familie til Persien, hvor de opholder sig gennem længere tid, indtil 1621 hvor Maani dør. Herefter, i 1624, påbegynder delle Valle sin rejse tilbage med den balsamerede Maani, der skulle begraves på hans families gravsted i Rom. Det anslås, at han ankommer til det italienske fastland i 1626. Baggrunden for delle Valle's rejse beskriver han selv som et ønske om at udfordre sin sjæl ved at afstå fra den luksus, der normalt præger ham, samt ulykkelig kærlighed. Herudover også, hvilket dominerer det meste af hans beskrivelser, for at redde de antikke værker fra de vantro hænder og genskabe både de antikke, og senere på rejsen også de muslimske værker fra glemsel og tab. Herved tilskriver delle Valle sin rejse et antikvarisk formål, der også præsenterer læseren for diskussioner med andre lærde om både antikke tekster, litteratur og religiøsitet.

Han etablerer sin *persona* som den vestlige noble lærde, der søger andre samtalepartnere, for derigennem både at udvide sin egen intellektuelle horisont, men i høj grad også for at belære de vantro om den rigtige viden.

Pietro delle Valle kan samtidig ses som et markant brud på den rejselitteratur, der var skrevet ud fra renæssancens tolerante ånd. Delle Valle forsøger at vække de gamle korsfarere til live igen, denne gang ganske vist i en moralsk etnocentrisme, der dominerer de fremmede ihjel, eller i det mindste forsøger på det, hvor delle Valle er en typisk "repræsentant" for denne opfattelse. Dette kan iagttages i hans beskrivelser og sammenligninger af Orienten med det Europa han selv stammer fra,

¹⁸⁴ Jeg har især anvendt det uddrag der forefindes i Guglielminetti, 1967. p.327-406. (Herefter Delle Valle) Men se i øvrigt også *Viaggi di Pietro delle Valle il pellegrino descritti da lui medesimo in lettere familiari all'erudito suo amico Mario Schipano. Parte Terza, cioè l'India, co'l ritorno alla patria.* Rom 1663. Og *I Viaggi di Pietro delle Valle. Lettere dalla Persia, Vol I*, ed. By F. Gaeta og L. Lockhart. Rom 1972.

¹⁸⁵ For det videnskabelige paradigme se især Kap. 7.

hvor der er et klart etnocentrisk fokus¹⁸⁶. Selvom der i delle Valles beskrivelser af især Persien sker en opblødning af den markante etnocentristiske sammenligning, og der kan ses en meget større interesse for at lære de andres vaner og argumenter at kende. Han er dog mest interesseret i sit eget omdømme i forhold til andre europæiske lærde, og forholder sig meget nedladende overfor de underste klasser i de forskellige samfund, samtidig med at han også gengiver og fremstiller sin arrogance og overlegenhed i forhold til de besøgte steders lærde og regenter¹⁸⁷.

Således bliver delle Valles rejseberetning især en hyldest til den europæiske kultur og civilisation og han lægger derigennem grunden til den turistoplevelse, hvor man rejser til andre steder, for dermed at kunne understrege og bekræfte det fantastiske og overlegne ved ens egen verden.

Hermed indvarsler Pietro delle Valle netop bruddet med den form for rejseberetning, vi så vokse frem i tiden omkring Varthemas *Itinerario* som Ranzo, Alberto og Carletto også var en del af.

Varthema lancerede den uafhængige fortæller, hvis autoritet og legitimitet ikke var bundet i hans sociale position, men i hans fortællinger og øjenvidneberetninger. Den retoriske brug af jeg-fortælleren, vi allerede havde set i Mandeville og senere i Varthema blev en yndet figur. Det autobiografiske aspekt voksede og den personlige oplevelse kom i centrum, ligesom private breve senere blev udgivet som rejseberetninger. Den forholdsvis tolerante beskrivelse af andre religioner og civilisationer, som var tydelig, om end ikke egenrådig i Varthemas tekst, genfinder vi i både Ranzo, Alberto og Carletto's beskrivelser. Hvorimod Pietro delle Valle anvender det fremmede til at understrege den europæiske overlegenhed, og rodfæste den i den turistforestilling som blev udbredt i delle Valles samtid og som stadig er en af de modeller, som turismen i dag er funderet i.

¹⁸⁶ For denne betragtning se bl.a. J.D. Gurney: "Pietro Delle Valle: The limits og Perception" fra *Bulletin of Far School of Oriental and African Studies*. Vol. XLIX, part I, 1986. p. 103-116. (Herefter Gurney, 1986) Men også Guglielminetti, 1967 p. 28-29. Se i øvrigt delle Valle, hvis rejseberetning er gennemsyret af dette sprogbrug.

¹⁸⁷ For en yderligere uddybning at dette punkt se især Gurney, 1986, men også Guglielminetti, 1967, hvorimod Rubiés, 2000.a ikke på samme måde fremhæver Delle Valle's arrogance og etnocentricitet.

Kap. 5

Fremmedbilleder – Kategorisering og parametre.

Varthemas verdensbillede.

Ved at forholde Varthemas Itinerario til den rejsebeskrivelsestradition, som han er en del af, fremgår det tydeligere, hvornår og hvorledes han henholdsvis implementerer eller afviger fra denne tradition.

Et centralt spørgsmål i forhold til konstruktionen af et selv og en identitet er, hvorledes de forskellige fremmedbilleder, som identiteten spilles op ad, etableres, og i hvor høj grad de udgør en spændetrøje i mødet med det fremmede og anderledes.

I 1500tallet var litteraturen om udvekslingen mellem Europa og andre verdensdele stadig begrænset, hvilket resulterede i at de rejseberetninger, der blev udgivet i Europa fik en bemærkelsesværdig stor betydning i forståelsen og definitionen af de fremmede og af de andre.

Desuden er det værd at bemærke, at disse rejseberetninger og deres store udbredelse er nært knyttet sammen med bogtrykkerkunstens galoperende udvikling og dermed bøgernes massive fald i pris. Hvilket også er baggrunden for både Marco Polos og Mandevilles udbredelse i århundrederne efter deres nedskrivning. Konsekvensen af bogtrykkerkunstens udbredelse kunne også tænkes at være, at de informationer, der på denne måde cirkulerer i samtiden, ikke blot når de lærde og dem der kan læse, men også i kraft af den større udbredelse og fortsatte oplæsningstradition er med til at cirkulere informationer og stereotyper i de illitterære og analfabetiske samfundslag¹⁸⁸.

Forståelsen og definitionen af de fremmede er tæt forbundet med både hvilke fortællinger, det er muligt at fortælle om dem og hvilke fortællinger, der kan anvendes til at konstituere egen identitet.

For at indkredse disse fortællinger og se på deres udvikling, ville det måske være oplagt først at afdække disse fortællingsmuligheder og deres udvikling i samtiden og først i anden række at se på forskellige eksempler, der kan vise, hvorledes fortællingsmulighederne kommer til udtryk i

¹⁸⁸ Dette kan bl.a. ses i Carlo Ginzburgs berømte værk: *Osten og ormene*, som nævnt tidligere, hvor en 1500tals møller kender til fortællingerne om landet med mælk og honning. Se Ginzburg 1978.

rejseberetninger fra tiden. Et af problemerne med en sådan tilgang er, at rejseberetningerne dermed vil blive anvendt som verifikation af de overordnede og på forhånd etablerede udviklingstræk, og ikke have øje for de mulige modsætninger og modsigelser der findes i den enkelte tekst.

Jeg har derfor valgt at tage udgangspunkt i Ludovico de Varthemas rejseberetning, for derigennem at indkredse og udpege de fortællinger om de fremmede, som hans tekst gør brug af¹⁸⁹. Derigennem bliver muligt at identificere den interne dynamik og de modsætninger, der er på spil i den enkelte tekst, for dermed at undersøge hvorledes disse modsætninger tilbyder forskellige strategier i forståelsen og fortællingen om de fremmede og derved den rejsendes konstitution af identitet. For først i anden færd at afsøge disse modsætninger i Varthemas samtidige kontekst.

Rejseberetninger er, som beskrevet, i længere tid blevet brugt og undersøgt for deres korrekthed og sandfærdighed, og dermed i bedste fald set som objektive beskrivelser af samtidige samfund. Opbruddet med denne tradition har fokuseret på, hvorledes rejseberetningerne strukturerede deres fortællinger rundt om nogle forholdsvis faste fremmedbilleder, der blev anvendt som organiseringsfaktor af det kaotiske fremmede. Denne undersøgelse vil imidlertid fokusere på hvorledes disse fremmedbilleder på den ene side er strukturerende for fortællingen om de fremmede, men på den anden side også bliver modereret, forstærket eller forandret i det aktuelle møde, på baggrund af de redskaber og strategier, det er muligt at tænke det fremmede ud fra¹⁹⁰. For at indkredse hvilke fortællinger de fremmede kunne tænkes og fortælles igennem er det centralt at udpege hvilke kategoriseringer og herigennem hvilket verdensbillede Ludovico de Varthema opererede med.

Kategoriseringer er i familie med stereotyper, de er generaliserende og anvendes som faste holdepunkter, til at skabe både overblik og organisere kaos. De bliver således de kognitive knager, hvorpå en masse små elementer kan hænges op og samles til et mere overskueligt og håndterbart hele.

¹⁸⁹ Og hermed også følge den mikrohistoriske metode, der tager sit udgangspunkt i den mindre case.

¹⁹⁰ Joan-Pau Rubiés, som jeg nævnte i sidste kapitel, tager udgangspunkt inden for denne tradition, der insisterer på betydningen af det aktuelle møde. Rubiés undersøger dog disse fremmedbilleder i forlængelse af, hvad han mener, der kan fastslås som værende korrekte beskrivelser af dette og hint og især af 12-1600tallets Indien. Det er selvfølgelig en måde at gribe det an på, men det har sine problemer ud fra den måde han opererer med et korrespondenssandhedsbegreb på, som ligegyldig hvorledes det vendes og drejes i dette tilfælde må affærdiges som ikke-muligt. Se i øvrigt kap. 9

Kategoriseringer og stereotyper kan derved vise os en del om den måde, det i samtiden var muligt at tænke verden, de andre og os på.

I Varthemas rejseberetning har jeg udpeget det, som jeg kaldte 3 narrative hastigheder. Den første hastighed var kendetegnet ved at være holdt i et meget ordknapt sprog, der placerer fortælleren udenfor begivenheden, som den distancerede og observerende beskriver. Denne hastighed er den mest udbredte i rejseberetningen og anvendes, når Varthema oplyser os om steder, mennesker, dyr, planter, vaner m.v. Dette gør det oplagt at afsøge denne hastighed for at se hvilke kategoriseringer, der er på spil i teksten.

I den verden han møder, er det ikke alle steder og kulturer, han på forhånd kender særligt indgående, og derfor kan det tænkes, at hans behov for at kategorisere bliver større i disse tilfælde, selvom han, som det fornemmes i citatet nedenfor, søger at følge skikkene de steder, hvor han rejser.

*Da jeg så disse to kristne, havde jeg i sandhed aldrig følt større glæde. Både de og jeg gik nøgne, som var skik i dette land. Da vi kom ind i huset, begyndte vi at omfavne hinanden og kysse og græde. I sandhed kunne jeg ikke tale **kristent**, jeg syntes at have en stor og hæmmet tunge, fordi der var gået fire år hvor jeg ikke havde talt med kristne¹⁹¹.*

Som ovenstående citat antyder, skaber Varthema orden og forståelse i sin verden ved at kategorisere de folk, han møder på sin færd. For at indkredse Varthemas verdensbillede, altså hvordan han organiserer og taler om verden, har jeg undersøgt om der er bestemte principper, han forstår og opdeler steder og mennesker efter.

I hans rejseberetning kan der udpeges nogle kategoriseringer. De personer han møder undervejs opdeles i tre hovedkategorier. En opdeling han baserer på trosretninger, og anvender til at skabe orden og reference både for sig selv, men også for læseren.

De er, for det første, de kristne, som både er hans sammenligningsreference og hans læsere.

Dernæst muslimerne, som for det meste benævnes *mori* (maurer)¹⁹². Varthema anvender dog enkelte gange andre betegnelser for muslimerne i

¹⁹¹ Vedendo io questo doi cristiani, veramente mai non ebbero la maggiore allegrezza. Essi e io andavamo nudi ad usanza del paese E giunti in casa, cominciammo abbracciarsi l'uno e l'altro e bascarsi e piangere. Veramente io non poteva parlare **cristiano**, mi pareva aver la lingua grossa e impedita, perche io era stato 4 anni che non aveva parlato con Cristiani. Itinerario p. 296

¹⁹² Se bl.a.. Ibid. p.86,89,91,95,102,103,110,125,127,130,135,138,139,142,158,162,163,164,192,198,199

sin rejseberetning, som *maometani* (muhamedaner)¹⁹³, *persiani* (perser)¹⁹⁴, de fattige *arabi* (araber)¹⁹⁵ og endelig de *rinegati cristiani*¹⁹⁶ *mamaluchi* (mamelukkerne)¹⁹⁷.

Denne kategorisering vidner om et mere indgående kendskab til den muslimske verden end til hedningenes verden, som netop udgør den tredje gruppe.

Hedningene, eller *I gentile* som Varthema benævner dem.

Denne kategori fungerer som en slags restkategori. Alle der hverken er kristne eller muslimer benævnes som hedninge, selvom det ofte er vidt forskellige trossamfund han beskriver.

En sidste religiøst afgrænset gruppe han også nævner er jøderne, men han bruger meget lidt plads på dem i sin rejseberetning. Således nævnes betegnelsen jøder kun 6 gange i løbet af *Itinerario*'en. Her bliver jøderne regnet for at være det samme som de kristne, når Varthema fortæller om Mekka: *Dette er en by med megen trafik, da der ankommer en stor del vantro, begrundelsen er at hverken kristne eller jøder kan få adgang*¹⁹⁸, og han påpeger også at jøderne er dødsfjender med muslimerne¹⁹⁹, hvilket placerer dem på same side som de kristne. Senere under Varthemas ophold i Calicut beretter han om, at en jøde er blevet straffet af Gud for at bygge bomber og skibe til hedningerne, og hvilken bekymring det har givet hans kristne venner anledning til, idet de selv havde bygget forskellige våben og bomber til Calicuts sultan²⁰⁰.

Ligestillingen mellem jøderne og de kristne undermineres en enkelt gang under Varthemas tilfangetagelse i Aden. I forsøget på at fremstå som skør, stiller han spørgsmålet til forskellige udvalgte dyr, *..om han[de] var mauer eller kristen eller derimod jøde...*²⁰¹ og etableres dermed jødedommen som en religion på linje med kristendommen og mauernes tro – islam. Men i samme fortælling udspørges også en jøde om det samme spørgsmål, som

200,203,206,225,248,249, 253, 255, 256, 257, 258,265,276,296, 299,300,303,304,311, 314-6,318-9,320,321,323

¹⁹³ Se bl.a.. Ibid. p. 87,163,167,170,176,187,195,197,198,265

¹⁹⁴ Se bl.a.. Ibid. p. 176,177,178,273,284,303,306

¹⁹⁵ 97,98,99,101,151,152

¹⁹⁶ Ibid. p. 93, 97, "kristne fornægtere"

¹⁹⁷ Se bl.a.. Ibid. p. 86,89,90,91,93,94,95,97,98,99,100,115,127,194-5. Vedr. de forskellige benævnelser kommer jeg tilbage hertil nedenfor.

¹⁹⁸ La quale é citá de grandissimo traffico perché qui arriva una grande parte de gente pagana, la cagione é che né cristiani né iudei non ce possono venire. Ibid. p. 129

¹⁹⁹ Ibid. p. 103.

²⁰⁰ Ibid. p. 299

²⁰¹se lui era moro o cristiano o vero iudeo ...Ibid. p. 143

han stillede dyrene. Denne efterlades på samme måde som de dyr, Varthema tidligere udspurgte – døde. Hermed kunne der muligvis argumenteres for at Varthema sidestiller jøden med dyr, men dette sker kun denne ene gang²⁰².

Samlet set giver Varthema indtryk af, at den kristne og den jødiske religion er ligestillede. Når der ses bort fra den enkelte ovenstående episode, hører vi hverken godt eller dårligt om jøderne, og jeg har derfor valgt ikke at udskille dem som en fjerde kategori²⁰³.

For at få en fornemmelse af hvad disse kategorier bruges til, og hvilken betydning Varthema tillægger dem, er det nødvendigt at se på hvilke ord, begreber og betydninger Varthema i sin tekst 'klistrer' til disse kategorier.

De kristne.

I cristiani er en betegnelse der dækker over alle der på den ene eller anden måde tilhører det kristne trosfællesskab, selv når den kristne tros traditioner forvaltes anderledes end Varthema er vant til. Således er både de nestorianere han møder på sin rejse et gensyn med noget kendt, og da han i Kayan-Kulam møder:.... ..nogle kristne af dem fra San Tomaso....de tror på kristus som vi....men siger messen som grækerne.²⁰⁴ Og igen da han skriver: *Jeg genfandt på denne jord nogle kristne...*²⁰⁵. Disse kristne benævner han ikke ved navn, men derimod som *..I cristiani...*, hver gang han omtaler dem på deres fælles rejse²⁰⁶. Selv da han møder sine landsmænd fra Milano i Calicut, og som vi må formode han talte italiensk sammen med, er beskrivelsen stadig ud fra en terminologi om kristne, som det første citat i dette kapitel viser. Således havde Varthema problemer med at finde de rette kristne ord, *I sandhed kunne jeg ikke tale kristent, det syntes mig at jeg havde en stor og hæmmet tunge, fordi jeg i 4 år ikke havde talt med kristne*²⁰⁷, på trods af han lige havde taget afsked med to

²⁰² Ibid. p. 143

²⁰³ Det kunne måske tænkes at Varthemas forhold til jøderne ville minde om Mandevilles, hvor disse betragtes som de fremmede i ens midte og derved behandles med samme manglende tolerance, men det er der ikke helt overbevisende udtryk for hos Varthema, der fortrinsvis ser jøderne som del af samme religion som de kristne. Derfor kan den argumentation som litteraturforskeren Stephen Greenblatt anvender i Mandevilles tilfælde ikke genfindes i Varthemas beskrivelse af jøderne. Se i øvrigt Greenblatt 1991 p.50-51

²⁰⁴ ... alcuni Cristiani de quelli de San Tomaso..... credono in cristo come noima dicono la messa como greci. Itinerario p. 246. Som i øvrigt er første gang han gør brug af betegnelsen.

²⁰⁵ Ritrovai in questa terra (Cioromandel og Negapatam) alcuni Cristiani... Ibid. p.270

²⁰⁶ Se Ibid. p. 270, 281, 283, 287, 288, 294

²⁰⁷ Veramente io non poteva parlare **cristiano**, mi pareva aver la lingua grossa e impeditá, perche io era stato 4 anni che non aveva parlato con Cristiani. Ibid. 296. Disse betegnes også som de kristne se Ibid. p. 295,306, men ligeså ofte med navns nævnelse.

andre personer, han også havde beskrevet som kristne. Det giver os en idé om, hvorledes kategorien de kristne ikke blot er en religiøs kategori, men derimod en gruppering, som afsætter en fællesskabsfølelse, der bliver bestyrket i mere eller mindre grad, som i dette tilfælde med hans landsmænd²⁰⁸.

Denne fællesskabsfølelse bliver også udtrykt ved at han hele tiden beskriver sine oplevelser på rejsen i forhold til et ” *Come nui*” (som os) hvor dette os, er et kristent os. Derved etablerer han en fortælling for ligesindede, der forudsætter en opfattelse af verden ud fra samme opdeling som Varthema.

Desuden bliver samhørigheden, på tværs af landegrænser understøttet ved, at det ikke kun er Varthema, der forstår andre kristne ud fra samme kategori. Han insisterer også på selv at blive betragtet som forbundsfælle på baggrund af sin tro. En forventning der er særlig tydelig ved hans flugt fra muslimerne i Calicut til de kristne portugisere i Cannanor:

Og sådan begyndt jeg at gå efter min fantasi, og jeg gik hen hvor de byggede den kristne fæstning, og da jeg var et stykke foran mine ledsagere, gik jeg ind på stranden ved havet og mødte her to kristne portugisere og jeg sagde til dem ” O herre, hvor ligger portugisernes fort?”, og de to kristne svarede mig”: “Er De kristen”? Jeg svarede: “ja, herre, lovpris Gud”²⁰⁹.

En tendens som vi også kan se i Varthemas beskrivelse af mødet med den portugisiske overkommandør, don Lorenzo: *..med det samme lagde jeg mig på knæ for hans velbårenhed og sagde: “ Herre, jeg overgiver mig til deres velbårenhed,*

Også portugiserne beskrives og betegnes jævnlige som kristne, især under samtale med repræsentanter fra andre trosretninger som enten hedningerne eller muslimerne.

²⁰⁸ Her er det dog vigtigt at huske på at Italien, på dette tidspunkt, ikke var samlet i en nation, men derimod bestod af en lang række bystater, der ofte lå i strid med hinanden. Sproget på den italienske halvø var præget af dialekter, men bestræbelserne på at forme det italienske sprog var allerede nået langt. Hvilket også Varthemas udgivelse i vernakulær tyder på. Derfor er det bemærkelsesværdigt at han anvender en typisk national ingrediens, som sproget, til at referere til et transgeografisk fællesskab. Hvilket dog understreger fællesskabet fastere struktur.

²⁰⁹ E cossi pigliai el camino secondo la fantasia mia e andai dove se faceva el castellode Cristiani, e quando fui un pezo lontano dalli compagni intrando in la spiaggia del mare, me scontrai dui Cristiani portogalesi e disseli: " O signori, adondes las fortelezas de los Portugalesos?" Dissero quelli dui Cristiani, " Che ses vos cristian?". Io respondi: "Si, signor, laudato sia Dios" Itinerario p.308.

at ***I redder mig, da jeg er kristen***". Da jeg stod på denne måde, hørte vi jorden i oprør fordi jeg var flygtet²¹⁰.

Hvilket helt klart viser, hvorledes den kristne samhørighed kunne anråbes og samtidig bygge bro over mulige spændinger mellem de forskellige kristne – som mellem portugiserne og italienerne eller for den sags skyld spanierne. En spænding som var blevet større i de år, hvor Varthema rejste i østen, foranlediget af at portugiserne i høj grad forsøgte at sætte sig massivt på handlen, infrastrukturen og rejseruterne mellem Europa og Østen²¹¹.

Denne fællesskabsfølelse er desuden fremelsket af den konflikt og modsætning mellem muslimer og kristne som Varthema hele tiden taler indenfor. Hans flugt fra muslimerne i Calicut til portugisere i Cannanor er også bundet ind i denne fællesskabsfølelse. Der er i Varthemas tekst ingen tvivl om at han bør og skal advare portugiserne om Calicuts store oprustning.

I følge Varthemas egen fortælling var det jo en livsfarlig og kompliceret opgave han selv satte sig på. Desuden understreges fællesskabsfølelsen og forpligtelsen yderligere af Varthemas efterfølgende engagement og deltagelse i kampene på den portugisiske side²¹².

Kristendommen bliver i Varthemas fortælling således en genkendelse -og tilhørsramme.

Muslimerne.

Som nævnt før er Varthemas beskrivelse af muslimerne hele tiden i en modsætning til de kristne. Som eksempelvis beskrivelsen af de hellige muslimske mænd som: [*de er*] *bedragere, da de ikke er **døbte***²¹³.

Dette gør det yderligere interessant at undersøge, hvordan Varthema beskriver muslimerne. Jeg har i første omgang kigget på, hvordan og med

²¹⁰ ...subito me ingnochiai alli piedi de sua signoria e disse:"Signore, me recommiendo a vostra signoria, **che me Salvis perché son cristiano**". Stando in questo modo, sentemmo la terra levarsi a rumore perché io era fugito. Ibid. p. 309

²¹¹ Se bl.a.. S. Subrahmanyam: *The Portuguese Empire in Asia 1500-1700. A Political and Economic History*. Longman (1993) for en mere overordnet diskussion se Søren Mentz: "Den indiske handelsverden 1500-1750 – indisk kontrol eller fremmed dominans". *DJH. Indien – tradition og nation* Nr. 77/78. (1997) p.62-78 og Mentz: "Opdagelsen af søvejen til Asien. Mål og portugisiske motiver", 1415-1498. *1066, Tidsskrift for Historisk Forskning*. 25. 1. (1995). p. 15-28

²¹² Det er netop p.g.a. af denne deltagelse at vi kan spore Varthema i nogle af de samtidige – fortrinsvis – portugisiske kilder. Se desuden Paolo Giudicis forord i Itinerario for nærmere kommentar.

²¹³ ... ingannati per non avere el **battismo**. Itinerario p. 150

hvilke ord han beskriver dem. Dette har jeg gjort, for derigennem at indfange den betydning og værditillæggelse som Varthema selv, gennem sin tekst, tillægger muslimerne.

Varthema benævner fortrinsvis muslimerne som *I mori*. Denne betegnelse af muslimerne var meget udbredt, og anvendtes i Varthemas samtid både om de muslimer, der havde erobret og domineret dele af Spanien over længere tid, og hvis endelige tilbagetrækning havde fundet sted nogle årtier før Varthema drog af sted på sin rejse, og om muslimerne generelt. Dette ses også i samtidens rejseberetninger hvor *I mori* var den mest anvendte terminologi for muslimerne²¹⁴. Ud over betegnelsen *mori*, der anvendes meget bredt og som defineres i forhold til en religiøs afgrænsning, anvendes ind i mellem andre betegnelser af muslimerne, der ikke kun refererer til en religiøs gruppe, som han ellers beskriver de kristne og hedningerne ud fra. Han placerer og definerer ind mellem muslimerne ud fra andre afgrænsninger med betegnelser som: *mamaluchi*, *persiani*, *arabi* og *maometani*, der figurerer i hans fortælling.

I Mamaluchi er den gruppe af muslimer, ud over *I mori*, som han beskriver mest indgående, og selv forsøger at definere i forhold til både muslimer og kristne. De spiller størst rolle i begyndelsen af hans rejsebeskrivelse, hvor han også rent geografisk befinder sig i det område, hvor mamelukkerne hørte til.

*Mamelukkerne er fornægtede kristne og købt af den omtalte sultan (af Damaskus). Det er sikkert at disse mamelukker aldrig spiller tiden, hverken i kamp eller stridigheder, de træner altid, indtil de bliver mesterlige*²¹⁵.

Således tegner Varthemas beskrivelse af mamelukkerne et billede af meget dygtige lejesoldater, der altid vinder deres kampe²¹⁶. Beskrivelsen er meget positiv, hvilket måske kan forklares ud fra, at vi har at gøre med lys-lødede tidlige kristne.

Men også *I Persiani*, perserne fra den tids Persien, beskrives meget positivt, om end det ikke er meget vi hører om disse.

Således beskriver Varthema deres land som meget frugtbart og meget rigt, og påpeger at bl.a. sultanen af Eufra: ... *er perser og muhamedaner*²¹⁷. I forlængelse heraf beskrives persernes menneskelige natur og karaktertræk:

²¹⁴ Det kan bl.a. ses i rejseberetningerne fra Polo, Mandeville, Barbosa, Vincenzo di Siena, Conti m.v

²¹⁵ I Mamaluchi sonno Cristiani renegati e comprati dal ditto Signore [af Damaskus]. Certo é che ditti Mamaluchi mai non perdono tempo o vero in arme o in littere se esercitano sempre per fin che siano amaestrati. Itinerario p.93, se også p. 97

²¹⁶ Ibid. p. 86,89,90,91,93,94,95,97,98,99,100,115,127,194-5

²¹⁷ ...el quale é persiano et é maometano. Ibid. p. 176

*Disse er de mest snedige mennesker med begavelse og de bedste til at falsificere ting, af alle generationer som findes i verden og samtidig vil jeg sige at de er de mest kammeratlige og mest gavmilde mænd der bor på jorden*²¹⁸.

Denne beskrivelse understøtter Varthema således: *Dette siger jeg fordi jeg har prøvet det med en persisk handelsrejsende, som jeg mødte i denne by.....*²¹⁹. Herefter beskriver hans sit møde med den persiske handelsrejsende, Cozazinator, der bliver hans rejsefælle og ven på det meste af Varthemas efterfølgende rejse. Dette kunne også tænkes at være grunden til at Varthema vælger at udskille perserne fra alle de andre *mori*, ved at placere dem geografisk. En anden mulighed er at både kategoriseringen og vurderingen af "det rige" Persien og perserne var kendt fra Varthemas egen samtid, og hermed udgjorde et kendt fremmedbillede, han kunne relatere sig til.

Herudover møder vi en beskrivelse af *I maometani*, der jo kan oversættes som muhamedaner. Vi møder betegnelsen meget spredt gennem Varthemas fortælling²²⁰. En klar tendens i forhold til denne beskrivelse er, at de alle kommer fra velstående byer, hvor der finder stor handel sted. En del er soldater under mauriske konger eller sultaner, hvor de beskrives som gode soldater²²¹. Herudover beskrives de sultaner eller konger der er *maometani* som gode og frisindede²²². Selvom der stadig kan være et modsætningsforhold til de kristne²²³.

I maometani karakteriseres efter deres tro på at Muhammed var Allahs profet. I Varthemas beskrivelse er der ikke et klart skel mellem *I maometani* og *I mori*²²⁴ og *I persiani*²²⁵. Idet de to sidstnævnte enten kan leve som *maometano*, eller være det. De meget positive beskrivelser af de gode muhamedanske sultanere, leder tanken hen på at definere denne kategori som muslimer uden den konnotation af at være farlig og værd at bedrage, som vi ser i hans beskrivelse af *I mori*. Dermed kan denne betegnelse tænkes at blive anvendt for sin meget neutrale definition, på samme måde

²¹⁸ Li quali sonno li piu astuti omini d'ingegno e de falsificare una cosa che generazione che sia nel mondo et el simile dico de essi che sonno li piu compagni e li piu liberali che omini quali abita la terra. Ibid p. 177

²¹⁹ Questo dico perché lo ho provato con uno mercadante persiano el qual trovai in questa citá...Ibid. 177-78

²²⁰ Ibid. p. 87,163,167,170,176,187,195,197,198,265

²²¹ Ibid. p. 163,265

²²² Se især Ibid. p. 187 og desuden p. 197

²²³ Ibid. p. 197

²²⁴ Se bl.a. Ibid. p. 265

²²⁵ Ibid. p. 176

som *I persiani* er en rent geografisk betegnelse, er *maometano* en forholdsvis neutral religiøs betegnelse, der også kan være positivt ladet.

Men der er samtidig et skel mellem dem der kaldes *mori* og *maometana*. Hvilket understreges i Varthemas beskrivelse af Bathacala i Indien, hvor befolkningen godt nok er hedninge og kan karakteriseres som hedningerne fra Calicut, dette er dogpå nær *Mauerne*, der lever som *muhamedanerne*²²⁶, der således beskrives positivt.

Beskrivelsen af ørkenens fattige folk, araberne, er derimod ikke særlig positiv. Selvom de ikke nævnes meget i rejsebeskrivelsen, er det gennemgående en meget negativ karakteristik, der knyttes til dette folk²²⁷.

Dette ses blandt andet, da Varthema beskriver en kamp, som den karavane han rejste med, udkæmpede mod araberne, da disse ikke vil lade dem benytte et vandsted. Dette finder Varthema og resten af karavanen urimeligt...fordi dette vand var givet af Gud²²⁸. I kampen om vandet mister Varthema og hans rejsekammerater, der er 300 personer, kun en mand og en kvinde, mens de dræber 1600 arabere. Varthema forklarer deres krigslykke således: *Det er ikke fantastisk at vi dræbte så mange: grunden var at de var helt nøgne og deres heste var uden seletøj*²²⁹

Som i beskrivelsen af en arabisk by fremhæver han at: *..denne by er ikke beboet af civile [mennesker], den er kun beboet af araber, der er fattige fordi landet er meget sterilt*²³⁰.

Varthema beskrivelse er især fokuseret på arabernes karakteristika som i denne henseende er: *...deres sjæls usselhed/ fejhed*...²³¹, der sammen med deres manglende benyttelse af tøj og seletøj til heste, er grunden til deres ringe kampevner. I disse beskrivelser går skellet meget klart mellem de fattige arabere og de mere rige persere og muhamedanere. Skellet begrundes ikke kun i forhold til deres rigdom, men forbindes samtidig med graden af, hvor *civilie* de forskellige folk er²³².

Den fortrukne beskrivelse af muslimerne er som nævnt *I mori*. Denne betegnelse bindes sammen med den muslimske tro²³³ og sættes i modsætning til hedningerne²³⁴.

²²⁶reservato li Mori che vivono alla maometana. Ibid. p. 198

²²⁷ Således nævnes de kun 6 gange, Ibid. p. 97,98,99,151,152.

²²⁸ ..perchè quella aqua era data da Dio. Ibid. p.101

²²⁹ Nè è da maravigliarse che nui ne amazassemo tanti: la causa fu che loro erano **tutti nudi** e a cavallo **senza sella**. [Min fremhævelse]. Ibid. p. 101

²³⁰questa citta non e civile abitiata pur da Arabi quali sonno poveri peroche el paese e molto sterile. Ibid. p.151

²³¹ ...viltá deli animi loro. Ibid p. 155

²³² Se i øvrigt nedenfor for en uddybende kommentar omkring civilisationsparametre.

²³³ Se bl.a.. Itinerario. p. 127,198 m.v

Beskrivelsen af *I mori* kan opdeles i 3-4 grupper. Den første er en generel beskrivelse af muslimerne, der rent geografisk dækker det Varthema kalder Arabia Deserta, Arabia Felice og dele af Etiopia²³⁵, herudover findes der kongedømmer hvor kongen eller sultanen er *mori*, men folket er hedninger²³⁶. Den anden er beskrivelsen af de mauriske handelsmænd, der er spredt ud over den verden som Varthema berejste²³⁷. Desuden figurerer der generelt en beskrivelse af *I mori* som særlig farlige, og som mulige og ønskværdige at snyde og bedrage²³⁸. Endelig beskrives de som værende den gruppe som Varthema sammen med portugiserne bekæmper og vinder over i de to store slag, han beskriver²³⁹.

Varthemas forskellige andre benævnelser for muslimerne er fortrinsvis positivt eller neutralt defineret geografisk, eller trosmæssigt. Derimod er *I mori* synonym med både det farlige og afskrækkende, men også med stor velstand og lighed med de kristne. Brugen af de forskellige benævnelser er svær at komme tættere på, men det kunne tænkes, at de stammer fra den måde, han er blevet præsenteret for disse forskellige grupper på²⁴⁰. Da betegnelsen *I mori* er den overvejende kategori, der anvendes bredt om muslimerne, har jeg valgt at holde mig hertil i den følgende analyse.

²³⁴ Se bl.a.. Ibid p. 198 eller p. 186 hvor Varthema beskriver et folk, han hverken kan placere som *mori* eller *gentile*, men som p.g.a. deres levevis kunne have været kristne, hvis de var døbt.

²³⁵ Se bl.a.. Itinerario p.86,89,91,95,102,103,110,125,127,130,135,138,139,142,158,304, 311,321

²³⁶ Ibid.p.265,276

²³⁷ Ibid. p. 162,163,164,192,198,199,200,203,206,225,248,249, 253, 255, 256, 257, 258,300,311,

²³⁸ Det gør sig gældende ved hans indrulling som *mamelukkisk* lejesoldat, der ledsagede karavaner til ex. Mekka Ibid. p.97ff. Foruden Ibid.p.138-150, der omhandler hans ophold i Aden, 299-323, der omhandler hans ophold i Calicut og hans flugt til portugiserne i Cannanor, som han slår sig sammen med. Og enkelte andre steder eks. p. 296.

²³⁹ Ibid.p.314-6,318-9,320,323

²⁴⁰ En anden mulighed kunne være at de forskellige benævnelser stammer fra de oprindelige tekster, som han i givet fald skulle have skrevet af efter. Men det er der i den tidligere forskning ikke noget der tyder på.

Muslimerne var jo en forholdsvis kendt kategori, både for Varthema og for hans læsere, men det indgående kendskab han erhverver sig, anvendes ikke i særlig grad til at rokke ved det fremmedbillede af muslimerne – *I mori*, som han kendte og anvendte fra sin samtid.

I Gentile²⁴¹.

I gentile er den kategori, der fungerer som en restkategori, hvis sammenhæng er at de hverken er muslimer eller kristne. Det er samtidig en kategori som Varthema ikke har lige så fast en forhåndsopfattelse af og kendskab til, som vi kunne finde i hans beskrivelse af muslimerne. Det er derfor også her, de religiøse og kulturelle traditioner og ritualer beskrives indgående. Det, der virker fremmed og ukendt, får i hans fortælling en større plads, da det skal fungere som en klar grænsemærker i forhold til den identitet, der søges fastholdt eller genkonstrueret.

Hvad er det så han beskriver og hvorledes beskriver han det?

Beskrivelserne af *I gentile* er især koncentreret om deres særprægede vaner og i særdeleshed forholdet mellem mand og kvinde og disses status. Han karakteriserer også hedningerne mere generelt, men er alligevel nødt til at differentiere sine beskrivelser, da gruppen er så stor og uhomogen. Ikke engang deres religion kan i denne henseende fungere som samlepunkt.

Hvor beskrivelsen af de muslimske karakteristika ikke altid er homogen, er denne diversitet samtidig understøttet af forskellige benævnelser. I beskrivelsen af

²⁴¹ Her skal nævnes at denne benævnelse oprindeligt er jødernes betegnelse for hedninge, men samtidig er det et begreb der findes både hos Varthema, og hos en del af de andre rejsende, der vælger at benævne dem, der hverken er jøder, kristne eller muslimer med samme terminologi – *I gentile*. Og det er i mange af samtidens rejseberetninger den betegnelse, der anvendes til at beskrive dem der er ikke – kristne og ikke-muslimer.

hedningerne - *I gentile* – er denne diversitet også tydelig, hvilket gruppens store udstrækning også kan underbygge, men Varthema fastholder stadig den samme kategoribenævnelse.

Karakteristikkerne spænder fra at beskrive *I gentile* som: *..gode og begavede mænd...*²⁴², og: *Jeg tror at disse indbyggere er de mest trofaste/pålidelige mænd i hele verden*²⁴³, over en mere negativ definition/ karakteristik *Her kan man ikke gå om natten, da de dræber hinanden som hunde*²⁴⁴, og: *De er ikke krigeriskeog de dræber ikke tit hinanden, da de er usle/fejfe*²⁴⁵, til påpegningsorden: *Her er der hverken konge eller guvernør, men de er som dyr uden det mindste initiativ/ begavelse*²⁴⁶, og videre til: *Menneskerne her er mere dyriske og mere usle end de der bor i Bandan.*²⁴⁷, og: *...dels p.g.a. af den forskellig temperatur i luften dels p.g.a. de forskellige skikke, som vi skridt efter skridt fandt som beskrevet, og en stor inhumanitet hos menneskerne og dyrene var ikke ulig denne væmmelse*²⁴⁸.

Som det ses i de ovennævnte citater, finder der en forskydning sted i beskrivelsen af hedningernes karakteristika, som jeg vil vende tilbage til senere.

Varthemas beskrivelse af skikke er især foranlediget af en undren over mødet med det fremmede, og det, der syntes meget anderledes end Varthema havde forventet eller forestillet sig. Det kan vi kalde det utænkelige.

Beskrivelserne spænder over religionsritualer som at de i Calicut...*tilbeder djævelen*²⁴⁹. Disse beskrives udførligt op til flere gange: *De står meget hemmeligt og laver visse djævelske handlinger med øjnene og med munden gør de visse*

²⁴² ..omini d'ingegno e da bene.. Itinerario p.289

²⁴³ Credo che questi abitanti siano li piu fideli omini del mondo. Ibid. 292

²⁴⁴qui non se po andare per terra come é notte perché se amazano a modo de cani. Ibid. p. 276

²⁴⁵ Non sonno molto bellicososi... ma non se amazano troppo de essi perche son vili. Ibid. p.254

²⁴⁶ Qui non c'è re ne governatore, ma sonno alcuni villani come bestie senza alcuno ingegno.

Ibid. p. 285-286

²⁴⁷ La gente de quella sonno piu bestiali i piu vili e da poco che non sonno questi de Bandan Ibid. p.287

²⁴⁸parte della diversi temperamenti dello aere, parte per le differenze delli costumi, quale a passo a passo troviamo como e descritto, e massime delli inumaniti omini e alle bestie non dissimili gia fastidito. Ibid. p.297

²⁴⁹ ..adora el diavolo. Ibid. p.213.

*afskrækkende handlinger og dette varer et kvarter.*²⁵⁰, eller enkeafbrænding, der også bliver beskrevet detaljeret op til flere gange. *Tro ikke at det sker mod hendes vilje, omvendt syntes det at hun bliver båret til himlen. Og hvis de ikke gør det, vil denne kvinde blive holdt hos dem som en offentlig glædespige, og hendes familie vil lade hende dø – men disse som sørger for en sådan død, er de mest venlige på jorden, og de gør ikke sådan generelt*²⁵¹. Her bliver Varthemas beskrivelse, der ellers søges holdt i et så neutralt beskrivende sprog som muligt, sat i relief af den efterfølgende sætning i teksten: *En anden mindre skrækkelig skik.*²⁵², hvorefter han fortæller om, at unge mænd brænder deres hænder og arme i et kurtiseringsforsøg, der skal understrege deres opofrelse for den kurtiserede.

Foruden disse beskrivelser af religiøse ritualer, er det især de forunderlige skikke vedr. seksualitet og forholdet mellem mand og kvinde, der optager Varthema, som når han beretter om, at arvefølgen i visse dele af Indien går fra bror til søster og begrundet (hvilket er ganske sjældent) dette med at da

*...disse braminer bruger dronningen, og derfor siger de siger at hans søster og ham [sultanen] er sikker på at være født af den samme krop, og det er mere sikkert, end at hans børn er hans*²⁵³.

Varthema fortsætter med at påpege de sære seksuelle skikke, han møder på sin rejse. Således fortæller han også udførlig om den, for Varthema, sære tradition i Calicut, der involverer at kongen beder sine braminer om at tage sin tilkommende kones jomfrudom. Varthema sætter trumf på forundringen over skikken ved at påpege, at ikke nok med at braminerne får lov til at tage jomfrudommen, han må også betales for det – hermed ligger der indforstået en undren over, at braminerne ikke mener, det er løn nok at tage den kommende kones jomfrudom!²⁵⁴ Da de kommer til Indokina støder Varthema på samme tradition i Tenasserim, hvor denne skik er en almen praksis og ikke kun forbeholdt kongen, som i Calicut. Faktisk kommer han meget tæt på denne praksis, da han og hans persiske ven samt de to kristne nestorianere de på dette tidspunkt rejste sammen med gør ophold hos en mand i Tenasserim. Denne beder en af dem om at tage hans tilkommende kones jomfrudom. De bliver alle forlegne, men hans persiske ven melder

²⁵⁰Stanno molto secreti e fanno certi atti diabolici con li occhi e con la bocca fanno certi atti spaventasi, e dura questo per un quart d'ora. Ibid p. 223

²⁵¹ Non crediate però che costei stia de mala volgia, anzi pare allei che allora allora sia portata in cielo. E non facendo questo ditta donnan saria tenuta fra loro come ad nui una publica meretrice e li parente suoi la fariano morire – peroche chi fa tal morte sonno li piu gentile della terra e non fanno cossi tutti in generale. Ibid. p.261- 262.

²⁵² Un altro costume poco meno orrendo.. Ibid. p. 262

²⁵³ ..quelli Bramini usassero con la regina, e dicono che la sorella e lui é certo che sonno nati tutti de un corpo , et é piu certo de quella che della figlioli suoi. Ibid. p. 220.

²⁵⁴ Ibid. p. 217

sig som frivillig, og værten sørger godt for dem alle, mens de venter, at på Cozazino får fuldført sit løfte²⁵⁵. Varthema har her en kort passus om, at kvinden, der tilbragte første nat med hans ven, kunne have tænkt sig, at denne første nat havde været flere måneder²⁵⁶.

I denne række af beskrivelser er der især to temaer på spil: kønslig omgang med andres koner jf. bibelens bud og jomfruelighed. Den kønslige omgang med andre mænds koner berøres også i afvisningen af Sultanaen i Aden, hvor Varthemas begrundelse for at afvise hende anføres at være angst og en principiel holdning.

Varthema opstiller dermed kategorien *I gentile*, til at være meget forskellig fra den kristne kategori ved at karakterisere den ved forunderlige skikke og vaner, der slet ikke harmonerer med de kristnes ti bud. Men han foretager dog ikke nogen moralsk vurdering af nogen art, som vi ellers ser i andre af samtidens rejseberetninger. I det hele taget er det yderst sjældent, at Varthema foretager vurderinger eller deciderede forklaringer på noget som helst, sprogstilen er den opremsende beskrivelse af, hvad han har observeret, og kan dermed give en fornemmelse af et sprogligt fotografi, der gengiver det set uden mange kommentarer.

Kategorisering.

Således kan vi identificere Varthemas opdeling af verden, mellem de to rivaliserende trosretninger: kristendom og islam. Med denne opdeling etableres også en verdensomfattende loyalitet, hvor de kristne holder sammen mod alle de andre (og især mod muslimerne), selv om de stammer fra forskellige egne.

Rivaliseringen mellem kristendom og islam og disse to religioner i forhold til ”gentile” (”hedninge”) opdeler teksten, og er omdrejningspunktet for hvilke observationer Varthema foretager. Ved enhver beskrivelse af nye steder, er noget af det første han beretter om, hvorvidt beboerne er *gentile* eller *mori* m.v.

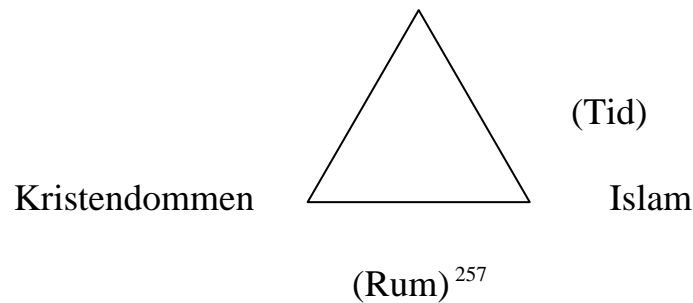
Det er således en triadisk model vi har at gøre med her:

Figur 1.

Hedninge

²⁵⁵ Ibid. p.258

²⁵⁶ Ibid. p.260

Aksen der løber mellem kristendom og islam er oppositionel og strukturerer rummet, da kristendommen har udgangspunkt i Europa og i vest, modsat Islam der har udgangspunkt i øst (set med europæernes øjne) med overvægt i Arabien og Persien. Derved figurerer religionen som rumafgrænser. En anden akse løber fra henholdsvis kristendom og islam til "hedninge" og fungerer som tidsstrukturering, idet "hedningerne" kan omvendes, blot skal de nå i nærheden af det civilisationsstadiet, som de kristne opholder sig på. "Hedningerne" udgør ikke den samme trussel som muslimerne, da deres religioner ikke er en samlet front, men et overflødhedshorn af mangfoldighed. *I gentile* er således potentielle kristne, der blot skal omvendes til kristendom, hvorimod muslimerne gennem deres stærke tro ikke opfattes som mulige at omvende, da de samtidig allerede befinder sig på samme civilisationsstadiet som de kristne.

Som før påpeget er Varthemas forståelse af de kampe, der udkæmpes af de kristne, og som for det meste, ifølge Varthema, vindes uden tab af folk, tæt forbundet med hans religiøse forståelse. Kampene skal overbevise de kristne læsere om kristendommens styrke overfor muslimerne, men også overfor hedningerne.

Det er meget interessant at se, hvordan Varthema konstruerer den anden eller de fremmede og er nødt til at differentiere mellem to grupper: hvor den ene, muslimerne, under betegnelsen *I mori*, er forholdsvis kendte i Europa, og det stereotype fremmedbillede af disse er forholdsvis entydigt og brugbart i det møde, Varthema har med muslimerne. Varthema etablerer i teksten muslimerne som en trussel mod de kristne, der på trods af deres anderledeshed alligevel har status af at være på kulturelt på højde med de kristne med en trosretning, der er ligeså omfattende som den kristne. Der er

²⁵⁷ Og jeg kan derfor også trække på antropologen Michael Harbsmeiers tredelte model om et tidsligt og rumligt syn: Se Michael Harbsmeier: "On travel accounts and Cosmological Strategies: Some Models in Comparative Xenology" *Ethnos*, 1985. vol 50:III-IV p. 273-312. For en yderligere diskussion af muligheden for at tænke i tre frem for to kategorier i Middelalderens Europa se i øvrigt også Jacques Le Goffs: *La naissance du purgatoire*. 1981.Paris.

ingen umiddelbar forventning om at kunne omvende muslimerne, modsat hedningerne, hvis religion bliver beskrevet som forskellige udgaver af afgudsdyrkelse. Hedningerne kender endnu ikke den kristne Gud og dennes styrke, men i Varthemas tekst er det tydeligt, at hedningerne sagtens kan omvendes hvis blot de ser og hører tilstrækkeligt. Hvilket samtidig underbygger valget af benævnelsen, *I gentile* frem for *vanthro infedele/pagana*, eller som han gør senere: *animale*. Et eksempel herpå er bl.a. *I gentiles* forundring over de portugisiske kirkeklokker.

Så jeg sagde: " min ven, kom her: den ridder som du har set er ikke portugiser, men derimod portugisernes og hele verdens Gud". Han svarede: "Ved Gud, du siger sandheden, fordi alle naerne sagde at dette ikke var en portugiser, men deres Gud, og at den kristne Gud var bedre end deres og de kendte den ikke." Og det syntes alle at være et mirakel fra Gud. Se hvilket folk de er, en gang stod 10 – 12 mænd og så på at vores kirkeklokker spillede, og de så på den som en helt fantastisk ting. Og da klokken ikke ringede mere sagde de således. Altså: "de rører ved klokken og så taler den, når de ikke mere rører den, taler den ikke mere: Denne portugisernes Gud er meget god"²⁵⁸.

Dog er det ikke alle gentile, der bliver betragtet ud fra samme uskyldighed. Varthema fortæller i samme åndedrag at:

Man finder dog nogle af disse der er store troldmænd, vi har set de tømmer slanger, som når de rører ved nogen, falder disse straks døde til jorden. Og jeg gentager at de er de største og de mest snu bedragere, tror jeg, i hele verden²⁵⁹.

Parametre.

Foruden denne første kategorisering og forholdsvis simple tredeling beskriver Varthema de forskellige byer, mennesker og steder han møder på

²⁵⁸ Zoo io li disse "amico mio, vien qua: quel cavalliero che hai visto non e portoghese, ma é el Dio di portoghese e de tutto el mondo" lui response:"Perdio! tu dice la veritá, perché tutti li Naeri dicevano che quello non era portoghese, ma che era el Dio loro, e che era meglio el Dio de' Cristiani ch'el suo e loro non lo cognoscevano" Siché ad tutti parve che fussi miraculo de Dio. Guardate che gente sonno che alcuna volta stavano X e XII omini a vedere sonare la nostra campagna e la guardavano come una cosa miracolosa e pio che la campana non sonava piu dicevano in questo modo:...zoé: Questi toccano quella campana e esa parla:como non toccano piú essa non parlá piú: questo Dio de Portugalo é molto buono. Itinerario p. 321

²⁵⁹ Se trovan però alcuni de questi che sonno massimi incantatori, e noi li avemo visti constringere serpenti, li quali, quando toccano alcuno, subito casca morto in terra. Ancora vi dico che sonno li maggiori e li piú destri attigatori che sia, credo, in tutto le mondo. Ibid. p. 321

rejsen ud fra en del faste elementer, en række parametre, som har rod i den tradition hans *Itinerario* blev skrevet indenfor²⁶⁰.

Hos Varthema er der helt tydeligt et arsenal af parametre som sammen er med til at bedømme graden af fremmedhed de forskellige steder, han besøger, hvilket i princippet handler om, hvor meget og hvor lidt de var som os, ”*come nui*”²⁶¹.

Således er disse parametre med til at strukturere verden efter et andet princip end det religiøse, der dominerede kategoriseringen og dennes tredeling.

Parametrenes princip er forankret i målingen af, hvor civiliserede de andre kunne siges at være. (Muslimer kan ikke ses som

Civilisationsparametre.

For overhovedet at kunne tale om Varthemas parametre som civilisationsparametre forudsætter det selvfølgelig, at han opfattede dette ”os” - ”*come nui*” som civiliserede frem for blot overlegne på grund af deres religiøse tilhørsforhold, og at det samtidig var en diskurs, hvorigennem det fremmede kunne tænkes og måles i hans samtid²⁶². Som tidligere nævnt kunne der allerede i Marco Polos og Mandevilles rejseberetninger spores en beskrivelse af fremmedheden, der ikke blot baserede sig på de religiøse skel, der ellers var udbredte i pilgrimenes og korstogsfarenes beretninger.

Gennem rejseberetningerne fra Asien og den humanistiske inspiration samt genanvendelsen af de antikke skrifers meget veludviklede rationelle og teoretiske diskussioner, præsenteredes Europa for et billede af de ikke-kristne: hedningerne der kunne karakteriseres som mere *civile* end de kristne.

Disse elementer udfordrede den gængse gejstlige opdeling af de kristne som rigtige og civiliserede mennesker overfor de ikke-kristne og ikke-muslimer, som det modsatte af civiliserede. De blev enten defineret gennem deres mulighed for at kunne omvendes, deres større lighed med dyr end med mennesker, eller ved at placere dem som antipoder.

²⁶⁰ Det ligger i genren, som beskrevet i kap. 4, at rejseberetningerne i Varthemas samtid forventedes at videreformidle forskellige oplysninger, der var anvendelige for læseren.

²⁶¹ Det er en af de beskrivelsesfigurer han anvender, når han fortæller om de forskellige steder og deres indbyggere. Beskrivelserne kan sagtens indeholde videreformidlingen af det anderledes gennem fremmede skikke, samtidig med at der kan være nogle elementer han beskriver som ”*come nui*”.

²⁶² Se desuden Rubiés, 2000.1. vedr. brugen af begrebet civilisation, især p.111, 113-114. Således er det vigtigt at pointere at begrebet civilisation i ental endnu ikke var i brug, men at begrebet *civile* og *civiltá* også tidligere blev anvendt i andre rejseberetninger.

Forestillingen om antipoderne (dem hvis fødder vender modsat) var gennem antikken især blevet diskuteret, og der var overvejende en opfattelse af, at der befandt sig mennesker på den anden side af kloden²⁶³.

Gennem middelalderen havde især den klerikale diskussion om antipodernes eksistens ellers forsøgt at definere de ukendte andre som ikke-mennesker, eller som ikke-eksisterende, for derigennem at skabe overensstemmelse mellem den kendte verden og den bibelske fortælling om det brændende ildbælte, der delte jorden i to²⁶⁴.

Hvor antikkens syn og opfattelse af antipoderne især var baseret på logik og deduktion, var det klerikale syn baseret på den bibelske fortælling, og begge syn på antipoderne fungerede i bedste velgående i Varthemas samtid.

For at fastlægge civilisationsparametrene er det nødvendigt først, inden for Varthemas tekst, at kunne påpege, at der er tale om et skel mellem at være civiliseret og ikke civiliseret.

I teksten anvender Varthema selv begrebet civiliseret nogle enkelte gange²⁶⁵, og han opdeler desuden teksten i det, jeg har udskilt som fire forholdsvis klare parametre, der i Varthemas samtid var nogle af de parametre, som diskussionen om civiliseret contra ikke-civiliseret er baseret på²⁶⁶.

De fire parametre jeg har udskilt er for det første kroppens tildækningsgrad – beklædningen, for det andet hudfarven, for det tredje velstand og handel, og endelig for det fjerde, spørgsmålet om våben og hærkraft, hvorunder jeg også har grupperet spørgsmålet om lovmæssighed og retfærdighed.

²⁶³ Der var en stor diskussion mellem fra 400 fvt. Og frem til det 5. årh evt. Se i øvrigt Høiris, 2003 for en dansk gennemgang af antipodediskussionen.

²⁶⁴ Her lå autoriteten især hos St. Augustin og Isidor af Sevilla, der begge benægtede antipodernes eksistens, og endog mente at det ikke var muligt at blive frelst hvis man var af den opfattelse at der fandtes mennesker bag det brændende bælte.

²⁶⁵ Se. Itinerario p. 151, hvor der også er en enkelt brug af begrebet inumanitá. Ibid. p.275 Begrebet civilisation, som en enhed anvendes ikke på dette tidspunkt, men det er klart at vurderingen af civilisationsgrad spiller en betydelig rolle i samtidens rejseberetninger, men det er begrebet *civilie* og civiliseret, der anvendes. Der implementerer muligheden for forskellige gradbøjninger af begrebet, og muligheden for at der kan findes forskellige udgaver af civiliserede folk.

²⁶⁶ Her må det nævnes, at udpegningen af lige præcis 4 parametre er mit valg af generalisering, og grupperingen ville kunne enten udvides eller muligvis begrænses yderligere.

Varthema nævner selv op til flere gange de forskellige parametre han ønsker at beskrive²⁶⁷, enten når han samler lidt op på sine kapitler: *Det syntes mig nok at have beskrevet vanerne, levemåde, religionen og ofringerne i Calicut*²⁶⁸. eller gennem henvisninger til en lighed med tidligere beskrivelser: *Jorden, levemåden, beklædningen og vanerne er som i Cervul*²⁶⁹, eller da han i stedet for en alenlang beskrivelse af forholdene andre steder i Indien, henviser til sin senere beskrivelse af Calicut: *Jeg har ikke beskrevet levemåder, vaner og tro, retfærdighed, beklædning og landet i..... [hvorefter han opremser en stor mængde byer]*²⁷⁰, eller ved reference til hans tidligere og rimelig udførlige beskrivelse af Calicut opremser han parameterne: *Disse menneskers farve, beklædning og vaner er, som det bruges i Calicut.*²⁷¹. Senere igen: *Lovene, levemåden, beklædningen og vanerne som det bruges i Calicut.*²⁷². Denne form for henvisning anvender han også andre steder i bogen som eksempelvis: *Troen, vanerne, levemåderne og klædedragten er som i Tarnasseri...*²⁷³.

Ifølge Joan-Pau Rubiés omhandler opfattelsen af civiliseret hovedsageligt en rationel og ordnet opførsel, som først og fremmest kunne findes i de urbane samfund²⁷⁴. Derfor er det fortrinsvis omgangsformer (vaner), retfærdighed, velstand, handel, våben (hvor de sidste 3 parametre kan underordnes både vaner, men især, det Varthema kalder levevis) samt hvilken hudfarve de andre havde.

I Varthemas rejsebeskrivelse beskriver han beboerne og de forskellige steder hvor han gør ophold, ud fra de fleste af disse parametre, som eksempelvis i beskrivelsen af Cervul, hvor jeg har valgt at gengive hele kapitlet, for derigennem at fremhæve ikke kun de forskellige parametre, men også måden hvorpå de opremsende beskrives:

Kongen fra Cervul er hedning. Befolkningen er mørklødet. Deres beklædning er at nogle går med kjortel, og nogle går nøgne med et stykke stof rundt om deres ærbare dele uden noget på fødderne ej heller på hovedet, bortset fra nogle mauriske handelsmænd. Dette folk er krigerisk. Deres våben er sværd, små skarpe skiver, pile og bajonetvåben af rør og træ og de har artilleri. Denne jord er meget godt omgivet af mure og ligger 2 mil fra havnen og har en smuk flod hvorpå de udefrakommende skibe sejler frem og tilbage

²⁶⁷ Se bl.a. Itinerario p. 133,158,193,209,244,245,247,256,269,278,290.

²⁶⁸ Parmi assai ad sufficienza avervi dichiarato il costumi e el vivere, la religione e sacrifici de Calicut. Ibid. p. 244,245

²⁶⁹ La terra, el vivere, l'abito e li costumi sonno come nella anteditta Cervul. Ibid. p. 193

²⁷⁰ Io non vi ho scritto del vivere, costumi e fede, iustizia, abito e paese de.... Ibid.p. 209

²⁷¹ El colore de questa gente, l'abito, el vivere e custumi pur come in Calicut. Ibid. p.247

²⁷² Le leze,el vivere,lo abito e costumi alla usanza de Calicut. Ibid. p. 256

²⁷³ La fede, costumi, el vivere e l'abito ad usanza de Tarnasseri... Ibid. p.269

²⁷⁴ Se Rubiés 2000.1. p. xxii. Hvilket også svarer godt overens med de parametre jeg har udskilt i Varthemas tilfælde.

fordi landet har rigtig meget af hver en ting på nær druer, nødder og kastanjer. Her samles en stor mængde korn, grøntsager og bælgfrugter af enhver slags og her laves mange stykker bommesi stof. Deres tro vil jeg ikke fortælle, da den er som kongen i Calicut, om hvem, når det er tiden, jeg skal forklare. I denne by er der rigtig mange mauriske handelsmænd. Her begynder luften/ temperaturen at være mere varm end kold. Her anvendes meget stor retfærdighed. Denne konge har ikke mange folk til at kæmpe for sig [i sin hær]. Disse indbyggere har heste, okser og køer i mange eksemplarer²⁷⁵.

De første to parametre i Varthemas rejseberetning omhandler kroppen på forskellig vis. Parametrene anvendes i høj grad til at strukturere og forstå hans oplevelser af det fremmede.

Første civilisationsparameter.

Kroppens tildækningsgrad er det første parameter²⁷⁶. Varthema er her meget omhyggelig med at informerer os om hvor meget tøj de fremmede havde på. Beskrivelsen af, hvor meget eller hvor lidt kroppen er tildækket, er især et parameter, der anvendes fra Varthemas møde med *I gentile*, men også i forhold til de muslimske befolkninger han ikke er så bekendt med. Jo mere afklædte de fremmede bliver, jo mere selvfølgelig er det, at de ikke er i stand til at vinde nogen kampe²⁷⁷. Hvilket samtidig er en indikator på, hvorledes også den øgede grad af civilisation forøger muligheden for at klare sig godt i væbnede konflikter, og omvendt.

Kroppens tildækningsgrad bliver samtidig et element, der understreger en civiliseret opførsel gennem dets adskillelse af menneskene fra dyrene.

Varthema er i sin beskrivelse meget omhyggelig med at redegøre for præcist hvor meget og hvor lidt tildækkede de folk han møder er. Som i det

²⁷⁵ El re de questa Cervul si é gentile, Le gente sonno de colore leonarto oscuro. L'abito suo si é che alcuni portano una camisa e alcuni vanno nudi con un panno intorno alla onestá senza niente in piedi né in capo, reservato alcuni mercadanti mori. La qual gente é bellicosa. Le arme sonno spade, rotelle, archi e arme inastate de canne e de legno e hanno artegliaria. Questa terra é molto ben murata et é lontana della marina du miglia é hauna bellissima fiumara per la quale vanno e vengono grandissima quantítá de navilii forestieri, perché el paese si é abundantissimo de ogni cosa eccetto de uva, nochie e castange. Quivi se recoglie grandissima quantítá de grano, de orgioe de legumi de ogni sorte e quivi se fa in massima copia di panni de bombace. La fede de loror non vi dico perché credono come el re de Calicut, del quale, quando sará tempo, ne dechiareró. In questo citá sonno assaissimi mercadanti mori. Qui comincia lo aere ad essere piú presto caldo che freddo. Quivi se usa grandissima iustizia. Questo re non ha molta gente per combattere. Hanno questi abitanti cavalli, bovi e vacche in assai copia Ibid. p. 191-192.

²⁷⁶ Vi støder på det løbende gennem Vartemas tekst, både i hans egne opremsninger af parametre se bl.a.. Ibid. p. 158,209,245,247,256,269,278 og i beskrivelsen af de forskellige folk han møder se bl.a.. Ibid. p. 95,98,102,134, 141,154,158,163,186,190,192,197,199,201,206,219,254,258,266,290,292,328.

²⁷⁷ jf. ovenstående beskrivelse af eksempelvis araberne.

lange ovenstående citat kan det også ses, at det ikke blot er tildækningen af bryst og ben, men også spørgsmålet om de andre bærer hovedbeklædning og sko. I rejseberetningen tegnes der et billede af, at de fleste *mori*, men også enkelte af *I gentile* fra det han kalder Indien bærer hovedbeklædning²⁷⁸. Hvorimod det kun er *I mori* Varthema beskriver bærer sko²⁷⁹. Foruden dette fokus på brugen af sko og hovedbeklædning, fokuserer Varthemas beskrivelse af kroppens tildækning på tre grupper, dem der går med kjortel (*Camisa*)²⁸⁰, dem der er klædte som apostlene²⁸¹, og endelig dem der er nøgne med noget rundt om kønsdelene²⁸².

Det er ofte *I mori*, eller det han benævner *l'omini da bene* der går med *camisa*, Som I beskrivelsen af Reame i det han kalder Arabia Felice: *Deres beklædning er mere nøgen end andet, på nær [omini da bene], der bærer en kjortel*²⁸³, og i beskrivelsen af dem han benævner muhamedaner *Deres beklædning er i kjortel*²⁸⁴. Hvorimod hans beskrivelse af det han kalder Indien er mere blandet, *...de indfødte fra dette land går nøgne og uden sko, og har et stykke stof af bommesi eller silke rundt om kønsdelene uden noget på hovedet, på nær i mori, der bærer en kjortel der går til bæltet.*²⁸⁵

I forhold til den tildækningsgrad han beskriver og møder i Indien, står hans beskrivelse af den kannibalbeboede ø Java i kontrast: *..deres beklædning er i kjortel af bambus og nogle bærer kameluld, nogle bærer røde baretter*²⁸⁶. Han fortsætter: *...og de er klædt som apostlene med et stykke stof af silke eller kameluld og bommesi.*²⁸⁷

²⁷⁸ Varthema påpeger anvendelsen af hovedbeklædning Itinerario. p. 154,158,186,192,206,290 Hvorimod dem der ikke bærer den nævnes Se bl.a.. Ibid. p. 192,199.

²⁷⁹ Ibid p. 154,158,195. Hvorimod det påpeges flere gange når skoene ikke bæres. Ibid. p. 186,192,197,199,201, 219,254.

²⁸⁰ Ibid. p.98,154,163,186,189,190,192,197,206,219,292.

²⁸¹ Ibid. p. 154,190,254,258,293.

²⁸² Ibid. p. 102,134,141,154,186,192,199,197,206,219,328.

²⁸³ Lo abito de questi sonno piu nudi che altremente, pur l'omini da bene portano una camisa.. Ibid. p.154.

²⁸⁴ Lo abito suo si é in camisa.. Ibid. p. 163.

²⁸⁵ ...zoe native di paese vanno nudi e scalza, e portano un panno de bombace o vero seta intorno alla onestá senza niente in testa, reservato i mori quali portano una camisa curta fino alla cintura. Ibid. p. 219.

²⁸⁶ ...abito suo e una camisa di bombace e alcuni vanno vestiti de zabembelloto alcuni porterno beretti rosse. Ibid. p. 290.

²⁸⁷ ..e vanno vestiti alla apostolica de panni de seta o de zambellotto e de bombace. Ibid. p. 292.

I Mozambi beskriver han igen de fremmede som næsten uden tøj, da de var:...*alle nøgne, på nær mændene der har deres kønsdele i et skæft af træ, og kvinderne bærer et blad foran og et bagved.*²⁸⁸.

Dermed åbner dette parameter godt nok for en hurtig kategorisering af muslimerne som mere tildækkede, og hedningerne som enten delvis eller helt afklædte. Der er dog mange steder, især i Indien, hvor beskrivelsen er dobbelt, som det kan ses i ovenstående citater. Baggrunden herfor er ofte at de mauriske handelsmænd – *I mori* har slået sig ned og derved adskiller sig fra den indfødte befolkning, men også at der i Indien er stor forskel på den indfødte befolkning på grund af deres kastesystem.

Andet civilisationsparameter.

Det andet parameter beskriver og vurderer hudfarven, et område Varthema gør sig stor umage med at informere os om gennem det meste af rejseberetningen.

Diskussionen omkring anvendelsen af hudfarve som kategorisering af de fremmede er et stort og omfattende forskningsfelt, hvor diskussionerne indimellem går meget højt i forhold til at påpege racistiske og hudfarvebaserede opdelinger af de fremmede.

Det, der især gjorde mig opmærksom på dette parameter, er den hyppighed som Varthema beskriver dette med²⁸⁹. Beskrivelserne kan opdeles i fire:

Den første er *Bianco*, der især anvendes til at definere ham selv, enten gennem en modstilling og forgudelse af den hvide mand, som Varthema lægger sultanaen fra Aden i munden. ”*O gud, du har skabt denne mand hvid som solen, men min mand sort, og også mine børn sorte og jeg sort...*”²⁹⁰. eller i hans egen selv forståelse:*at blive dræbt af maurerne, fordi jeg er hvid og de er sorte*²⁹¹. Dette indikerer en modstilling mellem disse to hudfarver. Da Varthema kommer forbi Indien, begynder menneskerne at blive lysere, *Denne befolknings farve er halvhvid, fordi luften er en smule koldere end i Calicut og deres årstider er som vores, og også deres høstperioder*²⁹² dette forsøges samtidig

²⁸⁸ ...tutti nude, riservato li omini che portano la natura infra una scorza de legno e le donne portano una foglia davanti ed una de dietro. Ibid. p. 328.

²⁸⁹ Se bl.a. Ibid. p. 98,141,142,146,151,153,154,156,157,158,159,163,164,186,190,191,197,199,254,258, 266, 269,276,286,287,292,303,325.

²⁹⁰ ”O Dio, tu hai creato costui bianco come il sole, el mio marito tu hai creato negro I mie figlioli ancora negro e io negra.....”. Ibid. p. 146.

²⁹¹ essere morto dalli Mori, per essere io bianco e loro negri. Ibid. p. 303.

²⁹² El colore de ditta generazione si é mezzo bianco perché qui é l’aere un poco piú freddo che non é in Calicut e la stagione si é ad usanza nostra e similmente le raccolte.

også begrundet i klimamæssige forhold, men også gennem en større overensstemmelse med *usanza nostra*.

Den anden hudfarve, Varthema nævner er *olivastro*: Denne anvendes især om de mellemøstlige folk sammen med andre positive elementer som²⁹³ *Deres klædning er en kjortel og deres farve er olivenfarvet*²⁹⁴.

Den tredje hudfarve er *leonato*: Den må være mørkere end *olivastri* og anvendes enkelte gange alene....*godt proportioneret og olivenfarvet*²⁹⁵, men også som *leonato scuro*, og .. *de er mørke gyldenbrune, fordi her begynder menneskerne at være mere mørke end lyse*²⁹⁶.

Den sidste farve *negro* bliver både beskrevet som modsætning til den hvide farve som nævnt tidligere²⁹⁷, men også sammen med andre mere positive karakteristika: *...smukke hofdamer, hvis farve var tæt på sort.*²⁹⁸, eller....*børn af kristne, sorte som maurerne og de var fra præste[kongen] Johannes*²⁹⁹. Den kunne dog også forbindes med mindre positive karakteristika: *Og samtidig havde han XVI tusinde slaver, hvem han alle brødfødte og de var alle sorte.*³⁰⁰ eller efter at have benævnt afrikanerne som dyr påpeger han *...de er sorte*³⁰¹.

Jo mørkere de fremmede er, jo større er forskellen og fremmedheden, jo lysere jo mere lighed med Varthema, selv om de rent faktisk skræmmer livet af Varthema og hans rejsefæller ved eksempelvis deres kannibalisme som på Java³⁰².

Tredje civilisationsparameter.

Ibid. p. 258 denne beskrivelse kan også se p. 153, 197 (der beskriver en sort sultans hvide soldater) 266, 269, 286, 287, 289, 292.

²⁹³ ...ben proporzionato e colore olivastri. Ibid. p.156 og se i øvrigt også 157, 158, 276.

²⁹⁴ Lo abito suo si é in camicia, el colore loro sonno olivastri. Ibid. p. 163.

²⁹⁵ Ibid. p. 186,197,199, jeg har svært ved at oversætte ordet for denne farve, men ud fra konteksten er den mørkere end *olivastro*, og en smule mere gylden, men stadig ikke helt sort.

²⁹⁶ ...et e di colore leonato scuro, perché qui comenza a essere la gente piu oscura che bianca. Ibid. 190. foruden 191,254.

²⁹⁷ Bl.a.. Ibid. p. 146, 303.

²⁹⁸ ..damicelle bellissime, el color delle quelle era piu presto negro. Ibid 142.

²⁹⁹ ...figlioli di Cristiani, negri come mori et erano de quelle dal Prete Ianni. Ibid. p. 141.

³⁰⁰ ...E similmemente tieni xvi milia schiavi alli quali tutti da el vivere e tutti sonno negri. Ibid. p. 159.

³⁰¹sonno negri. Ibid p. 328. se i øvrigt også p. 164, 154.

³⁰² Se Ibid. p.293.

Tredje parameter omhandler velstand. Dette indebærer spørgsmålene om hvor frugtbar deres by/ land er, samt hvilke og hvor mange madvarer de producerer selv.

Således beskriver Varthema mange af de byer, han møder som *abbundante*, hvor deres jord producerer til overflod, og efterlader os med en fornemmelse af beskrivelsen af landet hvor mælk og honning flyder, der i samtiden var en udbredt metafor for det jordiske paradys. Beskrivelsen af de forskellige byers overflod er løbende gennem hele rejsebeskrivelsen³⁰³: Som eksempelvis i Damaskus: *Og det er den jord/ det sted med mest overflod af frugt som jeg har set.*³⁰⁴. Dette går igen i beskrivelsen af en by i det han benævner det lykkelige Arabien: *Denne by er meget smuk og har overflod af enhver elskværdighed*³⁰⁵. Igen i beskrivelsen af det Etiopien, han beskriver på sin hjemrejse: *...frugtbar med enhver ting/ i alt.*³⁰⁶.

Men der kan ikke etableres et skel mellem de forskellige befolkninger der bor på denne frugtbare og *abbundanta* jord. Derimod er der lidt mere system i Varthemas beskrivelse af de steder der ikke er frugtbare eller har overflod af alt. Således er det især de muslimske byer der beskrives som ufrugtbare, hvor især Sodoma og Gomora er klare eksempler herpå. Varthema nævner således: *...jorden producerer intet ikke engang vand*³⁰⁷. Et andet eksempel der kan nævnes er i beskrivelsen af Mekka, der har fået guds *forbandelse*³⁰⁸, og derfor ikke er et frugtbart land, men dog har en livlig handel. Derfor er det heller ikke overfloden og den fertile jord, der er garant for et højt stadie af civiliseret opførelse, men derimod handel og rigdom. Rigdom forbindes overvejende med hvor meget ædelmetal og ædelstene Varthema ser de forskellige steder, og her bliver han ofte bjergtaget over den store rigdom han finder især hos *I gentile*³⁰⁹. Som i beskrivelsen af sultanen af Pegus beklædning, som han ofrer et af sine små kapitler på:

Og [han] bærer flere rubiner på sig end en stor by er værd, og han bærer dem på alle tærne. Og på benene bærer han ringe af guld, store og alle fyldt af smukke rubiner, på

³⁰³ Se bl.a. Ibid. p. 86,88,92,95,133,157,167,175,185,192,197,243,256,270,282,290,327,333, foruden de steder hvor ordet *abbundante* ikke anvendes, men derimod beskrives således: 153,134,199,252,255,265.

³⁰⁴ Et é la piu abbondante terra de frutti che mai videsse. Ibid. p. 92.

³⁰⁵ Questá citá e bellissima e abbondanta de ognI gentilezza. Ibid. p. 157.

³⁰⁶ ..fertilissima d'ogni cosa. Brugen af begrebet frugtbar er knap så udbredt som begrebet *abbundante*, men forekommer også løbende gennem teksten. Ibid. p. 328. Ibid. 154,158.175,202,274,328. begge begreber anvendes også gentagende gange i Varthemas små overskrifter til de små kapitler.

³⁰⁷ ..la terra non produce cose niuna né l'aqua. Ibid. p. 101.

³⁰⁸ malediczione. Ibid p. 115.

³⁰⁹ Se bl.a. Ibid. p.92,140,172,176,190,196,198,206,228,251,265,270,282.

*samme måde med armene og på hånden var alle fingrene fyldte: ørerne hang en halv håndsbredde ned, på grund af den store vægt fra de mange juveler som han bar, således at hvis man så kongens person i lyset fra månen, ville han lyse som var det en sol*³¹⁰.

Her fornemmer vi lidt af den samme bjergtagne beundring af rigdommens overflod, som findes i Polos beskrivelse af Asien og stormongolens rige. En anden faktor, der har stor betydning for målingen af civilisation i forhold til velstand omhandler handel. Graden af handel, de forskellige steder, har stor betydning i dette parameter. Selv om afgrøderne ikke er særlig gode, kan handlen være stor, og derved indikerer et vis mål af civiliseret opførsel, hvilket vi kunne se i Mekkas tilfælde. Varthema beskriver således løbende de steder, hvor der foregår handelsudveksling³¹¹, men nævner ikke meget om de steder hvor der *ikke* er den store vareudveksling. Det er fortrinsvis *I mori* der dominerer handlen ikke kun i deres egne byer, men i høj grad også i mange byer i både Indien og Asien, hvor *I mori* iflg. Varthema havde slået sig ned.

Fjerde civilisationsparameter.

Hær og våbenbesiddelser er det sidste parameter, som Varthema beskriver stederne og befolkningerne ud fra.

Han fokuserer bl.a. på hvilke og hvor mange våben de fremmede er i besiddelse af³¹² således i beskrivelsen af det han kalder Dabuli, der ligger på Indiens vestkyst og i dag muligvis kaldes Dapoli: *Deres våben er sværd, små runde skiver[det har været meget svært at oversætte dette ord, men indholds betydningen skulle være små runde skiver, der anvendes som våben), buer og våben lavet af rør og træ og de har artilleri*³¹³. Eller i beskrivelsen af Java: *Og de anvender ikke mange våben, fordi de ikke går i kamp, på nær dem der tager på havet, de medbringer nogle buer og de fleste pile af rør.....med hvilke de kaster giftige pile og de kaster dem[puster] med munden og hver gang de giver blod[sårer en person] dør[den ramte]*

³¹⁰ ...e porta piú rubini adosso che non vale una citá grandissima e li porta in tutti li deti de piedi. E nelle gambe porta alcune manille d'oro grosso tutte piene de bellissimi rubini, similmemente li bracci e li deti delle mani tutti pieni: le orechie pendono mezo palmo per el gran contrapesode tante gioie che vi porta per modo tale che, vedendo la persona del re al lume la notte, luce che para un sole. Ibid. p. 272.

³¹¹ Se bl.a.. ibid. p. 115,137, 152,157,158,161,163,166,173,177,179,189,192,202,245,255,265,270,272,294. hvorimod Varthema kun én gang nævner at der finder en meget begrænset handel sted. Ibid. p. 152.

³¹² Se bl.a.. Ibid. p. 98,144,192,201,224,292.

³¹³ Le arme sonno spade, rotelle, archi e arme inastate de canne e de legno e hanno artegliaria. Ibid. p.192.

person. Her anvender de ikke artilleri af nogen som helst slags, de ved end ikke hvordan det laves³¹⁴.

Således kan den manglende våbenbesiddelse både vurderes positivt *perché non combatteno* og som negativt *né manco la sanno fare*.

Beskrivelserne af de forskellige våbentyper er koncentreret om de våbentyper, som *I gentile* anvendte. I vurderingen af om de beskrevne er i besiddelse af artilleri eller ej, understreges (som vi kan se af ovenstående citat) målingen af de andres civilisationsstadiet.

Foruden spørgsmålet om våbentyper, ser Varthema også på hærstørrelser herunder både folk til fods og til hest³¹⁵. Dette kan bl.a. ses i hans beskrivelse af sultanen af Decans hær (en by han placerer mellem Goa og Cannanore på Indiens vestkyst): [*han/sultanen*] ...*har ca. xxv tusinde personer til hest og til fods*³¹⁶. Og han fortsætter: Den største del af soldaterne er udefrakommende og de er hvide³¹⁷. Det er ofte meget høje cifre af lejesoldater som Varthema angiver. Og det er et gennemgående træk at de bedste soldater er lejesoldater udefra og især de hvide kristne³¹⁸.

Samtidig vurderer Varthema hvorvidt de andre er krigeriske eller ej. Dette element i parameteret er dobbeltydigt som spørgsmålet om brugen af våben, som ovenover³¹⁹. Eksempelvis fremstår begrebet *bellicose* (der kan oversættes med krigeriske), som positivt i visse sammenhænge, bl.a. i beskrivelsen af hedningerne på Indiens vestkyst, der karakteriseres som rimelig civiliseret, hvorefter det følger: *Disse folk er meget krigeriske*³²⁰. Eller i beskrivelsen af det Varthema kalder Ioghes befolkning (en by der ligger i starten af den indiske vestkyst), der er*meget krigeriske og store handelsfolk*³²¹. Samtidig defineres det *ikke* at være *bellicose* som et negativt element, der dog ikke nødvendigvis må affærdige de andre som uciviliserede, hvis de opfylder andre af parametrene, som i Varthemas beskrivelse af Sumatra:

³¹⁴ ...e non usano troppo armature perché non combatteno, salvo quelli che vanno per mare, che portano alcuni archi e la maggior parte freze de canna,con le quale tirano freze attossicate e le tirano con la bocca e ogni poco fan sangue more la persona. Qui non se usa artigliaria de sorte alcuna, né manco la sanno fare. Ibid. p. 292.

³¹⁵ Se bl.a.. Ibid. p. 163,187,193,195,196,203,206,246,256,265,270. Hvor det kun er en enkelt gang han påpeger at hærens størrelse ikke er så stor. Ibid. p. 192.

³¹⁶ ...e ha ben XXV milia persone fra cavallo e a piedi. Ibid. p.196.

³¹⁷ La maggior parte delli soldati sonno forestieri e sonno bianchi. Ibid.p.197.

³¹⁸ Se bl.a. ibid. 195,197,270. også mamelukkerne der hos muslimerne havde dette ry, se bl.a.. ibid. p. 98,100, herudover fremhæver Varthema også i mori som store soldater. Ibid. p.194.

³¹⁹ Se bl.a. ibid. p. 98,189,192,197,270, hvor beskrivelsen positivt fremhæver det krigeriske element. Hvorimod det krigeriske element også kan anvendes som en negativ beskrivelse. Se. Ibid. p. 101,159,254,255.

³²⁰ La qual gente é bellicosa. Ibid. 192.

³²¹ ...molto bellicose e grandissimi mercandanti. Ibid. p.189.

Disse folk er ikke meget krigeriske, men er opmærksomme på deres handel og de er store venner af fremmede(udefrakommende) ³²².

Under dette parameter har jeg også grupperet spørgsmålet om lovmæssighed og retfærdighed Varthema nævner det selv som et element, der er relevant at beskrive, og det dukker også op ind imellem, men ikke med samme hyppighed som de første parametre ³²³.

Når Varthema taler om retfærdighed, er det ofte en generel retfærdighed eller nærmere en regulering og lovmæssighed han henviser til, som når han flere gange bemærker, bl.a. da han ankommer til Dabuli: *Her anvender de stor retfærdighed.* ³²⁴, eller senere til Java: *På denne ø anvender de stor retfærdighed* ³²⁵. Hvilket indikerer at begrebet retfærdighed ikke er absolut, men derimod noget der kan være både meget og lidt af. Derfor er netop de steder hvor *iustizia*, som Varthema kalder den, savnes eller modarbejdes kan vise os hvorledes spørgsmålet om hvorvidt en by praktiserer lovmæssighed og regulering eller ej, er med til at vurdere dens indbyggers civilisations stadie. Det ses især i Varthemas besøg på Banda, hvor lovmæssigheden bindes til tilstedeværelsen af en regent: *Her er hverken konge eller regent, men nogle landsbyboerer, næsten som bæster uden den mindste begavelse* ³²⁶. Eller i at der er nogen at regulere: *Her er der ingen grund til holde ret, da disse folk er så tykke, at de, selvom de ville, ikke ville kunne gøre ondt* ³²⁷.

Men hvad er det så for nogle forseelser som Varthema ser og tilskriver interesse ud fra et retfærdigheds perspektiv. Det er fortrinsvis når nogle slår hinanden ihjel, når der stjæles og når der skyldes penge. Og indimellem beskriver han også straffene for de forskellige forseelser ³²⁸. Her bider han især mærke i de muslimske sultaner, der ikke anvender dødsstraf, som eksempelvis sultanen af Aden: *Det er fordi sultanen af denne jord aldrig lod nogen dø* ³²⁹, og sultanen af det lykkelige Arabien: *..og grunden til at man kalder ham en helgen er fordi han aldrig lod nogen person dø, med mindre det var i krig* ³³⁰.

³²² Queste gente non sonno bellicose, ma attendono alle soe mercanzie e sonno molto grandi amici de forestieri. Ibid. p.278.

³²³ Se bl.a. ibid. p. 91,92,138,159,162,190-191,192,213,218,222,223,244,263,277,278,285-6,287,290,292.

³²⁴ Quivi se usa grandissimi iustizia. Ibid. p.192.

³²⁵ In questo insula se fa grandissimi iustizia. Ibid. p. 290.

³²⁶ Qui non c'è re né governatore, ma sonno alcuni villani quasi como bestie senza alcuno ingegno. Ibid. p. 286.

³²⁷ Qui non bisogna far rasono perché la gente é tanto grossa che, volendo, non saperiano far male. Ibid. p. 287.

³²⁸ Ibid. p. 92,213,222,223.

³²⁹ E perché el soldano de questa terra non fece mai morire alcuno. Ibid. p. 138.

³³⁰ E la rason perché lo chiamano santo si é questa: che lui non fece mai morir pesona alcuna, reservato se non fusse in guerre. Ibid. p.159.

Hvilket placerer de befolkninger, der har en vis sammenhæng mellem sanktioner og straf højt på civilisationsparameteret, men samtidig kalder de ovenfor beskrevne sultaner *santi*, netop da de *ikke* udfører dødsdomme, der kræves således ikke blot hårde straffe, de skal også være humane.

De forskellige steder han besøger, vurderes således i forhold til hvorvidt de er i besiddelse af love der regulerer deres levevis, samt hvilke karakter lovreguleringer har. Ved at fokusere på dette, får læseren en fornemmelse af om vi har at gøre med ordnede samfund, der regulerer – i en eller anden grad – de sociale handlinger.

For at undersøge hvilken betydning de tre kategorier, og dermed opdelingen mellem det kendte og det fremmede, tillægges, vil jeg undersøge forholdet mellem kategorierne og de fire parametre.

De kristne.

De kristne, *I cristiani*, kan karakteriseres ved at fokusere på beskrivelserne af de positive værdier i hans parametre. Hvor de kristne, der altid bruges som målestok, i Varthemas sammenligninger *come nui* som os, placeres som det positive modbillede til de negative værdier i parametrene, er de fremmede gradbøjede negationer af denne opfattelse. Derfor kan vi udlede at de kristne lever på en frugtbar jord, der i parentes bemærket er knap så frugtbar som den han møder på sin rejse, men de kristne er fortrinsvis et rigt folk, der har en livlig handel. De er påklædte på selve kroppen, og bærer også fodtøj og hovedbeklædning. Herudover har de både hære og avancerede våben, og regulerer deres samfund gennem love og retfærdighed.

Muslimerne.

Muslimerne er som nævnt ikke en fuldstændig homogen gruppe, og de beskrives og karakteriseres derfor heller ikke således i civilisationsparametrene.

Således rangerer både araberne og beduinerne meget lavt i hierarkiet, hvilket bl.a. kan ses i deres manglende påklædning og manglende brug af både avancerede og mere simple våben. Herudover fremstår de ikke som handelsmænd, og bliver ikke af Varthema forbundet med rigdom eller frugtbart og *abbundante* land af nogen art.

De folk, Varthema benævner *maometano*, beskrives derimod positivt i alle parametrene, de er olivenfarvede, bebor en meget frugtbar jord, der er *abbundante*. De beskrives som store købmænd, der driver stor handel i deres byer og er i besiddelse af store rigdomme. Deres hære beskrives som meget

store og en enkelt gang nævnes det, at man i en maometansk by boede godt fordi der her ydes stor retfærdighed³³¹.

Også *I persiani* er karakteriseret som rige og velklædte købmænd, der rangerer højt i civilisationshierarkiet, deres jord er frugtbar og alt er *abbundante*. Herudover skal det også nævnes at Varthema beskriver sin rejsefælle Cozazinator som *persiano*, men efter Varthemas besøg på Java, begynder han at slå Cozazinator i hartkorn med *I mori*.

Netop *I mori*, som er den del af kategorien Varthema oftest beskriver, er generelt store og rige handelsmænd, og de er som tidligere påpeget, spredt jævnt over hele den del af verden Varthema berejser på grund af deres store handelstalenter. De beskrives som olivenfarvede eller *leonardo*, og går for det meste med kjortel. Deres lande beskrives modsætningsfuldt, både som frugtbare og *abbundante*, og som sterile, hvis de antages at være ramt af Guds forbandelse, som bl.a. var tilældet med Mekka. Selvom deres jord ikke er givende og frugtbar, har de generelt et meget højt niveau af handel i deres byer, der samtidig beskrives som meget rige. Varthema skriver ikke meget om *I mori*'s hærkraft og våbenbesiddelser, det kan måske skyldes at han forventer dette så kendt af sit publikum, at han end ikke mener, der er anledning til at nævne det. På den anden side kan dette også betyde, at i forhold denne kategori stemmer de overens med de kristne.

Varthema beskriver deres love og påpeger deres grad af civilisation. Der fornemmes en god del organisation i de mauriske byer, hvilket understøtter karakteristikkene af *I mori*, som godt nok i visse tilfælde lidt særegne og med anden kønsmoral og tro, men ikke voldsomt mindre civiliserede end *i cristiani*.

Hedningerne.

I beskrivelsen af hedningerne, *I gentile*, er det iøjefaldende at Varthema i høj grad fokuserer på deres *costumi*, altså forskellige skikke, herunder især seksualitet og kroppens status. Derudover anvender Varthema en række karaktertræk til at beskrive denne heterogene gruppe, selvom hans egne beskrivelser af hedningerne divergerer utroligt. Deres kroppe beskrives både som tildækkede i kjortler eller som apostlene, ligesom der er nogle, der bærer hovedbeklædninger og en slags fodtøj. Det er dog også i denne kategori at Varthema beskriver de andre som nøgne med kun et blad eller andet foran deres kønsdele. Også deres hudfarve varierer og de beskrives som både sorte, *leonardi* og hvide. Hedningernes byer og lande beskrives i høj grad som meget frugtbare og *abbundante*, hvorimod det ikke er mange

³³¹ Ibid. p. 163.

steder hedningerne beskrives som store handelsmænd, således påpeger Varthema netop at det selv i hedningernes egne byer, oftes er *I mori* der dominerer handlen. I forhold til velstand beskriver Varthema ind imellem nærmest overdreven rigdom, som i tilfældet med kongen af Pegu, og andre gange skriver han blot at husene er meget triste og uden ordentlige mure. I forhold til beskrivelsen af våbenkraft og hærstyrrelser, svinger dette også utrolig meget fra det helt overvældende til det meget simple, og til dem der slet ikke er i besiddelse heraf. Det er også den kategori hvor der beskrives steder med meget lidt eller næsten ingen retfærdighed og kontrol.

Overvejende beskriver Varthema dog *I gentile*, altså hedningene, som mindre påklædte, de fleste som fattige, der ikke har megen handel, de har dårligere våben, hvis de har nogen, og er sorte eller i hvert fald mørke (kun sjældent hvide).

Ludovico de Varthema ordner altså det kaos der møder ham med kombinationen af de tre kategoriseringer og de 4 civilisationsparametre. Hvor meget ligner de fremmede det os Varthema henviser til i teksten? Og hvori består forskellene. Herigennem tegnes også billedet af "os"s selvforståelse og værdinormer.

Den rejse som Ludovico de Varthema fortæller om i sin rejseberetning, er således også en fortælling om, hvorledes hans egen civilisation forholder sig til andre. Ved at udpege de parametre Varthema måler graden af civilisation med, kan vi nærme os samtidigt selvforståelse i forhold til, hvorledes Varthema og *I cristiani* definerede sig selv i forhold til de fremmede.

Som det fremgår af ovenstående er Varthemas udpegning af de forskellige parametre meget forskellige, alt efter hvilken kategori, der er tale om. Således antages de kristne per definition og som en selvfølge at opfylde alle parametrene i positiv forstand, og bliver dermed den målestok de andre kan måles i forhold til. I forhold til muslimerne kunne det tænkes, at Varthema allerede i sit mere eller mindre faste fremmedbillede af muslimerne, har forventning om at de er rimelig civiliserede. Afvigelserne fra dette mere kendte fremmedbillede fremstår derfor tydeligere, da de i denne sammenhæng anvendes til at opløde det enstyrdige og faste fremmedbillede, Varthema har med hjemmefra. Hedningerne derimod ansås generelt for at være rimeligt uciviliserede.

Fremmedbilledernes bevægelighed.

Se dette var jo en rimelig homogen fortælling, Varthema rejste ud med nogle forestillinger, plantede dem foran hvert synsindtryk og fik dem bekræftet.

Dog er det kun muligt at skabe denne homogenitet ved at man gennem generalisering og fokus på de dominerende elementer fik klippet en hæl og hugget en tå.

Det er vigtigt at koncentrere sig om der hvor ligningerne *ikke* går op. Netop her er det muligt at se sprækkerne i den homogene fortælling om Varthemas verdensbillede. Måden hvorpå sprækkernes kanter konstant støder ind i hinanden, overlapper eller kolliderer, kræver i dette tilfælde, at individet sætter sig selv på spil i en gentagende iscenesættelse. Derfor er det i disse modfortællinger at forandringer og transformationer genereres. Dette bygger på en forståelse af individet som aktør, der handler i forhold til de homogene fortællinger, men også er nødt til at finde handlingsstrategier, der hvor homogeniteten bliver udfordret af modfortællinger³³².

Der er en gensidig vekselvirkning mellem alle de forskellige fortællinger. Derfor bliver det interessant at se på hvorledes fortællingerne etableres – specielt når modhistorierne forsøges integreret.

I en nærlæsning af teksten, der tager udgangspunkt både i tekstens fortolkende og deiktiske kvaliteter, er det muligt ikke blot at fremlæse en overordnet forståelsesramme, som den homogene fortælling udgør, men det er også muligt at finde sprækker i den homogene fortælling, sprækker som gang på gang sætter den homogene enhed på spil. I forhold til Varthemas rejseberetning kommer især kategoriseringerne til kort.

I Varthemas beretning bliver det tydeligt, at den generelle definition af især *I gentile* ikke kan antages at gælde for samtlige hedninger, da de netop løbende bliver karakteriseret meget heterogent. Konsekvensen heraf er, at det gennem denne gruppe bliver tydeligere at se effekten af civilisationsparametrene.

På den ene side kan vi gennem en fremlæsning af det homogene verdensbillede udpege en iscenesættelse af det moderne civiliserede selv, som konstituerer mødet med det anderledes, og som jeg samtidig vil postulere er det mest udbredte verdensbillede i Varthemas samtid. Således at da han pakkede sin taske, tog han samtidig også disse forestillinger med, så han var ”klædt” på til at møde de fremmede.

På den anden side, er Varthemas fortalte oplevelser ikke kun et aftryk af disse forventninger om, hvad han ville finde. Modhistorierne kan vise hvorledes den ydre oplevelsesramme, det møde der finder sted, samtidig er med til at sætte ikke blot det homogene verdensbillede, men også iscenesættelsen af selvet på spil. Modhistorierne vil derfor kræve en ny

³³² For en uddybning af denne position se kapitel 2 og 9. For en brug af begrebet modhistorier, se bl.a. Wul, 1999.

iscenesættelse, idet mødet med det anderledes også er med til at konstituere det civiliserede selv. Det kan især iagttages gennem en meget tæt læsning, som er et af de metodiske greb, som mikrohistorien opererer med i sine analyser.

Der er i beskrivelsen af *I gentile* en dobbelthed, der nok dækker over at kategorierne og opdelingerne ikke helt slår til som forståelsesramme. Det bliver tydeligt, da Varthema rejser i Indonesien, hvor der er stor forskel i beskrivelsen af øerne. Java beskrives som et meget civiliseret sted, hvor de godt nok er hedninger, men de er også hvide, udøver stor retfærdighed, er meget påklædte, men samtidig også en typisk antipode, altså modsætning til det Varthema kommer fra – som påpegningsen af deres kannibalisme er med til at understrege.

Hvorimod beskrivelsen af Banda- øen ikke kan opfylde kravet om et lovordnet samfund, og befolkningen får hårde ord med på vejen.

Gennem Varthemas fortælling er der to gange, hvor hans terminologi og beskrivelse af især hedningerne forrykker sig. Dette kan iagttages i begrebsbrugen, der skifter fra i første færd at have benævnt hedningene som *I gentile*, altså den tredje kategori af mennesker, til omkring besøget på Java og igen efter hans flugt til den portugisiske udpost i Cannanor, at benævne dem som *bestie*, altså idioter eller vilddyr.

Dette gør disse omdrejningspunkter til interessante undersøgelsesobjekter, især ud fra en mikrohistorisk tilgang, hvis fokus er på det heterogene, mangfoldigheden og modsætningerne. Det, der viser sig i ovennævnte forskydning, er samtidig en modfortælling eller en anden fortælling som eksisterer inden for den samme tekst.

Jeg har derfor valgt at læse beskrivelsen af Java meget omhyggeligt og tæt, for dermed at kunne indfange nogle af de små, umiddelbart ubetydelige vendinger og definitioner, der kan vise mig, hvornår og måske også hvorfor Varthemas beskrivelse pludselig forandres. Da han ankommer til Java, får vi følgende beskrivelse:

Altså, på vor vej, kom vi efter 5 dage til denne ø, Java, hvor der fandtes mange kongedømmer, hvis konger er hedninge.: deres tro er således: nogen tilbeder idoler som i Calicut, og nogen tilbeder solen, andre månen, og mange tilbeder okserne, en stor del det første de ser om morgenen og andre tilbeder djævelen på den måde jeg allerede har fortalt jer³³³.

³³³ Adonque, seguendo el nostro camino, in V giorni arrivammo ad questa insula Giava, nella qual sonno molti reami, li re delli quali sonno Gentili: la fede loro si é questa. Alcuni adorano li Idoli come fanno in Calicut e alcuni sonno che adorano el Sole, altri la Luna, molti adorano el Bove, gran parte la prima cosa che scontrano la martina e altri adorano el diavolo al modo che già vi disse. Itinerario. p. 290-291

Og han fortsætter:

På denne ø producerer man stor mængde silke, en del på vores måde, en del på den vilde måde. Og her finder man de bedste smaragder i verden og guld og træ i stort antal, masser af korn som vores og meget god frugt som i Calicut. Kød af alle slags som vores (gen)fundt man i denne by. Jeg tror at mændene i denne by er de mest trofaste mænd i verden. De er hvide og høje ligesom os, men deres ansigter er meget bredere end vores, øjnene er grønne og store, næsen trykket og langt hår. Her er en stort udbud af fugle og alle forskellige fra vores. Disse folk udøver stor retfærdighed: de går klædt som apostlene med silkestykker og med bommesi og kameluld og de bruger ikke våben, fordi de ikke slås, kun dem der sejler ud på vandet, nogle af disse bærer buer og mange andre rørpile.³³⁴

Således beskriver Varthema indbyggerne på Java. Han indleder med at vurdere dem efter de parametre jeg har beskrevet ovenover, i denne vurdering viser det sig at indbyggerne er meget lig hans beskrivelse af de kristne og hans brug af civilisationsparametrene. Deres tro er godt nok hverken entydig eller særlig kristen, men det kender Varthema jo fra andre hedninger, han går endda så vidt som til at beskrive dem som de mest trofaste og pålidelige mennesker i verden.

Denne positive beskrivelse møder modstand i det efterfølgende kapitel, som Varthema lader følger efter med overskriften:

Kapitlet om hvorledes de gamle på denne ø, bliver solgt af deres børn, eller slægtninge, hvorefter de spises.

Menneskene på denne ø spiser kød, således at hvis faderen er så gammel, at han mere kan gøre nogle anstrengelser, sætter hans børn, eller slægtningene ham på torvet og sælger ham. Og dem der køber ham dræber ham og spiser ham derefter kogt. Hvis en ung skulle komme ud for en stor ulykke, og vismændene mener at han vil dø deraf, tager faderen eller broderen den forulykkede og dræber ham uden at vente på at han dør.

Efter at de har dræbt ham, sælger de ham til andre mennesker for at spise ham....Vi var chokeret over at høre dette som blev sagt af nogle af handelsmændene på øen: O stakkels persere. Hvorfor lader I ormene spise det dejlige kød? Da vi forstod hvad der

³³⁴ Questa insula produce grandissima quantità de seda, parte del modo nostro e parte silvatica. E qui se trovano li meglior smiraldi del mondo e oro e ramo in gran copia, grano assaissimo al modo nostro e frutti bonissimi ad usanza di Calicut. Carne de tutte sorte ad usanza nostra se ritrovano in questo paese. Credo che questi abitanti siano li piu fideli omini del mondo. Sonno bianchi e de altezza come nui, ma hanno el viso assai più largo de nui, li occhi grande e verdi, el naso amacato e li capelli longhi. Quivi sonno ucelli in massima multitudine e tutte differenziati dalli nostre.....Fra queste gente se fa grandissima iustizia: e vanno vestiti alla apostolica de panni de seda e de zambelloto e de bombace, e non usano troppo armature perche non combatteno, salvo quelli che vanno per mare, che portano alcuni archi e la maggiore parte freze de canna. Ibid. p. 291.

blev sagt, sagde min rejsefælle straks: Lad os skynde os tilbage til vores skib, så disse ikke kan fange mig på jorden ³³⁵.

Dette er en beskrivelse af det utænkelige, af det modsatte af alle de parametre, han i kapitlet før har vurderet denne ø's beboere ud fra. Dette "verden på hovedet" indtryk, eller antipode-tænkning bliver understreget af Varthemas rejse til og fra Java, hvor alle tegn i sol og måne understøtter denne kategorisering som antipode, det utænkelige, det omvendte.

De kristne sagde til min rejsefælle: "O min ven, tag denne nyhed med til jeres fædreland, og overbring dem også dette vi viser jer nu". Han sagde: "Kig her, nu da klokken er tolv så se her hvor solen går ned". Og da vi løftede blikket, så vi at solen skinnede på hele den venstre hånds håndflade. Og der forstod vi at vi var meget langt fra vores fædreland, og derfor blev vi meget forundret.....Da jeg havde hørt om skikkene på denne ø, syntes det os længe at blive på den, fordi det var nødvendigt at holde vagt hele natten af angst for at nogen af de triste indbyggere ville komme og hente os og spise os. Derfor kaldte jeg på de andre kristne, og sagde, at så hurtigt som muligt ville vi vende hjem ad ³³⁶.

Efter denne etablering af Java som en antipode, begrundes Varthema i næste kapitel, hvorfor de ikke fortsatte videre mod øst, men derimod tog tilbage mod vest ³³⁷:

³³⁵ **Capitolo come in questa insula li vecchi se vendono dalli figlioli o vero da parenti e poi se li mangiaro.** Li omini che in questa insula mangiano carne, essendo el padre vecchio, in modo che non possi far piú esercizio alcuno, li figlioli o vero li parenti lo metteno in piazza a vendere, e quelli che lo comprano l'amazano e poi se lo mangiaro cotto. E se alcuno giovane venisse in grande infirmitá, che paresse alli savii ch'el fosse da morire di quella, el padre o vero fratello de questo infermo lo amazano e non aspettano ch'el mora.

E poi che l'anno morto lo vendeno ad altri persone per mangiare Stupefatti nui de simil cose, che fu ditto da alcuni mercadante del paese: O poverette voi Persiani. Perché tanta bella carne lassiate mangiare alli vermi? Inteso questo, subito el mio compagno disse: Presto andiamo alla nostra nave, che costoro piú non me giongeranno in terra Ibid. p.293.

³³⁶ Dissero li Cristiani al mio compagno:"O amico mio, portate questa novella alla patria vostra, e portateli ancora quest'altra che vi mostreremo". Dissero: Guardate qua, adesso che e mezzo giorno voltate el viso dove tramonta el sole". E alzando nui li occhi, vedemmo ch'el sole ce faceva spera alla man sinistra piú da un palmo. E a questo comprendemo che eravamo molto distante dalla patria nostra, per el che restasemo molto meravigliati.....Avendo nui visto li costumi de questa insula, ce parve non esser moltoda dimorare in essa peroché ce bisognava star tutta la notte a farla guardia per paura de alcuno tristo che non ce venisse a pigliare per mangiare. Unde , chiamati li Cristiani, li dicemmo che, al piú presto che potessero, tornasemo verso la patria nostra Ibid. p 294.

³³⁷ Det der gør denne begrundelse speciel er især at der, som tidligere nævnt, næsten aldrig forekommer nogen eksplicite forklaringer, begrundelser eller vurderinger i rejseberetningen.

*Da vi havde opholdt os i hele 9 dage på Java, dels p.g.a. angsten for den grusomhed i at spise mennesker, og dels p.g.a. den store kulde rejste vi ikke længere fremad, også fordi der var ikke mere kendt land, så vi blev enige om at vende tilbage*³³⁸.

I det ovenstående citat får vi næsten fornemmelsen af, at Varthema ville styrte ud over kanten, eller møde noget endnu mere utænkeligt end kannibalisme, hvis han fortsatte.

Omkring Varthemas beskrivelse af mødet med kannibalsmen på Java, skifter hans terminologi fra at betegne og beskrive hedningerne som *I gentile*, til at betegne og beskrive dem som *cani* (hunde) eller *bestie* (dyr, idioter)³³⁹.

I forlængelse af mødet med portugiserne, finder der endnu en forskydning af kategoriseringerne sted. Ud over *I gentile* bliver nu også *I mori* omtalt som *cani*, hvilket etablerer en streng skillelinje mellem os – de kristne, og alle de andre -de vantro, uciviliserede og nærmest dyriske befolkninger.

*...og da den modige kaptajn, der hed Simon Martin, så de mange maurere, hoppede han ned mellem disse hunde, mens han råbte " o Jesus Kristus, giv os sejr, lad din tro hjælpe os". Og han fortsatte " Ære være Jesus Kristus, følg mig til sejr mod disse hunde og vi fulgte alle efter ham. Og dem der så disse hunde blive slået på flugt, ville tro at de blev forfulgt af 100 skibe"*³⁴⁰.

En sidste forskydning af terminologien ses i Varthemas beskrivelse af sin hjemrejse.

Da Varthema første gang besøgte Nordøstafrika, vores dages Etiopien, var hans beskrivelse af "etiopierne", at de var yderst velhavende. Det ene sted var de olivenfarvede, men lidt længere sydpå var de sorte. På sin hjemrejse, hvor han befordres af et portugisisk skib, der stopper i det Varthema benævner "Etiopien" og som er vore dages Mozambique, er tonen derimod blevet en anden. Han beskriver opholdet meget indgående, og under beskrivelsen af deres landgang og mødet med de indfødte, fortæller han:

³³⁸ Essendo nui in tutto XIII giorni demorati in la ditta insula Giava, perché parte per la paura de la crudeltá nel mangiare li omini, parte ancora per li grandissimi freddi, non ardivammo andar piú avanti, e ancorqa perché ad essi non ce era piú loco quasi cognito, deliberammo ritornare indietro. Itinerario p. 293-295.

³³⁹ Se bl.a. lige inden ankomsten til Java: Ibid. p. 286,287 og efterfølgende p. 297,302-3,306,313,315-6,318,323, 325.

³⁴⁰ ...e quanto el valente capitaneo, chiamato Simon Martin vide esser tanti mori sopra el bergantino, salto infra questi **cani** e disse: "O Iesu Cristo, dace vittoria, aiuta la tua fede" og " Laudato sia Iesu Cristo, seguitiamo la vittoria contra **questi cani**". E cossi tutti insieme se missero a seguitarli. Veramente chi avesse visto fugire questi **cani** pareva che avessero drieto una armata de C nave Ibid. p. 316. [min fremhævelse]

...**dyrene** gav signal til at ville give....³⁴¹. Og igen:indbyggerne her er sorte og fattige og de har meget lidt at spise.....Vi fandt nogle slægter hvor menneskene var helt sorte og helt nøgne, undtagen mændene der bærer deres kønsdele under et stykke bark, og kvinderne bærer et blad foran og et bagved.....disse er meget bange af sig, specielt når de ser bevæbnede mænd. Da vi så at disse **bæster** var få og feje.....³⁴².

Der indføres nu pludselig en helt ny kategori og terminologi: *animale*, til at betegne afrikanerne med.

Dette skift i opfattelsen af ”Etiopien” kan dels hænge sammen med at Mozambique ligger mere sydpå end de steder, han besøgte på sin udrejse, hvor forholdene er anderledes end de er i det vi i dag kalder Etiopien. Der sniger sig dog også den tanke ind, at Ludovico de Varthema muligvis er blevet influeret af portugisernes kosmologi og italesættelse, der klart sætter afrikanerne lavt og, som Varthema nævner, lægger dem under sig gennem mange kampe³⁴³.

Således etableres der en anden kategorisering end den tredeling, han ellers opererer med, og denne nye kategorisering får konsekvenser for, hvorledes han kan beskrive de forskellige møder han har.

Selvom Varthema efter besøget på Java rejser gennem de samme steder som på udrejsen, er det nu en anden kategorisering, der genererer beskrivelserne af hans møder.

Eksempelvis regnes Calicut ikke mere for at være en civilisation på lige fod med de kristnes, men bebos af et folk, der er farligt, skal snydes og allerhelst udryddes. Et element vi bl.a. ser i hans forestillede helgenstatus og hans hjælp til den portugisiske overkommando.

Således er de forskellige civilisationsparametres manglende fuldførelse, og dermed modsatrettede svar, med til at underbygge de sprækker, som jeg har udpeget i den kategorisering Varthema opstiller.

Erindringens form.

³⁴¹li **animale** fecero segnale che volevano dare..... Ibid. p.330.

³⁴²li abitatori della quale sono negri e poveri e hanno quel poco da mangiare,.....trovammo alcune generazione de gente tutte negre e tutte nude, reservato li omini, che portano la natura infra una scorza de legno, e le donne portano una foglia davanti ed una drieto:.....Sono questoro molto spaurosi, massime quanto vedeno li omini armati. vedendo noi queste **bestie** essere pochi e vili,..... Ibid. p. 329.

³⁴³ Ibid. p. 327 For en uddybning af den portugisiske terminologi, se i øvrigt kap. 7.

Det jeg så har udpeget er, at disse modhistorier, disse sprækker findes i Varthemas fortløbende tekst. De opstår i forbindelse med at det sete – eller det der opfattes som reelt, ikke altid fuldstændigt matcher de kategoriseringer og civilisationsparametre han i første færd møder verden med. For det andet at Varthema er influeret af andre kategoriseringer, der muligvis bygger på andre slags parametre, som mødet med portugiserne vidner om. Men Varthema nedfældede kun noter på sin rejse og nedskrev først hele rejseberetningen efter sin hjemkomst, derfor må spørgsmålet rejses om det stadig er muligt at postulere at de forandringer, jeg mener at kunne spore i teksten, kan tolkes ud fra en fortløbende fortælling som jeg gør det. Dette voldte mig selvfølgelig store problemer. Jeg overvejede, om jeg kunne underbygge mine teser, samtidig med at jeg skulle medtænke det faktum, at rejseberetningen ikke var nedfældet fortløbende. For at kunne det, er vigtigt at medtænke erindringens form i denne sammenhæng.

Ligesom jeg tidligere har argumenteret for, er det ikke alle fortællinger, der kan forstås og fortælles om de fremmede, formes erindringen om begivenheder af de selv samme fortællinger. Så selvom Varthema ikke nedskrev sin fortælling fortløbende, men først efterfølgende på baggrund af sine noter, er den form og de fortællinger hvorigennem han erindrer de forskellige episoder og møder, præget af den fortælling de blev tænkt og italesat i forhold til. Så når jeg postulerer at Varthemas beskrivelse af *I gentile* skifter form, og han er nødt til at betegne dem ud fra en hel anden kategori end før han mødte antipoderne og portugiserne, er det fordi han derefter tænker dem radikalt forskelligt end tidligere. I mødet med antipoderne er det kollapset i kategorierne og parametrene, der presser ham til at gribe til en anden kategorisering end tidligere. I mødet med portugiserne kunne baggrunden for anvendelsen af den nye kategorisering tænkes at være, at det er måden *I gentile* og *I mori* er blevet italesat af portugiserne på, som Varthema i disse situationer overtager og erindrer dem gennem³⁴⁴.

Herudover er det også relevant at rejse det spørgsmål, der stilles til enhver rejselitteratur fra den tid; Kan begrundelsen for modfortællingerne og

³⁴⁴ Se i øvrigt Marianne Horsdal om erindringens form i hendes artikel: "Narrativitet i vidensteoretisk belysning" under publicering. 2004 Odense Universitetsforlag.

sprækkene være, at netop disse steder er afskrifter fra andre tidligere rejseberetninger, og ikke oplevet af Varthema selv?

Den tidligere forskning omkring Ludovico de Varthema, har netop beskæftiget sig med sandhedsværdien af Ludovico de Varthemas udsagn og om, hvorvidt hans rejseberetning kunne bekræftes af andre rejsende. Dog er der endnu ingen der har betvivlet, at han rent faktisk tog af sted. Polemikken fokuserer på sandhedsværdien af hans oplevelser, og her er det især Varthemas upræcise angivelser omkring rejsen til Indonesien, som han i teksten benævner Indien, der giver anledning til tvivl.

Således har bl.a. Garcia di Orta fra 1619 anført, at Varthemas rejseberetning er fyldt med overdrivelser og opfindelser³⁴⁵. Di Orta bygger denne antagelse på, at portugiserne mente, at navigation i de indonesiske farvande på dette tidspunkt var umulig³⁴⁶. Desuden afviser han, at Varthema nogen sinde har befundet sig i det indonesiske farvand, da Varthemas oplysninger om Hormuz og Malacca er ukorrekte. I sin bevisførelse for ovenstående påstande anfører Garcia di Orta, at Varthema i *Itinerarioen* har skrevet, at der ikke fandtes træ på Malacca og at Hormuz havde masser af fersk vand. Men disse oplysninger stemmer ikke overens med de reelle forhold, ifølge Garcia di Orta, der peger på at Hormuz kun har saltvand og Malacca træer³⁴⁷. Paolo Giudici, som har genudgivet Varthema i 1926, forsøger at tilbagevise enhver kritik og utroværdighed i Varthemas tekst. Således tilbageviser han også Garcia di Orta's påstande ved at påpege, at Garcia di Orta har fejllæst Varthemas *Itinerario*, da den ikke indeholder de informationer han påstår³⁴⁸.

Men Garcia di Orta er ikke den eneste der tvivler på Varthemas troværdighed, også L.A. Thiele fra 1875 skriver i sin bog "*De europeërs in den Makischen Archipel ecc*". Amsterdam, 1875, at Varthemas fortælling ligner andre af samtidens rejseskildringer for meget, og derfor muligvis er en afskrivning af nogle af disse. Han underbygger denne påstand med, at han anser det for umuligt, at Varthema kunne besøge Indonesien på den korte tid, han havde til rådighed.

M. Ch. Schefer gør, i introduktionen til "*Les Voyages de Ludovico de Varthema.*" fra 1888. Paris, opmærksom på, at Varthemas angivelser af afstande er yderst upræcise bl.a. i forbindelse med afstandene Hormutz-Herat - Sciraz. Varthema påstår i sin rejsebeskrivelse, at kannibalisme finder sted på Java, men M.Ch.Schefer mener at disse oplysninger stammer

³⁴⁵ Se Paolo Giudici's indledning til *Itinerario* p.40.

³⁴⁶ Ibid p.41.

³⁴⁷ Ibid p.41.

³⁴⁸ Ibid p 42.

fra Sumatra. Han påpeger ligeledes at Varthemas omkredsbeskrivelse af visse af øerne i farvandet er upræcise, og antyder, at det ville være forståeligt, hvis Ludovico de Varthema havde fået sine oplysninger af mauriske handelsrejsende i området³⁴⁹. Dette kan være tilfældet, da maurerne sejlede i det indonesiske farvand, og Varthema havde uden tvivl mødt nogle af dem et eller andet sted på sin rejse, og hørt deres historier, men ikke selv havde opholdt sig på den kannibalbesatte ø.

Paolo Giudici forsøger også at afvise disse påstande ved at anføre, at det er umuligt for Varthema at holde styr på dagene, da hans rejse går til steder, hvor tidsregningen er meget forskellig fra vores. Paolo Giudici indvender yderligere, at der findes en anden af samtidens rejsende, Davity, der har omtalt kannibalisme på Java, hvilket giver Varthemas udsagn større troværdighed. I forhold til hans unøjagtigheder i omkredsbeskrivelserne af de små øer, foreslår Paolo Giudici, at det måske kunne være at Varthema anslog alle øernes omkredse under et samtidig med, at han forsøger, at bortforklare de usikre afstandsangivelser med, at der måske er opstået en trykfejl i de forskellige tryk!³⁵⁰, for endelig at konkludere, at selvom der er nogle usikkerheder i nogle af Varthemas angivelser må vi ikke forkaste hans fortælling fuldstændigt, rejseskildringen blev brugt af mange geografer og andre rejsende i det 16 -17. århundrede netop p.g.a. dens nøjagtighed.

Selvom Varthemas rejseberetning muligvis på visse punkter er et afskrift fra tidligere rejseberetninger, må jeg stadig betragte hans egen italesættelse eller brug af andres italesættelse som dækkende for den fortælling han vil fortælle, og derfor ændrer det ikke meget i forhold til de spørgsmål, jeg stiller teksten ud fra min problemstilling. På samme måde som Mandeville klippede og klistrede mellem de forskellige rejseberetninger for at fremføre sit eget argument, kan det samme være tilfældet med Varthema.

Så længe det ikke er afdækningen af sandheden om Østen, der er central, men derimod hvilke tanker der cirkulerede og kunne cirkulere, som er omdrejningspunktet for redegørelsen af den samtidige konstruktionen af en identitet, er diskussionen om afskrift, ikke så afgørende for anvendelsen af Varthemas eller for den sags skyld Mandevilles rejseberetning. Hvad der derimod er centralt er påvisningen af, at rejseberetningerne cirkulerede i samtiden, og ikke blot var et kuriosum, der stod på en enkel boghylde et sted i Italien. Varthemas rejseberetning havde i sin samtid, såvel som et par århundrede efter sin død, stor udbredelse såvel indenfor som udenfor den italienske halvø.

³⁴⁹ Ibid p. 46.

³⁵⁰ Ibid p. 47.

Patria mia – patria nostra.

Samtidig med at jeg blev opmærksom på, at der var steder, hvor Varthemas kategoriseringer og parametre kom til kort, undrede jeg mig også over, at det var her jeg stødte på begreberne *patria mia* og *patria nostra*, og derfor forsøgte jeg at finde ud af, om der mon var et mønster i hans brug af disse begreber.

I beskrivelsen af rejsen mod Java, og mødet med det utænkelige, begynder han at tale om *patria nostra*:

*Og der forstod vi at vi var meget langt fra vores fædreland, og derfor blev vi meget forundret...*³⁵¹.

Første gang Varthema omtaler *patria mia* er umiddelbart inden hans afrejse til Java, hvor de to nestorianere han rejste med, var så forhoppet på at diskutere religionsspørgsmål, at de tilbød ham at blive hos dem, men som Varthema lakonisk argumenterede: *Jeg tvivlede på, at jeg, hvis jeg havde slået mig ned der, nogensinde ville kunne vende tilbage til mit fædreland og derfor fortsatte jeg*³⁵².

Herefter optræder begrebet som i en sværm i de ovenstående citater, hvor *patria mia/patria nostra* bliver en modpol til det fremmede og det ubestemmelige, Varthema møder på Java. Efter dette ophold anvender Varthema begrebet senere i forbindelse med det andet omdrejningspunkt – flugten fra Calicut og tjenesten hos portugiserne. Her taler Varthema om, at de to kristne fra Milano, han møder i Calicut ville *vende tilbage til vores fædreland*³⁵³. For derefter at anvende begrebet om det sted, hans familie stammer fra: *Min fader var læge i mit fædreland, og det som jeg vidste om den [lægelige] praksis, var hvad han havde lært mig*³⁵⁴.

Men også efter at have været med til at vinde de mange kampe, Varthema udkæmpede mod portugiserens fjender, fyldes han igen med længsel.

Nu var det på tide at vende hjem til mit fædreland.....Da jeg havde opholdt mig 7 år ude fra mit hjem og på grund af kærlighed og velvilje til fædrelandet og for at overbringe nyheder fra en stor del af verdenen, var jeg nødt til at bede om forlov af min

³⁵¹ E a questo comprendemo che eravamo molto distante dalla **patria nostra**, per el che restassemo molto meravigliati..... Ibid. p.289 [Jeg har oversat *Patria*, med fædreland, men det er meget svært at afgøre hvad begrebet egentlig skal betyde i denne samtid, men det er sikkert, at det er en helt anden definition, end vi tillægger begrebet i dag.]

³⁵² Io dubitava che, poiché me avessero condotto lá, mai piú averia possuto tornare alla **patria mia**, e per questo restai de andare. Ibid. p. 289.

³⁵³ Ritornare a patria nostro. Ibid. 298.

³⁵⁴ Mio patre era medico alla **patria mia** e quello che sapeva per practica che lui me aveva insegnati. Ibid. p. 300.

*S. Viceré, der på grund af hans velvillighed gav mig lov og sagde, at jeg kunne rejse med ham hvor jeg end ønskede det*³⁵⁵.

Men hvordan skulle begrebet *patria nostra* og *patria mia* forstås i Varthemas samtid?

Jeg har først forsøgt at få etableret betydningstillæggelsen internt i teksten. Jeg kiggede på, hvad ordene skulle betegne og hvilken betydning, de blev givet, men der er ikke mange spor at gå efter i teksten. Det kan dog konstateres, at begreberne altid optrådte enten som hans egne længsler mod et geografisk sted, en slags hjemstavn eller for at knytte et fællesskab mellem ham selv og de kristne, han mødte på sin rejse, og derved et religiøst fællesskab på tværs af ”landegrænser”, hvis placering ikke som sådan kan bindes rent geografisk.

Vi kan vel ikke tale om, at der på dette tidspunkt findes noget, vi kan kalde Italien som kunne legitimere denne stedsbetegnelse. På den ene side virker det som om Varthema i sin rejseberetning, rent faktisk anvender ordene til at stedsbetegne det sted han kommer fra, rent geografisk. Hvis det forholder sig således, må det dog været en mere begrænset geografisk udstrækning end den, vi kender fra i dag, og nærmere betegne en begrænset lokalitet eller bystat, og dermed hans hjemstavn³⁵⁶. På den anden side anvender Varthema også begrebet i en meget større målestok, der kan omfatte alle kristne.

Det vil sige, at der er to betydningstillæggelser til stede i Varthemas tekst, ofte efterfulgt af hinanden. *Patria mia* som en geografisk betegnelse, og som et tilhørsforhold, der også kan gå ud over den rent geografiske afgrænsning. Derfor er det interessant at spørge, hvilke konnotationer der ligger i brugen af begrebet. Hvorfor møder vi det først efter hans møde med det, jeg tidligere har kaldt antipoderne? Herudover fremgår det af teksten, at *patria* både kan være *mia* og *nostra* – og at *patria nostra* bliver brugt i en sammenhæng, hvor det dækker over ret forskellige verdensdele, og at det ikke er et europæisk fællesskab men derimod et kristent fællesskab, der refereres til.

³⁵⁵ Ormai seria tempo de tornare alla **Patria mia**.....E per essere io stato VII anni fora de casa mia e **per lo amore e benivolenzia verso la patria** e ancora per portargli noizia de gran parte del mondo, fui constretto a dimandare licenzia al mio S. Viceré, el quale, per la sua grazia, me le dete e disse che io andasse con lui dove intenderete. Ibid. 322.

³⁵⁶ Hvilket underbygges af den italienske ordbog UTET, Salvatore Battaglia (ed) *Grande dizionario della lingua italiana*. Unione tipografica – editrice Torinesi. p. 835- 836.

Dette signalerer også at *patria nostra* ikke kun kan anvendes som en geografisk bestemmelse, men at der er visse kvaliteter, der knytter sig til begrebet, som f.eks. at alle kristne kan referere til samme *patria nostra*.

Hos Varthema findes i hvert fald de to forskellige brugssituationer, det som bliver interessant at få fastlagt er hvilke betydninger, der etablerer de to forskellige brugssituationer.

Her giver Varthema os allerede visse spor. Begrebet anvendes i de to tidligere omtalte omdrejningspunkter eller sprækker, hvor de anvendte fremmedbilleder kom til kort, og kategoriseringen og terminologien forskydes. Den ene i mødet med antipoderne og kannibalisme, den anden i forlængelse af mødet med portugiserne.

Her kunne det antydes at påkaldelsen af *patria – mia/nostro* optræder som synonym for et kendt og sikkert sted, der sagtens geografisk kunne referere til Varthemas hjemstavn. Funktionen heraf ville dermed være påkaldelsen af en sikker grund og kendte rammer, der ikke kollapser, som de ellers anvendte kategoriseringer og parametre i Varthemas møde med den kannibalbesatte ø.

I forhold til Varthemas verdensbillede og hans anvendelse af kategoriseringerne, underbygger og understreger *patria* terminologien, den todelte kategorisering mellem dem, der er som os og derfor mennesker, og dem, der ikke er som os og derfor dyr. Derfor er Varthemas intensive brug af begrebet/begreberne i den sidste del af rejsebeskrivelsen, med til at fremhæve det kendte (*patria nostra/mia*) og det hjemlige (*patria mia*) som en modpol til verdens forunderlighed og skræmmende kaos.

Opsummering.

Varthema rejser ud med en del stereotyper, med nogle fremmedbilleder, som er med til at give identitet til det "os", han identificerer sig med, sammenligner ud fra og påberåber sig gennem hele teksten.

Fremmedbillederne kategoriseres i 3 hovedkategorier: de kristne, muslimerne og hedningene. Hertil kommer at Varthema møder og vurderer disse 3 kategorier ud fra nogle helt centrale civilisationsparametre, som omhandler: kroppens tildækningsgrad, hudfarve, velstand og handlen og endelig våbenbesiddelse og retfærdighed. Gennem det meste af rejsebeskrivelsen kan vi etablere stereotyper, der følger de 3 kategorier.

De kristne besidder de positive dele af civilisationsparametrene, muslimer er næsten overensstemmende med de kristne, selvom deres tro er en anden, deres seksuelle vaner divergerer en del, og de er selvfølgelig en smule mørkere end de kristne, men ellers kan muslimerne siges at være en

civilisation på linje med den kristne. På grund af deres store lighed med de kristne, er Varthemas beskrivelse af muslimerne forstærket på de punkter, hvor der er forskelle, altså i troen, som ofte er en farlig grænse at overskride, især i forhold til maurerne – *I mori*. På samme måde som trosretningen tildeles stor opmærksomhed, beskrives også de seksuelle (mand – kvinde) relationer af enhver art meget detaljeret.

Hedningerne derimod ligger langt lavere i civilisationshierarkiet. De opfylder kun få af parametrene. Dette vender dog, da Varthema kommer til Java. Her oplever han en opfyldelse af civilisationsparametrene, samtidig med at han oplever det ”umenneskelige” gennem traditioner som kannibalisme. Han møder sin antipode. Herfra etableres en tydelig sprække i de forholdsvis homogene kategorier han arbejder med, dette kan spores i sine opgivelse af sine første kategorier og parametre. Der sniger sig altså her, de første spor ind til en modhistorie, nye kategoriseringer opstilles mellem menneske og ikke-menneske, der så benævnes som dyr *animale* eller i sammenligning med visse dyr, hvor hedningerne benævnes som hunde, og vilddyr – *si ammazano come i cane, come i bestie*.

Denne sprække bliver yderligere understøttet i mødet med portugiserne, hvor kategoriseringen af *I gentile* som *bestie* og *cani* bliver udvidet til også at gælde for *I mori*, samtidig med at der i kategoriseringen som ikke-menneskelig kommer en underkategori til syne, *bestie* bliver til *animali*, i Etiopiens tilfælde.

Disse sprækker kommer både som konsekvens af det konkrete møde (også selvom dette kun skulle vise sig at være fiktivt) med de fremmede, og af den italesættelse, han møder på rejsen især gennem sit bekendtskab med portugiserne. På en akse ville dette kunne aftegnes således:

Fig. 2

1, Før og efter besøget på Java:

Kristne	Java	Muslimer	(før)	(efter)	Hedninge	Java
----- ----- ----- ----- ----- ----- -----						

***Meget
uciviliserede***

civiliseret

2. Efter mødet med portugiserne.

Så hans tidligere tredelte kategorisering sprækker og den nye kategorisering, der erstatter den tidligere, er en todelt model. Hvor akse ligger mellem dem der er mennesker (hvilket vil sige de kristne, herunder Varthema og portugiserne) og dem, der er dyr eller hunde og derved ikke menneskelige.

Denne udvikling kan også aftegnes således:

Fig. 3

Kategorier:

(Den homogene fortælling)

(Efter kollapset)

1, Kristne (*I cristiani*)

1. ***Cristiani.***

(skift i negation)

A, Kristne

B, Menneske

2, Muslimer (*I mori*)

2. ***Cani***

(under hellig krig)

Hunde

3, Hedninge (*I gentile*)

3.1 ***Cani*** (Java og frem),

Hunde

3.2 ***Bestie*** (Java og frem)

A, Idioter

B, Rovdyr/bæster

3.3 *Animali* (Afrika) Dyr

Der hvor Varthemas kategorier og parametre sprækker, ser vi en påberåbelse af *patria mia*, *patria nostra*, som både understreger hans problemer med at ordne verden efter faste kategorier og parametre og samtidig italesætter hans eget udgangspunkt om det så er geografisk eller trosbestemt.

Denne analyse kan bruges til at undersøge Varthemas samtid med. Findes disse sprækker i hans samtid. Kan vi spore den dobbelte brug af de fremmede, både som forskellige og interessante andre, samtidig med at de også kan være så farlige i deres anderledeshed, at de må betragtes som ikke-mennesker. Og hvad betyder det for identitetsetableringen af "os´et".

Det er som om det nysgerrige "renæssance" menneske med de idealer og forestillinger, vi normalt forbinder med denne stereotyp mødes med en kristen og nok mere middelalderlig forestilling, og dermed mødet mellem de fremmede som oplysningsobjekt og de fremmede som farlige. Denne modsætning vil rejses og undersøges gennem andre aspekter af Varthemas rejseberetning. Ligesom der gennem de forskellige kapitler i den empiriske analyse vil etableres forskellige spor, der til sidst vil blive samlet sammen og forholdt til hinanden.

Kap. 6

Ludovico de Varthemas legitimeringer.

Legitimering

Rejsebeskrivelser var i Varthemas samtid ikke noget alle skrev og efterfølgende udgav. Det er det for så vidt heller ikke i dag. I vores tid er det dog ikke nødvendigt at legitimere sin rejsebeskrivelse som andet end en dannelsesrejse enten fysisk eller psykisk. Dette har dog altid, i en eller anden henseende, været rejsebeskrivelsens formål. Vi kan se det helt tilbage til beskrivelsen af Odysseus` rejser, og igen med Mandeville og Varthema. I vore dage sprøjter det frem med rejsebeskrivelser af meget forskellig art, og fra mange forskellige forfatteres hænder. I Varthemas samtid var det fortrinsvis en syssel blandt de adelige og ved hoffet. Man kunne antyde, at begrundelsen herfor skal findes i et menneskesyn, hvor kun de adelige kunne dannes og kultiveres. Udgivelsen af Varthemas rejseberetning kan ses som en åbning mod at udvide den gruppe af mennesker, der ansås for mulige at danne³⁵⁷. Dette kan være en af grundene til at Varthema gør en del ud af at begrunde sit forehavende.

Ludovico de Varthemas rejseberetning var, som nævnt, en af de allerførste rejseberetninger, vi har fået overleveret, der sætter sit eget subjekt og person i centrum uden at henvise til hverken profession eller status som legitimering. Men hvordan legitimerede han så sin rejse og efterfølgende udgivelse af rejseberetning?

Legitimering er altid indspundet i en forklarings- og argumentationsmodel, der på samme måde som Varthemas anvendelse af de forskellige kategorier til at ordne kaos med kan vise os nogle af de mulige og tilgængelige modeller herfor i samtiden.

Samtidig er anvendelsen og valget af legitimationsmodel(ler) en oplagt mulighed for at analysere hvorledes Varthema iscenesætter sig selv – gennem legitimeringen. Det er derfor for det første relevant at fokusere på med hvilken autoritet han taler om de andre og dermed hvilke modeller for troværdighed han benytter sig af. For det andet er det relevant at se på, hvilke positioner det var nødvendigt at indtage for at etablere denne troværdighed.

³⁵⁷ Hvilket er tankegods vi kan genfinde i de humanistiske tanker. Det krævede dog også at denne gruppe var eller blev i stand til at læse og skrive. Mere herom nedenfor.

Måden, Varthema valgte at italesætte ”det fremmede” på gennem sin rejseberetning, er ikke nødvendigvis en bevidst handling, men handler om, at der på forskellige steder til forskellige tidspunkter er forskellige måder, man kan italesætte ”det fremmede” på. Vi behøver kun at skelne med det ene øje til begrebshistorien for at vide, at begreber, kategoriseringer og beskrivelsesmåder er tids – og stedsbundne³⁵⁸.

For at undersøge den måde Varthema legitimerer sig selv på, har jeg læst teksten meget nært, både med fokus på dens retoriske og narrative greb, og for hvordan og med hvilke ord Varthema selv legitimerer både sin rejse og sin efterfølgende udgivelse af rejsebeskrivelse.

Den anden narrative hastighed.

Som beskrevet tidligere har jeg identificeret de 3 narrative hastigheder i Varthemas fortælling. Den første anvendte jeg som analyseudgangspunkt i sidste kapitel, og den anden narrative hastighed er stedet hvor han eksplicit legitimerer både sin rejse og rejseberetningens udgivelse. Sproget her er meget højtideligt og knudret, og derved svært tilgængelig for menigmand, hvilket står i stor kontrast til den første narrative sprogfigur, der ellers hovedsageligt dominerer hans beskrivelse.

Han anvender kun denne anden narrative hastighed i forordet, appendikset og de mange små forord, der åbner hvert nyt kapitel i rejsebeskrivelsen. Det er dog ikke alle forordene, der er særlig lange eller omtaler legitimiteten og begrundelsen for at rejse ud. De fleste er blot på en linje eller to, og anvendes til at lede læseren over i det nye kapitel. Men der er nogle af stederne hvor en mere omhyggelig begrundelse for rejsen omtales og en legitimering derved kigger frem.

Det er ikke unormalt at rejseberetninger blev præsenteret gennem et forord, men det var i Varthemas tid et særsyn at se den efterfulgt af et længere appendiks³⁵⁹.

³⁵⁸ Se bl.a. traditionen omkring den kendte begrebshistoriker Reinhart Koselleck. Der bl.a. har udgivet: *Futures Past. On the Semantics of Historical Times*, Cambridge, MA, MIT Press 1985. [Tysk udgave: *Vergangene Zukunft*, 1979].

³⁵⁹ Selvom der i hans samtid i Venedig florerede en kopi af en anden rejseberetning, der havde et appendiks som Varthemas. Iosafa Barbaros rejseberetning: ”Viaggi del Magnifico messer Josephat Barbaro” fra *Viaggi fatti da Vinetia alla Tana, in Persia, in India, et in Constanstinopoli*, ed. A. Maunuzio 2nd edn. Venedig 1545, der blev skrevet i 1487, men først udgivet i 1543.

Med denne sproglige struktur bliver læseren hele tiden, først, imens og efter mindet om formålet med at skrive, men også med at læse rejseberetningen.

Derfor er det her oplagt at undersøge hvilke begrundelser, der anvendes i rejseberetningen, hvorledes der argumenteres herfor, samt hvilke forklaringsmodeller, det forudsætter.

At fortælle nyt...

Varthema åbner sin rejseberetning med følgende begrundelse i det meget korte forord:

*Mange andre har ønsket at se de verdslige kongeriges forskellighed, og det var det samme ønske der tilskyndede mig. Og fordi alle lande tæt på os var blevet fortalt om af vore, besluttede jeg mig i min sjæl at se lande der af vore var mindre besøgte*³⁶⁰.

Det er således ønsket om at ville opleve og se verdens forskellighed og nye ubeskrevne dele af de verdslige riger, der beskrives som begrundelsen for at rejse ud. Denne begrundelse bliver bundet sammen med at Varthema beslutter det i sin sjæl. Dette åbner for spørgsmålet om, hvilken betydning det reelt eller oplevede ukendte kan have for sjælen. Dette besvares bl.a. i to af de små forord, med følgende kommentar:

*Fordi nyheder plejer at glæde en hver ædel sjæl, og tilskynde store ting, derfor, for at tilfredsstillende mange i deres selve sjæl... .*³⁶¹, og senere: *For at følge den beslutning der allerede var indfanget i min sjæl, at lede efter nyheder om ting*³⁶².

Hermed bliver forbindelsen til sjælen yderligere understreget. Sjælen bliver eksplicit forbundet med længslen efter nyheder og ikke-kendte fænomener, og ses i citaterne som incitament til de ædle sjæles udvikling og tilfredsstillelse.

I det andet citat understreger Varthema igen betydningen af sjælen i forhold til at opleve nyt. Denne gang er det med udgangspunkt i hans egen sjæl, hvorved han forbinder sin egen sjæl med den kategori, han benævnte de ædle sjæle.

³⁶⁰ Il desiderio, il quale molti altri ha speronato a vedere la diversità delle monarchie mundane, similmente alla medesima impresa me incitò. E perche tutti altri paesi dalli nostri assai sonno stati dillucidati, per questo nel animo mio io deliberai vedere paesi dalli nostri meno frequentati. Itinerario p. 85.

³⁶¹ Perché la novità de cose ogni animo generoso piú volte suole délettare e alle cose grande incitare per questo, per satisfare a molti del medesimo animo subiungero brevemente el mode qual...[her opremses de steder han vil beskrive i dette kapitel].... Ibid p. 119.

³⁶² Per seguire i nostri gia nello animo conceputi desiderii circa le novità delle cose. Ibid. p. 152.

Det som er centralt i disse legitimationsbegrundelser er især det fokus, der er på at kunne fortælle nyt, og dermed at kunne bidrage med nye input til “*ogni animo generoso*”, der gennem nyheder og viden både henrykkes og inspireres.

Således var også interessen for den kulturelle variation central, og vi finder det hos Varthema, der op til flere steder gør det til sit erklærede mål at *Se de verdslige monarkiers forskellighed*.³⁶³

Varthema legitimerer sin rejse og rejseberetning ved at tillægge sig selv rollen som nyheds -og vidensformidler, som kosmograferne, og dermed som den, der gennem sine fortællinger kan skabe åbenbaring for sjælen.

Netop kosmografens rolle og betydning understreger han i hans indledning til det sidste kapitel om Etiopien, som han kalder Afrika. Dette er også mere fyldigt end alle de foregående:

Der er ingen ting mere nødvendige end dem som kosmografiens historie vil etablere som profession, som er til fællesskabets bedste, som det allerede op til flere gange er blevet[nævnt] - Det giver udødelighed til et slidsomt liv, da det er den stærke besiddelse af selve hukommelsen og viden som kan give råd. Derfor, som tidligere blev lovet, vil jeg tilfredsstillende dette uden mangler, så ingen kan tænkes at skælde ud over skødesløshed eller manglende hukommelse.

*Derfor, som lovet jer i vores forord, og som blev efterspurgt af mange ved min hjemkomst, vil vi forklare jer dele af Etiopien, som jeg vendte tilbage til og derfor har jeg muligheden for at holde det løfte, og kort fortælle herom, og I kan snart se enden på dette værk og jeg kan hvile mig i mit fædreland*³⁶⁴.

Her sættes kosmografiens vigtighed i højsædet. For det første, som mulighed for at give udødelighed til det, han kalder et slidsomt liv (*immortalità della faticosa vita*) og bliver dermed forbundet med hans egen forståelse af sin rejse.

³⁶³ Vedere la diversità delle monarchie mundane..... Ibid. p. 85 eller p. 280 og 325.

³⁶⁴ Nesciuna cosa piu necessaria é a quelli, li quali, over de istorie de cosmografia far vogliono alcuna professione, per quale e alla utilità commune, como goá piú volte e toccato e alla immortalità della faticosa vita possano consigliare, che della memori soa essere tenace possessore, accio se alcuni cosa da essi fusse in alcuno precedente loco premissa, possano senza defetto de oblivione ad quella satisfare, acció nesciuno sia che presuma essi over de negligenzia over de poca memoria licenziosamente reprendere. Pertanto nello nostro proemio essendo da nui ad voi promesso, nel mio retorno da tante recercate angustie, voler parte della Etiopia spiecarve, al presente io retornando e avendo la opotunita de compir la promessa, con brevitá in quella intraró, acció e voi presto alla fin de l'opera possate pervenire e io nella patria reposarme. Ibid p. 325 [dette citat har været meget svært at oversætte ordret, da sproget er utrolig knudret. Jeg har forsøgt at oversætte så ordret, som det var mig muligt, samtidig med at jeg har lagt vægt på at betydningen alligevel fremstår forholdsvis klart]

For det andet, er besiddelsen af hukommelse og viden, i dette tilfælde oplysninger om det ikke-kendte, baggrunden for at kunne give råd, eller foretage vurderinger. Dette er også med til at vise hvilken position, Varthema mener, er relevant at tildele forfatterne til rejseberetninger generelt, og måske ham selv i særdeleshed.

Den praktiske videnskabsmand.

Varthema dedikerer, som tidligere nævnt, gennem et længere appendiks sin rejseberetning til Agnesina di Montefeltro Colonna, der var hertuginde af Tagliacozzo og grevinde af Albi. Hun kom fra en meget lærd familie, der havde gode forbindelser ved hoffet, hvilket også fremgår af Varthemas tekst.³⁶⁵

I dette appendiks, er der visse passager, der er helt centrale, derfor har jeg valgt at gengive hele appendikset, for at vise både forskellen mellem 1. og 2. narrative hastighed, men også for at påpege hvilke forbindelser, der i teksten bliver etableret mellem de forskellige elementer:

Der har allerede været mange mænd, som har dedikeret sig til studiet af jorden og andre studier, gennem udviklinger og trofaste forbindelser har de arbejdet hårdt for at opnå det de ønskede. Andre med mere skarpsindige begavelse, kunne ikke nøjes med jorden, og påbegyndte omhyggelige og opmærksomme observationer, som Caldei og Fenici, at analysere de højere regioner af himlen, og efter fortjeneste er disse anerkendte og skal følgelig have værdig ros for at give andre og sig selv omhyggelig og fuldstændige tilfredsstillelse. Og da jeg ønsker samme effekt, lader jeg himlen være en passende byrde på Atlas og Herkules' skuldre, og stiller mig til disposition for at undersøge hvilke særegenheder i de omkringliggende lande, og da jeg ikke havde sjæle[styrke] til at studere (da jeg kender mig selv som svagt begavet)[så derfor vil jeg for] at imødekomme dette ønske, med min egen person og mine øjne forsøge at kende de forskellige steder, personer og diversiteten af dyr, varieteten af frugter og dufte fra Egypten, Syrien, det lykkelige Arabien, og ørkenen, af Persien, Indien og Etiopien, for alt hvad jeg kan huske, for dermed at anslå et visibelt vidneudsagn som kan høres. Jeg har således med Guds hjælp i dele tilfredsstillet min sjæl og eftersøgt forskellige provinser og fremmede nationer. Det syntes mig, at jeg intet havde gjort, om de ting jeg havde set og gjort, blev holdt skjulte, og hvis ikke jeg viderebragte det til andre lærde mænd. Så jeg har bestræbt mig, ifølge min lille styrke at beskrive min rejse trofast, og efter vurdering af hvad der ville behage læseren, hvor jeg under store farer og uudholdelige prøvelser, har jeg frydet mig over at se nye beklædninger og vaner, som de [læserne] uden kvæstelser og farer kan læse, og tage den, og nyde denne frugt som de ynder. Og da jeg tænkte på hvem jeg kunne dedikere min hårdt arbejdede rejseberetning til, tænkte jeg på V. Illustriss. e Eccellentiss. S, som en af de eneste observatorer af nye ting og elsker af enhver virtú / dyd. Og det syntes efter min bedømmelse at indgydelsen af lærdom fra den strålende lys af Illustriss. E Eccellentiss.

³⁶⁵ For en yderligere diskussion af Varthemas forbindelse til Agnesina di Montefeltro Colonna, se i øvrigt Waiblinger 2003. Især p. 184-186 og 199.

S. Hertuginde af Urbino og hendes forældre, som for os næsten er en sol af våben og videnskab. Jeg taler ikke om Eccellentiss.S.'s bror, hvis studier i græsk og latin (og endda ung), som igennem sine erfaringer i dag næste kaldes en Demostene og Cicero. Hvor V. Illustriss S. har forstærkede og klare floder der udspringer af dyder, kan ikke gøre andet end at glæde sig over de ærlige beskrivelser og have stor tørst, ligegyldigt hvad man ellers kender [til], og gerne vil gå med de kropslige fødder, derhen hvortil tankernes vinger flyver, og husker på den ros givet til den klogeste og veltalende Odysseus der havde set mange vaner fra mange forskellige mennesker og lande. Men da V. Illustriss Signora leder efter ting som deres V. Illustriss Signora familie er optaget af, som en ny Artemis elsker og betragter, er den næsten den berømte familie, der med beundringsværdige regler smykket med vaner, vil jeg sige at det er meget hvis hendes sjæl næres, blandt andre udmærkede værker, af dette, der, selvom det er ukultiveret, måske er frugtbar læsning. Hun gør ikke som andre, der lægger øre til smukke sange og forfængelige ord, der spilder tiden, modsat det engleagtige sind V. Illustriss Signora har, der ikke lader gå megen tid, inden hun finder det frugtbare. Hendes velvilje kan sagtens udfylde der hvor der er mangler i den ukultiverede fortsættelse, vi tog kun sandheden i tingene. Og hvis alle mine trængsler er brugbare og nyttige, syntes det mig at jeg får stor ros og tilfredsstillende fra min lange pilgrimsfærd, som hurtigt blev et skræmmende eksil, hvor jeg uendelige gange har tolereret sult, kulde og varme, krige, fængsel og uendelige andre ubehagelige farer opløftede det mig kun mere til en anden rejse, som jeg snart håber at gøre: fordi, da jeg har ledt på jorden og på øer i de østlige, de sydlige og de vestlige egne, er jeg parat, hvis gud vil, at lede i de nordlige egne, og således, da jeg ikke dur til andre studier, vil jeg bruge tiden på denne beundringsmæssige opgave i resten af mine dage³⁶⁶.

³⁶⁶ Molti omini sono già stati, li quali se sonno dati alla inquisizione delle cose terrene e per diversi studii, andamenti e fidelissime relazione se son sforzati pervenire al loro desiderio. Altri poi de piú perspicare ingegno, non li basta la terra, comenciarono son sollicite osservazioni e virgilie, come Caldei e Fenici, a discorrere le altissime regioni del cielo, de che meritamente ciascun de loro cognosco aver conseguita dignissima laude apresso delli altri e de se medesimi plenissima satisfazione. Donde io, avendo grandissimio desiderio de simili effetti, lassando stare li cieli como peso convenevole alle spalle de Atlante e de Ercule, me disposti volere investigare qualche particella de questo nostro terreno giro, ne avendo animo (cognoscendome de tenuissimo ingegno) per studio o vero per conietture per venire ad tal desiderio, deliberai con la propria persona e con li occhi medesimi cercar de cognosere li siti de li lochi le qualità de le persone, le diversita degli animali, le varietà de li arbore fruttiferi e odoriferi de lo Egitto, de la Surria, de la Arabia deserta e felice, de la Persia, de la Indie e della Etiopia, massimi recordandome esser piú da estimare uno visivo testimonio che diece de audito. Avendo adunque col divino adiuto in parte satisfato a l'animo mio e recercate varie provincie e strane nazioni, me pareva niente aver fatto se de le cose de me viste e provate, meco tenendole ascose, non ne facesse partecipe li altri omini studiosi. Onde me sonno ingegnato secundo le mie piccole forze de scrivere questo mio viaggio fidelissimamente, giudicando far cosa grata alli lettori che, dove io con grandissimi pericoli e intolerabile fatighe me son delectato vedendo novi abiti e costumi, loro senza disconcio o pericolo legendo, ne piglino quel medesimo frutto e piacere. Repensando poi a chi meglio potesse indirizare questa mia sudata operetta me occorse V. Illustriss. e Eccellentiss. S quasi unica osservatrice de cose notabili e amatrice de ogni virtù. Né me par vano mio iudicio per la infusa dottrina dal radiante lume de lo Illustriss. e Eccellentiss. S duca de urbino sou Genitore, quasi ad noi un solo de arme e de scienza.

Varthemas begrundelse for at rejse ud forklares i appendikset med, at han *ne avendo animo (cognoscendome de tenuissimo ingegno) per studio*. - ... jeg ikke havde sjæle[styrke] til at studere (da jeg kender mig selv som svagt begavet), hvorfor han i stedet vil rejse ud og se disse forhold ...*con la propria persona e con li occhi medesimi*, altså med ...*med sin egen person og med sine egne øjne*. Hermed etablerer han en lighed mellem de lærde skriftkloge og den praktiske erfaring. Dette understreges yderligere gennem passagen:

Det syntes mig at jeg intet havde gjort, om ikke de ting jeg havde set og gjort, blev holdt skjulte, og hvis ikke jeg viderebragte det til andre lærde mænd³⁶⁷.

Varthema iværksætter i denne passage med sin brug af ordet andre, en sammenligning og lighed mellem ham selv og andre lærde mænd, der foruden hans indirekte sammenligning med geografen Caldei og stjernekyber Fenici (der var store videnskabsmænd på denne tid) i starten af appendikset er med til at underbygge iscenesættelsen af ham selv som en "praktisk" videnskabsmand, der rangerer på linje med andre velrenommerede videnskabsmænd i hans samtid.

Non parlo de lo.Eccellentiss. S suo Fratello, che in studii greci e latini(giovane anche) fé tal de sé esperienza che oggi é quasi un Demostene e Cicerone nominato. Onde V. Illustriss S. avendose da si ampli e chiari fiumi omne virtú derivata, no póaltro che delectarse de le opere oneste e averne gran sete, quantunche ad quel che in esse se cognosce, volentieri dove con le ale de la mente vola con li corporei pedi andaria, recordandose esserquesta una de le laude date al sapientissimo e facundo Ulisse molti costumi aver visti de omini e molti paese. ma perché V. Illustriss Signoria circa le cose del suo V. Illustriss Signore consorte é ocupata, qual como nova Artemisia ama e osserva, e circa la inclita fameglia, qual con mirabil regola adorna de' costumi, dirro esser assai se l'animo suo pascer, tra le latre opere ottimi, de questa, benché inculta, forse fruttuosa lezione. Né fara com molte altre, che porgono le orecchie ad cansonette e vane parole, le ore sprezzando, contrarie alle angelica mente de V. Illustriss, signora, che punto de tempo senza qualche bon frutto passar non lassa. La benignitá de la quale facilmente potrà supplire dove mancará la inculta continuazione de essa, pigliando solamente la veritá de le cose.E se queste mie fatighe li seranno grate e le approbará, assai gran laude é satisfazione me parevá aver receputa del mio lungo pergrinare, anzi piú presto paventoso esilio, dove infinite volte ho tolerata famee sete,freddo e caldo, guerra, pregione e infiniti altri pericolosi incomodi, animandome piú forte ad questo altro viaggio, quale in breve spero de fare, che, avendo cercate parte delle terre e insule orientale, meridionale e occidentale, son disposito, piacendo al signor non me vedo essere idoneo, spendere in questo laudabile esercizio el remanente de mei fugitivi giorni. Itinerario p. 335-337. [På samme måde som i note 364., har dette citat været meget svært at oversætte ordret, da sproget er utrolig knudret. Jeg har forsøgt at oversætte så ordret, som det var mig muligt, samtidig med at jeg har lagt vægt på at betydningen alligevel fremstår forholdsvis klart, uden dog at glatte Varthemas knudrede sætninger for meget ud.]

³⁶⁷ Me pareva niente aver fatto se de le cose de me viste e provate, meco tenendole ascose, non ne facesse partecipe li **altri omini studiosi** .Se note 10 .

Denne “praktiske” videnskabelighed etablerer Varthema rundt om sin rejseberetnings status som nyheds- og vidensformidler, hvor han indsamler oplysninger gennem sin personlige tilstedeværelse og ved hjælp af sine egne øjne. Han sætter dermed studier af de ældre tekster lig med øjenvidneberetninger om fremmede lande.

I appendikset påpeger han samtidig, at hans rejses formål var at kende (*cognosere*) andre steder og bringe et levende vidnesbyrd herom (*...da estimare uno visivo testimonio che diece de audito*).

Dette kendskab skulle dermed, som vi også så i de små forord, tilfredsstille både hans egen og andre lærde mænds ædle sjæle.

For at opfylde dette formål har han kastet sig ud i det ene farlige eventyr efter det andet og lidt enhver tort. Som han flere gange påpeger i appendikset:

*..... hvor jeg under store farer og uudholdelige prøvelser, har jeg frydet mig over at se nye beklædninger og vaner, som de [læserne] uden kvæstelser og farer kan læse, og tage den, og nyde denne frugt som de ynder*³⁶⁸.

*Og hvis alle mine trængsler er brugbare og nyttige, syntes det mig at jeg får stor ros og tilfredsstillende fra min lange pilgrimsfærd, som hurtigt blev et skræmmende eksil, hvor jeg uendelige gange har tolereret sult, kulde og varme, krige, fængsel og uendelige andre ubehagelige farer...*³⁶⁹.

Benævnelsen af hans rejse som en pilgrimsfærd (*pergrinare*), skal muligvis ses som en dannelsens pilgrimsfærd for de lærde og ædle sjæle, som hans egen og gennem fortællingen også hans læses, der bliver inspireret af nyheder til at begå store bedrifter. Hvis vi skal følge denne terminologi og udlægning, kunne det påpeges, at der hvor stedfortræderen for middelalderens religiøse pilgrimsfærd sørgede for aflad, sørger Varthema som stedfortræder for sjæledannelse gennem videreformidling af hans hårdt indsamlede erfaring og viden.

Selvom han flere gange i appendikset skriver, at hans rejsebeskrivelse er ukultiveret/primitiv (*..benché inculta...*) påpeger han samtidig, at den dog er læseværdig, da den leverer sande og ærlige fortællinger: *... kan ikke gøre andet end at glæde sig over de ærlige beskrivelser og have stor tørst, ligegyldigt hvad man*

³⁶⁸ .. dove io con grandissimi pericoli e intolerabile fatighe me son delectato vedendo novi abiti e costumi, loro senza disconcio o pericolo legendo, ne piglino quel medesimo frutto e piacere Se desuden note 10.

³⁶⁹ E se queste mie fatighe li seranno grate e le approbará, assai gran laude é satisfazione me parevá aver receputa del mio lungo pergrinare, anzi piú presto paventoso esilio, dove infinite volte ho tolerata famee sete, freddo e caldo, guerra, pregione e infiniti altri pericolosi incomodi.....Se desuden note 10.

ellers kender [til]..., ... vi tog kun *sandheden* i tingene³⁷⁰, og han peger på, at heller ikke Odysseus' beskrivelse af sin rejse var karakteriseret ved dens lærthed eller florumvundne udtryk. Han etablerer dermed en sammenligning, der kan tilskrive hans egen rejseberetning klassisk status, samtidig med at han indskrives sig i en tradition, hvis referencepunkt er flyttet fra den guddommelige argumentation, til renæssancens antikforherligelse. Det ses flere gange i appendikset, hvor han refererer til kendte antikke guder og helte i metaforer og metonymier³⁷¹.

Han forbinder dette sandhedselement med værdien af sin rejseberetning. De virkelige ædle sjæle, som både signora'en, hvem han tilegner rejseberetningen, og hendes families tilhører, kan se gennem de florumvundne og kultiverede skrifter, da dét de søger, er sandheden og ikke indpakningen. Herved formulerer han en indirekte kritik af den udbredte retoriske tradition, der havde slået rod i den middelalderlige skolastik og understreger dermed en sandhedsopfattelse, som var bundet i den praktiske videnskabelighed, og funderet i den praktiske observation.

For at kunne undersøge hvad denne praktiske videnskabelighed består af, er jeg nødt til at kigge nærmere på, hvorledes han gennem sin rejseberetning iscenesætter sig selv i rollen som videnskabsmand, og hvilke retoriske figurer han underbygger den praktiske videnskabelighed med.

Øjenvidneberetninger og sandhedsstatus.

Gennem rejseberetningen er det hovedsageligt 1. narrative hastighed, der dominerer. Denne hastighed kan karakteriseres ved at være beskrivende og opremsende, bestående af meget korte sætninger, der i høj grad er rensat for enhver tydelig vurdering eller forklaring af skikke eller forunderlige elementer.

Denne sprogbrug etablerer en meget nøgtern stil, hvis formål muligvis var at gengive det sete korrekt - nærmest som et vindue til fremmedheden, eller det vi i dag ville kalde et fotografisk blik.

I denne beskrivelse af "det fremmede", undrede jeg mig over den gentagne brug af ord som *credo* (jeg tror), *e vero* (det er sandt), *ho visto* (jeg har set),

³⁷⁰ ... no pó altro che delettarse de le opere **oneste** e averne gran sete, quantunche ad quel che in esse se cognosce,....., ... pigliando solamente la **verità** de le cose, Ibid. p. 336 Se note 10.

³⁷¹ Hvilket også kan rejse spørgsmålet om hvilken slags læser, han hermed henvender sig til. De må i denne sammenhæng kunne følge hans henvisninger til den antikke verden. Dog skal det samtidig påpeges, at det netop kun er i appendikset at han anvender disse henvisninger.

non lo visto (jeg har ikke set). Anvendelsen af *credo* og *visto* var for det meste at finde i følgeskab med hans beskrivelser af de sære skikke og forhold, som han var stødt på under sin rejse.

Ved at betragte fortiden som et fremmed land og i den henseende lade sig lede på vej af de spørgsmål, som vores undren over denne fremmedhed afsætter, kan vi fokusere vores opmærksomhed på det anderledes og på de umiddelbart små ubetydelige detaljer i en tekst. Det, der umiddelbart syntes fremmed og anderledes, kan nemlig indvarsle en logik fra den tid, vi undersøger og dermed forsyne os med forskellige tegn og spor³⁷².

Da gentagelserne af de fire nævnte ord var mange, begyndte jeg at lede efter et mønster, der ville vise mig hvorledes og med hvilken betydning, Varthema anvendte disse ord. Det viste sig hurtigt, at brugen og sammenhængen mellem de fire ord var med til at afgøre om noget var sandt eller ej.

Her fremstod et rimeligt klart mønster, der viste at Varthema hyppigt skelnede mellem direkte observation og rygter, der var rodfæstet i brugen af *e vero* (det er sandt) og *ho visto* (jeg har set det) overfor *credo* (tror) og *non l'ho visto* (jeg har ikke set det).

Gennem Varthemas tekst etableres der en sammenhæng mellem det, at han selv havde set noget, og at det derfor var sandt. Dette skel mellem observationer og rygter kan vi finde mange steder i Varthemas fortælling. Blandt andet i hans beskrivelse af stedet for Muhammeds grav:

*Der er nogen der siger at Muhammeds krop er i luften i Mekka. Det siger jeg **er ikke sandt, jeg har set hans grav i denne by Medinat al Nabi***³⁷³.

Denne øjenvidneberetningens sandhedsstatus fastslås gang på gang, som da Varthema fortæller om en sultans rigdomme: *Og i denne by har Sultanen mere guld end hundrede kameler kan bærer, og **dette siger jeg fordi jeg har set det***³⁷⁴. Det

³⁷² For en uddybning af denne undren, også kaldt "eksotisering" hos nogle, se bl.a. Ginzburg, 1981 og Edoardo Grendi, 1996, der talte om at se på "den normale undtagelse" som det sted, hvor vores undren starter og som giver en speciel indgang til forskningsobjektet. For en dansk anvendelse af begrebet se bl.a. Hastrup, 1990 og desuden. Ginzburg, 1986, s. 96-125. For en dansk oversættelse se Ginzburg, 1999. Begrebet vil dog blive yderligere behandlet i kap. 8.

³⁷³ Ormai seria de reprendere alcuni che dicono ch'el corpo de Mahometh sta in aere nella Meca. Dico che non e **la veritá**, io **ho visto** la sua sepoltura in questa citá Medinat al Nabi Itinerario 103-104.

³⁷⁴ In questo cita tieni el Soldano piú oro che non portariano cento cambelli, e questo **dico** però che **io l'ho veduto**. Ibid. p.153.

ses igen i hans beretning om moskussens forfalskning: *Ved I at den moskus der kommer til vore egne sjældent findes rent. grunden [til at jeg ved det] er fordi jeg har set [og gjort mig] nogle erfaringer [eller forhold] således*³⁷⁵, og persernes karaktertræk: *Dette siger jeg fordi jeg har prøvet det med en persisk handelsrejsende.....*³⁷⁶.

Ikke blot det at han selv har set noget, men også hans egne oplevelser og erfaringer trækkes ind til at understøtte sandhedsværdien, således anvender han flere gange begrebet *con la propria persona- med egen person*, til at understøtte sandhedsværdien af sine udsagn.

Samtidig problematiserer han sandhedsværdien af, hvad han får fortalt af andre, men ikke selv har set, som f.eks:

*Det siger nogen, men jeg har ikke set det*³⁷⁷. Og igen: *Hvis det er sådan har jeg ikke set det, men jeg vil ikke bekræfte det*³⁷⁸. Ligesom han værger sig ved at fortælle om en krig: *...fordi jeg befandt mig der ikke...*³⁷⁹.

Varthema skelner også mellem hvad han ved, er sandt, da han selv har set det, og så de slutninger, han etablerer på baggrund heraf, men som ikke kan begrundes i en direkte iagttagelse. Dette ses eksempelvis i hans omtale af den portugisiske konge:

*..jeg tror ikke at der findes en herre som kongen af Portugal, fordi de[portugiserne] har allerede taget to lande og sat dem i flammer og bål. På grund af det jeg har set, i Indien og i Etiopien syntes det mig, at Gud kan lide den portugisiske konge, og hvis han får sejr som han har gjort i fortiden, tror jeg, at han vil blive den rigeste konge i hele verdenen*³⁸⁰.

Varthema legitimerer således sin rejse med rod i de ædle sjæles længsel efter og behov for nyheder og viden. Måden og den sandhedsfigur han gør brug af for at præsentere

³⁷⁵ Sapiate che el musco, nelle parte nostre raro se trova che non sia contraffatto: la ragione si é che **io ho veduto** alcuni esperienza in questo modo. Ibid. p.177.

³⁷⁶ Questo **lo dico** perché **lo ho provato** con uno mercadante persiano.....Ibid. p. 178.

³⁷⁷ Dicono alcuni, perché io **non l'ho visto**. Ibid. p.279.

³⁷⁸ Se cossi é **io non l'ho visto**, però non lo affirmo. Ibid. p.290.

³⁷⁹ ...perché non me ce **trovai** Ibid. p.327.

³⁸⁰ ... **credo** ne será signore el re de Portogalo perché ne hanno gia pigliato doe terre e messe a foco e fiamma. Per quello che, **io ho visto**, de la India e della Etiopia a me mi pare ch'el re de Portogalo, piacendo a Dio, e avendo lui vittoria como l'ha avuto per el passato **credo** che sarà el piú ricco re che sia nel mondo. Ibid. p. 331.

denne viden, er del af en legitimitetsfigur, der skelner mellem det at tro og det at se, hvilket er med til at understrege hans iscenesættelse som en praktisk videnskabsmand.

Det er altså gennem tekstens egne indikationer, der bl.a. er de småord og sammensætninger, der "klistrer" til centrale begreber og ord, at Varthemas egen betydningstillægelse søges indkredset. Brugen af tekstens egne ord til at fortolke med gør os opmærksomme på, at der i tekstens anvendelse af ord og kategoriseringer måske er en anden logik på spil, end den vi umiddelbart kender.

Det skel, som vi kan finde i Varthemas tekst, mellem hvad der er øjenvidneberetninger og hvad der er rygter, ses allerede helt tilbage i Marco Polos rejseberetning³⁸¹, og stammer oprindeligt helt tilbage til den græske tradition, hvor bl.a. Herodot og Polybius understregede øjenvidneberetningernes vigtige betydning for historikere.

Varthemas anvendelse af øjenvidneberetningens sandhedsværdi, er således ikke en helt ny videnskabsmåde.

Hvor det selv at have været til stede og have oplevet gennem de fysiske sanser, resulterer i: *...de le opere oneste e...* (..ærlige beskrivelser..) og *...solamente la verità de le cose*³⁸². (...kun sandheden i tingene.), som åbenbart kan erkendes gennem sanserne, selvom det også er muligt, at han mener, at sandheden om tingene kan afsløres gennem studier, idet han jo sidestiller *altri uomini studiosi*, og dem der har en stærk nok sjæl til at studere, med sin egen praktiske erkendelse gennem sanserne. Hvilket indikerer, at der må have været andre mere retoriske og skriftkloge videnskabsmodeller til stede i hans samtid, og at han bevidst har fravalgt dem for at tilvælge den mere humanistiske model, han anvender.

Udgangspunkt er således den praktiske erfaring og herigennem det empiriske fokus.

Begge var grundlaget for de erfaringsvidenskaber, der var i støbeskeen i 14-1500 tallet.

Gennem iagttagelser og forsøg var bestræbelserne rettet mod at udvide menneskets erfaringsområde, og at finde den bagvedliggende harmoni i verden.

Erfaringsvidenskaberne foranledigede en større og større mængde af erfaringsmateriale,

³⁸¹ Se Marco Polo. For en diskussion heraf se Rubiés 2000.1 p. 52, 56.

³⁸² Se desuden note 364.

hvilket foranledigede en stadig hårdere kritik af de middelalderlige skriftkloge autoriteter.³⁸³

Læserens fortæller.

Øjenvidnestatusen underbygges yderligere gennem Varthema iscenesættelse i rollen som læserens fortæller. Denne rolle understreger han gennem hele rejseberetningen ved en direkte kommunikation med sine læsere, ved anråbelser som *pensate*, (tænk jer), *sapiate*, (vidste I) og *intendete* (forestil jer).³⁸⁴

Han påkalder sig læserens indlevelsessevne ved at bede læseren forestille sig sine forskellige sindsstemninger som vi kan iagttage flere steder i teksten bl.a.: *Forstil jer hvorledes mit hjerte var, da jeg så mig i denne store fare*, og *Forestil jer, o læsere hvilken glæde jeg fik... [ved at se de kristne skibe]*, foruden, *Forestil jer, o velvillige læsere, hvilken glæde vi havde, da vi så denne undsætning, fordi vi i sandhed var udmattede og størstedelen af os var sårede*³⁸⁵.

Varthema anvender også en udtalt brug af citater fra samtaler han har haft på sin rejse, disse gengives ind i mellem på noget, der skulle være originalsproget, hvilket samtidig indikerer Varthemas sprogkundskaber. Disse citater spiller en stor rolle i hans beskrivelse af sine eventyrlige oplevelser³⁸⁶.

Hermed gør Varthema sine oplevelser mere nærværende for læseren, og gennem det nærvær, han tilbyder læserne, lægger han vægt på deres mulige oplevelse. Det synes som om at Varthema gennem appellen til læserens medoplevelser og forestillinger, understøtter sansernes og selvoplevelsens

³⁸³ Disse elementer gøder jorden og er forudsætningen for de moderne naturvidenskaber og den empiriske videnskabeligheds gennembrud i de efterfølgende århundreder.

³⁸⁴ *Pensate*, se bl.a. Itinerario p. 298,307,320,333. *Sapiate*, se bl.a. Ibid. p. 90,93,98,99,100,109, 122,152, 153, 159,174,177,184,185,200,226,270,279,280,282,310. *Intendete*, se bl.a. Ibid. p.187,271,280,306,318.

³⁸⁵ *Pensate che core era el mio a vedereme in tanto pericolo*. Ibid. p. 307, og *Pensate o lettori quanta fu la allegrezza ch'io ebbi*. [ved at se de kristne skibe]. Ibid. p. 307, *Pensate, o benigni lettori, che alleregrezza fu la nostra quando vedesemo tal soccorso, perché invero nui eramo quasi stracchi e la magior parte feriti*. Ibid. p.320

³⁸⁶ Se bl.a. Ibid. p.107-109,118,120,121-122,126-127,140-150,171-173,178,203,221,223,224,259,283-284, 293-294, 297-298,300-303,304-305,308,313-317,320-321.

vigtighed for at kunne forstå det, han beskriver, og derved skabe et *visivo testimonio che diece de audito*.- et levende vidnesbyrd.

Varthema skriver således i udgangspunktet for en læser, som han hele tiden er bevidst om. Læseren bliver trukket med på Varthemas rejse og fungerer som samtalepartneren, gennem forskellige narrative påkaldelser, hvilket også understøtter og legitimerer hans rejseberetning. Den er skrevet for nogen.

Men hvilken læser er det egentlig, Varthema henvender sig til?

Den tyske historiker Elke Waiblinger, der har arbejdet med Varthemas rejsebeskrivelse, mener gennem de ovennævnte retoriske figurer at kunne identificere at den narrative tilgang er et aftryk af samtidens konversationskultur ved forskellige hof³⁸⁷. Hun argumenterer for, at Varthemas ideallæser skulle være Agnesina di Montefeltro Colonna, altså en adelsdame som ideallæser³⁸⁸.

Spørgsmålet er om Varthema ikke i stedet implementerer greb fra den mundtlige fortælletradition, der stadig i Varthemas samtid var meget udbredt, og netop finder sin litterære model i dennes traditions overførsel til skriftsproget. Dette er hvad den picareske romanform er udtryk for, og netop denne model er af Rubiés anset for at være Varthemas inspirationskilde³⁸⁹.

Læseren kvalificeres ved påkaldelsen af et ”*nui*”, som jeg i sidste kapitel etablerede som den civiliserede kristne, og ved at forvente læserens interesse i at blive inspireret og udfordret af ny viden.

Hvis jeg kigger på den læser, der præsenteres i selve rejsebeskrivelsen, kunne det i princippet være en læser fra mange forskellige sociale lag, hvor fællesnævneren er ”den kristne” og de enkelte sammenligningsfigurer, Varthema inddrager, for det meste er at finde i pavens by – Rom. Den eneste egentlige forudsætning der kræves er nysgerrighed og et ønske om at høre om andre og nye verdener.

Appendikset og dele af de små forord er derimod mindre tilgængelige, og den læser, der forudsættes her, er mere lærd og bekendt både med det mere florumvundne sprog, og med de antikke guder, helte og heltinder, der her anvendes som forklarings og sammenligningsramme.

³⁸⁷ Waiblinger, 2003 p. 208-213

³⁸⁸ Selvom jeg ikke mener at Waiblinger får sandsynliggjort dette overbevisende. Waiblinger, 2003 p. 208-213

³⁸⁹ Se Rubiés, 2000.1 p. 131-132.

Waiblinger hævder derimod, at læseren forudsættes som en del af den hofkultur, som hun mener, at Varthema enten stræber mod at blive del af, eller allerede er del af. Denne misforståelse mener jeg opstår ved, at Waiblinger ikke skelner mellem de forskellige narrative former i rejseberetningen, men behandler dens narrative greb under ét, hvilket også underbygger hendes overdrevne anvendelse af appendikset (der er på 2 1/2 side mod selve rejseberetningens ca. 250 sider). Dette gælder i forhold til at fastlægge ideallæseren, men også i forhold til at fastlægge Varthemas udgangspunkt og mulige sociale rolle, som hun gennem den narrative form i rejsebeskrivelsen argumenterer for, skulle være hofmandens³⁹⁰.

Humanismen og rejseberetningerne.

Fra den nære undersøgelse af den enkelte case og dennes narrative model, bevæger jeg mig ud i konteksten, da de forskellige elementer jeg har påpeget i rejseberetningen, rejser spørgsmålet om hvilken status rejseberetninger havde på Varthemas samtid og hvad de blev brugt til? I forlængelse heraf også spørgsmålet om hvorfor Varthema legitimerer sig som han gør? Her tænker jeg især på hvorvidt iscenesættelsen af den praktiske videnskabsmand og den videnskabelighed, jeg har påpeget ovenfor, er en gængs figur i samtidens rejseberetninger?

Rejseberetningerne blev flittigt læst i Varthemas samtid, hvilket bl.a. de mange overleverede udgaver af Varthemas rejseberetning vidner om. At kunne fastslå hvem det var, der læste Varthemas rejseberetning, kræver en større receptionsanalyse og er i sagens natur behæftet med stor usikkerhed, som jeg ikke vil gå ind i her. Men det er kendetegnende, at det myldrer med både indirekte og direkte referencer til rejsebeskrivelser i mange af de humanistiske skrifter. Ligesom der også i rejseberetningerne og i høj grad hos Varthema er referencer til samtidens humanistiske tradition og dennes fokus på antikken. Det kan ses i hans appendiks, hvor hans pludselige påberåbelse af både Atlas, Herkules, Cicero og Odysseus foruden den meget omhyggelige dedikation til adelsdamen, V. Illustriss Signoria, samt beskrivelsen af hendes store ”*ingegno*”, vidner om et kendskab til den antikke verden, og dyrkelsen af de lærde som idealmodel.

Rejseberetningerne blev samtidig anvendt af den intellektuelle skare, der kan samles under betegnelsen ”humanisterne” i Varthemas samtid. De kan ud fra en bred forståelse karakteriseres som det nysgerrige renæssancemenneske, der ville oplyses, samtidig med at den antikke

³⁹⁰ Waiblinger, 2003. p. 208-213.

romerske kultur spillede en stor rolle i forhold til at etablere en idealmodele både for litteratur og verdenssyn.

Helt centralt i denne tradition stod den frie vilje og menneskets dannelse gennem dyrkelse af de humanistiske studier³⁹¹. Samtidig hermed stillede de mod at opstille omhyggelige og systematiske metoder der kunne genskabe og anvende såvel de antikke tekster som den empiri, de fik leveret gennem bl.a. rejseberetningerne til nye geografiske optegnelser³⁹².

Humanisterne anvendte rejseberetningerne til et dobbelt formål, der baseret på selvsyn, skulle korrigere gammel viden fra de antikke skrifter og formidle ny korrekt viden.

Rejseberetningerne indvarslede således anvendelsen og beskrivelsen af empiri som videnskabelig sandhedsetablør. Metoden var den personlige indsamling af facts, der ikke blev vurderet, men derimod kun præsenteret i et nøgternt og objektivt sprog, hvilket yderligere var med til at højne deres videnskabelige karakter. En tendens vi ikke blot ser i Varthemas mange opremsninger, der til tider nærmest bliver staccato, men allerede er at finde i Marco Polos *Millione* og i Nicolo di Contis rejseberetning³⁹³.

Netop rejseberetningernes videnskabelige status bliver også fremhævet af en række af de humanistisk inspirerede udgivere af rejseberetninger i Varthemas samtid.

Således bl.a. den venetianske udgiver Francesco Sansovino, der understregede rejseberetningernes underbygning af videnskabelige og geografiske teser, da de netop kvalificerede sig ved selvsyn, frem for at tage udgangspunkt i den tekstlige tradition, der på samme tid var udbredt.

³⁹¹ I en mere snæver beskrivelse af humanisterne var de adelige hofmænd fra især pavens og andre patroners hof, hvis hovedbeskæftigelse var genudgivelser af de lærde antikke tekster. Begrebet dækker også over det vi i dag ville kalde embedsmænd og hofsnoge. Jeg anvender her den mere brede beskrivelse.

³⁹² Se bl.a. Giudicis indledning i Itinerario p.67-69 for geografer fra det 15. 16. 17. og 18. århundredes brug af Varthemas optegnelser til geografiske studier. Desuden anvendte kartograferne også Varthemas rejsebeskrivelse især i forhold til beskrivelsen af øhavet i sydasiens. Se desuden Reichert, 1996. p. 26, der nævner at Martin Waldseemüller, der i sin *Carte marina navigatoria* fra 1516, har overtaget en del af Varthemas beskrivelser af levemåder, eller Sebastian Münsters *Cosmographia* fra 1544 og Livio Santuto, der i sin *Geografia* fra 1588 overtager en masse af Varthemas beskrivelser. Således blev Varthemas oplysninger også brugt til at skabe et verdenskort: Johann Hutticht rejsesamling: *Novus orbis regionum ac insularum veteribus incognitarum*, hvor Varthema fremhæves som Vartomanus. Reichert, 1996. p.26

³⁹³ Se Marco Polo, *Il Millione* og Nicola Conti, fra Ramusio (hvis italienske og mest udbredte udgave i øvrigt blev skrevet af humanisten Poggio Braccolini) For yderligere diskussion heraf se desuden Rubiés, 2000.1 p. 97ff.

Dette skriver han i forordet til den samling af rejsebeskrivelser han samler og udgiver i 1561 under titlen; *Del governo de i regni et delle republiche cosí antiche come moderne*:

*Homer, der ville præsentere den mest fortræffelige og snedige mand, introducerede Odysseus, ikke en filolog p.g.a. af sine studier, men mere som en praktisk mand, der havde set mange folk og mange skikke, og der fra denne aktivitet gjorde det klart at man lærte mere på mindre tid [ved at rejse ud] end ved at læse en masse*³⁹⁴.

Den venetianske udgiver Giovanni Battista Ramusio, der indsamlede og udgav rejseberetninger, understregede også i forordet til sin store samling af rejsebeskrivelser, at de netop kvalificerede sig ved formidlingen af akkurat og præcis viden³⁹⁵.

Disse udgivere deltog således i det kor, der fremhævede akkurat viden og empirisk funderet videnskab i modsætning til en tekstlig tradition fra stoikerne og frem, hvor videnskaben og de lærde ellers tidligere havde deponeret deres sandhedsbegreb.

Udover at rejseberetningerne i høj grad blev anvendt til at korrigere tidligere oplysninger, i kraft af øjenvidneberetninger, var de samtidig med til at sætte visse standarder for, hvorledes "det fremmede" skulle og kunne fortælles, hvis de ville legitimere sig indenfor den humanistiske tradition, der var den fremherskende videnskabelige model på dette tidspunkt³⁹⁶.

Det var således ikke altid ny viden, der blev formidlet gennem de forskellige rejseberetninger, men rettere nye måder og nye metoder at fortælle "det fremmede" på.

Selvom det kan påpeges, at der i Varthemas samtid allerede var røster fremme fra humanister, forstået i den snævre definition, der kritiserede Varthemas troværdighed, og ikke blot lod sig overvinde af øjenvidneberetningens autoritet, hvilket bl.a. kritikken fra fysikeren Gracia da Orta fra 1619 vidner om. Denne kritik af Varthema viser, at den uafhængige observation endnu ikke i sig selv konstituerede en videnskabelig autoritet, eller at denne videnskabsmodel var det eneste paradigme på spil i samtiden³⁹⁷.

³⁹⁴ Francesco Sansovino *del governo de i regni et delle republiche cosí antiche come moderne*. Venedig 1561. Oversættelse fra Rubiés 2000.1p. 80

³⁹⁵ Se Ramusio, G.B: *Navigazioni et viaggi*. 3 bd. Genoptryk v/ M.Milanesi, Torino 1978/79 [Venedig 1550 – 1559]. Hvor også Varthemas rejsebeskrivelse er optrykt.

³⁹⁶ Se desuden Rubiés, 2000.1 for yderligere uddybning p. 94ff.

³⁹⁷ For yderligere uddybning se desuden Rubiés 2000.1 p. 145. I øvrigt var det først i sent i det 16. årh. at de humanistiske metoder og forskrifter for hvad rejsende skulle beskrive, begyndte at cirkulere i Europa. Se bl.a. Rubiés, Joan Pau 1996 : "Instructions for travellers: teaching the eye to see. I J. Stagl og C.Pinney (ed): *From travel Literature to Ethnography. History and Antropology*, 9 (1996) p. 139-90.

Antropologen Ole Høiris argumenterer for, at der i 1570 stadig var bundet stor autoritet i de gamle skrifter fra de store filosoffer og kirkefædre, der var med til at problematisere brugen af øjenvidneberetninger som troværdige³⁹⁸.

Høiris går så vidt som til at sige, at denne brug først rigtigt slog igennem og kunne accepteres, efter den lærde José de Acosta i 1588 udgav sin rejseberetning, der i Høiris's optik viser problematikken med åbenbarings og filosofiens autoritet overfor sansernes religiøse ufuldstændighed.

Dette er dog en problematik, der allerede havde været på spil i århundrederne inden Acosta, og Varthemas uproblematiske henvisninger til sansningernes autoritet kan siges at understrege, at vi ikke har at gøre med en helt ny model, som han forsøger at opstille, men derimod at han netop anvender en model, der var, om end ikke enerådende på sin tid, så i hvert fald ganske udbredt i hans samtid. Det er muligt at Høiris's sene datering er forbundet med at hans udelukkende anvender de spanske rejsebeskrivelser, og ikke de italienske, der gennem den humanistiske tradition og renæssancens nysgerrighed allerede havde bearbejdet spændingen mellem de religiøse filosofiske skrifter og den rejsendes modstridende oplysninger, der baserede sig på selvsyn.

Derimod kan denne problematik dateres mere overbevisende i forhold til Marco Polo's rejseberetning, der i det 16. århundrede blev taget til nåde igen, og udgivet af Ramusio, hvis ihærdighed i indsamlingsøjemed og meget stringente oversættelser netop lagde vægt på øjenvidneberetningen.

En gennemgang af andre rejseberetninger, især fra den italienske halvø fra samme periode viser, at rejseberetningen som nyheds -og vidensformidler med afsæt empiristisk dataindsamling havde en vis udbredelse, som voksede de efterfølgende århundreder, og dermed blev en del af grundlaget for den empiriske videnskabelighed.

Rejseberetningerne blev således influeret af og influerede den humanistiske tradition, der var med til at definere hvordan de andre, "de fremmede", skulle forstås i modsætning til og gennem sammenligning hermed også hvorledes identiteten af det "os" og det "jeg", som Varthema påberåber sig i rejseberetningen, kunne etableres. Det humanistiske menneskesyn og identitetsskabelse var især baseret på spørgsmålet om mennesket frie vilje og dets forhold til Gud, foruden en tro på at sjælen kunne forfines og udvikles gennem dannelse.

³⁹⁸ Høiris, 2003 p. 4.

Rejseberetningerne var på den anden side med til at udvikle forestillingen om ”de fremmede” i forhold til et ”os”. De understøttede og forandrede således det empiriske videnskabsparadigme, hvis genre og sandhedsforankring blev tilpasset det væld af rejseberetninger, der myldrede frem i disse århundreder³⁹⁹.

Sprækker og modfortællinger

Således fremstår den ovenstående analyse som rimelig homogen. Men spørgsmålet er, om det er en erkendelse, som kun den mikrohistoriske metode kan vriste ud af teksten. Man kunne forestille sig at tage udgangspunkt i en anden metode, der først undersøgte det humanistiske tankegods, og derefter ledte efter dette tankegods i rejseberetningerne fra samtiden. Mon ikke det ville give mere eller mindre samme resultat? Denne metode ville dog have svært ved at opdage de små og umiddelbart ubetydelige tegn på modsætninger og sprækker i teksten, der undergraver homogeniteten og etablerer modfortællinger.

Mikrohistoriens styrke er især dens fokus på de mange forskellige stemmer og strategier der er på spil på samme tid, og som er udgangspunkt for den historiske forandring og dynamik. Derfor bliver det vigtigt at se på sprækkerne og modfortællingerne

Så er det at jeg må indrømme, at den fine homogene fortælling, som jeg har konstrueret, kun kunne blive så homogen fordi jeg klippede en tå hist og pist.

Da jeg undersøgte Varthemas brug af de to helt centrale ord *credo* og *visto* – ”jeg tror” og ”jeg så”, var der allerede nogle gange hvor den første betydningsetablering, jeg fremanalyserede, ikke helt stemte.

Det var altså allerede, da jeg forsøgte at få afdækket hvilken betydning disse centrale ord fik i Varthemas tekst, at der viste sig mere end én mulig betydningstillæggelse og dermed en sprække i teksten.

Der dukkede faktisk en modfortælling op. Jo længere mod øst Varthema bevægede sig, jo hyppigere stødte jeg på at han anvendte *credo* – tror, frem for at se – vedo. Der er således steder hvor han anvender ordet *credo*, når han beskriver folk og skikke, uden at tage de samme forbehold han ellers tog tidligere i rejseberetningen. *Credo*, ændrede her betydning og blev det samme som – jeg ved, *credo* blev nu brugt til at understøtte facts, som i nedenstående tilfælde:

³⁹⁹ Se bl.a. rejseberetninger fra Nicolo Conti, Cesare Federico i Caraci, 1991, p. 797-858 [uddrag] og Gasparo Balbi, samme sted p. 937-990.

*Kongen har en guvernør, der dømmes de udefrakommende, men dem fra landet dømmes selv imellem sig selv og jeg **tror** de er den værste generation i verdenen. Og når kongen vil blande sig mellem dem, siger de at de ikke bor på landjorden, da de er mænd fra havet (sømænd)⁴⁰⁰.*

*Jeg **tror** disse indbyggere er de mest trofaste mennesker på jorden⁴⁰¹.*

Denne modfortælling bliver særlig tydelig i Varthemas møde med Java, der er det yderste af hans rejse både geografisk og kulturelt, hvor han beskriver deres kannibalistiske traditioner.

Her opgiver han de meget omhyggeligt opbyggede sandhedskriterier for blot at tro samt handle efter, hvad han får fortalt af andre, som fortællingen om de kannibalistiske beboere på Java:

Vi var chokerede over dette, som blev sagt af nogle af de handlende fra landet. "Stakkels jer persere. Hvorfor lader I al den dejlige kød blive spist af ormene"⁴⁰².

Denne oplysning har den konsekvens at Varthema og hans rejsefæller sover på skift og skynder sig videre så hurtigt som muligt for at beholde livet, som han siger:

Da vi havde set skikkene på denne ø, syntes det os længe at blive på den, fordi det var nødvendigt at holde vagt hele natten af angst for at nogen af de triste indbyggere ville komme og hente os og spise os. Derfor kaldte jeg på de andre kristne, og sagde, at så hurtigt som muligt ville vi vende om mod vort fædreland⁴⁰³.

⁴⁰⁰ El re tiene un governatore per fare rasone alli forestieri ma quelli della terra se fan rasone da per loro e sonno la peggior generatione che sia, **credo**, al mondo e quanto il re se vol mettere fra loro, essi dicono che disabitano la terra perche sonno uomini del mare. Itinerario p. 277-278.

⁴⁰¹ **Credo** che questi abitanti siano li piu e fideli omini del mondo. Se desuden Ibid. p. 196, 275, 280 m.v.

⁴⁰² Stupefatti nui de simil cose, **che fu ditto** da alcuni mercadante del paese: poverette voi Persiani. Perché tanta bella carne lassiate mangiare alli vermi. Ibid. p.293. [og her skal vi lige huske på, at Varthema rejste rundt under dække af at være perser].

⁴⁰³ Avendo nui visto li costumi de questa insula, ce parve non esser molto da dimorare in essa peroché ce bisognava star tutta la notte a farla guardia per paura de alcuno tristo che non ce venisse a pigliare per mangiare. Unde, chiamati li Cristiani, li dicemmo che, al piú presto che potessero, tornassemo verso la patria nostra. Ibid. p. 293-294, Her er det interessant, at Varthema pludselig henviser til at han har SET de kannibalistiske skikke, efter at han tidligere kun havde fortalt om hvad han havde fået fortalt. Spørgsmålet er om han derved stadig forsøger at holde fast i det humanistiske videnskabsparadigme, selvom han gennem fortællingen om Javas kannibalistiske tendenser, kun refererer til at han har fået det fortalt. Ibid. p. 293.

Han begrundet deres valg om at rejse tilbage, frem for længere mod øst med følgende begrundelse:

Da vi gennem 9 dage havde opholdt os på denne ø Java, bestemte vi os for at rejse tilbage, dels p.g.a. det frygtelige ved at de spiser mennesker, dels p.g.a. af den hårde kulde og da der ikke fandtes flere steder der var kendte [længere østpå], bestemte vi os til at vende tilbage [hvor vi kom fra]⁴⁰⁴.

Samtidig med at Varthema således baserer sine handlinger og beskrivelser på et rygte, opgiver han det praktiske videnskabsmands-ideal, om at skulle levere viden om ukendte nye steder. Han drager ikke videre, netop fordi han ingen information har om steder øst for Java, de var ikke *quasi cognito*, næsten kendte.

Hvilket giver anledning til at tro, at Varthema altså i det mindste havde nogle informationer i forvejen om alle de steder han besøgte på sin rejse, enten hjemmefra eller opnået, som i tilfældet med Java, under sin rejse.

At sandhed bliver forbundet med at se ved selvsyn, frem for at forlade sig på rygter og overleveringer eller tro, viser hvorledes mere verdsligt funderede forklaringsmodeller, som den humanistiske, havde vundet frem og blev brugt som legitimering. Modsat de tidligere rejseberetninger, der især baserede sig på troen, som fortolknings – og forklaringsmodel.

At Varthema alligevel ikke altid opretholder skellet, men derimod baserer sig på rygter og overleveringer, når han skal beskrive det, der for ham er det utænkelige, viser at andre ofte mere religiøse og modstridende forklaringsformer samtidig havde en vis udbredelse og anvendelse i Varthemas samtid.

Det er meget sjældent at Varthema forklarer noget som helst, han beskriver derimod en del og tager udgangspunkt i de ovennævnte verdslige sandhedskriterier. Men det er tydeligt at se, at når han enkelte gange forklarer eller begrundet noget som eksempelvis manglende frugtbarhed, anvender han begrundelsen, at det skyldes Guds vilje eller "*malediczione*" forbandelse og benytter således i disse tilfælde en religiøs forklaringsform. Hvorfor gør han mon det?

En mulighed kunne være, at denne forklaringsmodel anvendes fordi der er noget specifikt religiøst forbundet med f.eks. frugtbarhed. Måske forholder det sig netop sådan, at når Varthema føler sig foranlediget til at forklare, er

⁴⁰⁴ Essendo nui in tutto XIII giorni demorati in la ditta insula Giava, **perché parte per la paura de la crudeltá nel mangiare li omini**, parte ancora **per li grandissimi freddi**, non ardivammo andar piú avanti, e ancora perché ad essi non ce **era piú loco quasi cognito**, deliberammo ritornare indietro. Ibid. p. 295.

han stadig nødt til at anvende de forklaringsformer, der er lige ved hånden, da der i den verdslige og især den praktiske videnskabsmodel ikke fandtes modeller for forklaring. I hvert fald ikke forklaringsmodeller, som han kunne bruge til at forklare de forhold, han følte sig kaldet til at forklare.

Derfor er det også meget sigende at Varthema føler behov for at forklare manglende frugtbarhed, men ikke de forskellige og meget anderledes skikke han møder.

En mulig begrundelse herfor kan være, at der i det humanistiske videnskabsparadigme ikke afkræves forklaringer på "det fremmede", kun beskrivelser, og at forklaringen af de mere faktuelle forhold som spørgsmålet om tilstedeværelsen af vand og frugtbarhed slet ikke er tænkt ind i dette paradigme på daværende tidspunkt. Derfor må det begrundes i et mere religiøse videnskabsparadigme med udgangspunkt i Guds vilje.

Sandhedsparadigmernes kamp.

Der er således i Varthemas fortællinger to umiddelbart modstående forklarings- og legitimationsformer.

Den første er en verdslig og humanistisk inspireret model, der skal legitimere udgivelsen af hans rejseberetning. Denne form tager for det første udgangspunkt i den førnævnte øjenvidneberetning og fungerer som videns- og nyhedsformidler, der som narrativ skabelon har den korte og præcise beskrivelse af hvad han har set, og som anvendes i hans 1. narrative hastighed. For det andet, underbygges dette af de mere højtidelige påberåbelser af den humanistiske tradition, som især er tydelig i alle Varthemas små forord og hans appendiks, og dermed i 2. narrative hastighed.

Derved bliver det den nysgerrige og ikke vurderende rejsende, der anvender sin egen person som indsamlingsskål for derefter at kunne hælde ud af de erfaringer han har indsamlet, hvor beskrivelsen af verdens mangfoldighed er i højsædet.

Men denne model tilbyder ikke Varthema forståelse af de, for ham og muligvis også for den humanistiske tradition, utænkelige forhold, så derfor er det her, den anden og mere religiøse forklaringsmodel bliver trukket ind på banen. Varthema afholder sig i disse situationer fra sit gængse videnskabelige skel mellem rygter og selvsyn. Desuden forklarer han faktuelle forhold, så som manglende vand og frugtbarhed, ud fra religiøse begrundelser om, hvad Gud kunne eller ikke kunne lide. En forklaringsmodel vi også kan finde i forhold til, hvem der har krigslykke og hvorfor, hvilket bl.a. kan ses i forbindelse med Varthemas beskrivelse af den portugisiske konge. Disse erfaringer var der ikke plads til i det sandhedsparameter, der var baseret på øjenvidneforklaringer, og derfor

måtte Varthema anvende et andet kendt sandhedsparameter - det religiøse. Hvori troen og Guds vilje er i højsædet, på trods af dens marginalisering i resten af rejseberetningen. Den religiøse forklaringsmodel bliver både anvendt når Varthema forklarer ting han ikke direkte kan observere, så som en bys manglende frugtbarhed, og når han skal gøre rede for det utænkelige som bl.a. kannibalerne på Java.

Ved at nærlæse Varthemas rejseberetning, kan der afsløres modsætninger og modsatrettede strategier, som en hurtigere og mere generaliserende gennemlæsning ville haft problemer med at indfange. En problematik, der ville være mere synlig, hvis rejseberetningen blot blev anvendt som eksempel på at den humanistiske tradition og videnskabsopfattelse også havde udbredelse gennem rejseberetningerne.

Disse to uforenelige sandhedsparametre, der er på spil i Varthemas tekst vidner om en kamp mellem to betydningssystemer. En kamp som muligvis var synlig i samtiden. Derfor bevægede jeg mig fra den tætte tekstanalyse og ud i Varthemas samtid, for at undersøge hvor disse to betydningssystemer havde slået rod og hvilket menneskesyn og identitetsopfattelse, de dermed var med til at nære.

Det viste sig, at den humanistiske tradition forsøgte at erobre betydningssystemet fra skolastikken med dens tekstlige tradition, som ellers havde været dominerende gennem middelalderen. De to sandhedsparametre i Varthemas tekst vidner både om kampen mellem humanisterne og skolastikerne, og viser samtidig hvorledes begge disse traditioner og sandhedsbegreber var til stede i den humanistiske tanke. Herfra kunne jeg så undersøge hvorledes kampen mellem disse traditioner havde en betydning for det menneskesyn og den identitetsetablering, der voksede frem fra middelalderen af. Denne kamp kan også anvendes til at understrege de forskellige strategier og menneskesyn som var på spil i reformationen og den katolske modreformation, men da dette ligger uden for denne undersøgelses ramme, vil jeg ikke komme ind på det her.

De mikrohistoriske greb jeg har anvendt og beskrevet gennem dette kapitel, koncentrationen af analyseskalaen, "the natives point of view", undren og kontekstualisering tager alle kilden alvorligt. Den betyder noget, lige så gør dens deiktiske kvaliteter, altså det at den peger ud over sig selv, refererer ud over teksten, og ind og ud af en samtid.

Som udgangspunkt for hele den mikrohistoriske tradition står den dobbelte bevægelse mellem tekst og kontekst. Teksten er ikke blot afledt af konteksten. Således vil Varthemas tekst ikke blot være et spejl af hvilke betydningsskæbninger, der blev udkæmpet i hans samtid, fordi hans tekst samtidig vil være en medspiller i den betydningsproduktion, der finder sted

i hans samtid, men også gennem senere læsning og fortolkning, og dermed den betydningsproduktion, der finder sted i andre epoker. Varthemas tekst er således både udtryk for de mulige fortællinger fra den samtid, den skrives ind i, men også en aktiv medspiller i den løbende betydningsproduktion. Gennem hans fokus på empiri og øjensvidneberetninger og især hans udgangspunkt i et jeg, der ikke defineres i forhold til en profession, men i forhold til hans sanser, understøttes den humanistiske traditions fokus på menneskets dannelse og udgangspunkt i mennesket selv. Men det går ikke kun den ene vej, for samtidig trækker han brugen af teologiske forklaringsformer og kategoriseringer ind i den humanistiske tradition, der gennem anvendelsen af rejseberetninger underbygger disse tendenser og deres udbredelse indenfor den humanistiske tænkning.

I den mikrohistoriske tradition er det netop de mange forskellige og ofte mdsatrettede strategier, som individer og agenter gør brug af og sætter på spil i deres praksis, der tilbyder en forklaring på forandring og udvikling⁴⁰⁵. I Varthemas tilfælde kan vi, som jeg har vist i de sidste to kapitler, spore forandringen i hans fremmedbilleder, kategoriseringer og videnskabsparadigmer, der samtidig viser os at disse ikke var faste og homogene størrelser, men netop mulige at forandre.

Betydning

Begrundelsen for at nærlæse de mindre sager er bl.a. at betydning ikke ses som iboende i en handling på forhånd, men derimod bliver tillagt i den specifikke kontekst ud fra det konkrete møde og den fortolkningstradition, individet tager udgangspunkt i.

Derfor er betydning også nødt til at blive undersøgt i den specifikke tekst, frem for en mere generel undersøgelse, der især ville komme til at fokusere udelukkende på fortolkningstraditionen, og dermed tegne et billede af en statisk kultur, diskurs eller struktur. Rammerne for hvilke former for social handling, der er mulige i den specifikke tid og i det specifikke rum, er ofte defineret af de dominerende grupper, der samtidig forsøger at definere

⁴⁰⁵ Se bl.a. Sabeau, 1984, Medick, 1987, Davis, 1983, Ginzburg, 1976 foruden den nyere antropologiske tradition m.v., der har implementeret de sociologiske teorier fra især Bourdieu, 1997 og Sahlins, 1985 m.v., hvis fokus på individet er med til at vise, hvorledes de forforskellige strukturer, kulturer og diskurser forandres gennem brug. Forandringen over tid, som jo er historikernes undersøgelsesområde, har især haft svære tider i den strukturalistiske forståelse, der ofte har begravet individet under større homogene beskrivelser, hvilket også er tilfældet i de mere formalistiske diskursanalyser m.v.

hvilken betydning de forskellige handlinger kan henvise til. Betydningstillæggelsen foregår således ikke på en neutral grund, men udkæmpes altid på en ”kampplads”, der på forhånd er udstukket og defineret⁴⁰⁶. Men selvom f.eks. Varthema er nødt til at bevæge sig indenfor en specifik genre og indenfor et generelt videnskabsbegreb, kan hans betydningstillæggelse af eksempelvis ”det fremmede” godt være anderledes og muligvis i modstrid med de dominerende fremmedbilleder på hans tid. Desuden vil mødet med det utænkelige, som jeg har fremhævet før, også kræve en revision af de dominerede fremmedbilleder, hvis de eksempelvis ikke er gode nok til at beskrive det, han ser, eller i dette tilfælde, hører.

Brugen af denne sociologiske teori i mikrohistorien har været medvirkende til at rykke ved den traditionelt statiske tilgang til kultur og mentalitetshistorie og har understreget, at det enkelte individ eller den enkelte gruppe således gennem deres sociale handlinger kan reagere på at blive defineret og socialiseret på bestemte måder.

I Varthemas tilfælde viser en nærlæsning af hans rejseberetning samt den efterfølgende kontekstualisering med de humanistiske tekster fra perioden, at dét der umiddelbart kunne se ud, som om Varthema tilskrev sin rejseberetning troværdighed ved at anvende den humanistiske terminologi, og dermed lod sig definere i forhold til, hvordan han både kunne italesætte ”det fremmede” og dermed den selvscenesættelse dette implicerede, ikke forholder sig så entydigt; der er således forskellige fremmedbilleder på spil i hans tekst. Varthemas beskrivelse af ”det fremmede” tager dermed ikke kun udgangspunkt i hvad han havde med i ”rygsækken”, da han rejste ud, men også af mødet med ”det fremmede” og især hans møde med det utænkelige.

Således kan der spores en dobbelt fortælling om ”de fremmede” og som konsekvens heraf også om det ”os” han forsøger at etablere gennem sin tekst.

Denne dobbelthed fik på den anden side også konsekvens for den humanistiske tradition, hvis videnskabelighed og identitetsskabelse var tæt knyttet til rejseberetningerne.

Varthemas rejseberetning?

Man kan rejse spørgsmålet om det er Varthema, der bevidst iscenesætter sig selv indenfor den humanistiske tradition, for dermed at legitimere kapitaliseringen af sin rejse, eller om Varthemas afrejse og senere

⁴⁰⁶ Se bla. Sabian, 1984 og Bourdieu, 1997

udgivelse af denne erfaring tog afsæt i det humanistiske tankegods på forhånd, og dermed overhovedet var forudsætningen for hans rejse?

En anden mulighed er at appendikset og de små forord slet ikke er skrevet af Varthema, men derimod af pavens kammerherre, Rafael Sansoni, biskoppen af Portuero, der gav Varthema privilegiet til at få nedskrevet og udgivet sin beretning⁴⁰⁷. Hvilket det pludselige brug af et vi i forordet til kapitlet om Etiopien kunne være et indicie på:

Derfor, som lovet jer i vores forord, som eftersøgt af mange ved min hjemkomst, vil vi forklare jer dele af Etiopien, som jeg vendte tilbage til og derfor har muligheden for at holde det løfte, og kort fortælle herom, og I kan snart se enden på dette værk og jeg kan hvile mig i mit fædreland⁴⁰⁸.

I forhold til denne problematik er jeg nødt til at stille spørgsmålet, om det overhovedet er muligt at afdække hvorvidt Varthema selv skrev disse passager.

Der er allerede foretaget en del analyser af Varthemas rejseberetning, som især diskuterer om Varthema selv har skrevet alle dele af rejseberetningen, men jeg er endnu ikke stødt på en diskussion af, hvorvidt han selv er forfatter til appendikset, eller andre af de små forord. Der er dog endnu ingen af de forskere, der har arbejdet med Varthemas tekst, der betvivler at han virkelig rejste ud og selv skrev de fleste dele af rejseberetningen⁴⁰⁹.

Spørgsmålet er hvilken konsekvens det vil have for min analyse, hvis Varthema ikke selv har skrevet de førmtalte dele af sin beretning. På den ene side kan det siges, at det ikke er relevant at afgøre for min problemstilling, om hvordan fremmedbilleder og identiteter etableres og præsenteres, da netop receptionen af rejseberetningen ikke skelner mellem, hvilke dele der er skrevet af hvem, men mere hvilke udsagn der bliver bundet sammen i kraft af deres tilstedeværelse i samme tekst.

Derved bliver eksempelvis tilstedeværelsen af samtlige passager i rejseberetningen lige så meget en del af det tidligere beskrevne problemkompleks mellem den sekulariserede humanisme og den mere religiøse skolastik med deres forskellige videnskabsbegreber, selvom vi ikke endegyldigt kan fastslå, at Varthema selv er forfatter til alle dele af rejseberetningen.

⁴⁰⁷ Se mere herom i Rubiés 2000.1.p. 145 og en yderligere behandling kan ses hos Waiblinger 2003. p. 186-188.

⁴⁰⁸ Pertanto nello **nostro** proemio essendo **da nui** ad voi promesso, nel mio ritorno da tante recercate angustie, voler parte della Etiopia spiecarve, al presente io ritornando e avendo la opotunita de compir la promessa, con brevitá in quella intraró, acció e voi presto alla fin de l'opera possate pervenire e io nella patria reposarme Itinerario p. 325.

⁴⁰⁹ Se bl.a. Orta, 1619, Thiele, 1875, Schefer, 1888, Giudici, 1928 Reichert, 1996 Rubiés, 2001.1+2.

På den anden side har det vel en betydning, for hvilke sammenhænge vi med sandsynlighed kan postulere, om det er eller ikke er Varthemas stemme vi hører i disse passager. Det har blandt andet betydning for, hvorvidt vi kan placere Varthema i den humanistiske tradition og dermed vise, at det humanistiske projekt var så udbredt, at det også omfattede ganske "almindelige" mennesker⁴¹⁰. I lige præcis denne henseende indtager afdækningen af, hvorvidt Varthemas rejseberetning var skrevet af ham selv en nøgleposition, da det kan levere argumenter i forhold til at definere omfanget af det humanistiske projekt, da der er to umiddelbart adskilte måder at definere og beskrive det humanistiske projekt på.

På den ene side beskrivelsen af det humanistiske projekt, som den intellektuelle og elitære humanistiske tradition, der foregik i lukkede kredse, hvorefter dette tankegods og disse kosmologier langsomt sivede ned fra eliten til folket.

På den anden side beskrives det humanistiske projekt som en mere åben og udbredt tradition end antaget. Selv om de ypperste repræsentanter for denne tradition var placeret ved pavens hof og andre indflydelsesrige poster, blev tankegods og kosmologier til i en fortløbende udveksling med andre lag af befolkningen. Her var netop rejseberetningerne en af de kanaler hvorigennem den humanistiske tradition blev inspireret og omformet.

Varthema var med sin nye jeg-centrerede stil en exceptionel, men eksemplarisk, repræsentant for hvilken indflydelse og hvilke diskurser, der blev sat på dagsorden hos humanisterne⁴¹¹.

Det er samme problematik, der er på spil, når jeg rejser det andet spørgsmål om hvilke dele af rejseberetningen, Varthema blot har afskrevet fra andre rejseberetninger eller overtaget fra de rygter, som han hørte og muligvis inkorporerede i sin tekst. Hvilket kan eksemplificeres i fortællingen om

⁴¹⁰ Det mener bl.a. Rubiés 2000.1 p.145, og påpeger at netop rejseberetningerne og deres anvendelse i den humanistiske tradition, viste dennes åbenhed. Hvor både litteratur og andre kunstarter, fra mange forskellige niveauer i samfundet var med til at udvikle traditionen.

⁴¹¹ Netop den exceptionelle sag er et typisk mikrohistorisk udgangspunkt. De exceptionelle sager efterlader spor fra de mangfoldige og komplekse strenge, der tegner de forskellige sameksisterende strukturer eller diskurser, der sammen og i gentagende udfordring er med til at konstituerer det samfund, som de individer, mikrohistorikerne undersøger, lever i. Individernes strategier og brug af disse modsatrettede diskurser er med til at udfordre umiddelbart statiske og begrænsende strukturer og diskurser. Det er i individernes evindelige brug af kulturen at den løbende bliver sat på spil.

kannibalerne på Java. Hvad betyder det og hvilken konsekvens har det, hvis han ikke har set, men blot har fået fortalt om kannibalerne (selvom han dog ikke betvivler dets korrekthed)? Dette fører tilbage til diskussionen om, hvilke konsekvenser det vil have for mine analyser, hvis vi afviser korrespondens mellem det Varthema skriver og det han har set.

De spørgsmål jeg stiller gennem min problemstilling, kan dog ikke bruge et sandhedsparameter af denne art. Jeg mener, det er yderst problematisk, at tale om at kunne måle sandheden af rejsebeskrivelserne op af noget, som engang var og som ikke mere er og som er meget svært at rekonstruere.

Denne tilgang forsøges eksempelvis implementeret i Rubiés analyse af bl.a. Varthemas tekst. Hvor Rubiés forsøger at si sandheden om det 15.-16. århundredes Sydindien - Vijayanagara fra alle de forskellige farvede rejseberetninger, der beskriver det både fra den muslimske og kristne tradition. Herefter sammenligner han de beskrivelser, han finder i en del rejseberetninger, heriblandt Varthemas *Itinerario*, med den frasierte sandhed, for at kunne fastslå, hvad eksempelvis Varthema havde med af fremmedbilleder og hvad han reelt mødte. Det Rubiés forsøger at etablere, er et billede af en forgangen fortid, der virkelig var, men spørgsmålet må rejses om det overhovedet er muligt og troværdigt. Måske burde vi i stedet tale om, at det han får indkredset er de forskellige ligheder, der er i italesættelsen af "det fremmede" i forhold til de specifikke steder, han undersøger og i forhold til både den kristne og muslimske tradition. Rubiés undergraver dermed sine egne teorier om betydningsetablering og det han i sin indledning kalder for sprogpil, som grundlæggende bygger på at alle mennesker kun kan erkende gennem betydningstillæggelse, men som han med hele bogens koncept efterfølgende undergraver⁴¹².

Korrespondens og virkelighed.

For at svare på spørgsmålet, om de svar jeg graver frem, har rod i en virkelighed, er jeg nødt til at problematisere virkelighedsbegrebet⁴¹³.

Den betydning jeg efterspørger i Varthemas tekst, er ikke nødvendigvis overensstemmende med Varthemas egne følelser og erfaringer, som man kunne kalde den indre kultur⁴¹⁴. Jeg mener ikke, det er muligt at komme

⁴¹² Se Rubiés, 2000.1 p. ii – vii.

⁴¹³ Og jeg må i den forbindelse gøre klart at min definerings af virkelighed ikke nødvendigvis ligger på linje med den udbredte mikrohistoriske historieteori, men i høj grad er influeret af postmoderne inspirationskilder.

⁴¹⁴ Det er hvad mentalitetshistorikerne gennem deres studier ofte har forsøgt at indkredse. Men var også et typisk træk i den ældre mikrohistorie. Se bl.a.. Ginzburg, 1976 m.v.

helt nær de følelser, som en fortidig person har haft, *uden om sproget*, da alt, hvad vi har fået efterladt, enten er efterladt som materielle levn eller i sprogligt formulerede tekster. Hvilket dog ikke gør det mindre ”virkeligt”. Det er muligt, at Varthema anvender retoriske figurer og beskrivelsesformer, som udtrykker forhold på en måde, der ikke nødvendigvis var overensstemmende med, hvorledes disse forhold i “virkeligheden” var. Men at Varthema vælger, at beskrive dem, som han gør, fortæller mig derimod noget om hvilke retoriske greb og beskrivelsesformer, der kunne og blev anvendt til at beskrive ”det fremmede” og utænkelige på Varthemas samtid.

Disse beskrivelser tager udgangspunkt i en masse formalia, som handler om hvilken genre Varthema skriver i, men også om hvorledes det andet kunne forstås og tænkes, og i forlængelse og sammenligning hermed, hvorledes et ”jeg” eller et ”vi” kunne tænkes og iscenesættes. Det kunne kaldes den ydre kultur⁴¹⁵.

Individets rolle.

Jeg er nødt til, i forlængelse af mine betragtninger over, hvilken konsekvens den manglende korrespondens i Varthemas tekst vil have for min analyse, at rejse spørgsmålet om jeg med mit fokus og min problemstilling rent faktisk kommer til at betragte Varthemas person som ubetydelig, at han på den måde kun bliver et slags medium, hvorigennem jeg kan afdække betydninger fra hans samtid. Altså at han på den måde blot bliver et spejl af sin samtid, og at hans intentioner og handlinger er forhåndsbestemte af den videns -og identitetsdiskurs han befinder sig indenfor.

Men jeg mener, at Varthemas personlige intentioner og handlinger har en betydning, at det er dem, der er med til at fremhæve nogle fremmedebilleder frem for andre, og i sidste ende måske også forandre nogle af dem.

Det er derfor at jeg fremhæver Varthemas *møde* med ”det fremmede” og hans specifikke betydningstillæggelse så stærkt, da det er her traditionerne og de mere faste strukturer og betydninger strækkes så langt i forsøget på at

For opdelingen af en indre kultur og en ydre kultur se Se bl.a.. den norske historiker, Erling Sandmo i ”Men kilderne lever. Noen betragtninger omkring den nye kulturhistoriens kildebrug” i *Mod nye historier*. Red. Nielsen, Dorthe Gert Simonsen og Lene Wul. 2001. p. 68-82. (Herefter Sandmo, 2001) I forhold til skellet mellem ydre og indre kultur se især p. 71-72.

⁴¹⁵ Se bl.a. Sandmo, 2001 samme sted.

erkende og forstå "det fremmede" og det utænkelige, at de indimellem udfordres og forandres⁴¹⁶.

Min problemstilling ser på hvilke fremmedbilleder, der etableres i Varthemas rejsebeskrivelse og hvorledes der i samspil hermed etableres en identitet og et "os". Min problemstilling er dermed fokuseret omkring sammenhængen i rejsebeskrivelsen.

Mine analyser er koncentreret om det, jeg tidligere kaldte den ydre kultur, måden følelser, tanker og erkendelser bliver formuleret på, og dermed kan Varthemas person faktisk blive ligegyldig.

Hertil kan jeg påpege, at min måde at anvende Varthemas rejseberetning til at synliggøre konflikter og modsætninger i hans samtid, nok tager udgangspunkt i Varthema og hans rejseberetning, men ikke begrænser sig dertil. Samtidig er netop det særegne møde og den særegne beskrivelse også central, da jeg, som pointeret flere gange, mener at det er individernes handlen og brug af betydninger, der forandre de mulige betydningstillæggelser og handlemuligheder. Her er mødet med noget uventet eller det ikke helt kendte et sted hvor betydningstillæggelserne og handlemulighederne bliver brugt til at forstå, forklare og erkende forhold, der ikke nødvendigvis kan tænkes indenfor de umiddelbart gængse muligheder. Dette kan få den konsekvens, at disse muligheder bliver sprængt, udhulet, erstattes, eller blot præsenteres modsætningsfyldt m.v.⁴¹⁷.

Kildens modstand.

Brugen af den mikrohistoriske metode, der fokuserer så intenst på at etablere begreber, handlinger og ords betydning indenfor tekstens eget univers, insisterer samtidig på en slags reference. Det er ikke en korrespondensreference mellem det, der bliver sagt og det, der sker, tænkes

⁴¹⁶ Selvom Varthemas fortælling om kannibalerne er en afskrift, indgår den i det tekstkorpus, hans rejseberetning samler, og derfor vil receptionen af rejseberetningen, baserer sig herpå. Så selvom Varthema ikke selv var på Java, vælger han at beskrive (eller genskrive) andres fortalte erfaringer, hvilket dermed kommer til at figurere i etableringen af "det fremmede", på samme måde som alle hans andre fortællinger i teksten.

⁴¹⁷ På den anden side er det relevant at indskyde, at især den ældre mikrohistorie rent faktisk havde et politisk projekt om at give historien tilbage til de glemte folk, dem der ikke havde været plads til i den strukturalistiske historieskrivning. Mit projekt er ikke det samme. Jeg vil gerne påpege individernes forandringspotentiale, ikke for at give visse grupper eller personer en fortalt historie, men fordi jeg mener at det er i individernes brug og møder at kulturer, strukturer og diskurser forandres, og dermed skaber muligheden for den historiske transformation.

eller føles. Det er derimod en sandsynlighed for at de betydningstillæggelser, der kan graves frem inden for teksten, også har haft en konsekvens og mening for forfatteren og den samtid, de har fungeret i. Fokus på tekstens egen betydningsetablering sætter sig også op imod en markant relativisme, hvor det står fortolkeren, i dette tilfælde historikeren, helt frit at etablere sammenhænge og betydninger efter egen dagsorden.

Det er en af grundene til at undren og fokus på fortællingernes sprækker fylder så meget i den mikrohistoriske metode. Jeg mener, at kilden gør modstand, den lader sig ikke fortolke som hvad som helst, samtidig med at den lader sig fortolke som mange forskellige ting, alt efter hvilke spørgsmål vi møder den med og hvilke sammenhænge, vi søger at etablere⁴¹⁸.

Eksempelvis kan jeg ikke med sandsynlighed postulere at Varthemas rejseberetning opererer med tre faste kategorier gennem hele værket (se kap. 1) På den anden side kan jeg heller ikke modsætte mig at man kunne tale om at Varthema opererer med fem eller seks kategorier. Jeg har gennem mine spørgsmål generaliseret Varthemas kategoriseringer, for på den måde at efterspørge et system og en opdeling af "de fremmede", som ikke nødvendigvis ville være samme kategorisering, som andre ville have anvendt. Det betyder ikke at min analyse er forkert, men nærmere at det spørgsmål jeg stiller og den måde som jeg forstår kategoriseringer på er med til at vende blikket mod kilden i en bestemt retning, der både ekskluderer og inkluderer forskellige svar. Men som på den anden side, p.g.a. af kildens tekstlige modstand, heller ikke vil tillade alle svar.

Kap. 7

Iscenesættelsen af eventyreren.

Varthema en eventyrer.

At sætte sig selv i scene er ikke nødvendigvis en bevidst handling, men derimod en konsekvens af at deltage i det sociale liv. I enhver social handling, bredt forstået, sætter vi os selv i scene, både for os selv og for andre. En social handling er også produktionen af skrevne tekster. De mennesker, der engang har levet og udført sociale handlinger, kan ikke længere observeres, men kun fortolkes gennem fortidens efterladenskaber,

⁴¹⁸ Se bl.a. Eco, 1992

der ofte er tekster. Derfor vil deres iscenesættelse skulle spores gennem disse tekster, hvilket også gør sig gældende for Varthema og hans rejseberetning.

Iscenesættelsen er med til at etablere et selv, et jeg, en identitet. Samtidig er den måde, hvorpå man vælger at sætte sig selv i scene både skriftligt og gennem andre sociale handlinger begrænset af, hvorledes et selv kan iscenesættes netop i ens samtid. Nærværende analyse vil være centreret om, hvorledes en skriftlig iscenesættelse finder sted, og vidner derved om muligheder og begrænsninger for, hvorledes en iscenesættelse af et individ, et ”jeg” eller et ”os” kan finde sted i en nærmere specifik samtid.

Forskningen

Der har været en stor interesse i at undersøge betydningen af selvet i de seneste år, og her har den gamle tyske kulturhistoriker Jacob Burckhardts tese stået som den faste mur man spiller sine teser op imod⁴¹⁹. Burckhardts tese er meget kort fortalt, at selvet altid har haft en ontologisk status, men at det først var med den italienske renæssance, at mulighederne for at studere den kom til stede.

Diskussionen om tesens holdbarhed har især fokuseret på den tidsmæssige fundering, der både er blevet udfordret i tid og rum, men også på hvilken status selvets ontologi skal tillægges.

Tidsmæssigt er det f.eks. blevet påpeget at brugen af pronomenet ”jeg” var til stede i nogle af de pilgrimsberetninger vi har fra 1300-tallet og frem, hvilket er meget tidligere end Burckhardts datering. Hvilket i øvrigt også er tilfældet med Mandevilles rejseberetning fra slutningen af 1300, der nok på Varthemas tid var en af de mest udbredte rejseberetninger skrevet som en jeg- fortælling.

Tidsfastsættelsen af det moderne selvs opståen er også i forskningen blevet skubbet fremad til det 17. og 18. århundrede, med den begrundelse at forestillingen og anvendelsen af et jeg, der ikke på forhånd henter sin autoritet i andre ydre forhold, ikke findes før dette tidspunkt. Det er stadig på dette tidspunkt muligt at påpege religionens, familiens, de forskellige sociale relationers og positioners store indflydelse på fastsættelsen og defineringen af ”jeg’et”,⁴²⁰.

⁴¹⁹ Se i øvrigt indledningen og kap. 3 for en nærmere uddybning.

⁴²⁰ Se bl.a. conferenceoplægget til Monte Verità konferencen afholdt i oktober 1998. Fabian Brändle et al., 1998.

Selviscenesættelse er i de senere årtier blevet et forskningsfelt i rivende udvikling, og et sted hvor mange mikrohistorikere, foruden forskere fra den litterær-historiske tilgang New Historicism har slået deres folder⁴²¹.

Helt centralt i dette forskningsfelt står den socialkonstruktivistiske tilgang, der undersøger universaliers historicitet, så som krop, galskab, og selvet. De bliver undersøgt ud fra deisen, at de alle er konstruerede kategorier, hvis definition ikke er fastlagt en gang for alle, men derimod løbende er til forhandling og genforhandling i den konkrete historiske situation og tidsrum, de defineres i⁴²².

Analysen af selviscenesættelse, eller med det engelske ord - *selffashioning* - tilbyder foruden en analytisk beskrivelseskategori også en heuristisk gevinst, nemlig nye måder at tænke over samspillet mellem det sociale og det kulturelle liv⁴²³.

Kriterierne for at undersøge selviscenesættelsen er mange, og tager ofte udgangspunkt i undersøgelser af begrebshistorisk tilsnit, der undersøger de begreber, der anvendes i tidens tekster for derigennem at vise forståelser af selvet⁴²⁴. En anden udbredt tilgang er analysen af specifikke situationer og den betydning, de tillægges i samtiden for herigennem at etablere spor af en selvforståelse⁴²⁵.

Litteraturforskeren Stephen Greenblatt, der har arbejdet og inspireret mange i dette forskningsfelt, peger især på at selviscenesættelsen finder sted i spændingen mellem ”det fremmede” og autoriteterne:

⁴²¹ Se bl.a. Greenblatt, Stephen 1980: *Renaissance Selffashioning.:From More to Shakespeare*. Chicargo

der er en klassiker på feltet (Herefter Greenblatt, 1980), Louis Adrian Montrose: *The Purpose of Playing: Shakespeare and the Cultural Politics of the Elizabethan Theatre*. Chicargo, 1996. Sabean, 1984 og Nathalie Zemon Davis: ”*Women on the Margins. Three seventeenth-Century Lives*”. Harvard University Press 1997. (Herefter Davis, 1997) foruden Davis, 1983, og Davis, 1986.

⁴²² Som også den franske filosof Michel Foucault, der har arbejdet meget med disse forskellige universaliers historicitet, påpeger. Se bl.a. Foucault, 1977, 1978, 1985, 1986.

⁴²³ Se bl.a. John Martin:”Inventing sincerity, refashioning prudens: The discovery of the individual in Renaissance Europe.”*American Historical Review* dec. 1997 [Herefter Martin, 1997) .p. 1314 og Mario Biagioli:*Galileo, Courtier: The Practice of Science in the Culture of Absolutism*. Chicago 1993. (Herefter Biagioli, 1993)

⁴²⁴ For et godt og illustrativt eksempel kan bare nævnes Martin, 1997, men også Davis, 1997.

⁴²⁵ Se her især Sabeans analyse af nadverens betydning i 1700tallets Württemberg i Sabean, 1984. Et andet eksempel er Kim Esmarks Ph.d afhandling: *De hellige døde og den sociale orden. Relikviekult, ritualisering og symbolsk magt (Anjou, 10.-12. århundrede)*. 2002. RUC.

*"To sum up...we may say that self-fashioning occurs at that point of the encounter between an authority and an alien, that what is produced in this encounter partakes of both the authority and the alien that is marked for attack, and hence that any achieved identity always contains within itself the signs of its own subversion or loss."*⁴²⁶

Greenblatt, der er blevet kaldt "the founding father" af den litteraturteoretiske strømning New Historicism, påpeger således, at selvet og identiteten bliver skabt i spændingen mellem det kulturelle, sociale, religiøse og politiske i samfundet. Identiteten er således ikke på forhånd givet, men derimod altid en politisk og kulturel konstruktion. Kritikerne af denne tilgang har fokuseret på den implementering af deterministiske tendenser, der ligger både i forudsætningerne og i de analyser, der er udspringer heraf⁴²⁷. I kølvandet herpå er spørgsmålet blevet rejst, om selvet skal betragtes og analyseres som alene skabt af samfundet eller om det som sådan kan siges at have en ontologisk status⁴²⁸.

En anden problematik, der er blevet rejst af den amerikanske historiker David Sabeau er, hvilket forhold der findes mellem definitionen af et selv, som det fremstår litterært i de overleverede tekster, vi kan undersøge, og den måde som fortidens mennesker tænkte deres selv på.

Han peger på, at vi gennem de forskellige tekster fortrinsvis vil kunne indkredse autoriteternes beskrivelse og definition af mennesket og selvet. Han mener derfor, at konsekvensen heraf bør være ikke blot at antage, at fortidens mennesker overtog og indvilligede i autoriteternes definition, men at de derimod muligvis forsøgte at etablere en anden definition og modfortælling.

Således kan der være tale om autoriteternes (eksempelvis kirkens) definition som en model og en strategi, der forsøgte udbredt som almen gældende, men vi kan ikke fastslå, at denne model blev accepteret af de individer, der hermed forsøgte defineret, idet der er forskel på strategier og så deres anvendelse.

Således er der både produktionen af et billede – en idé, som dens skabere har tænkt den, og så er der måden, hvorpå dens brugere tænker og forstår den. Således finder der også en produktion sted i brugen af forestillingen – idéen og det er netop i dette skæringspunkt, der er mulighed for en konfliktuel analyse. Historien er fuld af fortællinger om strategier,

⁴²⁶ Greenblatt, 1980 p. 9 og p. 76

⁴²⁷ Se bl.a. Frank Lentricchia: "Foucault's Legacy: A New historicism?" i H. Aram Veese (ed): *The New Historicism*. (1989) New York. Jean E Howard: "The New Historicism in Renaissance Studie" i *English Literary Renaissance* 16, Winter 1986 p. 15. Men også Martin, 1997 p. 1315-1318

⁴²⁸ Denne problematik beskrives blandt andet af Martin, 1997 p. 1320

hvorimod eventuelle modbetydninger, der bliver skabt af brugerne af elitens idéer, ofte er diskontinuerlige og uarticulerede, som en stum protest, og derfor må fremlæses i den specifikke og lokale kontekst, hvori handlingskonflikterne finder sted⁴²⁹.

Varthemas iscenesættelse.

Når jeg ønsker at undersøge, hvorledes Varthema iscenesætter sig selv, hvad er det så helt konkret, jeg henviser til, og hvilken rolle spiller det for min problemstilling?

Når jeg kigger på Varthemas måde at sætte sig selv i scene på, er det for at kunne indkredse hvilke muligheder, der var i hans samtid, for at forstå det ”jeg” eller det ”os”, han selv opfatter sig som en del af. Herunder også hvordan denne opfattelse og betydningstillæggelse hele tiden forhandles i mødet med det andet, med ”det fremmede” og hvorledes disse møder pressede Varthema til at finde en mere egnet betydningskonstruktion, der kunne rumme de forskellige konkrete møder. Dette bliver yderligere tydeligt i en negation eller modsætning til ”det fremmede”, som han jo er draget ud for at møde.

Jeg kan på den ene side ikke afdække hvordan det helt konkrete møde faktisk har fundet sted, for hvad der ses, betinges af øjnene der ser. På den anden side er jeg jo optaget af Varthemas konkrete møder, ikke for at afdække en sandhed, men for at se på, hvorledes Varthema beskriver dem, og hvilke deiktiske kvaliteter hans tekst har, altså hvordan den peger tilbage på mødet, og hvilket møde det overordnet er, der har fundet sted. På den måde fastholder jeg det reelle mødes betydning for hvilken fortælling og diskurs Varthema kan vælge, men mener samtidig, at jeg kun kan gisne om forløbet i det eksakte møde. Til gengæld kan jeg i Varthemas tekst udpege hans forskellige narrative hastigheder og stillejer, samt iagttage hvilke fortællinger om møder, der er med til at skifte mellem de narrative hastigheder og hvilke der er udgangspunktet for at udvide de begreber og kategorier, Varthema gør brug af, så de indimellem forandres og skiftes ud. Helt konkret ser jeg på, hvilket billede han, gennem sin tekst, skaber af ”dem” og af ”os”, og hvorledes han etablerer definitionen af sin egen person i samspil med disse kategorier.

Hvornår bliver det andet til ”det fremmede”, og hvornår bliver det så uforståeligt at det bliver farligt? Og hvilken konsekvens har det for det ”os” og ”jeg”, som han betydningsfastsætter gennem sin tekst.

⁴²⁹ Sabean har selv undersøgt forholdet mellem autoriteten, her den kirkelige definition, i forhold til en konfliktsituation forbundet med handlingsstrategi i forhold til nadveren, hvor modstanden mod autoriteternes definition er tydelig. Sabean (1984). Se desuden Sabean, 1996. p. 1-18

Hvordan etableres en identitet, en følelse af et ”jeg”? Identiteter er bevægelige kategorier, de etableres og genetableres i møderne, hvor de er til genforhandling og præcisering. Det er altså ikke en fasttømret og urokkelig opfattelse af sin egen identitet, som Varthema drager ud med, men nærmere en forestilling om at tilhøre et ”os”, der er mere eller mindre præcist defineret. I Varthemas tekst er der mange steder, hvor dette ”os” er til forhandling og genetablering.

For det første i mødet med de fremmede – som vi så i hans forsøg på at strukturere verden ud fra kategorier og parametre. Herunder også mødet med det utænkelige, der udfordrede hans verdensbillede gennem en genforhandling af hans kategorier og parametre. Dette blev beskrevet i kap.5.

For det andet i mødet med sin egen tekst og mulige læsere, hvor han etablerer en legitimering, der samtidig er med til at sætte hans egen identitet i scene, gennem et fokus på, hvem det er, der skriver, hvorfor og for hvem. Det blev behandlet i kap. 6

For det tredje i mødet med det andet, der bliver så fremmed og uforståeligt at det bliver farligt og er med til at udfordre hans identitet. En identitet som han efter forgodtbefindende, på det ydre plan, skifter ud, for at kunne opnå sit mål eller for at kunne flygte fra de farer han møder, som i mødet med sultanaen af Aden, og mødet med hans trofæller i Calicut. Hvilket dette kapitel vil handle om.

Samtidig har jeg i dette kapitel anvendt sprogets formende karakter til at skelne mellem de to niveauer i analysen. Den ene er beskrivelsen af Varthemas eventyr og oplevelser, som jeg vil redegøre for i et datidssprog. På baggrund heraf etableres det andet niveau, der er holdt i nutid, idét min analyse af Varthemas tekst foregår i min nutid.

Gennem undersøgelsen af Varthemas rejseberetning, ser jeg efter den italesatte og selvscenesatte identitet. Jeg vil ikke postulere, at jeg kan komme bag om teksten og redegøre for Varthemas følelser og inderste fornemmelser, men derimod pege på hvorledes Varthema forsøger at fastholde og muligvis forhandle den autoritet, han spinder omkring et ”os” i mødet med det andet og ”det fremmede”.

Min analyse vil således både være en begrebsanalyse, der kontekstualiserer Varthemas centrale begreber, og en undersøgelse af mødet mellem den autoritet, der fastlægger en identitetsforankring og ”det fremmede”, der udfordrer denne forankring.

Varthemas forunderlige rejse og kvinderne fra det lykkelige Arabiens begær efter hvide mænd⁴³⁰.

Som før nævnt har jeg etableret tre narrative hastigheder i Varthemas tekst. De to første hastigheder har jeg, for det første, anvendt til at analysere de kategorier og parametre Varthema organiserer verden og sin tekst med, og for det andet, til at analysere hans legitimeringsbegrundelser. Den tredje og sidste narrative hastighed bliver brugt i de dele af rejseberetningen, der har Varthema som hovedperson og aktiv handlende, der for det meste er en fortælling om, hvordan Varthema klarer forskellige tilspidsede situationer. Sproget her er anekdotisk og medrivende. De fleste af de episoder, der fortælles i denne sidste narrative hastighed er bygget op som et eventyr. De starter med en begyndelse, en farlig situation, der sætter balancen over styr, efterfulgt af et klimaks og en lykkelig afslutning. Det er også i denne hastighed at vi fortrinsvis ser Varthemas anvendelse af læserpåkaldelser, samt citater fra samtaler, han har haft eller overhørt, på noget der skal forestille originalsproget.

Gode eksempler på denne narrative hastighed kan især ses i Varthemas beskrivelse af sine fangenskaber. Varthema beskriver i rejseberetningen to fangenskaber, hvoraf det ene er reelt, han fanges og sættes i fængsel, og det andet mere imaginært, hvor han opfatter sig som fanget i Calicut, uden dog at være sat i et fysisk fængsel.

Beskrivelsen af den første tilfangetagelse omhandler Aden, som han besøger i begyndelsen af sin rejse⁴³¹.

Varthema ankom til Aden efter at han, i forklædning som mameluk, havde været med til at eskortere en karavane gennem ørkenen. Det var på dette tidspunkt meget almindeligt, at karavanerne fik beskyttelse af udrejsestedets hær, der bestod af mamelukker. Varthema havde valgt at forklæde sig som mameluk, da mamelukkerne på dette tidspunkt fortrinsvis bestod af lyse personer, der var konverteret til Islam, især fra de russiske områder. Derfor var det oplagt for Varthema at påtage sig denne identitet, der ville tillade ham at rejse rundt uden fare for sit liv, samtidig med at han ikke vækkede unødigt opsigt. Men da hæren og karavanen ankom til Aden, beskyldte en af hans rejsekammerater ham alligevel for at være en kristen spion. En anklage, der blev taget yderst alvorligt, da man i Aden samtidig havde fået rapporter ind om undslupne fra et portugisisk skib. Varthema blev fængslet og sammen med andre fanger ført til Rhada, hvor sultanen af Aden befandt sig, da han var i krig mod en anden af området sultaner. Varthema forsøgte at undslippe anklagen om at være kristen spion, ved at

⁴³⁰ Denne overskrift er frit hentet fra Varthema der selv benævner et af sine kapitler om hans eventyr i Aden med ”Capitulo del desiderio delle donne della Arabia Felice delli omini bianchi.” Itinerario p. 142

⁴³¹ For beskrivelsen af dette eventyr se Ibid. p 138-151.

bedyre at han var en god muslim, og som prøve herpå måtte han foran sultanen sige, at Gud er Allah og Mohammed er hans profet.

Dette lykkedes ikke for Varthema, der fik problemer med at udtale navnet Mohammed, en fadæse Varthema tilskriver enten Guds vilje eller hans egen angst: *..og jeg vil aldrig kunne sige om det var [p.g.a.] Guds vilje eller den angst jeg havde*⁴³².

Hvorefter han igen endte bag tremmer, denne gang i paladset i Rhada. Sultanen drog videre til Aden og efterlod Varthema hos én af hans koner – sultanaen i Rhada. Tilbage i fængslet påtog Varthema sig endnu en identitet, han udgav sig for at være skør, og derfor blev det *...nødvendigt at jeg gjorde de ting som forventes af de skøre*⁴³³. Dette skuespil påkaldte sig den skønne sultanas opmærksomhed, og hun sad ved sit vindue hele dagen for at se på Varthema og tale med ham.

Varthema understreger yderligere sin status som skør, da han under stor opmærksomhed, især fra den elskovslystne sultana, bad både en tyr, et æsel og en jøde om at bekende deres tro, og efterfølgende slog dem ned, foranlediget af deres manglende svar. For de indfødte rejste Varthemas mange forunderlige handlinger spørgsmålet, om han var gudbenådet fremfor skør, derfor blev to eremitter kaldt til paladset af sultanaen, for at de skulle vurdere det. Men eremitterne var delte i spørgsmålet og diskuterede det indædt foran Varthema, der efterfølgende hev op i skjorten og tisede på dem. Eremitterne løb skrigende væk, overbevist om Varthemas galskab, hvorimod han blev yderligere tilbedt af sultanaen og hendes smukke hofdamer for sit indfald. Sultanaen tog efterfølgende Varthema ud af fængslet og placerede ham i sit palads, hvor hun opvartede ham med både mad, drikke og kærtegn, foruden slaver, guld og sølv. Hun besøgte Varthema flere gange hver dag, og indimellem også midt om natten. En nat bad hun Varthema om at tage skjorten af, så hun rigtig kunne se hans hvide hud. Han tilfredsstillede dette ønske, og Sultanaen jublede. Varthema afslog derimod hendes efterfølgende ønske om at tilbringe natten sammen med ham.

Et afslag der i følge Varthema skyldes både hans angst for ikke mere at kunne undslippe hende, men også fordi han: *.....ikke ville miste sjæl og krop.*⁴³⁴

Da sultanen kom tilbage til sultanaens palads, sendte hun bud efter Varthema og lovede ham rigdom og frihed, hvis han ville være god og være sammen med hende. Varthema lovede, at han, efter at være blevet sat

⁴³² ...e io lo posseti mai dire o che fosse la voluntá de Dio o la paura che io aveva Ibid. p. 140

⁴³³ ..necessario che io facesse le cose chi se richiedono alli pazi. Ibid. p. 142

⁴³⁴ ...non voleva perdere l'anima, e `l corpo. Ibid. p 148.

fri fra både tremmer og lænker og opfyldt sit løfte om en pilgrimsrejse til Gud og Muhammed, ville gøre, hvad Sultanaen ønskede.

Sultanaen overtalte herefter sultanen til at give Varthema hans frihed, og hun førte ham til sit palads udenfor Aden, hvor hun igen lovede ham guld og grønne skove hvis han ville være "bono" (god).

*...men jeg svarede hende at hun skulle lade mig tage lidt på og genvinde mit blod, og p.g.a. den store angst som jeg havde haft, havde jeg haft andre tanker end kærlighed i brystet*⁴³⁵.

Sultanaen opvartede ham nu i yderligere 15-20 dage, hvorefter hun bad ham komme til hendes gemakker. Varthema foregav nu at falde om p.g.a. udmattelse, hvilket resulterede i, at han i endnu otte dage blev vartet op i paladset. Han sendte nu den besked til Sultanaen, at han havde lovet Gud og Mohammed at besøge en hellig mand i Aden, der kunne kurere ham. Sultanaen sendte ham af sted, hvorefter han opsøgte denne helgen (som han kalder ham), der levede i fattigdom og kyskhed. Men som alligevel, ifølge Varthema var *..en bedrager, da han ikke var døbt*⁴³⁶. Efter at Varthema havde besøgt den hellige mand, sendte han en besked til Sultanaen, hvor han foregav at være blevet rask gennem Guds og den hellige mands kraft, og at han derfor havde lovet sig selv og Gud at tage på pilgrimsfærd, inden han kunne vende tilbage til Sultanaen. Han fandt en kaptajn i Aden, der med løfter om gode gaver, indvilligede i at tage Varthema med sig til Indien. Efter denne tilfangetagelse, hvis lykkelige afslutning kun skyldes Varthemas iscenesættelse af sig selv som noget andet end han er, både i forhold til sin trosretning og sin psykiske og fysiske tilstand: mameluk, muslim, skør, udmattet, syg og taknemmelig overfor den muslimske Gud, fortsætter han sin rejse.

Forstillelse og iscenesættelse.

I Varthemas eventyrlige fortælling sætter han sig selv i scene, både for sultanaen og sultanen, men samtidig også gennem sin tekst for læseren.

Fortællingen er bygget op om modsætningen mellem de farlige muslimer og de kristne. Denne modsætning udløser både hans fangenskab og hans valg af forestillelse. Han fastslår op til flere gange, at *io finse..* ...jeg udgav mig for at være..... dette eller hint. Men det er klart, at Varthema selv trækker en grænse mellem det, som han ved han er, og så det han udgiver sig for at være. Hans foregivelser kan kun finde sted, fordi han fastholder

⁴³⁵ma io li respi che mi lassasse un poco ingrassare e ritornare al sangue, che per le paure grande che io aveva avuto altro pensier che amore aveva in petto. Ibid. p 149.

⁴³⁶ma sonno ingannati per non avere el battismo. Ibid. p 150.

forestillingen om en identitet, der ikke kan mistes, men derimod er så indlejret, at al forstillelse ikke kan rykke ved denne identitet. Det er også muligt at han ikke opfatter *sig selv*, som vi gør i dag, og derfor er spørgsmålet om at miste sig selv, slet ikke en mulighed. Spørgsmålet må da rejses om det er fuldstændigt ligegyldigt, hvor meget han selv forstiller sig, i forhold til bevarelsen af sin identitet. Det eneste skel Varthema selv etablerer, er ved sultanaens forsøg på forførelse, som han afslår, da han *...ikke ville miste sin sjæl og krop*⁴³⁷. Der er altså en central forskel på at udgive sig for noget med sine ord, samt udføre handlinger, der understøtter disse ord, og så involvere sin (seksuelle) krop og dermed, hvis vi følger Varthema, også sin sjæl i disse foretagender. Kroppen bliver herved den yderste grænse, hvis indtagelse og hengivelse også vil foranledige et tab af sjælen, som muligvis er det faste punkt som alle forstillinger kan udspringe af.

Men hvilke betydning er det egentligt Varthema selv tillægger sjælen. I vore dage forbinder vi begrebet sjæl med et selv og en identitet, hvis placering er rodfæstet i et indre. Spørgsmålet er derfor hvilke forbindelser Varthema etablerer mellem begrebet sjæl og et selv eller en identitet.

Varthema anvender begrebet sjæl et meget begrænset antal gange gennem sin tekst. Som jeg påviste i sidste kapitel, blev begrebet sjæl noget, der selv kunne tage beslutninger, henrykkes og glædes, dette var både Varthemas og andres sjæle, der på denne måde blev en personificeret størrelse. Samtidig med denne betydning anvender Varthema begrebet i forbindelse med sin egen begrænsede sjæl, bl.a. da han påpeger: *... da jeg ikke havde sjæle[styrke] til at studere (da jeg kender mig selv som svagt begavet)...*⁴³⁸.

Han anvender det også i tilknytning til hvilken kvalitet sjælen kan have. Vi har hørt om de ædle sjæle, men kan også i rejseberetningen støde på modsætningen hertil, som i beskrivelsen af et folk: *...deres sjæls usselhed/fejhed*⁴³⁹, eller da han hverken tør flygte eller slå ihjel: *Jeg havde ikke sjæl nok til [at dræbe]*⁴⁴⁰. Samt igen i sine overvejelser over hvorledes han kunne flygte fra Calicut:

⁴³⁷ ...non voleva perdere l'anima, e `l corpo. Ibid. p 148.

⁴³⁸ ...ne avendo animo (cognoscendome de tenuissimo ingegno) per studio... Ibid. p.335

⁴³⁹ ...viltá deli animi loro. Ibid. p. 155

⁴⁴⁰ E non mi **basta** l'animo (til at dræbe). Ibid. 173

Iscenesættelsen af eventyreren.

*De rådede mig til at flygte over jord, men jeg havde ikke sjæl nok p.g.a. angst for at blive dræbt af i mori, da jeg var hvid og de var sorte*⁴⁴¹.

Her bliver sjælen synonym med mod, tålmod og styrke, og kan være noget man har mere eller mindre af, hvor det er positivt at have megen sjæl, frem for lidt.

Det eneste sted hvor Varthema anvender begrebet sjæl i skellet mellem noget han udgiver sig for at være og sine rigtige følelser, er da hans gode ven og rejsefælle Cozazinator giver ham sin niece, og Varthema påpeger:*jeg lod som om jeg var meget tilfreds, selvom min sjæl forstod det anderledes*⁴⁴².

Det der bliver tydeligt i disse citater, er at sjælen beskrives og anvendes som en personificeret størrelse, som det er muligt at have for lidt af, og defineres som ædel, når der er meget heraf eller ussel, når der er for lidt heraf. Samtidig med at der er et skel mellem hvad Varthema kan foregive han føler, og hvad han reelt føler, og denne grænse trækkes af den (seksuelle og) fysiske krops hengivelse.

Men også Guds vilje spiller en central rolle i denne fortælling da det netop var problemet med at understøtte hans foregivelse som muslim, der oprindeligt bragte ham i fedtefadet.

Som han konstaterede, da det ikke lykkedes ham at udtale navnet Mohammed:

...e io lo posseti mai dire o che fosse la volontà de Dio o la paura che io aveva.

Varthema er aldrig i tvivl om sin religiøsitet, der samtidig er stedet han endegyldigt deponerer sin identitet, da han gennem hele rejseberetningen fastholder og altid tænker sig selv i forhold til sit kristne udgangspunkt. Hans kristne tro kan åbenbart tåle enhver foregivelse og han er heller ikke bange for at miste den, idet han iklædte sig en anden tro, men overvejer dog, om det kan være Guds vilje, der spænder ben for ham, da han ikke kan udtale navnet Mohammed.

Hvis jeg følger Greenblatts definition af selviscenesættelse, som spændet mellem en autoritet og "det fremmede", er det tydeligt, at Varthema

⁴⁴¹ Loro me consigliavano che io fugisse per terra e a mi non **bastavalo** animo per paura de non essere morto dalli mori, per essere io bianco e loro negri' Ibid. p.303

⁴⁴²della quale finis de esserne molto contento ancora che l'animo mio fusse ad altre cose intento Ibid. p.180

etablerer kristendommen og troen på den kristne Gud, som den absolutte autoritet og udgangspunkt. Det er iøjefaldende gennem hele hans rejseberetning at det os som han altid henviser til, er et kristent os.⁴⁴³ ”Det fremmede” bliver i fortællingen om fangenskabets i Aden den muslimske tro, der sagtens kan overvindes og snydes, når blot han anvender dens spilleregler. Hermed etablerer Varthema gennem rejseberetningen en identitet, der i høj grad er forstået ud fra hans tro, og derigennem positionerer Varthema sig som den snedige kristne, der ved list er i stand til at undvige de farer og forhindringer, han møder i det religiøst farlige fremmede, som den muslimske tro bliver ikonet på.

Fortællinger om fangenskaber er ikke en sjælden ingrediens i de mange rejseberetninger, der florerede i tiden⁴⁴⁴. Selvom der dog ikke er fortællinger om fangenskaber i samtidens mest udbredte fortællinger som John Mandevilles og Marco Polos. Fangenskaberne er, for det første, med til at understrege det farlige i at rejse ud, og alle de uoverkommelige forhindringer, som den rejsende kæmper imod og trodser, hvilket underbygges af Varthemas appendiks, der fremhæver, at han har udholdt diverse farer m.v. for at kunne fuldføre denne dannelsens *pergrinare*⁴⁴⁵. For det andet er fangenskabets med til at positionere tilfangentagerne som de absolut farlige fremmede. For det tredje er de undslupne fangenskaber i Varthemas tilfælde yderligere med til at synliggøre og iscenesætte ham som den snedige kristne, der snyder og giver sig ud for noget andet end han er overfor de fremmede.

Prudentia og den menneskelige fornuft.

Renæssancen var også en fortsættelse af senmiddelalderens dyrkelse af hoffet og maskerne, hvor iscenesættelse og forestillelse blev betragtet som dyder. Det er klart, at i hvert fald i de højere kredse var folk bevidste om, at de kunne forestille sig for at overleve, eller for at avancere. I det hele taget var renæssancen en tid, hvor der var en voksende selvbevidsthed omkring iscenesættelse af den menneskelige identitet⁴⁴⁶.

⁴⁴³ Se kapitel 5 hvor jeg gør nærmere rede for dette.

⁴⁴⁴ Se bl.a. tilfangentagelserne af Hans Staden, Mentos Pinto og Odorico di Pordenone, der beskrives i deres rejseberetninger. Om tilfangentagelser kan behandlingen heraf ses hos eksempelvis: Michael Harbmeier: *Wilde Völkekunde. Anderen Welten in deutschen Reisenberichten der Frühen Neuzeit*. Frankfurt a.m./New York (1994), Martin Rheinheimer: *Der fremde Sohn. Hark Olufs` Wiederkehr aus der Sklaverei*. Wachholtz Verlag 2001, eller Linda Colley: *Captives: Britain, Empire and the World 1600-1850*, hvis kronologiske ramme ligger senere end denne undersøgelse, men som på fin vis påpeger tilfangentagelsens rolle i de mange rejseberetninger hun behandler.

⁴⁴⁵ Se i øvrigt kap. 6.

⁴⁴⁶ Greenblatt, 1980. p. 2 og Martin, 1997 p. 1314

Samtidig er det værd at bemærke, at Varthema i sin rejsebeskrivelse af fangenskaberne etablerer list, snyd og snedighed som positive egenskaber. Forstillingen og positiveringen af de ovennævnte karakteregenskaber ligger meget fint i tråd med den dyd, eller virtú, der især i middelalderen var fremherskende som Prudentia. Det samme begrebsindhold anvendtes også i en mere sekulariseret udgave i humanismen, der, som jeg tidligere har argumenteret for, både inspirerede og var inspireret af rejseberetningerne. I Varthemas fortællinger spiller indholdet af Prudentia en stor rolle, der er således ingen uoverensstemmelse mellem at foregive sig som dette eller hint, og samtidig binde sin identitet, sit selv i den kristne tro. Det er derimod en af de dyder, der ligger i den kristne selvforståelse.

Prudentia var defineret som en af de gamle dyder af Aristoteles og blev med Augustin fastsat som en af de fire kristne kardinaldyder: Retfærdighed, mådehold eller tålmodighed, mod og sjælestyrke og så prudens, der kan oversættes som klogskab, dømmekraft og forsigtighed⁴⁴⁷.

Disse kardinaldyder var afbilledet i næsten enhver katolsk kirke både dengang og nu. Derfor må de formodes at have indgået i præstens prædikener. Prudentia og Temperantia er ofte afbilledet som en kvinde med papir og pen. De andre kardinaldyder, Justitia og Fortitudo er derimod afbilledet som mænd. Når disse elementer var så vigtige i den kristne tro, og ofte blev afbilledet i de katolske kirker, kan vi i en eller anden henseende forvente at den almene befolkning gennem deres regelmæssige kirkebesøg, var bekendte hermed. Således må præsternes definition heraf havde spillet en rolle i den almene befolknings tankegods, på samme måde som bl.a. opstandelse og skabelse.

Begrebet kræver dog en nærmere begrebsafklaring.

Renæssancen var en god blanding af middelalderens (kristne) idealer og antikkens (hedenske) verdenssyn, samtidig med at begge disse trossystemer fungerede både i en skøn sammenblanding og hver for sig. Dette afspejles også i det humanistiske tankegods, der henter inspiration fra så forskellige tilgange som stoikerne og augustinerne⁴⁴⁸.

Prudentia oversættes som kloshed, visdom og forsigtighed. Det var altså en visdom, der forudsætter en slags tilbageholdenhed i forhold til at lade sine impulser og sanser råde, hvorved det ville det være muligt at opnå frelsen.

⁴⁴⁷ De fire kardinal dyder er: Prudentia, Temperantia, Justitia, Fortitudo. Se i øvrigt Martin, 1997 p.1323

⁴⁴⁸ Se i øvrigt William James Bousma: *A Usable Past: Essays in European Cultural History*. Berkely, California 1990. (Herefter Bousma, 1990) især p. 1-65, der behandler den stoiske og augustinske tradition, som de kommer til udtryk hos humanisterne i renæssancen.

Begrebet indebærer samtidig viden om, hvorfor og hvordan man holder sine følelser og passioner i skak. Den rette Prudentia forudsætter visdom og dømmekraft, der foranlediger de rette valg i overensstemmelse med den kristne tro.

I løbet af det 14.-15. århundrede blev begrebet gentænkt i en mere verdslig fortolkning. Dette ses meget tydeligt hos Machiavelli i starten af det. 16. århundrede, i hans begreb om *il principe prudente* (den kloge hersker). Men afspejles også i den kendte bog om hvorledes hofmænd skal gebærde sig ved hoffet, skrevet af B. Castiglione: *Il libro del cortegiano*, fra Venedig i 1528, der beskriver hofmanden som en middelalderlig rolle efter et antikt forbillede og udgav den i renæssancen⁴⁴⁹.

Prudentia skal i den humanistiske udgave forstås som mere verdslig og forankret i det enkelte individ, og dermed som et skel mellem hvad man på den ene side føler og tænker, og hvad der på en anden side er klogt at give udtryk for i forhold til den situation, man befinder sig i. Det skinner tydeligt igennem i de to ovennævnte værker.

Gennem det humanistiske projekt bliver den frie vilje sat i centrum, og derfor bliver evnen til at skelne mellem, hvornår det er klogt at vise ens indre tanker og følelser, og hvornår det er klogest at skjule dem, central⁴⁵⁰. Således kan begrebet Prudentia betyde at skjule sin inderste overbevisning og tro, når det er klogt og taktisk at gøre det⁴⁵¹. Hermed er der i Prudentiabegrebet indlejret en opfattelse af, at det er muligt at sondre mellem et ydre og et indre jeg.

Der var godt nok allerede forskellige røster i det 11.-12. århundrede, der etablerede et skel mellem det indre og det ydre gennem en inderlighed og indadvendthed mod selvet som en kerne i identiteten.

Denne inderlighed var dog plantet godt og grundigt i den guddommelighed, som alle var en del af og som var det inderste i mennesket. Så når man talte om at være tro mod sit inderste⁴⁵², var det en troskab overfor det billede, man var skabt i, altså den rene guddommelighed.

Omkring det 15. århundrede begyndtes en forandring, hvor opfattelsen af det indre som i overensstemmelse med det guddommelige blev erstattet af

⁴⁴⁹ Problemerne hermed se bl.a. Peter Burke. *The Renaissance*. Macmillan. London 198,7 især p. 19

⁴⁵⁰ Martin, 1997 p. 1323-24.

⁴⁵¹ Også her kan vi se referencer til bl.a. Machiavellis begreb om den kloge hersker.

⁴⁵² Hvad der også blev samlet under termene Harmonia og Concordia. Martin, 1997 p. 1326-1329.

opfattelsen af det indre som det specifikke individ og det specifikke menneskes karakter og natur.

I forlængelse heraf blev fornuften set som et omdrejningspunkt for bl.a. viljen, der ansås for at blive bestemt og styret af fornuften. Derfor blev fornuften set som det eneste redskab til at opnå den rette erkendelse af Gud. Fornuften kunne styrkes ved at lære, at danne sin "sjæl" og dermed styrke sin vilje, ville det være muligt at trænge frem til sandheden bl.a. gennem filosofien, men også gennem erfaringen. Dette foranledigede samtidig en stor tolerance, da der ikke mere kun var én rigtig vej til at nå sandheden, gennem overensstemmelse med det Guds-indsatte indre, men derimod ville sandheden gennem den menneskelige fornuft kunne opnås på mange forskellige måder, der dog alle tog udgangspunkt i fornuften⁴⁵³.

Prudentia er ikke et begreb vi ser i Varthemas tekst, men derimod er betydningsindholdet af begrebet tæt forbundet med Varthemas beskrivelse af list, snyd og snedighed som positive egenskaber.

Derfor er det vigtigt at huske Sabeans skel mellem de autoritative strategier, som kunne være humanisternes mere filosofiske overvejelser om menneskets natur, eller den gejstlige definition af begrebet prudentia, og brugernes praktiske anvendelse og herigennem mulige modstrategier, der vil kunne iagttages gennem handlingskonflikterne i deres specifikke historicitet. Et eksempel på dette er Varthemas anvendelse af de forskellige elementer, der indgår i begrebet Prudentia, der på samme tid trækker på den humanistiske og gejstlige definition, og dermed kan ses som brugernes praktiske anvendelse af en autoritativ strategi.

Varthemas forunderlige rejse og den imaginære tilfangetagelse⁴⁵⁴.

Det næste fangenskab Varthema beskriver i sin rejsebeskrivelse, kan karakteriseres som et mere imaginært fangenskab. På sin hjemrejse fra Java, kannibalernes ø, gør Varthema og hans muslimske rejsekammerat, Cozaznor, endnu engang ophold i Calicut.

Her møder han to kristne fra Milano, Ionmaria og Piero Antonio.

Disse fortalte ham, at de er fangede i Calicut og ikke har en eneste chance for at undslippe selvom de ønsker det. De flygtede fra et portugisisk skib og tilbød kongen af Calicut deres tjeneste som våbensmede. Denne ville nu ikke lade de to mænd rejse, da han nød godt af deres våbenmageri, som også de andre konger og sultaner i området var interesserede i. Dette problematiserede yderligere en mulig flugt, da de ikke blot kunne flygte ind

⁴⁵³ Hvilket både Martin, 1997 og Bouswma, 1990, argumenterer for.

⁴⁵⁴ Dette kapitel er baseret på Itinerario p. 297-318. I forhold til hans andre forholdsvist korte beskrivelser, er denne eventyrlige fortælling betydelig længere.

på en anden sultans terræn uden at frygte for deres liv. De forklarede Varthema, at det heller ikke var muligt for dem at søge beskyttelse hos portugiserne, da de her betragtedes som forrædere.

Situation var yderligere tilspidset, da de kristne på sultanens palads havde hørt rygter om en storstilet aktion mod den nyanlagte portugisiske udpost i Cannanor.

Varthema besluttede sig derfor til både at advare portugiserne ved at overbringe dem de hemmelige informationer han fik fra sine kristne, italienske venner, der havde deres daglige gang på sultanens palads og derfor hele tiden kunne berette om, hvorledes planlægningen af aktionen mod Cannanor forløb, og samtidig redde sine venner. Men for at kunne overbringe disse vigtige informationer til portugiserne var Varthema nødt til at flygte både fra sin muslimske rejsekammerat, Cozazinator, og fra Calicut uden at vække opmærksomhed.

Varthema gør det klart, at han anså denne flugt for at være meget farlig, og for at undslippe udgav han sig derfor for at være en hellig maurisk mand:

Og for at flygte fra dem tænkte jeg at jeg ikke kunne bedrage dem ved andet end med hyklerti, og sagde at maurerne er det største folk i verden, og derved blev han tilfreds [Cozazinator]. Og dette gjorde jeg for ofte at kunne tale med de kristne, da disse vidste alt hvad der skete fra dag til dag ved kongens hof. Jeg begyndte at anvende hykleriet og foregav at være en hellig maurer og jeg ville ikke spise kød, andet end i Ionmaria's [en af de kristne] hus, hvor vi hver nat spiste to høns. Og jeg ville aldrig mere handle med de handlende og ingen så mig grine, hele dage opholdt jeg mig i Mechita`en, på nær når han[Cozazinator] kaldte på mig og jeg gik derhen for at spise, og vi skændtes fordi jeg ikke ville spise kød. Jeg sagde til ham, at for meget mad opfordrer menneskerne til mange synder. Og på denne måde begyndte jeg at være en hellig maurer, og heldige var de der kunne kysse min hånd og enkelte mine knæ⁴⁵⁵.

Kort tid efter Varthemas iscenesættelse som en hellig maurisk mand, blev Cozazinator bedt om at komme til en af sine venner, der var frygtelig syg. Han var helt tilstoppet, kunne ikke komme af med det, han havde fået ind og havde nu fået feber, var meget svag og smertefuld. Varthema tilbød sig

⁴⁵⁵ E per voler io fugire da loro pensai de non li posser ingannare, salvo che con la ipocrisia perche Mori sonno la piu grossa gente del mondo, per modo che lui fu contento. E questo faceva io per poter parlare spesso a li Cristiani, perchè essi sapevano ogni cosa de giorno in giorno dalle corte del re. Io comminciai ad usare la ipocrisia e finse de essere Mora Santo e mai volli mangiare carne, salvo che in casa di Ioanmaria che ogni notte mangiavamo doe para de galline. E mai piú non volse praticare con mercadante nè manco omo nissuno me vide mai ridere, e tutto lo giorno stava nella meschita, salvo quando lui [Cozazinator] mandava per mi che io andasse a mangiare e cridavami perchè io non voleva mangiar carne. Io li respondeva ch'el troppo mangiare condurre l'omo a molti peccati. E a questo modo comminciai ad essere Moro santo, e beato era quello che me potea basciar la mano e alcuno li ginocchi. Ibid. p. 299-300.

som hjælper, med den begrundelse, at han i hans hjemland havde hjulpet til i sin faders lægepraksis:

*Min fader var læge i mit fædreland, og det som jeg vidste om den [lægelige] praksis, var hvad han havde lært mig.*⁴⁵⁶

Efter en mislykket kur bestående af sukker, æg, salt og nogle store blade, som Varthema fik manden til at indtage, og som blokerede mere end det lindrede, forsøgte han sig igen. Han hængte manden op i benene og hældte en mikstur, der fortrinsvis bestod af fedt og olie, ind i den syge bagfra, for derefter at lade ham hænge der i et kvarter. Kuren lykkedes denne gang og resulterede i at den syge kom af med det, der var skyld i hans dårligdomme, hvorefter Varthema hev den syge ned, som efterfølgende kom sig.

Denne episode var med til at underbygge Varthemas status som hellig mand og samtidig opnå større tillid fra hans muslimske ven. Den opnåede tillid anvendte Varthema til at slippe ud af Calicut, efter at han havde hørt, at en større portugisisk flåde skulle være ankommet til Cannanor, og efter han havde indprentet sig hele Calicuts store hær og artilleri. For som han siger:

*Til slut, da jeg havde set hele oprustningen, der fandt sted i Calicut og alt artilleriet og hæren som blev forberedt mod de kristne, begav jeg mig på rejse for at advare dem [portugiserne] og for at frelse mig selv fra hundemenneskene (man de cani)*⁴⁵⁷.

Han udgav sig for at være syg på grund af luften i Calicut, og hans ven sendte ham straks til Cannanor. På dette tidspunkt var det i Calicut påkrævet med en rejsetilladelse fra kongen, for at kunne forlade byen. Varthema var selv bevidst om, at det ville give en del problemer at forlade Calicut, da alle vidste at han talte portugisernes sprog. Han meldte dog ikke sin afrejse til myndighederne i byen, og blev derfor sammen med sine to persiske oppassere stoppet af kongens vagter, der beordrede dem i land fra den båd, de var taget af sted med. Hans rejsefæller var parate til at vende tilbage til Calicut, men Varthema pressede dem til at gå langs stranden med ham, til de fandt en ny båd og en kaptajn, der vil bringe dem til Cannanor. I Cannanor blev Varthema indlogeret hos en ven af Cozazinator, og allerede dagen efter mødte han nogle portugisere på stranden og undslap straks sine oppasseres varetægt. Portugiserne fulgte ham til Don Lorenzo, som var søn af Dom Almeida, den portugisiske øverstbefalende i Østen i perioden fra

⁴⁵⁶ ...mio padre era medico alla patria mia e quello che sapeva per practica che lui me aveva insegnati. Ibid. p. 300

⁴⁵⁷ Alla fine, avendo io ben veduto tutta l'armata che se faceva in Calicut e tutta l'artiglieria e lo esercito che se preparava contra Cristiani, mi missi in viaggio per darli aviso e per salvarmi delle man de cani Ibid. p. 306

1501-1509. Denne forhørte ham i tre dage og fik alle oplysningerne om Calicuts alarmberedskab m.v.

Det lykkedes dog ikke Varthema at få frigivet sine venner. Han opnåede godt nok portugisernes tilgivelse af hans venner og han sendte en spion afsted med et brev til de to kristne, hvor han fortalte dem om portugisernes tilgivelse og bad dem om at stikke af og efterlade alt inklusiv koner, børn (Ionmaria havde fået et barn med sin indfødte kone), slaver og ejendele og kun medbringe alle deres diamanter. De to kristne var dog ikke særlig villige og hurtige nok til at komme afsted uden deres familie, så Ionmaria og Pier Antonios slave fik nys om den forestående flugt og gik til Calicuts konge, der blot affærdigede ham. Herefter gik han til byens muslimske handlende, som derimod opfattede de kristnes flugt som en stor fare, og som efter en indsamling af penge rettede henvendelse til kongen og bad ham om at gøre noget. Ifølge Varthemas rejseberetning:

”Herre, du ved, at de andre år hvor du kommer her, modtager vi dig med større glæde og mere ære end nu, grunden hertil er at der er to kristne, fjender af vores og jeres tro, der fortæller alt hvad vi gør til Portugiserne på dette sted, derfor beder vi dig om at slå dem ihjel og tage imod disse 100 dukater”⁴⁵⁸.

Dette overtalte kongen, der sendte sine soldater til Ionmaria og Pier Antonios hus for at dræbe de to kristne. De blev skudt ned med en stor slangebøsse, og Varthema understreger det barbariske i drabet på hans venner med følgende ord: *...derefter løb de frem og skar blodårerne i halsen over, og med hænderne drak de blodet*⁴⁵⁹.

Nyheden om hans venners død nåede ham lige inden det store slag mellem portugiserne og de mange byer, der havde sluttet sig sammen for at slå portugiserne på flugt. Varthema skriver, at modstandernes hær bestod af folk fra det han kalder Panani, Calicut, Capogat, Pandarani og Tornopatan, som ligger på den indiske vestkyst nederste del, der mødte op med en armada med 211 sejl hvoraf der var 83 store skibe, og resten små robåde. Kampen tidsfæster han til den 12 marts 1506⁴⁶⁰. Portugiserne var selvfølgelig i mindretal mod det hobetal af fjender, der ventede dem:

⁴⁵⁸ ”Signore, tu sai: li altri anni, quando tu vieni qui, nui te fecemo molto bene e piu onore che non facemo adesso: la causa é questa che sonno qui dui Cristiani, inimici de la fede nostra e vostra, li quali avisano li Portugalesi de tutto quello che se fa in questa terra, e per questo te pregamo che tu li amazi e piglia questi cento ducati”. Ibid. p. 311

⁴⁵⁹poi li corsero adosso e li tagliarono le vene della gola e con le mani li bibero el sangue . Ibid. p. 311

⁴⁶⁰ Normalt tidsfæstede Varthema ikke, og havde vel egentlig også tabt overblikket over dagene, men i mødet med portugiserne optræder der flere og flere præcise tidsangivelser, hvilket nok blot er udtryk for, at Varthema igen kommer i kontakt med brugen af kalenderen.

*Vi kristne håbede hele tiden på at Gud ville hjælpe os til at kæmpe mod den **hedenske tro [pagane]**... Da vi så de mange skibe, kaldte den værdige kaptajn alle ridderne og mændene på skibene til sig og begyndte at opfordre og bede dem om at udsætte sig for at dø frivilligt af kærlighed til Gud og til den kristne tro, mens han sagde: ” O herre, O brødre, i dag er dagen, hvor vi alle skal huske på Kristi lidelseshistorie og hvor meget straf han bar for at frelse os synder, i dag er dagen, hvor alle vores syndere vil blive slettet. Derfor beder jeg jer om at kæmpe ærefuldt mod disse hunde [cani], fordi jeg håber at Gud giver os sejr, og jeg ønsker ikke at troen på ham skal mangle”. Og derefter kom præsten og stod på kaptajnens skib med krucifikset i hånden og holdt en ceremoni for os alle hvor han formanede os alle til at gøre hvad vi var forpligtede til. Og derefter gav han os alle syndsforladelse og sagde: ” Sådan mine børn, lad os tage frivilligt af sted, for Gud er med os,” og I skal vide at de fleste af os græd og bad til Gud om at dø i denne kamp ⁴⁶¹.*

Herefter følger beskrivelsen af det store slag, hvor de kristne slog deres fjender på flugt. Nogle af de kristne blev såret, men der døde ikke en eneste mand:og p.g.a. Guds nåde døde der ingen kristne hverken på galejerne eller i skibene, men der var mange sårede ⁴⁶²., hvor imod maurerne døde som fluer, og stak af da de så: ... hvorledes de kristnes sjæl[animo] var ⁴⁶³, og Varthemas beskrivelse af det store slag er akkompagneret af udtryk som: ...han hoppede ned til disse hunde[cani] , og sagde ”O Jesus Kristus, giv os sejr , lad din tro hjælpe

⁴⁶¹ Noi altri Cristiani, sempre sperando che Dio ce avesse ad aiutare e confrondere la fede pagana [.....] Como vide tanta moltitude de nave, fece como valentissimo capitaneo, chiamó a sé tutti i cavalieri e omini de le ditte nave e poi commincio ad esortali e pregarli che volessero per lo amore de Dio, e de la fede cristiana esponerse voluntieri a patire la morte, dicendo in questo modo: ”O Signori, o fratelli, ogi é quel giorno che tutti noi ce dovemo aricordare de la Passion de Cristo e quanta pena portó per remidere nui peccatori ogi é quel giorno che a noi será scancellati tutti i nostri peccati. Per questo vi prego che vogliamo andarevi gloriosamente contra questi cani, perché spero che Dio ce dará vittoria, e non vorrá che la fede Sua manchi”. E poi el patre spirituale stava sopra la nave del ditto Capitaneo con el Crucifisso in mano e fece un bel sermone a tutti esortandone a fare quel che eramo obligati. E pio ca fece la assoluzione de pena e culpa e disse:”Orsú figlioli mei, andamo tutti voluntiei ché Dio sara con noi” e sepe tanto ben dire che la maggior parte de noi piangevamo e pregavamo Dio che ce facesse morire in quella bataglia. Itinerario p. 313 *min understregning* det er første og sidste gang begrebet *pagana* overhovedet bliver anvendt.

⁴⁶² ...per la Grazia del Dio né in galea né in nave non fu mai morto niuno de Cristiani, ma feriti assai. Ibid. p. 315

⁴⁶³ ...quanto era lo animo de Cristiani. Ibid. p. 314

os”⁴⁶⁴, og ”Lovprist er Jesus Kristus, lad os følge sejren mod disse hunde [cani]”⁴⁶⁵.

Varthema afslutter herefter sin fortælling om det store slag med at proklamere:

*Disse kristne er meget modige og dygtige. Og det er sandt, jeg har befundet mig i en del krige i mine dage, men jeg har aldrig set modigere mænd end disse portugisere*⁴⁶⁶.

Varthema fik efter en tid i portugisernes tjeneste lov af Don Lorenzo til at rejse hjem. Efter at være blevet slået til ridder for hans modige indsats på portugisernes side, sejlede han med et af deres skibe rundt om Afrika til Lissabon i Portugal, hvor den portugisiske konge stadfæstede hans ridderstatus⁴⁶⁷.

Hellig krig.

Disse to eventyrlige fortællinger er mere end blot interessante anekdoter, der kan bekræfte vores forestillinger om de saftige og eventyrlige historier, som vor fortid er fuld af.

Fortællingerne viser med al tydelighed, at den spænding, jeg tidligere har påpeget mellem muslimer og kristne i høj grad også er til stede her. Spændingen udgør den ramme, hvori eventyrene kan udspilles, med de forskellige ingredienser af forstillelse, snyd og loyalitet.

Hele terminologien i det store slag mellem portugiserne og maurerne er præget af modsætningsforholdet mellem de kristne og de andre, de farlige fremmede, der nu ikke mere beskrives som interessante folk, hvis skikke og leveforhold *kan glæde enhver ædel sjæl*, men derimod degraderes til hunde [cani].

Samtidig spiller hele den kristne terminologi og påkaldelse af den rette tro en stor rolle i at forberede portugiserne til kamp. Kaptajnen påkalder sig Kristus og understreger at slaget er en kamp mod det, de kalder de vantro,

⁴⁶⁴ ...saltó infra questi cani e disse: ” o Iesu Cristo, dace vittoria, aiuta la tua fede”. Ibid. p. 315

⁴⁶⁵ ”Laudato sia Iesu Cristo, seguitiammo la vittoria contra questi cani”. Ibid. p. 317

⁴⁶⁶ Questi Cristiani sonno molto animosi e valenti omini. E veramente io me sonno ritrovato in alcuna guerra alli miei goirni, ma non vidi mai li piú animosi de questi Portughesi. Ibid. p. 317

⁴⁶⁷ Vi kan finde henvisninger til at Varthema blev slået til ridder i samtidige portugisiske tekster. Se bl.a. Archivio nacional da Torre do Tombo, Chancellaria de Dom Manuel, libro V, f. 15 Verso.

som sandsynligvis har haft et overtal af muslimer. Hvilket leder tanken hen mod korsfarernes påkaldelser af en hellig krig for deres tro⁴⁶⁸.

Samtidig er terminologien mest prægnant i dette eventyr, i forhold til resten af rejseberetningen. Der står fremhævelsen af den kristne tro ikke helt så centralt som omdrejningspunkt, men stikker dog næsen frem ind i mellem, især i Varthemas beskrivelser af slag og forklaringer på, hvem der sejrer i de forskellige kampe, og hvorfor. Her er hans forklaringsmodel ofte bundet op på den kristne tro og guds vilje. Hvilket også kan ses i hans beskrivelse af kampen mod beduinerne i ørkenen⁴⁶⁹.

I fortællingen om det store slag ved Cannanor gør Varthema meget ud af at understrege et element af hellig krig, de kristnes krig mod de vantro, samtidig med at han anfører, hvorledes Gud og Jesus bistår dem i kampen og hjælper dem med sejr.

Fra korsfarerne bliver der langsomt etableret et begreb, der kan kaldes hellig krig. Dette er bundet op på forestillingen om krig i teologisk forstand, hvor formålet med krig er, at tvinge de onde til at ophøre med at synde, og foretage onde gerninger. Samtidig bliver krig altid forstået som en retfærdig krig, der skal opfylde en række kriterier: persona, res, causa, auctoritas og intentio. Personerne - persona - må være soldater, der kæmper, og den ting der kæmpes om, res, må tilhøre den retfærdige part. Dette legitimerer således ikke erobringstogter, men derimod tilbageskaffelse af noget, der er blevet taget fra de retmæssige ejere. I korsfarerterminologien bliver dette opfyldt ved at det hellige land, Jerusalem, oprindeligt er givet til de kristne af Gud. Et andet kriterium er, at den anden part skal have leveret den umiddelbare årsag til krigen, causa, og dette bliver imødekommet ved at fremstille muslimerne som en evig aggressiv fare, der løbende skal bekæmpes. Auctoritas- kriteriet indebærer at krigsherren desuden skal have den rette myndighed, der i korstogenes tilfælde bliver opfyldt af pavens opfordring. Endelig er en krig retfærdig, hvis den har den rette intention (intentio), hvilket indebærer ønsket om at skabe retfærdighed og gøre det gode, samt få de onde til at afstå fra at gøre det onde. Dermed kan begrebet om næstekærlighed på denne måde rent faktisk retfærdiggøre krige og legitimere blodsudgydelser. Korstogene skal hjælpe de forfulgte kristne og få muslimerne til at afstå fra at synde, og derfor er det et eklatant eksempel på næstekærlighed at slå så mange

⁴⁶⁸ Og især dele af historieskrivningen af korsfarernes kamp. Se bl.a.. Penny Cole om Paven Urbans prædiken til korsfarerne i: *The Preaching of the Crusades to the holy Land, 1095-1270*. Cambridge, 1991.

⁴⁶⁹ Som Varthema møder på sin rejse med karavanen fra Mekka til Aden. Her var beduinerne i overtal, men blev selvfølgelig besejret

muslimer ihjel så hurtigt som muligt, og på denne måde afholde dem fra at synde⁴⁷⁰.

Der er mange af disse kriterier, der går igen fra den iberiske halvøes reconquista i 1300tallet, og som derfor må formodes at være latente i den portugisiske retfærdiggørelse af krigen mod maurerne og de såkaldte vantro.

Således er Varthemas beskrivelse af portugisernes kampe et godt eksempel på denne logik. Det er tydeligt, at der i den portugisiske terminologi både indgår retfærdiggørelse via kristendommen, og den evige fare fra muslimerne og de vantro, der hermed bliver en hellig pligt at bekæmpe.

Selvom der i Varthemas rejsebeskrivelse ingen tvivl er om eksistensen af den muslimske fare, er der ikke på samme måde som hos portugiserne en forpligtigelse til at bekæmpe den, og slet ikke i næstekærlighedens navn. Når portugiserne således kan trække på den gamle korstogsterminologi, er det muligvis fordi deres erfaringsrum er et andet end Varthemas, der dog i denne sammenhæng også gennem deres fælles kristne reference, kan siges at udgøre et sådant delvis fælles erfaringsrum.

Hykleri og foregivelse

I Varthemas fortælling om det imaginære fangenskab, dukker der pludselig et helt nyt begreb op i hans rejseberetning: *ipocrasia*. – hykleri.

Og da jeg ønskede at flygte fra dem, tænkte jeg, at jeg kun kunne snyde dem, gennem deres eget hykleri, og [jeg]sagde at maurerne er det største folk i verden, således at han [Cozazino]blev tilfreds. Dette gjorde jeg, for tit at kunne tale med de Kristne, da de vidste, fra dag til dag hvad der skete i kongens hof. Jeg begyndte at bruge hykleriet og foregav at jeg var en hellig maurisk mand⁴⁷¹.

Og han blev hurtigt og godt helbredt og dette gav stor kredit til mit hykleri⁴⁷².

⁴⁷⁰ For nærmere beskrivelse se Kurt Villads Jensens indledning i *Den Jyske Historiker*, 89 Juni. 2000 p.8-29 eller F.H. Russell: *The just War in the Middle Ages*. Cambridge 1975.

⁴⁷¹ E per voler io fugire da loro pensai de non li possen **ingannare**, salvo che con la **ipocrisia** perche Mori sonno la piu grossa gente del mondo, per modo che lui fu contento. E questo faceva io per poter parlare spesso a li Cristiani, perchè essi sapevano ogni cosa de giorno in giorno dalle corte del re. Io comminciai ad usare la **ipocrisia** e **finse** de essere Mora Santo. Itinerario. p.299

⁴⁷² Pur tandem lui sanó benissimo e questo dete gran credito alla mia **ipocrasia**. Ibid. p. 302

Første gang Varthema anvender termen *ipocrasia* (*hykleri*) er kort efter hans hurtige afgang fra Java og på vej mod Calicut, hvor de gjorde holdt ved Melacca for at tage afsked med deres kristne rejsefæller og derefter rejste over Koromandelkysten til Cochin. Begge byer var handelscentre på den tid. De fungerede som opsamlingssteder og handelscentre, hvor alle varerne fra både Asien og Mellemøsten blev samlet, så de handelsrejsende ikke behøvede at rejse helt til eksempelvis Kina, for at komme i besiddelse af de varer, der stammede herfra. Derfor var der en stor koncentration af alle slags handlende af forskellig trosmæssig overbevisning. Eksempelvis de 22 kristne portugisere Varthema møder i Cochin. Dette gav ham igen stor lyst til at flygte, men han holdt sig tilbage og begrundede det med:

*Derfor havde jeg stor lyst til at flygte, men jeg blev, da de [portugiserne] var få og jeg var **bange** for maurerne, fordi nogle af dem var handelsmænd som os, og de vidste at jeg havde været i Mekka og ved Muhammeds krop, og jeg var **bange** for, at de ikke tvivlede på, at jeg havde gennemskuet deres **hykleri**, så derfor undlod jeg at flygte⁴⁷³.*

Hvad er det egentlig Varthema opnår ved at anvende begrebet *ipocrisia* om muslimerne og altid i forbindelse med fare og flugt, forstillelse og bedrageri.

Som vel og mærke er en anden terminologi end den han iklæder sine egne forstillinger. Hvilken konsekvens får modsætningens beskrivelse for hans egen iscenesættelse?

Det er iøjnefaldende, at hykleriet bliver tillagt den muslimske religion. Men det er lidt uklart, om Varthema mener, at den muslimske religion er hyklerisk i kraft af dens manglende tro på den kristne gud, eller om det er muslimernes praktisering af deres religion, der er hyklerisk?

Varthema påpeger, i ovenstående citat, at han kan anvende det muslimske hykleri til at bedrage dem med og derigennem skabe sig selv et fristed og undslippe muslimerne, i denne sammenhæng ved at udgive sig for at være en hellig mand.

Det hykleri, som Varthema påpeger i den muslimske religion, kunne minde en del om det begreb om den vantro, der prægede middelalderens korstog. Dette ville betone den muslimske religion som falsk, og dermed hyklerisk. Han udpeger derved den kristne tro som en overlegen tro, der, for at følge parallellen til korstogene, er forpligtet til at bekæmpe det onde. Han lægger således en stor afstand til den muslimske tro, der beskyldes for

⁴⁷³ Per la qual cosa io ebbi grandissima volontà di fuggire, ma restai perché erano pochi e io aveva **paura** delli Mori, perché erano alcuni mercadanti con nui che sapeano, che io era stato alla Mecca e al corpo di Mahometh, e aveva **paura** che loro non dubitassero ch'io scoprisse le loro **ipocrisie**: per questo restai de fugire. Ibid. p. 296.

falskhed ved at foregive at være troende. Denne falskhed er især begrundet i, at Allah ikke er Varthemas Gud. Dette understreges yderligere i hans beskrivelse af den hellige mand i Aden, hvis positive, asketiske og gode leveregler Varthema beskriver, men alligevel ender med at påpege at de hellige mænd er *bedragere, da de ikke er døbt*⁴⁷⁴.

Her bliver det bedrageriske især bundet sammen med, at Varthema beskriver en hellig mand, som han ikke mener, kan være rigtig hellig, p.g.a den manglende dåb, og derfor må være en bedrager.

Dåben er altså helt central i dette puslespil, for det er her at syndsforladelsen i kristendommen etableres og forbindelsen til Gud knyttes an. At dåben er omdrejningspunkt og demarkationsgrænse i den religiøse opfattelse på dette tidspunkt, kan også ses i missionærernes ihærdige forsøg på at døbe hedningene for derigennem at knytte dem til den kristne tro. Det synes indimellem knap så presserende at videreformidle det kristne grundlag, da missionærernes succes bliver målt i hvor mange, de har formået at døbe, og dermed, gennem det kropslige ritual, forankre sjælen i kristendommen.

Fremhævelsen af muslimernes hykleri er iøjefaldende i Varthemas fortælling, og det kan derfor undre, at Varthema på næsten hele sin rejse har påtaget sig mange forskellige roller og dermed iscenesat sig selv som en anden end han er. Eksempelvis mameluk, muslim, skør, hellig mand, syg m.v.

Men Varthema betragter ikke sig selv som en hykler, selvom mange af hans iscenesættelser kræver, at han afviser sin religion, og påtager sig en anden, hvis ritualer og forskrifter, han også følger.

Det kan synes som om den kristne tro er urokkelig, og kan tåle enhver afskrivning, så længe Varthema selv identificerer sig med den. Dermed bliver troen i den kristne tradition et spørgsmål om forholdet mellem den enkelte og hans Gud, fremfor en synlig overenskomst, og måske er det i dåben at denne ubrydelige forbindelse etableres⁴⁷⁵. Samme indre overenskomst forventes ikke af de muslimske trosfæller, hvis religiøsitet stemples som hyklerisk.

⁴⁷⁴ingannati per non avere el **battismo**. Ibid. p. 150

⁴⁷⁵ Hvilket bl.a. også kan ses i en rejseberetning fra samme tid, nemlig: Nicolo Conti, der på sine rejser i orienten, påtog sig den muslimske religion, beder ved hans hjemkomst paven om tilgivelse for at være konverteret til muslim, da dette blot var en forestillet religion, der gjorde hans liv en hel del lettere i Østen.

Den inderlighed vi ser i Varthemas gudsopfattelse, har visse ligheder med protestantismens inderligheds-kodeks, eller med nicodemismen⁴⁷⁶. Hvorimod den gudsopfattelse, der akkompagnerer portugisernes kamp er meget synlig, og samtidig understreger modsætningen mellem de kristne og de andre⁴⁷⁷. Hvad kan grunden være til disse to forskellige opfattelser?

Fornuften som demarkationsgrænse.

Der kan være forskellige bud, og helt sikkert er det, at vi ikke har at gøre med monokausale forhold men derimod forskellige elementer, hvoraf jeg vil ridse et par stykker op her.

Hvis jeg kigger på det skel, jeg ridsede op ovenstående i forhold til den humanistiske definition af Prudentia og derigennem fornuften, kan jeg hente nogle elementer her.

Hvis mennesket adskiller sig fra dyrene gennem fornuften, der samtidig styrer viljen og forudsætningen for at kunne opnå viden, må det være afgørende, hvorvidt de andre og de fremmede ses som indehavere af fornuft og vilje.

Varthema taler en del om *ingegno*, der kan oversættes med talent, begavelse, dygtighed og snedighed, samtidig med at ordet refererer til en medfødt egenskab, Måske er indholdet oversætteligt med fornuftbegrebet fra renæssancen⁴⁷⁸.

I Varthemas appendiks trækkes begrebet *ingegno* ind i teksten, til for det første at vise hans egen ydmyghed, som i beskrivelsen af, hvorfor han rejser ud frem for at studere: (*da jeg kender mig selv som svagt begavet*)⁴⁷⁹.

Samt til at understrege *V. Illustriss. e Eccellentiss. S.* store og lysende begavelse, og som dyrker af enhver dyd:

⁴⁷⁶ Se bl.a. Ginzburg "Il nicodismo" Torino 1980, eller Delio Cantimori. En nicodemist er en person, der skjuler sin religiøse overbevisning, mens vedkommende tilsyneladende tilslutter sig den dominerende religion.

⁴⁷⁷ Denne terminologi er ikke blot Varthemas beskrivelse af portugiserne, men kan genfindes i mange andre samtidige kilder. Se bl.a. Mendes Pinto: *Peregrinacam.* fra 1614

⁴⁷⁸ Begrebet figurerer gennem hele rejseberetningen og hermed også i de forskellige hastigheder. Men selv ved opslag i UTET, redigeret af Salvatore Battaglia: *Grande dizionario della lingua italiana.* Unione tipografico. Editrice Torinesi. Eller *Lessico Universale italiano di lingua lettere arti, scienze e tecnica.* Istituto della enciclopedia Italiana Fondata da Giovanni Treccani. Roma 1972, er det svært at bestemme entydigt.

⁴⁷⁹(cognoscendome de tenuissimo ingegno). *Itinerario.* p. 335.

*Og da jeg tænkte på hvem jeg kunne dedikere min møjsommeligt udarbejdede rejseberetning til, tænkte jeg på V. Illustriss. e Eccellentiss. S, som en af de eneste observatører af nye ting og elsker af enhver [virtú] dyd⁴⁸⁰.
...det syntes mig at deres Ex. Tia hørte på mine ord med en betragtelig kundskabstørst. Og derfor så jeg i dig din sublime og vågne begavelse, den ophøjede og opløftede ånd⁴⁸¹.*

Samtidig vil han gennem rejsebeskrivelsen både tilfredsstille og vise den menneskelige begavelse:

Det syntes mig nødvendigt at vise den menneskelige begavelse i det følgende tilfælde når der er behov for at vise tærsklen [grænsen]⁴⁸².

Hvilket også ses i et af de små forord, hvor han introducerer kapitlet om Indien (libro II della India) således:

Vi var således nået næsten til spidsen af Indien, altså til det sted, hvor der er størst værdighed i Indien, der i første bog synes imponerende og som gav principper til det kommende, som stadig har og giver hver eneste velvillige læser [oplysninger om] ting af største værdighed og tilfredsstillelse af begavelsen og sjælen lige så meget som vores ønske om denne anstrengende pilgrimsfærd i verden som vi kom fra og som er nyttig for begavelsen.....⁴⁸³.

I den humanistiske og stoiske anvendelse af begrebet, opfattes ethvert menneske som i besiddelse af fornuft, eller *ingegno*, og vil derfor kunne erkende Gud gennem sin fornuft, der muligvis skal hjælpes på vej, men den grundlæggende forudsætning for erkendelse er på plads, og gør det samtidig muligt at skelne mellem mennesker og dyr.

Definitionen af de fremmede som mennesker, som vi ser i første del af Varthemas rejsebeskrivelse, kunne således basere sig på dette menneskesyn. I forlængelse af den humanistiske definition af Prudentia og interessen for den frie og menneskelige vilje, blev fornuften skilt fra sin

⁴⁸⁰ Repensando poi a chi meglio potesse indirizzare questa mia sudata operetta me occorse V. Illustriss. e Eccellentiss. S quasi unica osservatrice de cose notabili e amatrice de ogni virtú. Ibid. p. 336

⁴⁸¹me parve la tua Ex. Tia. Con avidità considerarevole ascoltare le mie parole. E allora conobbi in te lo tuo sublime e svelto ingegno, lo eccelso e elevato spirito..... Ibid. p. 336.

⁴⁸² Me occorre quivi monstrare lo ingegno umano nelli casi occurenti quanto per la necessità se soglia dimonstrare Ibid. 125

⁴⁸³ Essendo nui arrivati quasi al capo della India, zoé allo loco, nel quale posta é la magior dignità della India, ce `e parso al primo libro imponer fine e dare principio al seguente come ancora abia a porgere ad ogni benigno lettore cose da maggiore dignità e consolazione de ingegno e de animo tanto quanto la desiderata nostra fatica del peregrare el mondo ce suvvenirá e lo ingegno ancora ce servirá..... Ibid. p. 211

overensstemmelse med det guddommelige Fornuften blev derimod til alle menneskers eje, der på baggrund af deres fornuft (ratio) kunne søge sandheden via forskellige veje⁴⁸⁴.

Denne tankegang kan bl.a. ses i en af hans beskrivelser af *I gentile*, hvor han understreger, at de var *..gode og begavede mænd*⁴⁸⁵.

Dette kan være baggrunden for at Varthema betragter "de andres" dyder og civilisationsgrad gennem en stor del af sin rejseberetning, og vurderer hvorvidt de ligner eller ikke ligner de kristne, og dermed om de er eller ikke er i besiddelse af fornuft/ *ingegno*. Han peger således forskellige steder på, at *I gentile*'s egenskaber og opførsel stemmer overens med de kristne dyder, og som konsekvens heraf må de være i besiddelse af *ingegno*, hvilket placerer dem i kategorien af mennesker, der blot handler anderledes end de kristne. Dette er samtidig med til at understøtte forestillingen om hedningerne som potentielle kristne.

Jeg har tidligere påpeget, at fremhævelsen af hedningernes gode og rette levevis var en udbredt figur i rejseberetningsgenren, for derigennem at benytte denne karakteristik til at kritisere de kristnes moral og levevis, for deres manglende gudfrygtighed og overensstemmelse med den rette trospraksis.

Men også muslimerne beskrives af Varthema som i besiddelse af *ingegno*, hvilket dog ikke skal forstås i forhold til den fromhed, der følger beskrivelserne af *I gentile*, men snarere i forlængelse af deres højere civilisationsgrad:

*Disse er de mest snedige mennesker med begavelse og de bedste til at falsificere ting, af alle generationer som findes i verden og samtidig vil jeg sige at de er de mest kammeratlige og mest gavmilde mænd der bor på jorden*⁴⁸⁶.

Skellet mellem dyr og menneske kunne på den anden side også anvendes i forhold til "de andre" – som i denne henseende bliver "de monstrøse fremmede", og derved ikke mennesker, men monstre og (vilde) dyr. Dette element kan også ses i beskrivelsen af indbyggerne på Banda - øen, hvor han påpeger at: *Her er der hverken konge eller guvernør, men de er som dyr uden den mindste begavelse*⁴⁸⁷.

⁴⁸⁴ Således var det netop begrebet den frie vilje, (og herunder spørgsmålet om den var menneskestyret eller blev styret gennem gud nåde) som var omdrejningspunkt for Erasmus af Rotterdam og Martin Luther's konflikt i midten af 1500.

⁴⁸⁵ ...omini d'ingegno e da bene. Itinerario p.289.

⁴⁸⁶ Li quali sonno li piu astuti omini d'ingegno e de falsificare una cosa che generazione che sia nel mondo et el simile dico de essi che sonno li piu compagni e li piu liberali che omini quali abita la terra. Ibid. p. 177.

⁴⁸⁷ Qui non c'è re ne governatore, ma sonno alcuni villani come bestie senza alcuno ingegno. Ibid. p. 285-286.

Hvorefter den næste ø på rejsen beskrives med følgende henvisning til Banda - øens indbyggere:

Menneskerne her er mere dyriske og mere usle end dem der bor på Banda-øen⁴⁸⁸ og igen senere i hans begrundelse for ikke at fortsætte længere mod Øst: ... [den] store inhumanitet hos menneskerne og [vild]dyrene, [gav os] allerede afsky/væmmelse⁴⁸⁹.

Dette er lige præcis det skel, vi ser både i den terminologi, Varthema gengiver, fra portugiserne, i hans egen beskrivelse fra øerne omkring Java, samt fra Calicut og frem. De vantro bliver til dyr, og det kunne forsigtigt antydes, at der også bag dette ligger et syn på mennesket som fornuftsvæsen. Det åbner for muligheden af at ”de vantro” ikke kan betragtes som mennesker, idet de ikke besidder fornuften eller ingegno til at erkende gud og sandheden. De må derfor være dyr, og kan derfor beskrives og behandles herefter.

Den specifikke historicitet.

Således kan samme menneskesyn defineret gennem fornuften som omdrejningspunkt få to forskellige udtryk, og dermed en modstrategi, om man vil. Enten placeres ”de andre” indenfor eller udenfor demarkationsgrænsen mellem mennesker og dyr.

Hvilken side af grænsen, de fremmede bliver placeret på, handler muligvis om hvilken erfaringshorisont, der skaber forventningen om mødet med de fremmede, og her er erfaringerne fra den italienske halvø meget anderledes end de portugisiske. Derfor vil det være relevant at kigge lidt nærmere på den tid og det sted som henholdsvis Varthema og portugiserne kommer fra.

I 1453 blev Konstantinopel erobret af tyrkerne, de afskar derved det faste fikspunkt som de europæiske handlende og rejsende havde haft over land. Tyrkernes erobring blev samtidig et yderligere incitament for nogle af de europæiske stater til at udforske søvejen til Indien, for dermed at kunne opretholde den stadig større import af indiske krydderier, stoffer m.v. til Europa.

I 1459 foreslog Pave Pius II Konstantinopel generobret gennem et forsøg på at genoplive korstogene. Dette forehavende var der dog på dette tidspunkt hverken interesse for eller ønske om, og i 1461 faldt også den

⁴⁸⁸ La gente de quella sonno piu bestiali i piu vili e da poco che non sonno questi de Bandan. Ibid. p.287

⁴⁸⁹massime delli *inumani* omini e alle bestie non dissimili gia fastidito.[min kursivering]. Ibid. p.297

sidste af de europæiske udposter, der var under besiddelse af den venetianske stat.

Det europæiske kontinent var på dette tidspunkt præget af opløsning. I Spanien kæmpede dronning Isabella og Kong Ferdinand en indædt kamp mod de muslimske besiddelser i Spanien, der omsider lykkedes i 1492. En kamp, der også var fuld af erklæringer om at omvende de vantro muslimer, og hvis ønske om *reconquista*, lå i forlængelse af den hellige krigs principper⁴⁹⁰.

Varthema kommer altså fra et Europa, hvor de muslimske tropper godt nok er slået på flugt, men som stadig slikker sårene efter deres tab af Konstantinopel, der forklares med de vantros brutalitet og manglende tro. Samtidig hermed havde tabet af Konstantinopel også katastrofale konsekvenser for de venetianske handelsmænd (og for andre frie europæiske handelsmænd), der på dette tidspunkt rejste i østen, hvor de oplevede større fare og mindre mulighed for at kunne søge beskyttelse, når de rejste over land. Portugals ihærdige forsøg på at finde søvejen rundt om Afrika lykkes i 1498, hvor Vasco da Gama formåede at komme til Indien rundt om Kap det gode Håb.

Portugiserne var, gennem deres geografiske beliggenhed, tættere på det spanske rige og dets kamp mod muslimerne, og de havde samtidig planer om at underlægge sig Indien og kontrollere handlen med peber. Den nedvurderende tone i deres genfundne korstogsterminologi kunne således legitimere og understøtte dette forehavende⁴⁹¹, der gjorde det muligt at sende flåder afsted for at erobre nyt land, eller for at generobre det⁴⁹². Det blev dermed legitimt at underlægge sig områder, hvorpå der ikke boede rigtige mennesker – *cristiani*, men kun vantro. Kategoriseringen mellem de rettroende kristne og de vantro hunde (og det var både muslimerne og hedningene), kunne give portugiserne en begrundelse for og en gejst til at

⁴⁹⁰ Se bl.a. B. Diffie i B. Diffie og G. Winius: *Foundations of the Portuguese Empire 1415-1580*. Oxford 1977. eller M.Newitt (ed): *The first Portuguese colonial Empire*. Exeter 1986, her især M.Newitt's egen artikel: "Prince Henry and the origins of Portuguese expansion. Herudover også Den Jyske Historikers tema nummer om *Krig, Korstog og Koloniasering*. Nr. 89 Juni. 2000.

⁴⁹¹ Det er ikke kun Varthema, der gengiver den portugisiske terminologi således, også blandt de portugisiske kilder fra samtiden, er der tegn på at terminologien var karakteristisk for portugiserne. Også selvom ikke alle samtidige portugisere sympatiserede med denne. For brugen af denne terminologi se bl.a.. Mendes Pinto *Peregrinacam* 1614. For engelsk oversættelse: se Rebecca Catz: *The Travels of Mendes Pinto*. Chicargo University Press 1989. For en analyse heraf se J.P. Rubiés: "The oriental voices of Mendes Pinto, or the traveller as ethnologist in Portuguese India". *Portuguese Studies* 10 (1994) pp. 24-43

⁴⁹² Hvilket kunne understøttes i begreberne hentet fra den hellige krig.

kæmpe, hvor manglen på civilisation og opbuddet af fjender af den rette tro, kunne være legitimationsgrundlaget for at tage de andres land i besiddelse.

Varthema derimod kom fra den italienske halvø, hvor de venetianske købmænd godt nok berettede om farerne i den muslimske verden, men hvor også de humanistiske tendenser havde stor udbredelse. Den humanistiske gudstro indvarslede samtidig en respekt for andre religioner, samt en interesse for at kende til uudforskede verdensdele, nye steder og ny viden⁴⁹³. Selvom de venetianske købmænd godt nok understregede faren fra øst, især efter tabet af Konstantinopel, var de samtidig tiltrukket af den formue, det var muligt at skaffe sig østpå, og for at opnå det, var det nødvendigt at kunne etablere forbindelser og netværk i både den muslimske og hedenske verden. Som købmænd, der ofte rejste rundt alene eller ganske få sammen, ville magtanvendelse eller underlæggelse af geografiske områder ikke sikre dem samme økonomiske udkomme, som diplomati og respekt for de forskellige landes traditioner og love gjorde det.

Det kan være baggrunden for de to forskellige måder, Varthema taler om mødet med "det fremmede" på. For det første den betydningstillæggelse han havde med i rygsækken da han rejste ud, og så portugisernes betydningstillæggelser som han mødte på sin rejse, hvori der var nogle ligheder med den betydningstillæggelse han allerede var bekendt med, og må derfor have gjort det muligt for ham at overtage denne terminologi⁴⁹⁴. Opdelingen mellem de kristne og de andre var også en opdeling, der blev understøttet i mødet med det utænkelige, som kannibalerne på Java repræsenterede. Mødet med portugiserne er Varthemas første møde med en større og massiv kristen gruppe, efter at han i flere år har rejst rundt med og blandt muslimer og hedninge. Dette er muligvis begrundelsen for Varthemas radikale skift i terminologi og menneskesyn, hvor mødet med kannibalerne bliver den katalysator, der muliggør overtagelsen af det portugisiske menneskesyn og terminologi.

Varthemas anvendelse af både portugisernes strategier på den ene side og de frie venetianske købmænds strategier på den anden side, er også at genfinde i Varthemas valg af rejsemåder.

Ved sin afrejse fra Venedig rejste han fortrinsvis over land og sjældent via havet, og aldrig helt ud på det åbne hav, hvis det var muligt at følge en landrute i stedet. En rejsemåde han også fulgte med sin persiske ven, og

⁴⁹³ Om gudsopfattelsen i humanismen se bl.a.. Erasmus, der forsøgte at gentænke de kristne idealer og give dem en ny humanistisk klædedragt

⁴⁹⁴ Gennem en ny brug af det stoiske tankegods, der var temmelig udbredt i de humanistiske tilgange.

som nok på dette tidspunkt var den letteste og mindst omkostningsfulde rejseform for de frie købmænd.

Hans hjemrejse foregik derimod som portugiserne, med et portugisisk skib, der sejler på åbent hav, og rundt om Afrika. De standsede kun ved få havne, der ofte var portugisiske udposter.

En fin detalje, der både viser forandringer i handelsruterne på dette tidspunkt, og samtidig også er udtryk for de forskellige strategier både i forhold til rejsemåder og, som følge deraf, den forskellige mentalitet hos henholdsvis portugiserne og de norditalienske handelsmænd.

De portugisiske udposter, der etableredes efter 1498 i bl.a. Indien med Cochin(1503) Diu(1534) var ikke nødvendigvis sikre steder for andre europæiske rejsende, da portugiserne meget tidligt forsøgte at opnå kontrollen med al den peber, der blev importeret til Europa i skarp konkurrence med bl.a. de venetianske købmænd. Portugiserne ville lede peberet via søvejen og frem til Lissabon, således at de kunne opnå de betydelige avancer ved at gensælge det på det europæiske marked. De venetianske handelsmænd og med dem også de frie portugisiske købmænd, Cazados, benyttede dog stadig landruter og undgik på denne måde den portugisiske kontrol, der dog aldrig rigtig blev så udbredt, som den var tænkt⁴⁹⁵.

Jeg kan forestille mig, at Varthema i dette klima selvfølgelig inden sin afrejse havde hørt de venetianske handelsmænd fortælle om den tyrkiske og muslimske fare, han ville møde. En fare, der nok var tydelig på hans rejse, hvilket især hans eventyrlige fortællinger bærer præg af. Han deltog dog ikke i den konflikt, der på samme tid skilte europæerne østpå, hvilket vi kan se i hans udbredte kristne loyalitet og hans forventning om at kunne opnå beskyttelse hos portugiserne. Men Varthema rejste også ud omkring det tidspunkt, hvor den portugisiske ekspansion tog til, og var i 4 år ikke stødt på en eneste europæer, før han ankom til Calicut, hvilket kan have begrænset hans mulighed for at være orienteret om de ovennævnte stridigheder mellem de forskellige handelsfolk. Samtidig vidner Almeidas imødekommenhed overfor Varthema, efter hans flugt fra Calicut, ikke om et tydeligt modsætningsforhold, hvilket heller ikke de forskellige samtidige portugisiske kilder, der nævner Varthema, gør. Det skyldes muligvis, at den portugisiske tilstedeværelse på dette tidspunkt endnu ikke var så udbredt og massiv, og at de havde nok at gøre med at holde muslimerne fra døren.

⁴⁹⁵ Se bl.a.. Den jyske historiker nr. 77/78 *Indien tradition og nation*.1997, Juni. Her er især Søren Mentzs artikel: ”Den indiske handelsverden 1500-1750 – indisk kontrol eller fremmed dominans”. *DJH. Indien – tradition og nation* Nr. 77/78. (1997), (Herefter Mentz, 1997) p.62-78, oplagt.

En anden mulighed er også at denne modsætning mellem Portugal med sit forsøg på handelskontrol, og de andre europæiske handelsrejsende ikke spiller så stor en rolle, som den ellers gængs er blevet tilskrevet i forskningen⁴⁹⁶.

Varthema mellem ”Dem” og ”Os”.

I Varthemas eventyrlige fortællinger, hvor han selv spiller hovedrollen, og indlevende fortæller os om hvilke farer dette ”jeg” har været igennem, er det interessant, at netop forståelsen af ham selv som del af en religion, den kristne, i modsætning til en anden religion, er så markant her. Selvom Varthema i disse fortællinger sætter sig selv i scene under stor opmærksomhed og beskriver sin angst, ønsker og kampe, er det ikke et selvstændigt og autonomt selv, vi har med at gøre. Det er et selv, der fortolker og forstår sig selv som del af en stor religion og på baggrund heraf også som overlegen i forhold til de andre, der kan snydes og bedrages gennem de forskellige roller, han vælger at spille. Samtidig beretter Varthema om, at de andre er lette at snyde, da de er meget hykleriske, hvilket han bl.a. udnytter i forhold til situationen i Calicut.

Forskellen mellem hans første fangenskab i Aden og det næste i Calicut vidner også om hvorledes autoriteten og ”det fremmede” bliver forhandlet gennem hans rejse (beretning). I Aden er ”det fremmede” farligt, men på samme tid også interessant, og gennem hans egen snarrådighed til at sno sig ud af. Han er den snedige kristne mod de farlige, men dog overvindelige andre, der bliver personificeret i sultanen af Aden og hans sultana i Rhada.

I Calicut skærpes grænserne yderligere. ”Det fremmede” bliver meget farligt og udgør en begrænsning af hans manøvre muligheder og autoriteten, den kristne overbevisning bliver, som konsekvens heraf, yderligere skærpet. Således rejser Varthema ud med en rimelig flydende identitet, der dog er kristen, men ikke nødvendigvis kristen for at være i modsætning til et farligt og gruppevækkende fremmed. Efter hans oplevelser på Java og mødet med Portugiserne bliver hans identitet og selviscenesættelse skærpet omkring den kristne tro, der i den portugisiske terminologi giver ham sikre svar på, hvortil civilisationen går, og grænsen mellem mennesker og dyr kan trækkes.

Hans iscenesættelse er samtidig udtryk for en mulighed, der allerede ligger i den humanistiske tilgang, men også i den senmiddelalderlige verden. Hans brug af begrebet ”*ingegno*” kan oversættes til den stoiske og

⁴⁹⁶ Hvilket bl.a. Mentz, 1997. p. 67-69 argumenterer for.

humanistiske definition af fornuft og begavelse, der indeholder begrebets demarkationskarakter. Hans beskrivelser både af de andre (se kap.5) og af de farer han overvandt vidner om brugen af begge fortolkninger af denne definition.

Men hvad med hans brug af begrebet sjæl? Jeg har tidligere argumenteret for at begrebet spiller en stor rolle i hans rejseberetning, hvorledes forholder det sig egentlig til begrebet om fornuft og begavelse?

Det kan synes, at Varthema skelner mellem sjæl og fornuft, og placerer følelser og udvikling i sjælen, hvorimod *ingegno* er et mere fast begreb, man enten er i besiddelse af eller ikke er i besiddelse af. Således bliver sjælen selvets inderste, selvom udtrykket kan divergere herfra. At være i stand til at kunne forstille sig, og dermed skelne mellem et indre og et ydre, kan ske v.h.a. besiddelsen af *ingegno*, af den menneskelige fornuft, der samtidig gennem dyden *Prudentia* bliver central også som en demarkationsgrænse mellem mennesker og dyr. I forlængelse heraf rejser koblingen med *Prudentia* også spørgsmålet om, hvorvidt det at være menneske samtidig indebærer muligheden for at kunne forstille sig og med list og begavelse at kunne undslippe farer fra det monstrøse fremmede.

Forholdet mellem tankestruktur og skriftlige vidnesbyrd.

Jeg etablerer hele tiden i mine analyser en forbindelse mellem det at skrive noget på én måde og så tænke det på samme måde, samtidig med at jeg skelner skarpt mellem, det vi kan kalde Varthemas indre og ydre kultur⁴⁹⁷. Det kunne umiddelbart virke som en modsætning.

Det betyder dog ikke, at der ikke er nogen forbindelse mellem den indre og ydre kultur. Det er en forbindelse, det er muligt at komme med nogle sandsynlige bud - kvalificerede gæt på. Men forbindelsen og bevægelsen mellem de to, er ikke blot en bevægelse fra det ydre til indre, hvor der efterlades et aftryk, der kun kan forandres af nye aftryk⁴⁹⁸. Forbindelsen er derimod i evig vekselvirkning mellem det ydre og det indre og fratager således heller ikke selvet enhver ontologisk status, men insisterer på, at tænkningen herom og udtrykket heraf altid er valgt ud fra den historisk specifikke kontekst.

Denne tilgang hviler også på den erkendelse, at de sproglige udtryk ikke blot kan vælges frit, men derimod må vælges mellem de tids – og stedsspecifikke muligheder og begrænsninger, der findes i samtiden.

⁴⁹⁷ Se i øvrigt kap. 6 samt Sandmo, 2001

⁴⁹⁸ Som til dels kan genfindes i strukturalismen og marxismen, men også er at spore i New Historicism's selv-fashioningsbegreb.

De kategorier og fortællings - og betydningsmåder jeg søger at indkredse, indkredser jeg gennem sproget, som er alt hvad jeg har fra Varthema. Jeg fremanalyserer den betydning, der i den specifikke tekst kan argumenteres for, kan tilskrives terminologi, begreber, kategoriseringer, parametre og konnotationer, for på baggrund heraf at byde ind med kvalificerede gæt på begrundelser og sammenhænge.

Hvorledes er så forholdet mellem tankemåder og udtryksmåder?

På den ene side er de i samtiden eksisterende udtryksmåder, begreber, kategoriseringer og parametre m.v. med til at strukturere, hvorledes oplevelser og tanker kan udtrykkes og formuleres, og derved udpege det mulighedsrum hvorigennem indhold kan formuleres.

På den anden side, er det netop i de levede liv, at de forskellige oplevelser, erfaringer og begivenheder udtrykkes i nogle former og forståelser, der ikke altid matcher oplevelserne, og derfor vil betydningen af begreber og kategorier også derigennem forrykkes, og evt. foranledige nye tankemåder, og udtryksformer.

Der er altså to komponenter. For det første forholdet mellem de "indre" oplevelser af begivenheder og de reelle begivenheder.

For det andet forholdet mellem de oplevede begivenheder og det sprog disse oplevede begivenheder udtrykkes i, et sprog som på forhånd er begrænset og ikke tillader alle slags formidlinger.

Når jeg læser Varthema, ser jeg på hans beretninger som et udtryk for de muligheder der er for at formidle oplevelser på i hans samtid. Samtidig er især de mange modsætninger i teksten og de forskellige diskurser, der er på spil, og som kan indkredses samtidig et udtryk for, at der ikke kun findes én mulig fortællingsmåde. Grunden til at Varthema vælger de forskellige strategier og italesættelser på forskellige tidspunkter, skal findes i de oplevelser, han enten har eller forestiller sig at have. På samme tid skal vi også huske på, at ligesom Varthemans rejseberetning bærer præg af de tankestrukturer, der er eksisterende i hans samtid, er hans rejseberetning med til at forskubbe betydninger, favorisere nogle strategier frem for andre. Det har også en efterfølgende konsekvens for måden "det fremmede" tænkes på i hans samtid og i de efterfølgende fortolkninger.

Hvilken status tilskriver dette den historiske tekst som kilde og den historiske analyse som fortælling? Det vil blive behandlet først mere teoretisk i næste kapitel, hvorefter den praktiske analyses udkomme i det sidste opsamlende kapitel vil blive forholdt til de mere teoretiske overvejelser.

Kap. 8

Kildebegrebet til debat.

Kildebegrebet.

Udgangspunktet for denne afhandling har været både en teoretisk og empirisk undersøgelse, der skulle beskrive, undersøge, afprøve og overveje, hvilken status den historiske fortælling og kildebegrebet tillægges i den mikrohistoriske tilgang, som jeg har anvendt i de praktiske analyser. Desuden vil jeg foretage en vurdering af, hvorvidt mikrohistorien kan tilbydes som et bud på en slags tredje vej mellem empirismen og poststrukturalismen, uden at indgå kompromiser mellem uforenelige paradigmer.

Som historikere er det ofte tekster, vi analyserer. Således har også min analyse af Varthemas rejsebeskrivelse været centreret om tekster, især om én specifik tekst. Da jeg vil anvende min empiriske case-undersøgelse til at tænke de ovennævnte teoretiske positioner igennem, vil denne teoretiske undersøgelse især være møntet på anvendelsen af fortidige tekster som kilder.

Jeg præsenterer derfor ikke et færdigpakket kildebegreb, der blot kan appliceres på alle slags kildematerialer, men derimod overvejelser om den historiske tekst som kilde. Alligevel vil jeg hævde, at de samme indsigter, i en meget generaliseret form, også gør sig gældende eksempelvis ved visuelt og andet kildemateriale, selvom det kræver kendskab til visse andre analysemetoder, der især er relevante for det specifikke materiale, så som redskaber til at afkode eksempelvis visuelle kilder⁴⁹⁹.

For at kunne analysere kildens referentialitet, har jeg valgt at undersøge, hvad det egentlig er jeg selv gør i den praktiske og empiriske analyse og hvorfor jeg gør det, samt hvilken betydning det får for mit analyseresultat. Derved vil denne undersøgelse bære præg af at være en teoretisk diskussion, som på baggrund af en helt bestemt praktisk analyse tilbyder en

⁴⁹⁹ Se. bl.a.: Göran Sonesson: *Bildbetydelser. Inledning till bildsemiotikken som vetenskap*, studentlitteratur. Lund. 1992. Og Roland Barthes: "Billedets retorik" i *Visuel kommunikation*. Bind 1. Medusa, 1980. Og i øvrigt Anne Magnussen: "Politisk karikatur som kilder og tegn. En semiotisk fortolkning af et bombeattentat" i: Per H. Hansen & Jeppe Nevers (red.): *Historiefagets teoretiske udfordring*. Syddansk Universitetsforlag. 2004, for et bud på hvorledes den peircianske semiotik kan anvendes i forhold til det funktionelle kildebegreb, eksemplificeret i analysen af visuelle medier som tegneserier. (Herefter Magnussen, 2004)

dybdegående undersøgelse af kildebegrebet og den historiske fortællings status i konfrontation med dens praktiske og empiriske forankring.

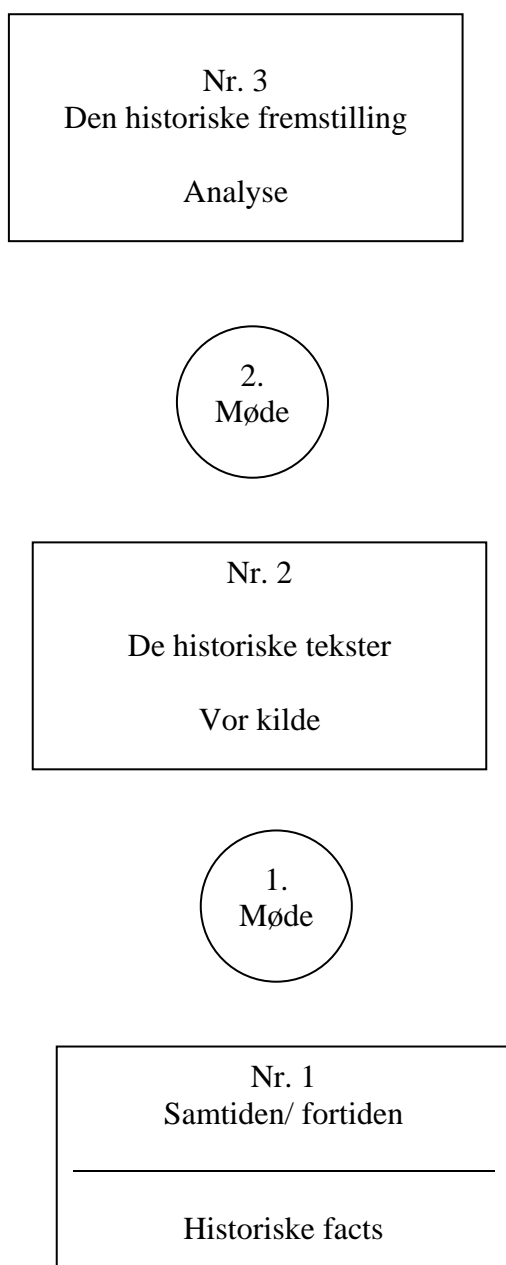
At undersøgelsen tager udgangspunkt i den praktiske analyse, kan selvfølgelig begrænse de konklusioner, jeg kommer frem til. Jeg vil dog mene, at styrken ved den praktiske forankring er, at denne kan imødekomme nogle af problemerne i de mere teoretiske diskussioner, der ikke kan diskutere den praktiske operationalitet på samme indgående måde.

Dette kapitel vil diskutere kildens og den historiske fortællings status. Derfor er det relevant, at jeg først redegør for, hvilken status og referentialitet kildebegrebet og den historiske undersøgelse har haft i det traditionelle kildebegreb, der er funderet i kildekritikken. Jeg vil derefter tematisere nogle af de elementer, der har været sat på dagsordenen i historiefaget af de poststrukturalistiske teorier, herunder især den sproglige vending og den sociale konstruktivisme. Herefter vil jeg undersøge, hvordan og på hvilke punkter den sproglige vending ligner eller adskiller sig fra den kildekritiske brug af kilden og fortællingen. Dette vil munde ud i en diskussion af mødets ontologi og position i den historiske analyse, som vil lede frem til en undersøgelse af, hvorledes og hvorvidt den mikrohistoriske tilgang, jeg har anvendt i min analyse, ligner eller adskiller sig fra henholdsvis den sproglige vending og den kildekritiske tilgang.

For overskuelighedens skyld, har jeg tegnet nedenstående model. Modellen er eget påfund, og har fungeret ganske udmærket for mig i forhold til at tænke de forskellige elementer i sammenhæng med hinanden. Det er min forhåbning at den bibringer læseren en grad af konkretisering og forhåbentlig giver overblik over de forskellige niveauer i modellen.

Som anført tidligere har jeg anvendt den empiriske case til at tænke med, hvilket har den konsekvens at den firkant, der i modellen er udtryk for historikerens kilde, altså firkant 2, er tænkt som en tekstlig kilde. Samtidigt vil jeg ikke udelukke, at der er mange flere niveauer og finurligheder involveret i den historiske analyse. Med den lette generalisering jeg har foretaget, håber jeg at diskussionen af de enkelte niveauer bliver tydeligere gennem deres adskillelse og at et rimeligt klart billede tegnes.

Fig. 4

I modellen udgør 1. firkant, det vi kan kalde fortiden, den forgangne tid, som for historikere på forskellige vis har været analyseobjektet. Denne

kategori er alle enige om ikke eksisterer mere, og derfor har vi kun de forskellige overleverede levn heraf, som vi, når de udvælges som kilder til vores undersøgelser, kan placere i den 2. og mellemste firkant, der er den historiske tekst. Den 3. og øverste firkant er derimod den historiske fremstilling, der skrives på baggrund af en analyse af de historiske tekster, der herved etableres som vores kilder (altså nr. 2) og som i den mere traditionelle historiske analyse anvendes for at nå frem til fortiden (altså til firkant nr. 1.)

Jeg har yderligere indsat 2 cirkler i modellen, der begge er udtryk for en aktør og dennes møde. I den 1. cirkel er det forfatteren af den historiske teksts møde med dennes samtid (møde nr. 1). I den 2. cirkel er det historikerens møde med hans eller hendes udvalgte kilder (møde nr. 2).

Beretnings- og levnsudnyttelse i kildekritikken.

I første færd vil jeg se på, hvorledes den kildekritiske tilgang på baggrund af det funktionelle kildebegreb orienterer sig i modellen. Det har jeg gjort ved at undersøge baggrunden for og konsekvensen af henholdsvis beretnings- og levnsudnyttelsen af de historiske tekster, der i modellen er placeret som firkant nr. 2.

I udgangspunktet er kildekritikken baseret på, at den historiske tekst (nr. 2) kan ses som et udtryk for fortiden (nr. 1). Idet historikerens kilde beretningsudnyttes, bliver det essentielt at etablere forbindelsen mellem firkant nr. 1 og 2. Hvor beretningskritikken anvendes til at afgøre i hvilken grad den historiske tekst beretter troværdigt om den fortidige hændelse (i forhold til det spørgsmål som historikeren ønsker at få svar på). Beretningskritikken er generelt beskrevet mest udførligt i diverse historiske metodebøger og her forefindes der mange forskellige greb til at afdække den historiske teksts (2. firkant) mulige overensstemmelser med fortiden (1.firkant)⁵⁰⁰.

Når beretningsudnyttelsen stræber mod at afdække den historiske teksts troværdighed, er det for at kunne anvende den historiske tekst til at udsige noget om den forgangne fortid. Dermed anvendes tekstens beretning til at få noget at vide om den hændelse, som den beretter om, og der etableres en korrespondens mellem det, der bliver beskrevet i den historiske tekst og det, der ønskes beskrevet. Således renser eller eliminerer beretningskritikken aftrykket af møde nr.1, altså af beretterens mulige

⁵⁰⁰ Se bl.a. Kr. Erslev: *Historisk Teknik*. 2. udg. Kbh. 1987, udgivet med efterskrift af Hørby og Vammen. (Herefter Erslev, 1987)

fortolkede og tendentiøse fremstilling, der ses som et forstyrrende led mellem historikeren og det, han ønsker at vide noget om⁵⁰¹. Eliminering af beretterens mulige troværdighed, baserer sig, for mig at se, på forventningen om at den historiske tekst (nr. 2) herefter kan anvendes som et vindue til en forgangen fortid (nr. 1). Derefter kan den historiske tekst, på baggrund af eliminering af de problematiske dele af beretningen, eller forbehold for misfarvninger og dermed uden beretteren som forstyrrende mellemlid, fremstå som ren og renset mellem historikeren og fortiden.

Levnsudnyttelsen ønsker derimod ikke at benytte sig af den historiske teksts beretning om forskellige hændelser, men anvender den samtidig tekst som et udtryk for dens ophav. Der er lidt forskellige, men yderst vigtige definitioner af hvad en levnsudnyttelse består af.

I den ene definition anses forholdet mellem den historiske tekst og dens ophavssituation principielt uden forstyrrende mellemlid. Her fokuseres der på at konstatere hvem, hvor og hvornår, der har givet anledningen til at teksten/ kilden overhovedet eksisterer⁵⁰². Ophavsanalysen anvendes i denne udgave til at konstatere af hvem og under hvilke forudsætninger teksten er blevet til, samt hvilken overleveringstradition den udvalgte kilde er en del af.

Således bliver der i den beskrevne kildekritiske tilgang etableret en korrespondens-forbindelse. Dette ses især i forhold til beretningsudnyttelsen, der er barn af korrespondenstænkningen, med dens fokus på troværdighedsvurderingen af kildernes omtale af forskellige sagsforhold. Her er den kildekritiske bearbejdning, og dermed fastlæggelsen af oplysningers troværdighed, baseret på hvorvidt kildens oplysninger stemmer overens med det, vi kan etablere som en fortidig virkelighed.

En anden, og for mig at se, meget mere fremsynet og anvendelig definition af levnsudnyttelsen, er at betragte levn, som de bliver beskrevet af Helge Paludan⁵⁰³. Denne står i modsætning til levnsudnyttelsen i den første

⁵⁰¹ Selvom vi måske vil kunne anføre at beretterens person og position, er med til at fastsætte den mulige troværdighed af beretningen, vil jeg fastholde, at beretningskritikken efter veludført undersøgelse af troværdighed vil benytte beretningen som en rimelig renset beretning, og at alle forbehold heroverfor, er foranlediget af hvorvidt, det i beretningskritikken har været mulig at eliminere det fortolkende subjekt, der blev fastlagt gennem ophavsanalysen.

⁵⁰² Uden at jeg hermed vil komme ind på en længere udredning af Erslevs levnsbegreb. Se i øvrigt Erslevs egen tekst for nærmere uddybning. Erslev, 1987.

⁵⁰³ Se bl.a. introduktionen "Forskningsproces og kildekritik" til *kildekritisk tekstsamling* red: Paludan, Manniche & Fink. Århus 1999 (Herefter Paludan, 1999) p. 10 og yderligere uddybning i hans artikel "Det funktionelle kildebegreb – en

definition, hvor forholdet mellem levnet og dets ophav opfattes som principielt uforstyrret af tolkninger (hverken historikerens eller andre personers), da undersøgelsen især er fokuset på hvem, hvor og hvornår det fortidige spor er frembragt og hvilken overleveringshistorie det er en del af.

Det funktionelle kildebegrebs levnsudnyttelse tager i Helge Paludans fortolkning udgangspunkt i, at forbindelsen mellem et fortidigt spor og dets ophavssituation er teoristyret:

..at man for at kunne foretage en tilbageslutning fra en potentiel kilde til dens årsag eller, hvilket er det samme, dens ophavssituation, må gøre brug af teori⁵⁰⁴.

Paludans definition af årsag eller ophavssituation er for så vidt også bredere end den ovenstående definition. Ophavssituationen indebærer her en bestemmelse af hvem, hvor, hvornår og *hvad*⁵⁰⁵. Og han fortsætter:

Levnstolkning er da altid en individuel tolkning for forskerens egen regning.⁵⁰⁶

Hvorimod: Brugen af en tekst som beretning indebærer, at historikeren i stedet forlader sig på andres tolkninger og finder dem troværdige⁵⁰⁷.

Når levnstolkning ud fra denne definition kan betragtes som baseret på forskellige anvendelige teorier, der kan sandsynliggøre forbindelsen mellem eksistens (som er det fortidige levn) og årsag (der er ophavssituationen) bliver de teorier, historikeren vælger, altafgørende for, hvilke slutninger det er muligt at foretage gennem levnsudnyttelsen. Derfor bliver det vigtigt at redegøre for, hvilke teorier der anvendes, og begrundelsen for deres relevante anvendelse i forhold til besvarelsen af den specifikke problemstilling.

Gennem den paludanske definition af levnstolkningen, der understreger levnsslutningernes teoretiske grundlag⁵⁰⁸, åbnes muligheden for mange forskellige forbindelser mellem den historiske tekst og den ophavssituation, den stammer fra. Dermed fjernes levnsudnyttelsen fra dens oprindelige udgangspunkt i en korrespondens mellem tekst og fortid, idet de teorier der anvendes, altid anvendes for historikerens regning og således må betragtes

Årshushistorie” fra antologien *Fortidens spor, Nutidens øjne* Red. Nielsen & Mordhorst RUC 2001 (Herefter Paludan, 2001).

⁵⁰⁴ Paludan, 1999. p. 10 Min fremhævning.

⁵⁰⁵ Ibid. p. 10 for nærmere uddybning.

⁵⁰⁶ Ibid. p. 10

⁵⁰⁷ Ibid. p. 10

⁵⁰⁸ Som hos Paludan 1999 og 2001, og hos Claus Møller Jørgensens artikel ” Kildebegreb, tekst, kontekst”, i Claus Møller Jørgensen & Carsten Tage Nielsen (red). *Historisk analyse – nye teorier og metoder*. Roskilde universitetsforlag 2001. (Herefter Møller Jørgensen, 2001).

som subjektive konstruktioner, der kan være mere eller mindre troværdige, men hvis korrespondens er mere tvivlsom.

Men hvorledes kan vi i denne henseende definere de teorier, der anvendes? De teorier, der anvendes til at forbinde den historiske tekst med dens ophavssituation, kan være yderst simple eller meget avancerede, alt efter hvilken problemstilling, der arbejdes med.

Således kan forekomsten af Varthemas rejseberetning aflæses på mange forskellige måder. Rejseberetningen kan ses som udtryk for, at Varthema rejste mod Øst og nedskrev sine oplevelser fra sin rejse. Hermed kan den teori, der binder tekst og ophav sammen, sagt meget simpelt, tage udgangspunkt i at forfatterens beskrivelser stemmer overens med det, han i et givet tilfælde så og oplevede. Der anvendes således en "common sense" teori, der tager udgangspunkt i, at hvis man siger, at man så noget, så gjorde man det nok, med mindre der er nogle, der kan modbevise det, hvilket vil kræve inddragelse af teori om sprogets mulige korrespondens. En anden anvendelse kan betragte Varthemas rejseberetning som et udtryk for, at det var legitimt at nedskrive sin rejseberetning. Hermed vil den teori, der binder tekst og ophav sammen i dette tilfælde være koncentreret om magtrelationer og skabelsen af legitimitet gennem sociale positioner og roller.

Som det fremgår af de to meget forsimplede eksempler kan de teorier, der forbinder tekst og ophav spænde vidt, fra den simpleste "common sense", til indviklede teorier om magt, diskurs og betydningstillæggelse. Det centrale er, at lige meget hvor indlysende vi syntes vore slutninger er, vil de altid være baseret på en form for teori.

I det materielle kildebegreb ansås historikerens tekst for at være en objektiv fremstilling af den forgangne fortid, og historikerens rolle var at agere som katalysator for rekonstruktionen heraf. I det funktionelle kildebegreb er historikerens egen tekst blevet problematiseret, idet at dette kildebegreb tager udgangspunkt i, at kilderne ikke taler af sig selv, men derimod kun svarer på de spørgsmål, som historikeren stiller. Denne position sætter fokus på det 2. møde, jeg har tegnet i modellen, hvor historikerens subjektivitet bliver en central problematik. I forlængelse af det funktionelle kildebegreb har der været mange forsøg på at eliminere dette møde, eksempelvis ved at kræve forskellig slags stringens af historikeren, eller ved at afholde sig fra for store synteseetableringer. En anden tilgang har forsøgt at inddrage det subjektive element som et uovervindeligt vilkår ved al humanistisk forskning (og senere også den naturvidenskabelige). Konsekvensen heraf kan både ses i "Annales-skolens" krav om intersubjektivitet og opmærksomheden på at "*The past and*

the present illuminate each other”, som også i den danske debat om kildebrugen i 80’erne og 90’erne⁵⁰⁹.

Her diskuterede især Bernard Eric Jensen konsekvensen af det funktionelle kildebegreb og derigennem subjektiviteten i den historiske fremstilling. Han påpegede, at netop den gav anledning til at gentænke det videnskabsbegreb historieforskningen hvilede på. Debatten var dog allerede gået i stå i starten af 90’erne, derfor kom der ikke på dette tidspunkt den debat om videnskabsbegrebet, som Jensen havde ønsket⁵¹⁰.

Problematikken om den historiske fremstillings objektivitet eller troværdighed i det funktionelle kildebegreb er placeret i det jeg har kaldt møde 2. Den berørte således ikke møde 1, som kildekritikken jo tog sig af, og som i en vis henseende stadig, især gennem beretningsudnyttelsen, også var funderet i en korrespondens tankegang i det funktionelle kildebegreb.

Jeg har tidligere påpeget, at min analyse af Ludovico de Varthema baserer sig på en mikrohistorisk metode og teori, inspireret af nogle af de indsigter den sproglige vending har bragt med sig. Jeg har redegjort for nogle af mikrohistoriens grundtræk og historiografi i kapitel 2, men endnu ikke så meget for hvad jeg mener, når jeg taler om den sproglige vending.

Den sproglige vending.

Den sproglige vending bliver ofte beskrevet som den del af poststrukturalismen, der især har inspireret historiefaget. Den poststrukturalistiske inspiration har jeg i kapitel 2 karakteriseret ud fra de tre forbundne hovedpunkter, nemlig: afvisningen af de store fortællinger, den sproglige vending, samt forkastelsen af det absolutte sandhedsbegreb og dermed forestillingen om, at det man skrev om fortiden, korresponderede med det, der rent faktisk var sket⁵¹¹.

⁵⁰⁹ Se bl.a. Bernard Eric Jensen: ”Selvrefleksion i dansk faghistorie: en status”, i *Historisk Tidsskrift*, bd. 96, 1996, p. 85-108 (herefter Jensen, 1996). Hvor han påpeger nogle elementer, som debatten i kølvandet på etableringen af det funktionelle kildebegreb har affødt, men han understreger også at den fulde konsekvens heraf endnu ikke er truffet. Se desuden Bernard Eric Jensen: ”Fagets dobbeltansigt – videnskab og politik i dansk faghistorie”. i *Den Jyske Historiker. Mangfoldighedens pris*. Nr. 75-76, 1997. p. 7-25 For ”Annales tilgangen”, se bl.a. Fernand Braudel: *On History*. 1980. Chicago.

⁵¹⁰Jensen, 1996

⁵¹¹ For denne tredeling se bl.a. Niels Brimnes: ”Det postmoderne spøgelse”. I *Den Jyske Historiker* nr. 81 1998, (Herefter Brimnes, 1998), samme opdeling gør sig også gældende i den internationale litteratur se bl.a.. Mary Fulbrook: *Historical Theory*. London: Routledge 2002. De samme elementer trækkes frem i det første forord til det nye tidsskrift *Rethinking History* i 1997, hvis formål var at skabe en platform for

Den sproglige vending kan betragtes som en udvikling gennem fire niveauer, hvilket også er karakteristisk for de forskellige problematikker den har rejst, og som kan beskrive den historiografiske udvikling som opmærksomheden på forholdet mellem sprog og verden har gennemgået i den historiske analyse.

Det første niveau er en analyse af de retoriske greb, såsom metaforer og narrative sprogfigurer i en indholdsmæssig og semiotisk analyse af de skrevne fortidige tekster, som hovedparten af historikernes byggesten består af. Denne opmærksomhed kunne navnlig iagttages hos den fremadstormende mentalitetshistorie i 3. generation af "Annales-skolen"⁵¹². Her ansås de forskellige metaforer og andre organiserende sprogfigurer for at være udtryk for en fortidig mentalitet, hvilket resulterede i en intensiv undersøgelse af disse elementer⁵¹³.

Det andet niveau er en analytisk tilgang til begivenheder og facts, hvor disse bliver opfattet og analyseret som tekster. Det kan dreje sig om krige, retsforfølgelser, tronbesættelser, modreformationen, den franske revolution m.v.⁵¹⁴. Ved at læse disse begivenheder som

diskussion af disse elementer og deres praktiske applikationer. Se desuden Alun Munslow: *Rethinking History*. Nr. 1.1 1997 p. 1-20. her især p. 1-2 (Herefter Munslow, 1997). Se i øvrigt kap. 2 for en yderligere uddybning af disse tre forhold.

⁵¹² Se bl.a. værker som Roger Chartier: *The Cultural Uses of Print in Early Modern Europe*. [Eng. Oversættelse] 1988. Princeton. George Duby: *The Three Orders*. [Eng. Oversættelse] 1980 Chicago, Le Goff, 1984.

⁵¹³ Inspirationen hertil blev både hentet i den østeuropæiske semiotiktradition (med navne som bl.a. Lotman og Bakhtin), hvis udgangspunkt ligger i forlængelse af den amerikanske semiotiker Charles Sanders Peirce's tegnteori, men også i den amerikanske metaforforskning. Se bl.a. George Lakoff og Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, 1980 Chicago: The University of Chicago Press. Foruden amerikaneren Mark Turner, der har udgivet *The Literary Mind*, 1996, New York. Oxford University Press, fremfor den franske semiologiske tradition, der er rodfæstet i den schweiziske lingvist Ferdinand de Saussures tegnteori.

⁵¹⁴ For en dansk diskussion heraf se bl.a. Kofoed og Hansen i avisen *Information* i marts og april 1998, og svarene fra bl.a. Scoccosa og Vammen . For nogle af

en tekst åbnes der op for et andet analytisk niveau, hvor begivenhederne sidestilles med ord eller sætninger, der kan tillægges betydning. Deres betydning etableres på samme måde som i den saussurske sprogmodel, gennem tegnenes indbyrdes forskelsrelationer i et fast tegnsystem, hvormed der også skabes en øget opmærksomhed på relationen mellem form og indhold⁵¹⁵.

Det tredje niveau i den sproglige vending tager både udgangspunkt i, og rejser diskussionen om den helt fundamentale problematik, forholdet mellem sprog og virkelighed.

Her forudsættes det, med inspiration fra den saussurske semiologi, at sprogtegnet etablerer sin betydning gennem forskelsrelationer til andre tegn. Således bliver et sprogtegn ikke defineret ved forbindelse til det, det står i stedet for (et objekt af en eller anden art) i en virkelighed, men forholder sig arbitrært og konventionelt til det objekt, det forstås som reference til. Dermed er sproget et konventionelt system, med en fast relation mellem de forskellige ord, men uden en fast "forbindelse" til det, ordene refererer til – altså den omgivende verden⁵¹⁶. Ordet mand henviser for eksempel til den fysiske mand, men henter ikke sin betydning i en lighedsrelation mellem ordet mand og den fysiske mand. Sprogtegnet henter betydning ved at stå i modsætning til f. eks. kvinde, dreng, dyr.

Dermed bliver sprogtegnet, ordet/udtrykket (signifiant) ikke defineret ved dets lighed med dets indhold (signifié), men derimod i forhold til andre ord/udtryk (signifiant), hvis relation er fastlagt i et system. Anvendelsen af

mønstereksemplerne på tilgangen kan bl.a. ses i den franske historiker F. Furet: *Interpreting the French Revolution*. [Eng. Oversættelse] 1981 Cambridge (Herefter Furet, 1981), foruden den meget udbredte Robert Darnton: *The Great Cat Massacre*. 1984. New York.

⁵¹⁵ Dette har dog samtidig foranlediget en massiv kritik og diskussion af det formålstjenstlige ved at anvende, især det saussurske, sproglige tegnsystem på alle andre tegnsystemer. Se bl.a. Roger Chartiers kritik af Robert Darntons *The Great Cat Massacre* fra 1984. i R. Chartier: *Cultural History*. 1988. Cambridge. Samt hans problematisering af brugen af begrebet tekst i Chartier, 1982. p. 13-46. især p. 39 og frem

⁵¹⁶ Se bl.a. Ferdinand de Saussure, *Course in General Linguistics*, London: McGraw-Hill 1966. Bogen blev udgivet i 1916 af to af Saussures studerende, Charles Bally og Albert Sechehaye, og de har baseret den på deres forelæsningsnoter fra Saussures undervisning. Samtidig skal det nævnes, at min præsentation og kritik af Saussures sprogmodel i høj grad er foranlediget af anvendelsen af Saussures teorier indenfor historiefaget, og ikke så meget af Saussures egen brug. Det er især vigtigt at have for øje i forholdet mellem *langue* og *parole*, hvor Saussure i sine forelæsninger ikke opererede med sprogsystemets fuldstændige determinans.

dette system kan iagttages i det praktiske sprog og tegnbrug, (som Saussure benævner *parole*), der kan variere, men altid henter sin betydning fra systemet (*langue*), der er forholdsvis fast og mere eller mindre uforanderligt i Saussures terminologi⁵¹⁷. Dette eksemplificerer Saussure typisk med reglerne i et skakspil, der ligestilles med *langue*, og hvor det konkrete parti skak ligestilles med *parole*.

Sproget kan, ud fra denne teori, således ikke siges at korrespondere med virkeligheden og de objekter der beskrives, men er derimod et tegnsystem hvis tegn kun kan give mening og betydning gennem anvendelse af det gældende sprogsystem. Ifølge denne sprogteori kan vi således ikke tale om virkeligheden uden for sproget og dets system, eller for den sags skyld, for at følge eksemplet ovenfor, spille et parti skak uden at anvende de gældende regler. Derfor må vi, hvis vi anvender dette tegnbegreb, problematisere den korrespondensforventning, som historiefaget i den mere traditionelle kildekritik baserede sig på, og problematisere sprogets og formens virkelighedsforankring. Det er denne problematisering, der danner udgangspunkt for den sproglige vendings kritik af den mere naivrealistiske opfattelse af sproget, både i forhold til den historiske tekst, men også i forhold til den historiske fremstilling⁵¹⁸.

På baggrund heraf er spørgsmålet om referentialitet i den historiske analyse blevet rejst, for hvis ikke de udvalgte kilder står i stedet for og er tegn for en given fortid, hvad er de så tegn for, og kan man så overhovedet tale om at studere fortiden?

Ifølge denne tegnteori vil de sprogfigurer og narrative greb, der anvendes i en tekst, ikke anses som udtryk for forfatterens intention og bevidste valg, men derimod som udtryk for den kulturelle verden, eller diskurs forfatteren tager udgangspunkt i og anvender i sin tekst. Herudover resulterer det teoretiske grundlag også i en

⁵¹⁷ For en uddybning og yderligere problematisering af anvendelsen af det saussurske tegnbegreb i bl.a. den mikrohistoriske analyse, se Egholm: 1997.a.

⁵¹⁸ Se i øvrigt problematiseringen af dette reduktionistiske strukturalistiske grundlag, der også kan spores i meget af Hayden Whites tidligere forfatterskab i bl.a. temanummeret: *Agency after Postmodernism* fra *History and Theory*. Theme issue 40, (dec.) 2001, Wesleyan University, hvor spørgsmålet om de handlende aktører diskuteres gennem en problematisering af den reduktivisme, der findes i det saussurske tegnbegreb, især i artiklerne af William M. Reddy "The logic of Action: Indeterminacy, Emotion, and Historical Narrative" p. 10-33, foruden Elizabeth Deeds Ermarth "Agency in the Discursive Condition". p.34-58 og Michael L. Fitzhugh and William H. Leckie, jr. S artikel: "Agency, Postmodernism, and the Causes of Change" p. 59-81

problematisering af forholdet mellem erkendelse og den form, der anvendes til at udtrykke erkendelsen i. Således er det ikke alle former for erkendelse, der kan formidles i den samme narrative genre. Dette har den konsekvens, at ikke enhver sprogbrug kan formidle enhver erkendelse, eksempelvis er det svært at formidle følelser gennem et videnskabeligt sprog. Problematiseringen har derfor, for det første, medført en kritik af den videnskabelige forms begrænsning, og for det andet forskellige forsøg på at anvende og udvikle andre udtryksformer, der kan være mere kompatibel med de erkendelser, som historiefaget af i dag ønsker at formidle. Her har mikrohistorien med dens udtryk i den "gode historie" også afprøvet andre formidlingsformer⁵¹⁹.

Det fjerde niveau er erkendelsen af, at de overvejelser og teorier og metoder den sproglige vending har dannet udgangspunkt for (som historikere tidligere har anvendt som baggrund for vores historiske analyser) også gør sig gældende for *vore* egne analyser og tekster⁵²⁰. Dette har foranlediget en anerkendelse af, at historikerens fortælling er en tekst blandt andre tekster, der bevidst eller ubevidst anvender litterære virkemidler og narrative plotmodeller på samme måde som eksempelvis romaner. Således påpeger den amerikanske historiker Hayden White, at et historisk forløb altid præsenteres med en begyndelse, en midte og en slutning, uden at denne udvælgelse kan siges at have andet udgangspunkt end

⁵¹⁹ Se i øvrigt Christiansens beskrivelse af forholdet mellem erkendelse og form i en dansk sammenhæng, både generelt i den nye kulturhistorie, og mere specifik for den mikrohistoriske tilgang i Christiansen, 2000, især p. 154-170.

⁵²⁰ Her henvises til forholdet mellem udtryksformen og det indhold der udtrykkes, og i det hele taget teorien om vi gennem en undersøgelse af de historiske aktørers sprogbrug kan afdække deres historisk specifikke mentale verden

historikerens valg af plot og struktur⁵²¹. Derfor vil de historiske tekster kunne analyseres efter samme model som litterære tekster. Den historiske fortællings værdi og indhold skal dermed ikke findes i dens korrespondens med en fortidig virkelighed, idet begreber, ord og de sproglige troper, der anvendes i den historiske beskrivelse, allerede på forhånd afsætter grænser for hvad der kan beskrives som sandt og som falsk⁵²². Derved begrænser de også hvilke mulige årsagssammenhænge eller italesættelser, der kan etableres og betragtes som valide indenfor den historiske diskurs.

Ved at påpege, at det vi forbinder med historisk sandhed er konstrueret gennem historikerens litterære udtryk, narrative greb og diskursive elementer blev den autoritet, der var etableret omkring den empiribaserede videnskabelighed, som kildekritikken traditionelt tager udgangspunkt i, undermineret. Historikerens sprogbrug og begrebsmæssige ramme blev dermed sat i centrum, både som undersøgelsesobjekt (i videnskabshistorien), men også i forhold til spørgsmålet om hvilken videnskabelighed, vi i stedet for kunne gøre brug af⁵²³.

⁵²¹White anser således fortiden for at være en amorf masse, hvis struktur etableres gennem dens konstitution som en af Historiens historier. Se hans behandling og undersøgelse heraf i Hayden Whites: *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. John Hopkins University Press, Baltimore. 1973 (Herefter White, 1973).

⁵²² Dette element er bl.a. budskabet i White, 1973, hvis provokerende budskab først rigtig nåede til den danske historikerstand i slutningen af 80'erne. Reaktionen kan spores i temanummeret *Findes historien – virkelig*, fra *Den Jyske Historiker*. Nr. 50 1990. (herefter DJH. 50,1990) og det efterfølgende ekstranummer fra dec. 1990. For en yderligere uddybning af hvorledes der afsættes grænser for hvad der kan betragtes som sandt eller falskt, se Michel Foucaults store forfatterskab, især hans: *The Order of Things. An archaeology of the human sciences*. (første Eng. Oversættelse 1970), her er anvendt Routledges udgave fra 1994. (Herefter Foucault, 1994)

⁵²³ Hvilket må siges at være en af pointerne i Hayden White: "Interpretation in History", i *Tropics og Discourse. Essays in Cultural Criticism*, 1978. Baltimore & London: The

I den danske historikerdebat er betragtningerne og konsekvenserne af problematiseringen af forholdet mellem sprog og virkelighed blevet tilskrevet den postmoderne eller poststrukturalistiske strømning. De udløste fra midten af 1990'erne ramaskrig og desillusioner i historikerstanden, især ved påpegelsen af at den historiske analyse er lige så fiktiv som en novelle eller roman, hvormed den historiske videnskabelighed udsættes for massiv kritik⁵²⁴. Hermed er diskussionen om den historiske analyses form blevet indspundet i et net af forviklinger, hvor opfattelsen af erkendelse, videnskab og den videnskabelige form spiller en hovedrolle.

Selvom historikere i dag ikke mere tror på, at den fuldkomne sandhed om fortiden kan opnås eller repræsenteres, anvender vi fortrinsvis den samme videnskabelige sprogbrug og sandhedshenvisninger i den skriftlige form som tidligere. Dermed kan vores historiske fremstillinger, gennem deres narrative troper, komme til at udtrykke den overbevisende, objektive og værdineutrale videnskab, vi i historikerstanden allerede har taget afstand fra.

Langt fra alle poststrukturalisterne har problematiseret selve eksistensen af både fortidens spor og de såkaldte historiske facts⁵²⁵.

Johns Hopkins University Press, hvor han samtidig forsøger at lægge grunden til en anden videnskabsopfattelse. (Herefter White, 1978)

⁵²⁴ Se i øvrigt Keith Jenkins der i sin *Re-thinking History*. London, Routledge 1991, meget overbevisende argumenterer for sprogets manglende gennemsigtighed, men ikke tilbyder os et egentlig alternativ. For andre oversigter over den postmoderne/poststrukturalistiske vending se i øvrigt: Keith Jenkins (ed.), *The Postmodern History Reader*, London, Routledge 1997 og Alun Munslow, *Deconstructing History*, London, Routledge 1997, samt tidsskriftet *Re-thinking History* fra Routledge

⁵²⁵ Hvilket ellers er et element som Margit Hurup problematiserede i hendes oplæg på konferencen om Historiens (re)konstruktion i 1999, der efterfølgende blev udgivet som

Disse facts udgør forskellige nedslag i en fortidig virkelighed, og er både for historikere og for samtidens mennesker at regne for faste holdepunkter. Man kan til en vis grad påpege, at det jeg kalder for facts allerede er indspundet i en betydningstillæggelse i kraft af, at de bliver fremhævet som begivenheder frem for andre hændelser og facts, både af samtidens mennesker og af historikere. Når jeg taler om facts, henviser jeg til alle hændelser, der har fundet sted, men jeg er bevidst om at lige så snart samtidens mennesker vælger at fremhæve nogle hændelser, bliver de allerede indspundet i en betydningstillæggelse⁵²⁶. Når vi som historikere vælger at fokusere på de samme udvalgte hændelser, tillægger vi dem endnu en betydningstillæggelse gennem vores udvælgelse og brug som kilder i de historiske analyser.

Men opregningen af disse facts er ikke, hvad jeg forbinder med historiske erkendelser og historisk viden, men anvendes derimod mere som faktuelle holdepunkter og deiktiske markører. Det der skaber de historiske erkendelser er den måde disse punkter udvælges, tænkes og sættes i forbindelse med hinanden. Derigennem skabes en sammenhængende fortælling, med begyndelse, midte og slutning, om hvordan og hvorfor, og så er vi allerede ude over denne første, begrænsede og uomtvistelige kategori og inde i næste kategori, hvor historikerens subjektive fortolkning og konstruktion begynder.

arbejdsrapport ” Spøgelser? ”, *Historiens (re)konstruktion*. Udvalgte arbejdsrapporter red. Lene Wul (1999).

⁵²⁶ Denne erkendelse kan anvendes som analytisk redskab, og er blevet det især indenfor den historiske og semiotiske antropologi, se desuden Kirsten Hastrup's artikel: ”Sandheden i den historiske antropologi”, i *Findes historien – virkelig*. *Den Jyske Historiker*. 50, 1990. p.81-94 (Herefter Hastrup, 1990)

Dermed kommer vi, via den sproglige vending, tilbage til poststrukturalismens tredje karakteristika - tabet af den absolutte sandhed. Kort fortalt har den sproglige vending problematiseret den historiske form, der ikke reflekterer over hvilke diskurser selve valget af narrativ plotmodeller etablerer, og herigennem det sandheds- og erkendelsesbegreb, der stadig, på trods af en vis opblødning, tit er på spil, når historikere formidler deres analyser og organiserer fortidens spor. Derfor er det vigtigt at problematisere både den historiske erkendelse og den historiske fremstillingsform og ikke blot resignere⁵²⁷.

Mange af den ny kulturhistories udøvere har forholdt sig til disse problemstillinger. De har i kraft af andre formidlingsformer forsøgt at medtage disse positioner i deres analyser, hvormed de tager konsekvensen af, at den valgte form har betydning for hvilken forståelse og erkendelse af indholdet der formidles. Det har bl.a. rejst problematikken om brugbarheden af de traditionelle erkendelsesmåder, der anvendes i den historiske analyse og foranlediget afprøvelse af andre formidlingsformer og et andet sprogbrug. Den konventionelle form i de historiske analyser er nemlig ikke altid i stand til at rumme og formidle en anden videnskabelighed og andre former for erkendelse end den rationelle

⁵²⁷ Som Niels Brimnes gør i sin artikel fra 1998, ved blot at vælge at fremhæve den nuværende form i den historiske fortælling til konsensus - fordi vi er enige om, at det er den bedste lige nu. Dermed undergraver han rent faktisk sine egne pointer i artiklen og undervurderer nogle af de konsekvenser som den sproglige vending afsætter. Ved en konsensus vedtagelse om den historiske form bliver forholdet mellem form og indhold blot gemt væk i nogle gevandter, som den poststrukturalistiske tænkning ikke umiddelbart appellerer til. Hvis vi blot ud fra en fælles enighed kan bestemme formen - uden det skulle have den store betydning for hvilket indhold, der formidles, affærdiger vi netop forbindelsen mellem form og indhold. Se Brimnes, 1998.

logik, der danner basis for hvad vi generelt forbinder med videnskabelighed⁵²⁸.

Det betyder ikke, at hele den ny kulturhistorie har opgivet alt i det gamle videnskabsbegreb. Der anvendes eksempelvis fortsat noter og dermed henvisninger til kilderne. Så på trods af erkendelsen af fortolknings- eller konstruktionselementet i historieforskningen vil ikke alle afvise, at det er muligt at forankre sine analyser andre steder end blot i egen tekst, og at der er nogen analyser, der er bedre - eller skulle jeg sige mere sandsynlige end andre. Dette omhandler netop kildens og fortællingens status.

Sandsynlighedsvurderingen i bred forstand har overtaget korrespondens-tænkningsens plads. Men derigennem er megen af den videnskabelighed, som historien tidligere har baseret sig på, blevet erstattet af en meget mere usikker videnskabelighed, der stiller spørgsmål ved sandsynlighed, gyldighed og rækkevidde.

Den sociale konstruktivisme.

I dele af den amerikanske, norske og til dels også den danske debat, har problematiseringen af forholdet mellem beskrivelsen af virkeligheden og den beskrevne virkelighed ikke taget sit udgangspunkt i den sproglige, men derimod i den kulturelle vending, der mere specifikt referer til en social konstruktivistisk tilgangsvinkel⁵²⁹.

Der er dog en del overlapninger mellem den sproglige vending og social konstruktivismen, især i deres yderste konsekvens, men deres udgangspunkts forskellighed finder jeg interessant i forhold til hvilke mulige veje, der kan følges i forlængelse heraf. Det er baggrunden for at jeg har valgt at præsentere dem hver for sig i første færd.

Denne socialkonstruktivistiske tilgangsvinkel kan med lidt god vilje samles under 4 punkter. For det første er udgangspunktet, at alle fænomener og menneskelige handlinger er kulturelt og historisk specifikke, hvilket danner baggrund for en kulturel relativisme, der for det andet anser viden som

⁵²⁸ Hvilket jo igen er kulturelt og historisk specifikt for den vestlige tænkning.

⁵²⁹ Se i øvrigt Victoria E. Bonnell, Lynn Hunt, Steven Feierman og Richard Biernacki(ed) *Beyond the Cultural Turn: New Directions in the study of Society and Culture*.1999. University of California Press. (Herefter *Beyond the Cultural Turn*, 1999).

skabt i de sociale processer. Som for det tredje opfatter den socialt producerede viden som udgangspunkt for, hvilke sociale handlinger vi kan foretage os, der for det fjerde foranlediger en kritisk tilgang til generelt accepterede normer og universalier⁵³⁰.

At se de historiske fænomener som historisk og især kulturelt specifikke, er for så vidt ingen nyhed. Det var allerede hvad både Ranke og Herder gjorde i historismens kronede dage. Hvor disse fænomener tidligere var kulturelle ved deres henvisning til en slags metafysisk størrelse, som eksempelvis Herders "folkeånd" (Folkgeist), anses det historisk og kulturelt specifikke i den sociale konstruktivisme som aktivt menneskeskabt, og som bærer aftryk af sin menneskelige oprindelse, ved at være formet og præget af menneskelige interesser i en eller flere henseender. Dette har også dannet udgangspunkt for en de-naturalisering af fænomener, der tidligere har været anset for ontologiske størrelser. Som eksempelvis spørgsmålet om opfattelsen af selvet, der er denne afhandlings empiriske problemstilling. Her gør det sig også gældende at det konstruktive element etableres af de aktive agenter, der skaber konstruktionen i det sociale rum gennem de sociale relationer, og dermed producerer den historisk og kulturelt specifikke opfattelse af selvet, som kan iagttages i Varthemas rejseberetning⁵³¹.

Disse sociale konstruktioner kan, ved at anvende indsigterne fra den sproglige vending om de begrebslige rammers indlejring i sproget eller i de diskursive elementer, indkredses gennem fortidens efterladte tekster.

I forlængelse heraf etableres viden og erfaring ikke i et objektivt rum, der kan siges at korrespondere med en given virkelighed. Vores viden og erfaring om og af verden skabes og opretholdes derimod i de sociale processer i de sociale rum, og de bærer derfor også aftryk af deres menneskelige oprindelse. Således er det centrale undersøgelsesobjekt i den nye kulturhistorie, med dens inspiration fra den sociale konstruktivisme en undersøgelse af hvilken betydningstillægelse, der finder sted og hvorledes den formuleres som viden og erfaring i samtiden, samt hvilke genforhandlinger heraf, der løbende finder sted.

⁵³⁰ For disse 4 elementer se Niels Åkerstrøm Andersen: *Diskursive analysestrategier. Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. Kbh.: Nyt fra Samfundsvidenskaberne 1999. (Herefter Andersen, 1999) især s. 9-22, han nævner punkterne som: 1, kritisk indstilling, 2, historisk og kulturelt specificeret 3, sammenhæng ml. viden og sociale processer 4, sammenhæng mellem viden og social handling. For uddybning se den efterfølgende beskrivelse. Men også Finn Collins indføring og beskrivelse af den socialkonstruktivistiske tilgang i Collin og Køppe: *Humanistisk Videnskabsteori*. ny og revideret udgave 2003.(Herefter, Collin og Køppe, 2003) p. 247-276.

⁵³¹ Vi kan her se en lighed med Medicks påpegning af de objektive fortolkninger jeg beskrev i kap. 2. Se i øvrigt Medick, 1987.

Når betydningstillæggelsen og betydningsforhandlingen bliver det interessante i de historiske analyser er der god grund til at fokusere på, hvorledes betydningstillæggelsen både er betinget af og betinger det sprog, der anvendes til at udtrykke den.

Hvis vi binder dette an til de erkendelser, der er produceret i kølvandet på den sproglige vending, er kampen og forhandlingen om betydningstillæggelse indspundet i en begrebslig ramme eller diskurs, der herudfra italesætter et specifikt fænomen, som eksempelvis rejseberetninger og mødet med de fremmede.

Begrebslige rammer er, hvad vi med den franske sociolog Pierre Bourdieu kan kalde objektive konstruktioner⁵³². De er konstruktioner, idet de er konstrueret indenfor et givet tids- og rumafgrænset fællesskab, og er dermed ikke immanente i handlingen, men netop hele tiden udsat for ny – og genfortolkninger og kan og vil derfor blive forandret. At de kaldes objektive er omvendt med til at understrege deres ”naturlighed” og selvfølgelighed for samtidens aktører. Hermed opfattes de begrebslige rammer eller betydningstillæggelserne generelt som mere eller mindre fastlagte og naturlige strukturer, der ikke er nogen grund til at stille spørgsmål ved, hvilket rejser spørgsmålet om hvorledes forandring så kan finde sted.

De objektive konstruktioner kan således beskrives som den kampplads, der allerede er udstukket på forhånd, ofte defineret af de samtidige aktører, der har tilkæmpet sig autoritet til at definere dem. Hermed skal dog ikke siges at ethvert forsøg på at genforhandle disse objektive konstruktioner på forhånd er dømt til at mislykkes, selvom denne kamp ikke altid er særlig synlig. Men udfordringen og genfortolkningen af forskellige elementer kan gennem individernes aktive handlinger og deres konsekvens fører til forskellige forandringer.

Grunden til at undersøgelsesfokus er rykket fra hvad der skete, altså en ontologisk tilgang, til den betydning, det skete blev tillagt i sin samtid, og dermed en epistemologisk tilgang, bunder i en erkendelse af, at mennesker handler ud fra de betydninger, de tilskriver de forskellige forhold og begivenheder og ikke ud fra hvad der reelt fandt sted.

Samtidig har den sproglige vending peget på, at vi ikke kan forvente korrespondens mellem det skriftlige dokument og den ”virkelighed” den

⁵³²Se Bourdieu, 1987. Med dette begreb etablerer Bourdieu desuden en ganske interessant definition af relationen mellem struktur og individ, eller samfund og individ. Således opfattes og anvendes individernes sociale konstruktioner som objektive og universale, på trods af at de er sociale konstruktioner. Se i øvrigt kap. 2.

beskriver. Dette har den konsekvens, at vi ikke kan fastslå hvad der *virkelig* skete i samtiden. Men den nye kulturhistorie, som også mikrohistorien er en del af, har heller ikke undersøgelsen af, hvad der virkelig skete på sin dagsorden. Dette skyldes erkendelsen af, at selvom det skulle være muligt at afdække helt præcist, hvad der har fundet sted i en fortidig virkelighed, er det ikke lige så interessant og vigtigt som hvad dette betød for de involverede parter. Dette er også baggrunden for at sætte fokus på de menneskelige aktører og deres individuelle handlinger, idet de bliver centrale som andet end statister i forskellige magtrelationer⁵³³. For at forstå baggrunden for de forskellige fortidige handlinger (forstået i bred forstand) er det nødvendigt at forstå hvilken betydning, de blev tillagt i deres samtid.

Mikrohistoriens fokus på individernes individuelle handlingers forandringspotentialer understøtter dette. Det har også været baggrunden for mit valg af case. Jeg har valgt at se specifikt på Ludovico de Varthemas italesættelse af de fremmede og derigennem den (selv)iscenesættelse han etablerer gennem sin rejseberetning. Derigennem vil jeg undersøge hvilke objektive konstruktioner han tog udgangspunkt i, og hvorledes han løbende igennem sin rejseberetning var med til at genforhandle deres betydning i kraft af sine forskellige møder⁵³⁴.

Set fra min problemstilling bliver det essentielt at se på hvilke betydninger Varthema tillægger de andre og de fremmede, samt hvilken konsekvens det får for hans handlingsmuligheder. På baggrund af min praktiske analyse kan dette illustreres gennem 2 mindre eksempler:

Det første eksempel er Varthemas fremstilling af de muslimske maurere som indehavere af en vis civilisationsgrad, snedige, meget udspekulerede, og senere hykleriske og farlige især for de kristne. Som konsekvens heraf og i modsætning til denne betydningstillæggelse iscenesætter Varthema sig selv som den overlegne listige kristne, der udnytter muslimernes hykleri i de to fangenskaber, han beskriver på sin rejse⁵³⁵. Netop modsætningen mellem de kristne og muslimerne bliver i disse fangenskaber yderligere

⁵³³ Hvilket gør sig gældende både i de strukturalistiske og de mere radikale diskursanalytiske tilgange.

⁵³⁴ Se eksempelvis Kirsten Hastrups analyse af det islandske samfund i: *Culture and History in Medieval Iceland*, 1985 Oxford, der viser samspillet mellem betydningstillæggelse og mødet med geografiske og klimamæssige forhold. Eller Marshall Sahlins analyse af kaptajn Cook, fra Sahlins, 1985 Chicago, der allerede tidligt forsøgte at undersøge relationen mellem strukturelle elementer og det konkrete mødes betydning.

⁵³⁵ Se i øvrigt beskrivelsen heraf i kap. 7

understreget af den karakteristiske Varthema på forhånd har givet af muslimerne i rejseberetningen.

Samtidig med at han italesætter muslimerne, deltager han på samme tid i en italesættelse af deres modsætning, der i Varthemas tekst etableres som de kristne.

Et andet eksempel er Varthemas skift i italesættelsen af afrikanerne, hvor han på sin udrejse, ud fra en åben og tolerant indstilling, præget af interesse og forundring for de andre, italesætter og kategoriserer afrikanerne som mennesker, der kan oppebære en vis civilisationsgrad og dermed må behandles og tilnærmes som han gør det overfor andre befolkningsgrupper. Dette har den handlingsmæssige konsekvens, at det er muligt at skabe en relation til både indbyggerne og deres hersker.

Der sker en glidning af denne betydningstillæggelse efter Varthemas møde med portugiserne, der gør brug af en anden og mere massiv negativ betydningstillæggelse og italesættelse af de andre, hvor alle, der ikke er kristne, er vantro og derfor fjender af kristendommen. I den portugisiske italesættelse finder der en yderligere stramning af etnicitet, eller nærmere kristianicitet, sted, og afrikanerne italesættes og kategoriseres nærmest som ikke-mennesker og vilde dyr⁵³⁶. Den italesættelse overtager Varthema, og den handlingsmæssige konsekvens er, at det bliver muligt at stjæle fra dem og behandle dem umenneskeligt, da de jo ikke er at betragte som mennesker⁵³⁷.

Disse to korte eksempler viser hvilken konsekvens italesættelsen, kategoriseringen og betydningstillæggelsen har for handlingsmulighederne i forhold til de italesatte, og understreger den samtidige betydning som et vigtigt element og centralt omdrejningspunkt i den ny kulturhistoriske analyse. Derved forstås fortolkningen og betydningstillæggelsen af de forskellige handlinger ikke blot som fordrejninger og misforståelser, der skygger for, hvad der *egentligt fandt sted*, men derimod som baggrunden for sociale handlinger og håndtering af kulturelle strategier.

Vi må samtidig være opmærksomme på, at de skriftlige dokumenter ofte er alt, hvad vi har fra fortiden, og at det ifølge både den sproglige vending og den sociale konstruktivisme er umuligt at slutte fra en italesættelse til hvad der reelt blev italesat. Derfor må analysen koncentreres om selve italesættelsen og dennes mulige konsekvenser.

⁵³⁶ For en yderligere diskussion i forhold til analysen af Varthemas tekst, se kap. 7

⁵³⁷ På samme måde som slaver blev italesat som ikke-mennesker og derved kunne behandles dårligt. Det samme gør sig gældende i forbindelse med de slavearbejdere som det tredje rige (og andre industrinationer) anvendte under 2. Verdenskrig, eller for den sags skyld i udryddelsen af jøderne.

Vi må dog samtidig huske på at for at en italesættelse skal finde sted, må der være noget at italesætte.

Hvis vi ser på den mikrohistoriske metode er omdrejningspunktet de fortidige aktørers genforhandling af betydninger, og her ligger hovedsagelig forskellen mellem de fleste diskursanalyser og mikrohistorie. I diskursive analyser er der for det meste fokus på de individ-uafhængige diskursers indbyrdes kamp eller strukturerende elementer, hvorimod det netop er individerne, der er i fokus i mikrohistorien. Med udgangspunkt i forestillingen om, at det netop er individernes gentagne brug, genfortolkning og genforhandling, der skaber dynamikken i diskurserne og de objektive konstruktioner.

Så selvom den diskursive tilgang egner sig ganske fint til at påpege forandringer, og disses aftryk i de sproglige figurer, kommer den ofte til kort overfor, hvorfor og hvordan disse ændringer har fundet sted.

Gennem understregningen af individernes brug bliver den mikrohistoriske tilgang, som social konstruktivismen i øvrigt, for mig at se en kritisk historieteori, der forbinder dynamik med de enkelte individers bevidste og ubevidste handlinger med eller imod de gældende objektive konstruktioner⁵³⁸.

Hermed er den sociale konstruktivistiske tilgang en epistemologisk undersøgelse, hvor vi iagttager, på hvilken måde andre iagttager og fortolker forskellige elementer på, frem for en ontologisk undersøgelse, der er interesseret i at afdække og producere viden om en given genstand⁵³⁹.

Men det rejser stadig det problem, at tekstens egne deiktiske henvisninger vil henvise til den oplevede virkelighed, hvilket ikke ifølge den sproglige vending kan aflæses gennem den italesatte virkelighed. Men hvad er det så der henvises til idét de historiske tekster stadig i den sproglige vending anses for tegn, der står i stedet for noget andet.

Hvor dette andet i den klassiske kildekritik blev betragtet som fortiden, bliver det i den sproglige vending kun til diskursive fænomener, der fungerer i teksten, hvilket er en affærdigelse af mødet mellem den historiske forfatters fortolkning og den fortid vedkommende beskriver. Tekstens referentialitet bliver således intertekstuel og epistemologisk, frem for at være baseret på ontologiske betragtninger. I den sociale

⁵³⁸ Hvorimod det ofte er blevet hævdet at netop de poststrukturalistiske tilgange til historie og samfundsforståelse ikke var andet end politisk korrekthed eller dekonstruktion og derfor ikke i sig selv indebar en konstruktiv kritik.

⁵³⁹ For dette skel, se bl.a. Andersen 1999. p. 15 Jeg mener dog dette skel er alt for massivt, men selve opdelingen i de ontologiske og de epistemologiske tilgange, kan dog have en heuristisk effekt.

konstruktivisme, må det andet derimod kunne siges at være den italesatte virkelighed.

De mere radikale grene af både den sproglige vending og den sociale konstruktivisme har, med yderligere inspiration fra den franske filosof Jacques Derrida's projekt om demaskeringen af den vestlige metafysik og det transcendentale signifié, affærdiget muligheden for at etablere forestillingen om faste steder at tale fra eller tillægge betydning fra⁵⁴⁰. Hvilket stadig tager udgangspunkt i det saussurske tegnbegreb, men uden at opfatte sprogets forskelsrelationer som faste punkter, disse anses derimod som bevægelige, og der tales om de flydende betegnere og infinit regres, der ifølge Derridas dekonstruktivisme placeres i den peircianske semiotiks begreb om den uendelige semiosis⁵⁴¹.

Men der findes mange forskellige grader af både den sproglige vending og social konstruktivismen⁵⁴². Man kan opdele dem på mange forskellige måder alt efter deres inddragelse af individer, de historiske agenter og efter i hvor høj grad sproget determinerer enhver tænkning og opfattelse om

⁵⁴⁰ Se bl.a. Derrida, Jacques: "Structure, Sign and Play in the discourse of the human sciences". In: *Writing and Difference*, London and New York: Routledge 1978 (først udg. 1967), især p. 351-370, 442-444.

⁵⁴¹ Denne fortolkning af den peircianske semiotik er især lanceret af Derrida, der hermed har valgt at fokusere ensidigt herpå. Umberto Eco, der gennem hele sit forfatterskab har arbejdet med den peircianske semiotik, har løbende undersøgt grænserne for fortolkning ud fra netop den peircianske semiotik, bl.a. (herefter Eco, 1992, hvor han bl.a. påpeger: "I modsætning til det, som nutidens teorier om afdriften (Altså dekonstruktionen LE) gør, så påstulerer den hermetiske semiosis ikke fraværet af en entydig og transcendental universal betydning. Den postulerer at hvad som helst – forudsat at den rette retoriske forbindelse er isoleret – kan henvise til et hvilket som helst andet, netop fordi der findes et stærkt transcendent subjekt, det neoplatonske Ene" (Eco, 1992, p. 326). Se i øvrigt også Umberto Eco, *Interpretation and Overinterpretation*. 1994, Cambridge University Press. oversat til dansk i 1995 (Herefter Eco 1994). Umberto Eco: *Kant og Næbdyret*. KHB, 2000 (Oprindelig *Kant e l'ornitorinco*. Italiensk, 1997)(Herefter Eco, 2000). For en gennemgang af dette aspekt se bl.a. Finn Frandsen: *Umberto Eco og semiotikken*. Aarhus universitetsforlag. 2000. En yderligere og kritisk behandling af Derrida's dekonstruktivistiske Peirce læsning, se bl.a. Anne Marie Dinesen: *Grundbog i semiotik*. Akademisk Forlags Semiotikserie.1994. især p. 89-100

⁵⁴² Se bl.a. Søren Barlebo Wennebergs opsummerende diskussion af den socialkonstruktivistiske glidebane i hans arbejdsrapport: Søren Barlebo Wenneberg, *Socialkonstruktivisme som videnskabsteori – Sisyfos' videnskab*, Working Paper 2/2002, Institut for Ledelse, Politik og Filosofi, Handelshøjskolen i København., der findes på denne web-adresse: <http://www.cbs.dk/departments/mpp/papers/wp2-2002.pdf>, men i øvrigt også hans mere uddybende diskussion i Wenneberg, Søren (2000): *Socialkonstruktivisme – positioner, problemer og perspektiver*. Samfundslitteratur.

verden⁵⁴³. Men de kan også opdeles efter deres grad af erkendelsesteoretisk konstruktivisme og ontologisk konstruktivisme⁵⁴⁴.

Hvor den erkendelsesteoretiske konstruktivisme i sin mere banale udgave vil kunne påpege, at alle teorier er skabt af mennesker og samfundsmæssige processer. Hvorimod den mere kontroversielle udgave vil kunne påpege, at alle teoriers indhold og dermed den viden, der produceres herigennem er hele eller delvise konstruktioner, og derved mere afspejler det samfund, de er skabt i, end den virkelighed, der er deres genstand. I forhold til dette teoretiske standpunkt, vil historikernes analyser af historien mere afspejle historikerens samfund, frem for den fortid, der er dens genstand og referencepunkt.

Mens den ontologiske konstruktivisme i sin mere banale udgave kan påpege at mennesket har forandret verden, så som jordens overflade, den sociale arv m.v. tager den mere kontroversielle tilgang udgangspunkt i den kontroversielle del af den erkendelsesteoretiske konstruktivisme for at ontologisere denne. Således at alle teoriers indhold er menneskeskabt, hvorfor enhver viden om et fænomen på forhånd er indspundet i konstruktionen af fænomenet selv, hvis konsekvens er at virkeligheden skabes gennem vores erkendelse af den. Således forholder sprogets diskursive karakter sig til en amorf virkelighed, hvis konturer kun kan etableres gennem sproglig kommunikation, og dermed skabes, idet der tales om den. Således vil vi kunne hævde, at historien kun er menneskeskabt, idet de historiske spor vi anvender i vore analyser allerede på forhånd er etableret gennem deres sprogliggørelse som fænomener, og dermed ikke som siges at finde sted udenfor den sproglige konstruktion.

Rundt om kildebegrebet.

Inspirationen fra den sproglige vending og social konstruktivismen har haft langtrækkende konsekvenser for historiefaget, eller i hvert fald for de historikere, der har forsøgt at integrere visse af disse indsigter i deres historiske forskning.

I Danmark var der især i sen-halvfemserne en vis tendens til, at grænserne blev trukket meget hårdt op mellem dem, der på den ene side lod sig

⁵⁴³ Hvilket bl.a. Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips gør i; *Diskursanalyse som teori og metode*, Roskilde Universitetsforlag 1999. Her især indledningen p. 9-33, vedr. fokus på forskelle mellem de forskellige diskursanalytiske tilgange. p. 28-33.

⁵⁴⁴ Som bl.a. Collin, 2003, gør. Her især p. 250-252.

inspirere af de poststrukturalistiske erkendelser, og de historikere, der mente, at de var enten lige gyldige eller blot gammel vin på nye flasker⁵⁴⁵.

Det resulterede ind imellem i en skyttegravslignende situation, men samtidig var der også en bestræbelse på at forstå, hvad det var, der kunne give anledning til så heftige udfald, og i kølvandet herpå et forsøg på at bringe de to forskellige tilgange i dialog om deres forskellige erkendelser. Skyttegravskrigen og forsøgene på dialog er ikke kun et dansk fænomen, men ses også i international sammenhæng, og der er i de senere år udgivet en strøm af bøger, der enten forsøger sig med en mellemvej mellem disse positioner, eller et helt tredje svar på ovennævnte problematikker⁵⁴⁶.

I Danmark har både skyttegravskrigen og forsøget på dialog fundet sted gennem diskussionen af det historiske kildebegreb, der har været defineret gennem den kildekritiske analyse⁵⁴⁷.

⁵⁴⁵ En observation, der bl.a. førte til etablering af netværket for Historieteori og Historiografi i Danmark i 1999. Se i øvrigt åbningsforelæsningsen ved Morten Ranum og Liv Egholm til det Nordiske historikermøde i 2001 på: http://www.hum.ku.dk/histnet/arrangementer/intro_10082001.html.

⁵⁴⁶ Se bl.a. Joyce Appleby, Lynn Hunt og Margaret Jacob, *Telling the Truth about History*, New York: Norton 1994 (Herefter Appleby, Hunt, Jacob, 1994) og Ludmilla Jordanova, *History in Practice*, London: Arnold Publishers 2000 (Herefter Jordanova, 2000)

⁵⁴⁷ Denne diskussion har i Danmark senest været rejst af Dorthe Gert Simonsen i *Tegnets tid. Fortid, historie og historicitet efter den sproglige vending*. Museum Tusulanums forlag 2003 (Herefter Gert Simonsen, 2003), som er udgivelsen af hendes Ph.d. afhandling fra 2000 ved Institut for historie. Københavns universitet. I afhandlingen konkluderede Simonsen, på baggrund af inspiration fra den derridaske dekonstruktion og New Historicism, at kildekritikken ikke kan rumme indsigterne fra den sproglige vending. Afhandlingen affødte en længerevarende debat i *Historisk Tidsskrift*, der strakte sig over 3 numre (fra 101-103), med indlæg af især Dorthe Gert Simonsen og Bent Egaa Kristensen men debatten blev egentlig skudt i gang af Sebastian Olden-Jørgensens artikel "Hvad er kildekritik? Et essay om arven fra Erslev og den sproglige vending" i *Historisk Tidsskrift* 101, 2001, Kbh. pp.531- 541, der var en reaktion på Dorthe Gert Simonsens artikel: "Tegn og Iagttagelse. At læse Erslev efter "den sproglige" vending", i *Historisk Tidsskrift* 101, 2001, Kbh. pp. 146-180. Foruden replikken til Sebastian Olden-Jørgensen ved Dorthe Gert Simonsen: "Kritik, traditionsforvaltning og begrænsning. Svar til Sebastian Olden-Jørgensen". i *Historisk Tidsskrift* 101, 2001, Kbh. pp.542- 547, og den massive kritik af Gert Simonsen som Bent Egaa Kristensen rejser i: "Historisk metode og tegnets analytik", i *Historisk Tidsskrift* 102, 2002, Kbh. pp.177-218, som blev efterfulgt af Dorthe Gert Simonsens svar herpå: "Om Erslevske virkelighedsslutninger og deres (empiriske) kontekst. Svar til Bent Egaa Kristensen". i *Historisk Tidsskrift* 103, 2003, Kbh. pp.365- 381, og Bent Egaa Kristensens svar herpå: "Tekst, virkelighed og metode. Svar til Dorthe Gerts Simonsen. i *Historisk Tidsskrift* 103, 2002, Kbh. pp.382-395, og endelig afslutningen på debatten med Dorthe Gerts Simonsens: "Opsummerende og afsluttende bemærkninger". i *Historisk Tidsskrift* 101, 2001, Kbh. pp.397-402. Diskussionen udviklede sig desværre

Da mit ærinde er at redegøre for det mikrohistoriske kildebegreb med inspiration fra den sproglige vending, er det relevant at diskutere kildekritikkens principper i forhold til den ovenfor beskrevne afvisning af korrespondenstænkningen. Dette vil give mulighed for at kunne undersøge, hvorledes og hvorvidt kildekritikken og den sproglige vending er fuldstændig inkompatible. På baggrund heraf kan jeg undersøge både kildens og den historiske fortællings status i min praktiske undersøgelse, samt sammenligne den med både den kildekritiske og den sproglige vendingens definition af deres status.

Dialog og forskellighed

Om det er muligt at forene den kildekritiske tilgang og dens forudsætninger med erkendelserne i den sproglige vending synes stadig uklart.

Jeg har derfor forsøgt at tænke erkendelserne i den sproglige vending i forhold til de samme kategorier og samme model, som jeg opstillede i forbindelse med analysen af den kildekritiske levns – og beretningsudnyttelse, for bedre at kunne udpege, hvorvidt der er overlapninger og uoverensstemmelser.

Den sproglige vending har, med dens understregning af sprogets manglende gennemsigthed, afvist korrespondens mellem det en tekst udtrykker (både i indhold og form), og det den udtrykker noget om. Den sociale konstruktivisme har med dens påpegning af, hvorledes det er den oplevede, italesatte og betydede verden, frem for den ”reelle”, der afsætter muligheder for handling, været med til at afvise behovet for og samtidig problematisere begrebet om korrespondenstænkningen, som ellers gennem de kildekritiske greb som beretningsudnyttelse og til dels også levnsudnyttelse (i visse definitioner) har været centrale omdrejningspunkter for det historiske arbejde med de historiske tekster.

hurtigt til en Erslev eksegese, der diskuterede om Erslev mon havde ment dette eller hint. Hvilket jeg ikke mener, er den mest produktive tilgangsvinkel. Tidligere har Jan Ifversen forsøgt både at kritisere og forene den kildekritiske tilgang med indsigterne i den sproglige vending i Jan Ifversen: ”Tekster er kilder og kilder er tekster – kildekritik og historisk tekstanalyse” i Mads Mordholst & Carsten Tage Nielsen (red): *Fortidens spor, nutidens øjne – kildebegrebet til debat*. Frederiksberg 2001, RUC. (Herefter Ifversen 2001) som blev publiceret i forlængelse af en nordisk konference omkring kildebegrebet og kildekritikken i lyset af den sproglige vending afholdt af netværket for historieteori og historiografi i Ebeltoft 2000. Der også er blevet publiceret i *Den Jyske Historiker*. I temanummeret *Historiefaget efter Postmodernismen*. Nr. 88, 2000. Se desuden den nordiske diskussion i Carsten Tage Nielsen, Dorthe Gert Simonsen og Lene Wul (red) *Mod nye historier*. Jysk Selskab for Historie. Nr. 49, der var rapporten fra en heldagssession på det 24. nordiske historikermøde.

Den sproglige vending kritiserer først og fremmest anvendelsen af den historiske tekst (firkant nr. 2) som et forholdsvist uproblematisk udtryk for fortiden, og rejser dermed diskussionen om hvorledes det er muligt at vurdere kvaliteten af historikerens fremstilling, hvis vi opgiver ønsket og troen på, at objektiv korrespondens er mulig.

Problematikken er således centreret omkring, hvorledes sproget generelt former og definerer mulige og umulige udsagn, og hermed ikke blot kan være et gennemsligt aftryk af en erfaring eller intentionel ytring. Yderligere gør denne problematik sig gældende i alle former for sprogbrug, og konsekvensen bliver derfor, at vi aldrig kan slippe ud af sproget. Således findes der ikke et neutralt sted, hvorfra der kan tales et neutralt og værdifrit sprog, da sproget altid på forhånd er kulturelt eller diskursivt ladet⁵⁴⁸. Dette gør sig gældende både for de historiske aktører i deres beretninger om dette og hint, og for historikeren, der beskriver de historiske erkendelser for sin læser.

Sprogets form og definition er dermed del af en tradition eller om man vil diskurs, hvis fangearme ikke er til at undslippe, derfor vil nogle på forhånd fastlagte udsagn og udsigelsesmåder og udsigelsesautoriteter redigere ethvert sprogligt udtryk.

Når traditionen på denne måde former beskrivelsen af eksempelvis en fortidig hændelse, er der meget stor sandsynlighed for, at vi aldrig kan komme bag disse traditioner og diskurser bag om sproget, for at klarlægge, hvad der reelt er hændt. Samme problematik må rejses i forhold til den historiske fremstilling. Historikeren er på samme måde indspundet i en videnskabelig tradition og diskurs, der redigerer hvilke virkeligheder, der kan etableres som virkelige. Således afbrydes båndet til de fortidige handlinger, både i den historiske tekst, og i historikerens fremstilling.

⁵⁴⁸ Hvilket ellers var det projekt som nypositivisterne forsøgte at besvare i en erkendelse af sprogets værdiladethed. De endte i det matematiske sprogs formler. For yderligere diskussion se bl.a. Jan Riis Flors beskrivelse af positivismen i Collin og Køppe eds.: *Humanistiske videnskabsteori*. DR. 2003 p. 61-96. Det er også det forsøg som Foucault forsøger i sin artikel: "De infame menneskers liv". p. 155-168, i Niels Brügger, ed.: *Foucaults masker*. 1995, foruden analysen heraf i samme Jens Erik Kristensen: "De hverdagslige lidenskabers konfliktuelle italesættelse – Foucaults historier mellem æstetik og analyse". p. 169-186.

Eller Hayden Whites forsøg i midt 90'erne på at beskrive en "middle voice", der kunne undslippe magtudøvelsen, gennem anvendelsen af et neutralt sprog. Se Whites foredrag i Bologna forår 1997.

Betyder dette så, at vi aldrig kan sige noget om fortiden, og kun udtale os om hvilke retoriske og narrative greb, der former udtrykket i den historiske tekst (modellens 2. firkant) men ikke noget om, hvad den henviser til?

For den social konstruktivistiske tilgang har det den konsekvens, at vi kun kan tale om den oplevede, italesatte og betydede verden, men også at det ikke er et problem, da verden som sådan ikke kun har én virkelighed, men derimod lige så mange udtryk af virkeligheder, som der findes forskellige traditioner/ diskurser til at beskrive dem med, og netop de italesatte og oplevede verdener er udgangspunktet for vores handlinger.

Hvis vi altid, ifølge den sproglige vending, er fanget i de cirkulerede diskurser og ikke kan bevæge os ud over disse, må vi rejse problematikken om, hvorledes forandring og bevægelse så kan ske⁵⁴⁹?

I den traditionelle kildekritik var formålet at eliminere mødet, således at forbindelsen mellem fortid og de historiske tekster ville være af korresponderende art. Dette gjorde sig gældende både i beretningsudnyttelsen og i den begrænsede definition af levnsudnyttelsen. Her over for står den paludanske definition af levnsudnyttelsen, der understreger, at alle tilbageslutninger fra en potentiel kilde til dens årsag eller ophavssituation altid forbindes via teori. Det funktionelle kildebegrebs indførelse satte derfor fokus på det 2. møde, mellem den subjektive historiker, der stillede spørgsmål og de udvalgte kilder, han stillede dem til.

Den nye problematik, som er rejst af den sproglige vending, er de spørgsmål der stilles til det sproglige udtryks gennemsigthed, og på baggrund heraf spørgsmålet om en korrespondens mellem det beskrevne og beskriveren i begge led. Møderne bliver ikke diskuteret nærmere, men elimineres i de mest radikale udgaver af diskursens altdominerede favntag.

Den kildekritiske tilgang forsøgte, at begrænse mødet mellem de fortidige hændelser og den historiske teksts forfatter gennem beretningskritikken, for dermed at kunne nå en fortidig virkelighed. Hvorimod den paludanske definition peger på historikerens konstruktive del i slutning fra potentielle

⁵⁴⁹ Hvilket også har været kritikken af diskursanalysen i mange forskellige udgaver. Visse diskursanalytiske tilgange påpeger dog, at der findes mange forskellige diskurser der er i en evig kamp med hinanden, men det fremgår ikke præcist hvorledes diskurserne er opstået i første færd, samt hvad det er der bringer den i kamp med hinanden og hvorfor. Dermed kan visse former for diskursanalyse siges at have overtaget det strukturalistiske grundlag, der holder os fast i et fængsel som ikke er til at undvige. Hermed ligger denne kritik snublende nær den massive strukturalismediskussion, der fulgte i kølvandet på denne videnskabsteoretiske tilgang.

kilder til deres ophav i levnsudnyttelsen. Derved bliver det muligt at forholde sig til netop de faktorer, jeg fandt umulige at få tilgodeset i den kildekritiske beretningsudnyttelse, nemlig den begrebsmæssige ramme, traditionen eller diskursen om man vil og den narrative form. Teoriene om disse elementer kan anvendes at etablere en sandsynlig forbindelse mellem levnet og dets årsag.

Ud fra de betragtninger jeg har gjort mig ovenfor, er det derfor oplagt at fuldstændig korrespondens ikke er mulig at nå. Vi er derfor nødt til at tale om en kohærent relation, en sandsynlig forbindelse mellem fortidige hændelser og beretningerne herom.

I den poststrukturalistiske tilgang diskuteres det samme møde ikke, idet der her fokuseres på, hvorledes allerede eksisterende diskurser former tekstens udtryk på forhånd, og dermed elimineres betydningen af den fortidige forfatter og aktørs specifikke møde og fortolkning af specifikke fortidige hændelser. Der vil dog kunne argumenteres for, at de historiske tekster i denne optik bliver udtryk for fortidige diskurser⁵⁵⁰, og for hvorledes verden defineres i det specifikke sproglige rum, uden nødvendigvis at være forpligtet på at afdække hvilken verden, der defineres og hvorledes de forskellige aktører bevidst eller ubevidst anvender forskellige diskurser.

Derfor har kritikken af de poststrukturalistiske tilgange foranlediget at diskussionen om aktørernes betydning og intentioner, er sat på dagsordenen i historiefaget⁵⁵¹.

Mødet mellem epistemologi og ontologi?

Spørgsmålet om mødets status og funktion er således blevet et centralt omdrejningspunkt. Men hvorfor er det så vigtigt at insistere på mødet mellem forfatteren og det han på forskellig vis beskriver⁵⁵²?

⁵⁵⁰ Se bl.a. Claus Møller Jørgensens indledning: "Historiske pejlinger - til en indledning", til *Den Jyske Historikers* temanummer *Historiefaget efter postmodernismen*. 88, 2000, p. 7-36, Foruden Claus Møller Jørgensens: "Den sproglige vending og det funktionelle kildebegreb" i: Per H. Hansen & Jeppe Nevers (red.): *Historiefagets teoretiske udfordring*. Syddansk Universitetsforlag 2004, hvor Møller Jørgensen diskuterer, det han kalder 2 former for diskursanalyse og deres relation til det historiske felt. (Herefter Møller Jørgensen, 2004).

⁵⁵¹ Der er mange der melder sig i koret, men se senest bl.a. i *History and Theory*. Theme issue 40, Agency after Postmodernism,(dec) 2001, Wesleyan University

⁵⁵² I noget mikrohistorisk forskning, men også i Joan-Pau Rubies bog om rejseberetninger (Rubies, 2000.a), er der er fokus på den genstand, der bliver beskrevet. Forstået således at det er en undersøgelse af hvilket muligt møde (forstået meget bredt)

Jeg mener, det er vigtigt at huske på, at alle de tekster vi arbejder med og inddrager i vores historiske analyser, alle på den ene eller anden måde er et resultat af sådanne møder med en fortidig verden.

Mødet er vigtigt, da det er udgangspunktet for udfærdigelsen af den skriftlige kilde, der beskriver en fortidig hændelse, oplevelse, handling m.v. Beskrivelsen af hændelsen bliver forankret i en forgangen virkelighed ved, gennem en tids -og steds fastsættelse, at etablere et gyldighedsområde for at noget engang har fundet sted, hvilket tekstens deiktiske egenskaber er med til at understrege og henvise til. Derved bliver tekstens gyldighedsområde ikke kun etableret af de(n) gældende diskurser eller tradition(er) (der influerer forfatterens valg af fortolkning og udvælgning, i møde 1), men også af hvilket møde der søges italesat (Hvilket kan placeres i firkant nr. 1).

Mødet finder for det første sted mellem en hændelse i en given forgangen fortid og den aktør, der vælger at beskrive den ud fra en eller flere forskellige traditioner (møde 1). Valget af de forskellige traditioner er dermed ikke nødvendigvis et arbitrært fænomen, men kan derimod være en konsekvens, bevidst eller ubevidst, både af de traditioner der er tilgængelige, og af hvilke af disse der kan give mødet mening på baggrund af den karakter, mødet har.

Således kan vi påpege at mødets tids- og stedsforankring, samt det mødet handler om også sætter visse grænser for hvilke mulige tilgængelige måder mødet kan italesættes på, uden at det bliver fuldstændigt determinerende for det valgte udtryk.

Herved kommer teksten ikke kun til at handle om den ”virkelige” verden, men netop den oplevede, italesatte og betydede verden, og dermed bliver den også et udtryk for hvilken tradition, der i en vis henseende, bevidst

samtidens beskrivere redegør for. I Rubiés tilfælde, forsøger han at fastlægge hvad Vijayanagara er i de rejsendes samtid. Ikke for at fjerne overtro eller andre kulturelt betingede forståelser, der ville kunne have udstyret kildens forfatter med et andet logisk system. (som man bl.a. har argumenteret for i forhold til hekseprocesserne, hvor de impliceredes forklaringer blev afvist som utroværdige, idet de byggede på overtro eller var ulogiske begrundede (i forhold til vores logik, vel at mærke)). Men for på denne måde at kunne se hvad der handlede om kulturelt forankrede verdens opfattelser, og hvad der var objektive erkendelser. Spørgsmålet er om vi på nogen måde kan tale om objektive erkendelser, og i lige så høj grad hvorvidt og hvorledes vi kan nå frem til disse. Det bliver yderligere problematiseret ved arbejdet med historiske tekster, hvis henvisningsverden er gået tabt, og ikke kan rekonstrueres uden om de forskellige tekster, der omtaler den, og derfor kan det vel ikke siges at være objektiv viden, men vil netop altid være den italesatte viden?

eller ubevidst, fikseres og knyttes til en bestemt form og en bestemt situation.

Hvis denne erkendelse rykkes til det næste beskrevne møde mellem historikeren og dennes udvalgte kilder, kan også dette møde siges at være et udtryk for hvilken tradition der, bevidst eller ubevidst, fikseres i en bestemt form og i en bestemt situation. Samtidigt hermed er de spørgsmål, der kan stilles til en tekst (ud fra den valgte problemformulering), og som den kan bringes til at besvare også begrænses af tekstens tids- og stedsforankring, samt det den udsiger noget om.

Således ville det eksempelvis være uhensigtsmæssigt at stille spørgsmål om politiske magtkampe i Europa til Varthemas tekst, eftersom den overhovedet ikke omtaler dette, men heller ikke stammer fra en situation, der er forbundet hermed i nævneværdig grad. Vores spørgsmål og problemstillinger skal derfor kunne forbindes med teksten, gennem en relevant og kontingent argumentation⁵⁵³.

Denne tilgang ligger ikke nødvendigvis i forlængelse af det saussurske tegnbegreb, selvom jeg vil hævde, at et fokus på mødet ikke nødvendigvis underminerer enhver tegnteoretisk brug i den historiske analyse, da der måske er endnu mere brug for den nu end tidligere.

Den amerikanske semiotiker Charles Sanders Peirce har udviklet en tredelt tegnteori, der i forhold til det saussurske tegnsystem ikke kun opstiller en tegnteori om sproget, hvis karakter så er blevet overført til andre tegnsystemer, men derimod etablerer en tegnteori, der kan anvendes i forhold til mange forskelligartede tegn⁵⁵⁴. Derfor er det Peirce's pointe, at relationen mellem tegnet og dets objekt ikke nødvendigvis kun kan være arbitrært⁵⁵⁵.

I Peirce's tegndefinition lægger han vægt på andre elementer end det saussurske tegnsystem:

*" Et tegn, eller repræsentamen, er noget der for nogen står for noget, i en vis henseende eller egenskab "*⁵⁵⁶.

Hermed påpeger han for det første tegnets forankring i fortolkningen, tegnet står *"for nogen"*, og ikke blot ud i luften. Dette understreger

⁵⁵³ For uddybning se i øvrigt Møller Jørgensen 2001.

⁵⁵⁴ Se i øvrigt Magnussen, 2004, der også diskuterer dette.

⁵⁵⁵ Hvorimod Saussures ambition netop var at beskrive det konventionelle sprogsystem, og dermed ikke nødvendigvis lade denne tegnmodel applicere på andre tegnsystemer, som hans efterfølgere har gjort.

⁵⁵⁶ *Charles Sanders Peirce. Semiotik og pragmatisme.* Red. Dinesen & Stjernfelt. Kbh. Gyldendal 1994, især p. 16-23.(Herefter Peirce, 1994)

fortolkningen og fortolkerens essentielle betydning for tegnforståelsen. For det andet ophæver han tegnets arbitræritet, ved at påpege andre – ” *i en vis henseende eller egenskab*” – mulige forbindelser mellem tegnet og dets objekt, der ikke kun kan være arbitrære og symbolske, men også ikoniske, ved deres strukturelle eller kvalitative lighed med det objekt, det fortolkes som reference til, eller indeksikalske, som symptomer på eller spor fra det objekt, det fortolkes som reference til.

Ved anvendelsen af det peirciansk tegnbegreb i stedet for det saussurske arbitrære tegnsystem, gives muligheden for stadig at fastholde dele af den sproglige vending, og samtidig inddrage både aktøren eller fortolkeren og karakteren af de forskellige slags forbindelser, der kan etableres mellem tegn og objekt. Ved at ophæve den eksklusive arbitrære forbindelse mellem tegnet og dets objekt, kan mødet i kraft af dets ikoniske eller indeksikalske forbindelse med den historiske tekst (firkant nr. 2) få en anden position og vigtighed⁵⁵⁷. I Peirce's tegnforståelse involverer fortolkningen af ethvert tegn altid alle tre forbindelser mellem tegn og objekt af både ikonisk, indeksikalsk og symbolsk karakter, men hvorvidt et tegn primært anses som et ikonisk, indeksikalsk eller symbolsk tegn afhænger i høj grad af, hvilket formål fortolkningen har⁵⁵⁸.

Den peircianske tegnteori er netop funktionelt bestemt, idet Peirce har rettet sin opmærksomhed på betydningsprocesser frem for betydningssystemer⁵⁵⁹. Derfor er denne tegnteori mest oplagt at anvende i undersøgelser af dynamiske processer, som historiefaget i princippet koncentrerer sig om.

Der kan selvfølgelig være mange forskellige møder, og etableringen af deres forskellige karakter er netop afhængig af hvilken problemstilling, der arbejdes med, og dermed hvilket formål der er med fortolkningen.

I forhold til den historiske tekst vil det objekt, den er udtryk for, således kunne etableres gennem både en ikonisk lighedsrelation, en indeksikalsk henvisning (hvilket især er de deiktiske elementer, den historiske tekst bærer præg af), samt en symbolsk forbindelse, som vi etablerer på baggrund af vores generelle fortolkningsvaner og den begrebsmæssige ramme, vi tager udgangspunkt i. I mit tilfælde er det mødet mellem Ludovico de Varthemas beskrivelse af de fremmede, det han har oplevet med og hos dem, samt de samtidige traditioner og diskurser for italesættelse af de fremmede, der ligger forud for dette. Således sætter

⁵⁵⁷ For en uddybning heraf se bl.a. Egholm 1997. a eller Eco, 1992 og 1994. Se i øvrigt Umberto Eco's sidste bog om fortolkningens begrænsninger i Eco, 2000.

⁵⁵⁸ Se i øvrigt Anne Magnussens diskussion heraf i Magnussen, 2004 i sær p. 6-8

⁵⁵⁹ Ibid. p. 7-8

traditionerne nogle begrænsninger, men åbner også muligheder for hvorledes, der kan tales og tænkes om de fremmede og om én selv. Dette er Varthema med sin rejsebeskrivelse netop med til at genskabe og forhandle.

De mikrohistoriske metoders kildebegreb.

For at undersøge den status som den historiske fremstilling og kildebegrebet tillægges i den mikrohistoriske tilgang, der er analysens teoretiske ramme, har jeg valgt at indsætte min egen analyse i den samme model, som jeg har undersøgt den sproglige vending og det funktionelle kildebegreb ud fra. For dermed at kunne sammenligne og spore divergenser og overensstemmelser.

Det har været vigtigt for mig at inddrage den praktiske case. For det første fordi jeg tænker og forklarer bedre i eksempler, og for det andet fordi det for mig at se er i operationaliseringen af teoretiske og metodiske indsigter at historiefaget kan skabe nye indsigter, og ikke kun gennem teoretiske og metodiske doktriner, der altid har deres egen konsistens og en tendens til at vise sig som perfekte luftkasteller. Gennem teoriernes operationalisering vil det kunne vise sig om luften tages fuldstændig ud af dem og de falder til jorden med et brag, eller om de rent faktisk kan stå - også under en strid vind.

Min fortolkning af mikrohistorien er som nævnt inspireret af den sproglige vendings indsigter, der har stillet spørgsmål ved den korrespondenstænkning, der har domineret i historiefaget siden fagets professionalisering⁵⁶⁰. Derfor er problematikken om korrespondensbegrebet og diskussionen af mødets betydning centralt i forhold til at vurdere den historiske fremstilling og kildesynet i historieforskningen.

For mig at se er der flere forskellige komponenter, der fører frem til den endelige historiske fremstilling og det er forholdet mellem disse komponenter, som jeg vil overveje i forhold til min egen brug heraf i analysen af Ludovico de Varthemas rejseberetning⁵⁶¹.

⁵⁶⁰ Eller før, Mads Mordhorst viser, hvorledes denne tænkemåde, der blev fastholdt i det professionaliserede historiefag allerede var en genre i den danske historieskrivning helt tilbage til 1830, hvor det egentlige paradigmeskift blev etableret. Se Mads Mordhorst: *På sporet af historien. Artikler og Essays*. Bind 1. og *På sporet af historien. Da historien blev skabt: Historiografiske læsninger 1770-1840*. Bind 2. Upubliceret Ph.d.afhandling. Januar 2002, Københavns Universitet. Det humanistiske Fakultet.

⁵⁶¹ Se modellen fig.4.

På baggrund af min empiriske undersøgelse kan den første komponent opdeles i to (firkant 1).

For det første, de historiske facts. Der er de forskellige historiske hændelser, der har den funktion, at de fastsætter den specifikke historicitet og etablerer de deiktiske elementer.

Den anden del af komponenten (stadig firkant 1) er de begivenheder, italesættelser og kulturelle strategier, der har fungeret og fundet sted i forskellige fortidige sammenhænge.

Det er det, vi meget upræcist og i daglig tale kalder historien, men som jeg har valgt at kalde fortiden for dermed at signalere, at jeg her taler om forgangne forhold, der aldrig vil kunne komme tilbage.

Denne dobbelte komponent indeholder, for det første de oplysninger om Ludovico de Varthemas rejseberetnings udgivelser og deres udgivelsestidspunkt, samt andre uomtvistelige faktorer⁵⁶². For det andet, og meget mindre uomtvistelige i dette tilfælde, hans rejse og hans forskellige oplevelser østpå. Såvel som hans fødselstidspunkt og sted samt andre helt basale oplysninger om hans sociale og økonomiske position, der i andre tilfælde ville kunne placeres i den første del af komponenten, med de mere uomtvistelige oplysninger.

Herudover må denne del af komponenten også indeholde de mulige samtidige italesættelser, diskurser og normer.

Den anden komponent (firkant 2) er de historiske tekster. De tekster vi som historikere, for det meste, baserer vores analyser på.

Denne komponent (firkant 2) forholder sig til den første komponent (firkant 1) ved at være en fortolkning og en udvalgt italesættelse heraf.

Fortolkningen består af flere forskellige niveauer, der dog er forbundne, men for beskrivelsens klarhed er nødt til at blive splittet op i forskellige punkter.

For det første, når der skrives om forskellige samtidige/ fortidige forhold er dette med til at fremhæve nogle bestemte og udvalgte hændelser blandt mange andre hændelser, der herigennem etableres som samtidige begivenheder. Således vil mængden af hændelser altid være i overtal i forhold til, hvilke hændelser forfatteren fremhæver og anser for

⁵⁶² Som de vel og mærke kun er blevet på baggrund af forskellige forskningsundersøgelser, der efter gængse historiske metoder har kunnet etableres dem som uomtvistelige. (hvilket selvfølgelig rejser spørgsmålet om fastlæggelsen af hændelser til facts, se note 525) Denne kategori drager i grunden stor nytte af den kildekritiske metode til at etablere disse uomtvistelige facts og nedslag, der gennem en troværdighedsanalyse kan etableres som uomtvistelige.

begivenheder⁵⁶³. Hermed har vi allerede første diskrepans mellem en forgangen fortid og nogens beskrivelse af denne fortid, også selvom vi har at gøre med beskrivelser af eksempelvis førstehandsvidner til samtidige forhold. Det er ikke diskrepansen mellem at beskrive alt, hvad der har fundet sted, overfor hvad der beskrives, som jeg sigter efter her. Det er derimod opmærksomheden på, at når vi vælger at lægge mærke til noget frem for noget andet, tager denne udvælgelse udgangspunkt i et bestemt verdenssyn, hvis udvælgelseskriterier kan ses som pejlemærker i forhold til en forståelse og fortolkning af omverdenen. I Varthemas rejseberetning, vil dette være hans udvælgelse og disposition af hvilke forhold, der beskrives i rejseberetningen.

Dette kan også iagttages i forhold til hvilke elementer, der fremhæves frem for andre. Således vil definitionen af kategorien *I gentile*, som de der hverken er kristne eller muslimske maurere kunne eksemplificere dette.

Dernæst vil de hændelser der ophøjes til begivenheder, allerede idet de bliver anset for at være begivenheder, tillægges en specifik betydning, i første færd som vigtige/interessante og herefter i forhold til de forskellige mulige betydningstillæggelser, der var tilgængelige i samtiden.

I rejseberetningen eksemplificeres dette gennem vurderingen og den anvendte betydningstillæggelse af *I gentile* gennem de fire civilisationsparametre.

For det tredje vil denne betydningstillæggelse samtidig være indspundet i de forskellige måder, hvorpå det er muligt meningsfyldt, at italesætte de helt specifikke hændelser på, hvilket vil kunne spores i den skriftlige fremstilling, der gennem narrative greb og sproglige troper er en medspiller i betydningstillæggelsen. Dette kan for eksempel ses i de forskellige begreber, som Varthema anvender om samme gruppe af mennesker, men i forskellige situationer: *I gentile*, *bestie*, *cane* og *animale*.

I forhold til disse tre niveauer, som udgør denne anden komponent (firkant 2), er der ikke nødvendigvis en fuldstændig overensstemmelse mellem hvad der er hændt og hvorledes dette beskrives. Altså hvilken situation Varthema var i og hvilken situation han mente at være i og i forlængelse heraf hans betydningstillagte beskrivelse heraf. Vi befinder os stadigvæk i den samtidige fortolkning.

Dermed mener jeg heller ikke, at vi kan sige, at de tekster vi udvælger som vores kilder til givne problemstillinger, vil kunne afsløre den fortidige virkelighed, der er forgangen og aldrig er til at nå. Vi kan sige at

⁵⁶³ Se bl.a. Kirsten Hastrups meget klare præcisering af dette element i Hastrup, 1990.

beskrivelsen af samtiden altid vil være både mindre end samtiden, gennem den udvælgelse de går igennem, og mere end samtiden, gennem den betydningstillæggelse som etableres, men aldrig et fuldstændigt aftryk heraf. Dette gør sig også gældende, selvom disse tekster er forårsaget af et reelt møde mellem kildens forfatter og de fortidige hændelser, forfatteren beskriver.

Hertil kan dog anføres, at hvis disse tekster ikke har en eller anden forbindelse med det, der i samtiden kan betragtes som faktiske eller mulige hændelser, er deres samtidige troværdighed ikke så stor, og de vil derfor tit leve en skyggetilværelse, da de vil anses for usandfærdige i deres samtid⁵⁶⁴. Derfor er det alligevel vigtigt at holde sig for øje, at historiske tekster altid er inspireret af et reelt og konkret møde af en eller anden karakter, om det så er samtidige begivenheder, et møde med andre tekster (som i Mandevilles tilfælde) eller oplevelser af mere metafysisk art.

Ludovico de Varthemas rejseberetning tilhører, i forhold til min problemstilling, denne 2. komponent (firkant nr. 2). Rejseberetningen er Ludovico de Varthemas fremstilling af sin rejse og af sine møder, og den er hermed en fremhævelse af nogle specifikke hændelser til begivenheder gennem både den måde hvorpå disse hændelser sættes i tale på og den betydning disse hændelser tillægges. Nedskrivningen kan dermed karakteriseres som en eller flere af de mulige måder, de fremmede, legitimeringen af hans historie, forestillingen om eventyreren og hans selvdefinition kunne italesættes på i forhold til de begrebslige rammer, der var til stede i hans samtid.

Vi kan således ikke præcist fastslå hvilket forhold, der er mellem Varthemas rejseberetning og hans reelle rejse og reelle møder ud fra en korrespondenstankegang. Når Varthema fortæller os om kannibalerne på Java, kan vi herefter ikke fastslå, at der fandtes kannibaler på Java i starten af 1500tallet, men blot konstatere (i første omgang) at det var hans fortolkning, italesættelse og betydningstillæggelse af det, han så og evt.

⁵⁶⁴ Selvom dette på ingen måde altid er en rettesnor vi kan følge i forhold til at udpege "sande" fremstillinger. Tænk blot på henholdsvis Marco Polo og Mandevilles rejseberetningers status i deres samtid, hvis korrekte beskrivelse af samtidige hændelser og forhold ikke var ensbetydende med deres troværdighed (se kap. 3) Deres troværdighed var derimod var bundet til hvilke mulige måder at italesætte og betydningstillægge de fremmede på, der var troværdige i deres samtid. Dette var netop en af grundene til at deres status som henholdsvis utroværdig og troværdig blev vendt rundt i 1700 tallet, hvis italesættelser og betydningstillæggelser var af en helt anden karakter end i det 14. århundrede.

hørte. I dette tilfælde vil hans konkrete møde være enten med befolkningen på Java, eller med fortællingen om, at der fandtes kannibaler på Java.

Samtidig må Varthemas henvisninger til den første komponent (firkant 1), i dette tilfælde karakteren af ”de andre”, være forholdsvis plausibel for hans samtid, hvis den skal have en chance for at vinde genklang og blive accepteret som troværdig i denne samtid. Plausibiliteten ville kunne undersøges gennem en receptionsanalyse⁵⁶⁵.

Varthema kan ikke påstå eller beskrive noget, der vil forekomme alt for usandsynligt i hans samtid. Dette sikrer dog ikke en korrespondens mellem de reelle fortidige hændelser og hans beskrivelse af de forskellige fortidige begivenheder, og at vi dermed kan fastslå, at der fandtes kannibaler på Java i 1500tallet. Heller ikke hvis vi efter grundig kildekritisk gennemgang af andre rejseberetninger og andre slags tekster kan fastslå at de alle omtaler kannibaler på Java, netop på dette tidspunkt⁵⁶⁶. Det eneste vi kan være sikre på er, at han har holdt sig indenfor de mulige italesættelser og betydningstillæggelser om de fremmede, som var tilgængelige og accepterede i hans samtid, og derved kunne beskrivelsen af de fremmede fremstå som plausibel.

Den sidste komponent i den historiske analyse er placeret i firkant 3, og er historikerens analyse og fremstilling, der baserer sig på de to andre kategorier.

Historikerens tekst er på samme måde som de fortidige tekster indspundet i mulige italesættelser og betydningstillæggelser, der er tids- og stedbundne, samtidige med at de efter god akademisk skik skal kunne redegøre og argumentere for deres møde med kilderne.

Den faghistoriske fremstilling genererer historisk viden, der kan kategoriseres som videnskabelig. Men for at denne viden bliver vurderet som videnskabelig er den nødt til at opfylde en række betingelser. Disse betingelser kan sammenfattes i tre punkter⁵⁶⁷.

For det første den skriftlige fremstillings styrke, og dermed måden at italesætte på i forhold til den faglige tradition, det videnskabelige arbejde

⁵⁶⁵ I Varthemas tilfælde er der foretaget en række af receptionshistoriske analyser, se bl.a. Waiblinger, 2003, Rubiés, 2000.1 og Giudici, 1927. Se i øvrigt kap. 6.

⁵⁶⁶ Som vi heller ikke kan fastslå, at der fandtes mennesker med en fod så stor, at de kunne skygge sig selv for solen, eller at der fandtes befolkningsgrupper, der havde hovedet siddende på maven, selvom dette i en lang periode var hvad de fleste rejseberetninger berettede om fra deres rejser mod øst. Dette ville en kildekritisk gennemgang af rejseberetningerne kunne fastslå i dag, men muligvis ikke en kildekritisk tilgang, der baserede sig på samtidens begrebsverden. Dette viser samtidig hvilken historicitet, den ”sunde fornuft” (som kildekritikken baserer sig på) også er del af.

⁵⁶⁷ Denne tredeling er inspireret af Jordanova. Kap. 7, fra Jordanova, 2000.

ønskes placeret indenfor. Således kræver den historiske fremstilling (som mange andre videnskabelige fremstillinger) en argumentation, der ikke baserer sig på postulater, men netop ved at de fremsatte påstande begrundes i forskellige belæg. Disse belæg er ofte opnået, ved at henviser til skriftsteder i de kilder en undersøgelse bygger på, og derved gennem en henvisning til det reelle møde historikeren har haft med en tekst⁵⁶⁸.

For det andet bliver en fremstillings videnskabelighed også vurderet i forhold til den begrebslige ramme, der opereres med. Her er det selvfølgelig vigtigt, at en fremstilling enten anvender en, for den faglige tradition, på forhånd accepteret begrebsmæssig ramme, eller er i stand til på overbevisende måde at argumentere for validiteten af den valgte ramme. Hermed skal det anvendte verdens- og historiesyn være eller gøres plausibelt for fremstillingens læsere.

Det er værd at bemærke at en begrebslig ramme ofte har karakter af en pakkedløsning, hvor den problemstilling, der bliver formuleret, anvendelsen og udvælgelsen af kilder til dens besvarelse, samt dens argumentationsstyrke alle hænger uløseligt sammen, og derfor også bør betragtes således. Det har den konsekvens, at netop accepten af den begrebsmæssige ramme, med dens tilhørende forgreninger, er af afgørende betydning for en fremstillings plausibilitet og anerkendelse af dens videnskabelige status.

For det tredje, udvælgelseskriterierne og anvendelsen af de historiske tekster, der fungerer som kilder for den valgte problemstilling. Valget og brugen af kilderne er influeret af den anvendte begrebsmæssige ramme.

På tværs af de forskellige begrebslige rammer er der nogle mere generelle punkter, som historisk viden forholder sig til. Da anvendelsen af udvalgte kilder er ét af de adelsmærker faget historie har oparbejdet, er det selvfølgelig relevant at stille sig spørgsmålet om hvorledes denne anvendelse finder sted.

Der indgår overvejelser over hvordan den historiske viden forholder sig til de kilder dens undersøgelser og konklusioner baserer sig på i alle, nye som gamle, teorier. Det handler helt basalt om diskussionen af, hvorledes de anvendte kilder kan begrænse forskerens fortolkning⁵⁶⁹, og dermed

⁵⁶⁸ Historikere benytter sig selvfølgelig også andre kildetyper end tekster, men jeg har valgt at fokusere på dette forhold, da det i høj grad er tekster, der anvendes som materiale i de fleste historiske fremstillinger og da det danner grobund for den empiriske undersøgelse jeg har foretaget i denne afhandling.

⁵⁶⁹ Se Eco, 1994, og i øvrigt Umberto Eco, 1992, der påpeger at kildernes forskellige konstruktion og udsagn, sætter rammer for hvad de *ikke* kan bruges til. Kilden angiver således ikke hvad den kan svare på, men på baggrund af problemstillingens spørgsmål

begrænsningen af at kunne anvende kilden til at sige hvad som helst. Opfattelsen af hvorledes denne modstand fungerer, kan vise sig at være yderst forskellig⁵⁷⁰.

Modstanden handler om at "være tro" mod sine kilder, eller nærmere, i min fortolkning, mod mødet med disse kilder. Da historisk viden ikke handler om at gengive alt, hvad der står i de udvalgte kilder, men derimod om at besvare en problemstilling på basis af de udvalgte kilder, må vi især koncentrere os om, hvilke afgrænsningskriterier, der i de forskellige tilfælde danner baggrund for analysen. Således bliver de centrale spørgsmål, hvilke kilder der udvælges, på baggrund af hvilke kriterier de er udvalgt, samt hvorledes deres anvendelse som belæg fungerer i den historiske analyse. Det er baggrunden for at kunne vurdere om den valgte fortolkning kan siges at være plausibel.

De samme betingelser gør sig gældende for min empiriske undersøgelse, og ved at anvende min egen undersøgelse vil det forhåbentlig også være tydeligere, hvilken rolle den begrebslige ramme spiller i dette tilfælde⁵⁷¹.

Min empiriske analyse handler om, hvorledes forestillingen om at være et verdsligt civiliseret menneske konstituerede og muligvis selv blev konstitueret af mødet med det fremmede og det anderledes i starten af den italienske renæssance. For at undersøge det, tager jeg udgangspunkt i, hvorledes Ludovico de Varthemas rejseberetning konstruerede og dermed iscenesatte både de andre og sig selv i sin rejseberetning *Il Itinerario* fra ca. 1510.

Min problemstilling kan allerede i dens præsentation og korte ordlyd siges at placere sig indenfor den begrebslige ramme, jeg benytter. Ved at fokusere på en forhandling mellem det, der konstituerer og det, der bliver konstitueret, indskriver jeg mig allerede i et felt, der har rettet opmærksomheden mod bevægelse og dynamik. Samtidig indskriver

til kilderne er der nogle fortolkninger, der ikke kan foretages. Det er den samme argumentation som kan ses i Claus Møller Jørgensens artikel i Møller Jørgensen, 2001.

⁵⁷⁰ Se bl.a. antologien *Historisk analyse*, red. Nielsen & Møller Jørgensen, RUC, 2001, hvis artiklers formål netop er at vise, hvorledes forskellige teoretiske tilgange sætter rammerne for hvilken fortolkning, der kan foretages, på baggrund af det samme fastlagte materiale.

⁵⁷¹ Som også for den mere teoretiske del, men jeg vil her forsøge at anskueliggøre mine betragtninger ved at anvende den empiriske analyse som eksempel.

min analyses udgangspunkt i en enkelt begrænset case, min undersøgelse i en mikrohistorisk tilgang. Herudover er understregningen af, at det er Varthemas *rejseberetning* og hans *beskrevne* møder, frem for Varthema og hans forskellige møder, med til at indskrive undersøgelsen i den sproglige vending.

Herudover vil plausibiliteten af undersøgelsen kunne vurderes på den skriftlige fremstillings styrke, og dermed måden at italesætte mine resultater på. Denne er farvet af den tids -og stedsmæssige forankring, der er gældende for mig i det akademiske historiske miljø anno 2004 i Danmark, og handler om mine argumenters styrke i forhold til min måde at italesætte og skabe sammenhæng på.

Når jeg inddrager den sproglige vending og den mikrohistoriske teori fastsætter det min teoretiske tilgang inden for den afgrænsede periode, hvor disse termer både har været accepteret og haft en betydningstillægelse, der kunne fungere i forhold til at tale om historisk teori.

I forhold til den begrebslige ramme jeg opererer med, søges validiteten både udfordret og anskueliggjort i de teoretiske dele af denne afhandling. Den begrebslige ramme er som nævnt tillige en slags pakkedløsning, der også indeholder spørgsmålet om det tredje punkt, nemlig anvendelsen af de historiske tekster.

Jeg har, på baggrund af min teoretiske problemstilling om det mikrohistoriske kildebegreb, eksplicit valgt at anvende den mikrohistoriske teori og metode som begrebslig ramme for min empiriske analyse, derfor er det den mikrohistoriske begrebslige ramme og forståelse af kildens modstand, samt dennes konsekvens for begrebet historisk viden, der vil være i fokus her.

Den begrebslige ramme som genererer mine metodiske greb er funderet i forskellige teoretiske erkendelser, jeg har sammenfattet under benævnelsen mikrohistorie med inspiration fra den sproglige vending. Jeg har tidligere, i kapitel 2, redegjort for mikrohistoriens overordnede teoretiske baggrund samt dens historiografi. Den nedenstående analyse vil derfor især fokusere på mikrohistoriens kulturbegreb, samt de fire centrale metodiske greb, jeg har anvendt i den praktiske analyse. Dermed bliver det muligt at vurdere og eksemplificerer, hvilken konsekvens de forskellige metodiske greb har for kildens og den historiske fortællings status.

Jeg har valgt at forholde disse greb til den model, jeg tidligere har anvendt i analysen af både kildekritikken og den sproglige vending. Dermed kan jeg

komme helt tæt på det kildebegreb og den forståelse af referentialitet, der gør sig gældende i min analyse af Varthemas rejseberetning, samt opnå et sammenligningsgrundlag i forhold til kildekritikken og den sproglige vending.

Kulturbegrebet

Helt centralt i den mikrohistoriske teoretiske ramme står kulturbegrebet. Den mikrohistoriske teori definerer kultur som betydninger og disses indhold og udtryk i den offentlige sfære. Derfor er de mikrohistoriske analyser især centreret om kulturelle betydninger i mange forskellige afskygninger, samt forhandlingerne og kampene herom. Der ligger i dette kulturbegreb samtidig en antagelse af, at kultur ikke er en fast og dækkende størrelse for et helt samfund, eller epoke, men at der findes nogle overordnede rammer for, hvad der kan forstås af betydninger. Det er altså ikke kultur forstået som et fast system, men mere som nogle generelle regler man kan etablere betydninger og forståelser indenfor, og hvis grænser løbende vil blive udfordret og nogle gange sprængt ved individernes aktive handlen⁵⁷².

Denne definition bygger på en socialkonstruktivistisk antagelse om, at verden kun kan forstås gennem betydningstillæggelse. Det vil sige, at der kan finde en mængde handlinger sted, og at forståelsen af disse sker, i det de får tillagt en eller anden betydning, samt at de samme handlinger vil kunne tillægges forskellig betydning alt efter deres kulturelle og historiske kontekst. Dette gør sig gældende i vores verden af i dag, men også i verden af i går⁵⁷³.

Da betydningen samtidig ikke blot får konsekvens for, hvordan man forstår noget, men sågar også for, hvordan man kan og vil *handle* i det sociale rum med og i mod hinanden, må dette niveau af fortiden vurderes som mindst lige så "virkeligt" som mere faktuelle beskrivelser af, hvad "der rent faktisk fandt sted". (hvis man ellers mener, at det er muligt at tale om det).

Dette udgangspunkt har konsekvenser i forhold til min empiriske case, idet det anvendte kulturbegreb samtidig er udtryk for den begrebslige ramme, jeg implementer i analysen, og derfor også for mit valg af problemstilling.

⁵⁷² For en diskussion af forskellige def. på kultur se bl.a. William H.Sewell, jr.:*The Concept(s) of Culture*" i Victoria E. Bonell and Lynn Hunt: *Beyond the Cultural Turn*,1999.California Press p. 35-61

⁵⁷³ Se i øvrigt afsnittet om den sociale konstruktivisme i dette kapitel.

Når jeg gennem en analyse af Varthemas rejseberetning spørger til hvilke fremmed- og selvbilleder, der florerer i starten af 1500tallets på den italienske halvø, er det fordi jeg gennem en undersøgelse af Varthemas fortælling om sine møder med det fremmede, mener, det er muligt at indkredse nogle af samtidens mulige italesættelser af de fremmede og i forlængelse heraf også af det ”os” og ”jeg”, som kategorien ”fremmed” kontrasteres med.

Det er således ikke et ønske om at afdække, hvorledes andre folkeslag andre steder i verden levede, men derimod hvorledes Varthemas opfattelse af deres livsstil m.v. bliver beskrevet i hans fortælling. På baggrund af rejseberetningens receptionshistorie og store udbredelse kan jeg slutte, at den *måde* (og dermed den begrebslige ramme han anvendte) hvorpå han beskrev de andre/de fremmede og sig selv, samt det ”os” han henviser til, i hvert fald var en mulig italesættelse i hans samtid. Ligesom der i kraft af rejseberetningens store udbredelse, kan argumenteres for at disse mulige italesættelser rækker langt ud over begrænsede dele af den italienske halvø over en længere tidsperiode og indenfor et meget bredt geografisk rum.

Koncentration af analyseskala.

For at indfange betydningstillæggelser har den mikrohistoriske tilgang valgt at koncentrere den valgte analyseskalaen, hvilket har givet tilgangen sit navn, og har ofte været et enkelt individ eller gruppe, en exceptionel sag, men også begreber m.v. Dette greb er samtidig det første af mikrohistoriens 4 karakteristiske metodiske greb⁵⁷⁴.

Koncentrationen af analyseskalaen er forbundet med ønsket om at undersøge hvorledes betydninger forhandles mellem de involverede parter i det levede liv, og sætter derfor fokus på konflikter og forhandlinger.

For det første er det i disse situationer, det bliver tydeligt, hvornår noget kan siges at være henholdsvis acceptabelt eller uacceptabelt. Gennem en analyse af, hvorfor og hvordan noget kan betragtes som anderledes, kan konturerne for det acceptable tegnes. De generelt acceptable kulturelle strategier er meget svære at afgrænse og påpege, idet deres eksistens er så

⁵⁷⁴ Uden dog at insistere på at disse metodiske greb alle er specifikke for mikrohistorien, da de fleste også optræder inden for andre metodiske tilgange indenfor den nye kulturhistorie, men at deres kombination er central for den mikrohistoriske metode. Se i øvrigt, Liv Egholm: ”Fire ting jeg ved om mikrohistorie”, *Rubicon*. Nr. 3. 10. Årgang Okt. (2002) p.62-67, for en uddybning af disse metodiske greb, eller anvendelsen af dem i Liv Egholm og Lene Wul: ”A.D.Jørgensens Fædrelandsfortællinger – en mikrohistorisk analyse”. Claus Møller Jørgensen og Carsten Tage Nielsen red. *Historisk analyse – nye teorier og metoder*. RUC (2001).p.19-57.

selvfølgelig, at de ikke beskrives, men mere regulerer samfundet og sproget gennem en forholdsvis ubevidst brug.

For det andet er fokus på konflikterne og forhandlinger en undersøgelse af, hvorledes det acceptable udfordres og forandres gennem det, der nogle gange kan synes at være umiddelbart ubetydelige konflikter.

Der er således to forhold knyttet hertil. For det første at pege på hvad der kan betragtes som indenfor/udenfor det acceptable og for det andet denne grænses evindelige udfordring og genfortolkning.

Man kan således påpege at mikrohistorien sætter fokus på de kulturelle aspekter ud fra et verdenssyn, der involverer individer som aktive handlende og dermed også anerkender den sagte modstand fra disse individer. Denne modstand finder ikke nødvendigvis sted med blod og bål, men ofte mere spidsfindigt i måden et samfund definerer og kategoriserer på.

I forhold til den empiriske analyse af Varthemas rejseberetning, tager jeg afsæt i en mere koncentreret analyseskala. Det er en kombination af mine spørgsmål til teksten (både de generelle og de mere specifikke) og Varthemas fortælling, der sætter rammerne for den empiriske analyse, jeg foretager.

I min problemstilling om konstruktionen af identitet er det undersøgelsen af de beskrevne betydningstillæggelser og deres forandring, der undersøges i Varthemas fortælling, og tager ikke, som det ellers ofte er set i de mikrohistoriske analyser, udgangspunkt i et modsætningsforhold eller i en konflikt mellem forskellige individer. Det er ellers en oplagt tilgang, når det er forhandlingen af betydning, der skal afdækkes. Jeg har valgt at tage afsæt i en rejseberetning, idet den ikke på samme måde kan siges at være udgangspunkt for en konflikt mellem forskellige grupperinger, men derimod som udgangspunkt struktureres af og omkring en modsætning og en spænding, nemlig mødet med de andre.

Herudover har jeg ønsket at fokusere på modsætningen og mangfoldigheden i et enkelt værk skrevet af en enkelt forfatter, for at understrege at forskellige og modsatrettede betydningstillæggelser af samme forhold og i dette tilfælde en anvendelse af forskellige begrebslige rammer kan optræde indenfor den samme tekst.

Afsættet i den enkelte tekst har yderligere den fordel, at ”mødet” mellem forfatterens begrebsliggørelse af fortidige fænomener og disse fænomeners indflydelse på denne begrebsliggørelse bliver central. I den empiriske analyse kan dette anskueliggøres ved hvorledes Varthema

betydningstillægger og beskriver de fremmede på baggrund af sine reelle møder med dem. Forhandlingen bliver således mellem Varthemas forestillinger og beskrivelser om de fremmede og de fremmede han reelt møder. Der har konsekvens for forhandlingen om betydningstillæggelsen af det "os" som Varthema konstruerer gennem tekstens grænsemarkører og sin selvscenesættelse.

I den empiriske analyse kan vi se forhandlingen gennem forandringen af Varthemas kategorisering af de fremmede. Her opererer han først med en tredeling mellem de kristne, de mauriske muslimer og hedningerne, og erstatter herefter denne tredeling med todelingen mellem de kristne og udyrene/ dyrene - *I cristiani - bestie & animali*. Forandringen kan således i første omgang spores i det forandrede sproglige udtryk, for herefter at etableres i disse kategoriers forandrede semantiske indhold og konsekvens⁵⁷⁵. Som eksempel herpå kan nævnes forandringen fra, at de fremmede alle blev betragtet som menneskelige skabninger, der havde en anden religiøs tilknytning end Varthema, til at de bliver defineret som ikke kristne (dumme/ vilddyr og dyr - *bestie & animali*), og dermed ikke mennesker.

Her er begrebet *bestie* stadig så upræcist, at det både kan dække over en metafor, der henviser til laverestående menneskelige skabninger, og betegne noget ikke -menneskeligt, nemlig vilddyr⁵⁷⁶.

Denne forandring har, som tidligere påvist, sit udspring i et kollaps mellem på den ene side Varthemas kategoriseringer og civilisationsparametre og på den anden side hans møde med de fremmede. Dette understreger Varthemas aktive og kreative rolle i forhold til hans brug af begrebslige rammer.

Den mikrohistoriske koncentration af analyseskala er, med udgangspunkt i en eller flere konflikter eller exceptionelle personer, anvendelig i forhold til at kunne vurdere, hvad der i et givet samfund er henholdsvis acceptabelt og uacceptabelt. Derfor er det i denne sammenhæng relevant at rejse spørgsmålet om, hvorvidt Varthema er exceptionel og hvorvidt udgangspunktet i en enkel tekst kan siges at fokusere på konflikter, samt hvorledes det er muligt herigennem at fokusere på de dynamiske elementer.

Det exceptionelle ved Varthema og hans rejseberetning er ikke at han på én gang tager skridtet over kløften og skiller sig af med den tradition, han både stammer fra og skriver sig ind i, men netop at han har forankret sig på begge sider af kløften.

⁵⁷⁵ Se i øvrigt kap. 5 og 7

⁵⁷⁶ Og dermed skriver sig ind i den antipodediskussion, og sprogdefinering, der var til stede i Varthemas samtid. Mere herom se kap. 6 og 7

I forhold til det mere konfliktuelle perspektiv kan det påpeges, at Varthemas rejseberetning ikke umiddelbart indgår i en konfliktuel situation, men det interessante i denne case netop er, hvorledes han etablerer en identitet i forhold til to så modsatrettede italesættelser af de andre, og hvorledes det fungerer inden for samme tekst⁵⁷⁷, samt hvorledes brugen af hans rejseberetning spillede ind i det samfund, der læste den⁵⁷⁸.

I forhold til kildebegrebet og den model jeg har opstillet, anvendes koncentrationen af analyseskalaen i dette tilfælde for at få kilden til både at udsige noget om aktørens ubevidste og bevidste valg af de tilgængelige traditioner, der bedst kan indeholde de erkendelser, Varthema formidler i forhold til sine specifikke møder, der er placeres i modellens møde 1. Hvad betyder det for kildebegrebet? Hvad er det, at jeg i denne henseende fortolker rejseberetningen som reference til? Jeg anvender min kilde som udtryk eller tegn for, de mulige italesættelser af de fremmede og herigennem af "os´et" i Varthemas samtid, hvilket kan placeres i firkant nr. 1. Samtidig anvender jeg også rejseberetningen, som tegn på Varthemas ubevidste og bevidste valg mellem de tilgængelige traditioner, der er anvendelig til at beskrive hans erkendelser med. Det er således ikke selve erkendelserne jeg ser rejseberetningen som udtryk for, men derimod hvilke valg, Varthema træffer mellem de muligheder, jeg gennem hans rejseberetning kan identificere som mulige. Herved bliver rejseberetningen udtryk for både de specifikke italesættelser og de mere generelle muligheder for italesættelse og deres konsekvenser. Hvilket for de generelle muligheder må placeres i firkant nr. 1, mens de mere specifikke valg af muligheder derimod må placeres i møde 1.

Undren.

Et andet metodisk greb er brugen af undren som analyseredskab. Undren er dog ikke en særlig mikrohistorisk optik, men stammer tilbage fra både Droysen, der påpegede undren som et essentielt historisk greb⁵⁷⁹, og Aristoteles, der anså det som udgangspunktet for videnstilegnelse. Mikrohistorikerne har dog relanceret dette greb, som en øjenåbner, der skærper opmærksomheden på, at fortiden er som et meget fremmed land - hele tiden.

⁵⁷⁷ For uddybning se i øvrigt kap. 7 eller 8

⁵⁷⁸ Det ville dog kræve en mere udførlig receptionsanalyse, end jeg har vist i denne tekst, men en nærmere undersøgelse heraf har ligget uden for denne afhandlings rammer.

⁵⁷⁹ Johann Gustav Droysen: *Historik. Historisch-kritische Ausgabe*. Udg. Af Peter Leyh. Bind 1, Stuttgart. 1977.

Således understreges vigtigheden af at huske at undre sig løbende også over de forhold og begivenheder, der umiddelbart kan syntes genkendelige. Det kan jo være at et bestemt og måske genkendeligt udtryk ikke tillægges betydning på samme måde, som vi betyder det på i vores samtid, som er en konsekvens af at handlinger, skrifter, og ord m.v ikke har iboende betydninger, men at enhver betydning netop bliver forhandlet igen og igen.

Anvendelsen af dette metodiske greb i min empiriske undersøgelse kan ses i den måde, jeg forsøger at stille spørgsmål ved tekstens centrale begreber, men også ved de anvendte narrative teknikker. I analysen kan min undren bl.a. iagttages i min undersøgelse af rejseberetningens tre forskellige narrative hastigheder, som jeg har anvendt som analysegreb. Jeg undrede mig over de mange narrative skift jeg stødte på i Varthemas tekst, og anvendte denne undren til at undersøge hvordan og hvorfor de var forskellige samt hvilken betydning de hver især kunne tillægges hver for sig og i deres kombination. Jeg undrede mig også over Varthemas anvendelse af centrale begreber, som eksempelvis *ingegno* og hvilken betydning det fik tillagt både i rejseberetningen og i hans samtid. Undersøgelsen heraf resulterede i en udredning af mange centrale og forbundne elementer, der kunne underbygge ikke blot forståelsen af Varthemas rejseberetning, men også spørgsmålet om selviscenesættelsens karakter i hans samtid.

I forhold til kildebegrebet anvendes undren for at undgå anakronistiske fortolkninger her bl.a. af ord og begreber, og handler derfor om at minimere aftrykket af det 2. møde. Altså historikerens nutidige møde med og fortolkning af den fortidige tekst, ikke for, som i den klassiske kildekritik, at insistere på en mulig korrespondens mellem den fortidige tekst og fortiden, men for at lytte til "fortidens stemmer" både i deres indhold og udtryk, og på baggrund af problemstillingen lade disse stemmer sætte grænser for, hvilken fortolkning det er muligt at foretage. Således bliver Varthemas rejseberetning et tegn for fremmedhed, som jeg undrer mig over.

Jeg rejser spørgsmål til teksten i forlængelse af min undren, hvilket er et forsøg på at minimere forskersubjektets enerådighed i forhold til hvilke spørgsmål, der kan rejses i mødet mellem problemstillingen og rejseberetningen. Således understreger undren som analysegreb en meget åben tolkning, der selvfølgelig i udgangspunktet er styret af en større problemstilling, men samtidig indsamler forskellige mulige spor fra rejseberetningen, der kunne tænkes at have relevans for min overordnede problemstilling. Dette har været min arbejdsmetode, jeg har på forhånd haft en bred problemstilling om konstitueringen af "de fremmede" og det "jeg",

der figurerer i rejseberetningen. Derfor bed jeg mig ved læsningen af rejseberetningen fast i det, der kunne give anledning til undren, for først derefter at systematisere disse spor, som udgangspunktet for en yderligere undren over, hvilken betydning disse mon fik tillagt i deres samtid. Hvorved denne undersøgelse både er styret af den brede problemstilling og af de udvalgte kilder.

Samtidig er det relevant at huske på, at anvendelsen af forskersubjektets undren bunder i en nutidig logik, der for det meste er barn af sin tid. Derfor vil forskersubjektet fortrinsvis undres over det, der er fremmed og uforståeligt for nutidige opfattelser. Anvendelsen af undren kan hjælpe forskeren med at holde fast i ikke at homogenisere og udglatte modsætninger og mærkelige spor til en generel betragtning om Varthemas samtid, men derimod fokusere på hvorledes denne samtid kan være både modsætningsfyldt og modstridende, og fungerer logisk på samme tid. Derfor anvendes det 2. møde som metodisk indgang til at beskrive en dynamisk verden, hvis dynamiske elementer specificeres gennem forskerens subjektive undren.

Så dette greb forsøger på én gang at udnytte det 2. mødes subjektive karakter, samtidig med at den subjektive fortolkning søges minimeret gennem denne undrens forankring i den historiske tekst forbindelse med både møde 1 (rejseberetningens valg af begreber og betydninger) og firkant 1 (der her forstås som de mulige betydninger og modsætninger, der findes i Varthemas samtid)

”The natives point of view”.

Det tredje greb er det antropologiske greb ”the natives point of view”, der handler om at tage fortidens mennesker for pålydende, og knytter især an til det mikrohistoriske kulturbegreb. Det tager derfor ikke udgangspunkt i den kildekritiske vurdering af beretningers troværdighed, men antager derimod som udgangspunkt, at det fortidens mennesker fortæller os om deres oplevelser er i overensstemmelse med deres oplevelser, og baserer sig på, at det anvendte sprog i de anvendte kilder kan ses som udtryk for, hvilke måder det i den gældende undersøgelse er muligt at opfatte forskellige hændelser på. Hermed kan dette greb både operere med en direkte forbindelse mellem tankestrukturer og forståelsesverdner og det sprog, som hændelser formuleres igennem. Da jeg samtidig anvender nogle af indsigterne fra den sproglige vending, kan jeg påpege, hvorledes Varthema udtrykker sine møder, og hvorledes at dette udtryk ikke nødvendigvis står i direkte forbindelse med det oplevede, men derimod er en sproglig formidlet fortolkning af det oplevede.

I min analyse af Varthemas rejsebeskrivelse er dette greb essentielt, da mit ærinde er at indfange identitetskonstruktionen i mødet med de fremmede, og jeg har gjort det til et omdrejningspunkt at konstruktion netop er nogens. Det jeg undersøger er således Varthemas beskrevne oplevelse af de fremmede og den identitetskonstruktion, der finder sted i hans rejseberetning, frem for at afdække, hvem og hvad det os (*nui*), vi møder i hans beskrivelse, var.

I forhold til kildebegrebet er både det sproglige udtryk og mødet centralt i denne sammenhæng. Det metodiske greb anvendes til en aflæsning af tegnene i den historiske tekst, der står i stedet for noget andet, nemlig det sprogligt formidlede møde (hvilket er firkant 2) mellem aktøren, her Varthema, og dennes oplevelser (møde 1). Samtidig fungerer teksten også som tegn på mulige fortidige italesættelser, og dermed som en sandsynliggørelse af fortidige begrebslige rammer (og hermed firkant 1), der befinder sig på det tekstlige niveau, og hvis handlingseffekt, vi som historikere, kun kan måle på et tekstligt niveau.

Det rejser spørgsmålet om vi så blot skal tage alt, hvad de historiske aktører siger og skriver for pålydende, og ikke forvente at de kan have et formål med at dreje eller fordreje det de taler om. I princippet handler dette om en motivanalyse, der generelt har stået stærkt i den kildekritiske tilgang, men også om spørgsmålet om *hvorfor* de siger, det de gør. Der har i den kulturhistoriske -og den sproglige vendings tradition været en større interesse i at afdække *hvordan* spørgsmålene, fremfor *hvorfor* spørgsmålene, som gennem den kildekritiske beretningsudnyttelse abonnerede på korrespondens. Spørgsmålene om *hvordan* indebærer en redegørelse for en stabil situation, hvorimod *hvorfor* spørgsmålene indebærer forklaringsmodeller for forandring. Derfor er både *hvordan* og *hvorfor* spørgsmålene centrale i den mikrohistoriske tilgang. Spørgsmålet om hvorfor Varthema anvender de forskellige begreber og narrative strukturer, som han gør, mener jeg ikke kan afdækkes ved at undersøge hans personlige og psykologiske motiver, hvilket jeg har diskuteret tidligere. Jeg kan ikke med nogen form for sandsynlighed påstulerer at Varthemas valg af begreber er foranlediget af et bestemt personligt motiv, idet jeg argumenterer for, at de sproglige valg ikke er ubegrænsede i den samtid han forholder sig til, samt at det, jeg kan afdække gennem en tekst, ikke er den indre kultur men derimod den ydre kultur⁵⁸⁰. Jeg anvender således de sproglige valg som en indikator for, at der kan foretages bestemte valg at tale om og betyde både specifikke begreber og specifikke

⁵⁸⁰ For en nærmere uddybning heraf se kap. 6

møder i en specifik kontekst, og min definition af motiv bliver således placeret i Varthemas kontekst.

Kontekstualisering.

Det fjerde greb er den kontekstualisering, der anvendes i den mikrohistoriske analyse. Den traditionelle måde at udnytte en kontekst på har bestået i at anvende en på forhånd etableret (ofte på baggrund af sekundær litteratur) hypotese eller kontekst til at afdække det analyseredes mening, samt til at verificere eller falsificere den anvendte hypotese. Hermed bliver analysen af tekstens forskellige spor styret og afhængig af en på forhånd begrebsliggjort og udvalgt kontekst.

Det kan betyde, at der i fortolkningen implicit overføres en række forudsætninger og begrebsliggørelser, der på forhånd begrænser og styrer analysens mulige svar. Derved bliver risikoen for anakronismer på bekostning af ”fortidens egne ord” er overhængende⁵⁸¹. Det er en af årsagerne til, at den mikrohistoriske kontekstbrug tager udgangspunkt i den udvalgte historiske tekst og først tillægger de forskellige spor i teksten betydning ud fra tekstens eget univers. Tekstens egen logik, samspillet mellem indhold og udtryk anvendes altså til at etablere den første betydningskonnotation og først derefter følges tekstens spor ud i en ”ydre kontekst”. På baggrund af de spørgsmål, som historikeren rejser gennem den overordnede problemstilling, tager den mikrohistoriske kontekstanalyse udgangspunktet i den eller de udvalgte historiske tekster. Dermed bliver de historiske teksters egne anvendte begreber, samt de benyttede ords egen logiske struktur og betydning, medspillere i forhold til hvilken kontekst, det er relevant at etablere og inddrage, frem for en på forhånd given opfattelse af, hvilken kontekst den historiske tekst skal tolkes i forhold til.

Det kan også udtrykkes således, at det er kontekstualiseringens bevægelsesretning, der adskiller de to kontekstualiseringsmåder eller greb. På den ene side har vi den traditionelle hermeneutiske tilgang, der ud fra en generel (historisk) forhåndsviden om konteksten tolker og forklarer den udvalgte teksts modsætninger og uforklarligheder. Jeg ville have benyttet denne, hvis jeg først havde forsøgt at afdække hvilke mulige måder, der kunne konstrueres identitet på i Varthemas samtid, og derefter afsøgt dem i hans og andres rejseberetninger⁵⁸². Denne tilgang indbyder til at undersøge analyseobjektet med fokus på det dominerende og dermed entydige, frem

⁵⁸¹ Hvilket er et af de steder hvor overensstemmelsen med Grounded Theory, som beskrevet i kap. 2, er klarest.

⁵⁸² For en uddybning heraf se kap. 7

for på de umiddelbart ubetydelige modstridende forbindelser eller modsætninger.

På den anden side har vi den mikrohistoriske tilgang, der anvender den udvalgte tekst til at påpege mangfoldighed og modsætninger i den kontekst, den fungerer i. Der tages således udgangspunkt i den enkelte tekst, hvori de forskellige bærende begreber først defineres inden for tekstens eget univers og derefter afsøges i konteksten gennem en opmærksomhed på den mangfoldighed eller de modsætninger, der kunne spores i teksten. Dermed er der en chance for at undgå at bevæge sig fra en hypotese om visse forhold i den samtidige kontekst til en fortolkning, der i høj grad kommer til at udligne tekstens mange mulige stemmer og fortællinger. Ved at benytte denne kontekstualiseringsretning har mange mikrohistorikere omformuleret mange af de historiske hypoteser, der har givet anledning til bl.a. periodisering og forståelse af forandring⁵⁸³. I min analyse har jeg anvendt denne kontekstualiseringsretning til at underminere definitionen af det modernes gennembrud som forankret i sekulariseringen og til at rejse spørgsmål ved den tidsramme, denne typisk indskrives i. Ved at påpege de forskellige og modsætningsfyldte kosmologier, legitimeringsformer og forklaringsrammer, der er på spil samtidig i Varthemas tekst.

Det skal dog ikke forstås således, at man gennem den mikrohistoriske tilgang ikke på forhånd stiller en problemstilling og blot induktivt følger den historiske tekst.

Jeg mener mere, at man kan tale om at der i den mikrohistoriske tilgang er en meget tæt forbindelse mellem deduktion og induktion, hvilket jeg i kap. 2, med inspiration fra Peirce's semiotik har kaldt abduktion, altså muligheden for at etablere ukendte objekter gennem kvalificerede gæt.

Jeg vil gennem min begrebsmæssige ramme altid rejse problemstillinger, der på forhånd er bundet til nutidens syn på fortiden og derfor etableres af historikeren. Disse problemstillinger har dog ikke karakter af håndfaste hypoteser, men er mere overordnede forventninger, der bliver begrundet i den valgte begrebsmæssige ramme. Således er det min hypotese i den praktiske analyse, at jeg gennem udvalgte rejseberetninger vil kunne fremanalysere nogle af samtidens fremmedbilleder og i forlængelse heraf deres konsekvens for en forfatters iscenesættelse. Den hypotese jeg anvender, har ikke på forhånd defineret hvilke fremmedbilleder og hvilken betydningstillæggelse jeg kan forvente at møde, eller for den sags skyld, hvilken iscenesættelse jeg vil møde i teksten. Dette kunne klassificeres som

⁵⁸³ Her er det store mikrohistoriske projekt om protoindustrialiseringen, med deltagelse af bl.a. Medick og Sabeau, et oplagt eksempel. Se i øvrigt kap. 2.

en meget, meget løs deduktiv tilgang. Herudover tager den tekstlæsning jeg advokerer for udgangspunkt i de spor i teksten, der kan syntes relevante for at besvare den mere overordnede problemstilling ud fra de overordnede hypoteser. Denne bevægelse ville kunne klassificeres som forholdsvis induktiv. Kombinationen mellem den deduktive og induktive bevægelse åbner op for den abduktive læsning, der for det første tager udgangspunkt i nogle overordnede betragtninger om, hvorledes verden hænger sammen, men for det andet også aflæser de mange forskellige tegn, der tilbydes i teksten, for dermed at kunne fremanalysere et evt. ukendt objekt.

Den mere håndfaste hypotese der på forhånd definerer hvilket objekt, der er tale om, har mere svært ved at blive overrasket, eller for den sags skyld påpege ukendte objekter. Hvorimod den mikrohistoriske tilgang godt nok har som hypotese, at det skulle være muligt at finde et analyseobjekt, men ikke om, hvad det i givet fald består af og hvorledes det ser ud, da det netop er denne bestemmelse, der søges etableret i det konkrete materiale.

Hvad er det så, Varthemas rejseberetning gennem kontekstualisering kan fortolkes i relation til? Jeg anvender rejseberetningen som tegn på konflikter og modsætninger, der sameksisterer i Varthemas kontekst, hvor konteksten i denne henseende må være den fortid, der er Varthemas samtid. Samtidig anser jeg også rejseberetningen for at være udtryk for mulige fremmedbilleder og selviscenesættelser i Varthemas samtid (begge kan placeres i firkant 1). Hermed etablerer jeg en forbindelse mellem de konflikter, jeg kan spore i Varthemas tekst og den samtid, han er del af, således at rejseberetningen angiver mulige modsætninger og modfortællinger i forhold til valget af fremmedbilleder og selviscenesættelser (hvilket må placeres i møde 1). Den kontekst jeg har valgt at anvende er således ikke kun andre rejseberetninger, den indeholder også mulige forklaringsmodeller og legitimationsformer m.v.

Men disse modsætninger kan kun iagttages og identificeres på det sproglige niveau gennem tekster, der er blevet til i fortiden og læses i nutiden.

Med dette greb kan Varthemas rejseberetning anses for at etablere betydninger på det sproglige niveau, og disse betydninger bliver udtryk for mulige samtidige betydningsverdener.

Kontekstualiseringen fra tekst til kontekst anvendes altså, på samme måde som en del af de andre mikrohistoriske greb, til at minimere mødet mellem historikeren og den historiske tekst (møde 2), og til at fremhæve det 1. møde mellem de mulige fortidige sproglige betydningstillæggelser (firkant 1) og den fortidige forfatters specifikke valg af modeller og iscenesættelser (firkant 2) i forhold til, hvilket møde der beskrives.

Kildebegrebet i min analyse.

En af mikrohistoriens styrker har været nedbrydningen af store og alt for generaliserende teser, som ofte er etableret på baggrund af kvantitative metoder. Derfor har mikrohistorikerne gennem deres undersøgelser også udfordret fast-cementerede teser og stillet spørgsmål ved deres rækkevidde og rigtighed. Derfor har det været et mikrohistorisk kendemærke at lade analyserne vokse ud fra de begreber og kombinationer, der anvendes og defineres i den historiske tekst, frem for at anvende forskellige analytiske og nutidige begreber med forskellig historie og optik. De fire metodiske greb, jeg har behandlet her, er alle del af den begrebslige ramme som mikrohistorien opstiller.

I min analyse af Varthemas rejseberetning anvender jeg de metodiske greb til at fremanalysere forskellige tegn, som jeg knytter sammen i besvarelsen af mine spørgsmål om rejseberetningens italesættelse af fremmedbilleder, legitimering og identitet.

Dermed læser jeg rejseberetningen som et tegn herpå, og jeg kan således hverken forvente, at rejseberetningen kan være et vindue til hvilke handlinger og mennesker der i "virkeligheden" fandtes og agerede i det øst som Varthema beskriver. Ligesom jeg heller ikke kan læse den som udtryk for en fuldstændig overensstemmelse med, hvad Varthema oplevede i sin samtid. Jeg kan kun læse den som udtryk for hvilke valg Varthema træffer mellem de mulige måder, det i hans samtid var muligt at beskrive den slags oplevelser på. Hermed bliver det objekt, som tegnet henviser til, ikke baseret på en korrespondens med en forgangen fortid, men et kvalitativt gæt og dermed en sandsynliggørelse af mulige italesættelser i Varthemas samtid, samt de specifikke møders betydning for de ubevidste eller bevidste valg heraf.

Således etablerer jeg mødet som et fast holdepunkt, som den historiske tekst henviser til eller står i stedet for, men mødet er dog ikke et fastere holdepunkt, end at det gennem en specifik italesættelse repræsenteres i den historiske tekst, og dermed aldrig kan renses for sin sproglige klædedragt, selv om klædedragten bærer præg af det, der skal repræsenteres. Derfor læser denne udgave af mikrohistorien, som jeg her anvender, ikke de historiske spor for at etablere forbindelse til et ontologisk defineret møde og hvad der fandt sted i en udvalgt fortid, men derimod for hvilke italesættelser der var mulige at anvende i forhold til dette møde, altså det epistemologiske i mødet.

Således ønsker den mikrohistoriske tilgang at beskrive dele af en udvalgt fortid, men de dele, der ønskes beskrevet, vil aldrig kunne verificeres eller

falsificeres endegyldigt empirisk, netop på grund af deres epistemologiske karakter.

De metodiske greb anvendes for at holde fast i de historiske teksters egen logik og betydningstillæggelse, og derved begrænse rækkevidden af mødet mellem historikerens forventninger og den historiske tekst, altså møde 2, ved at lade den historiske teksts egen logik og henvisninger til mødet (møde 1) sætte så mange begrænsninger som muligt for, hvad der kan betragte som sandsynligt.

Denne sandsynlighedsvurdering, eller dette kvalitative gæt, er på forhånd afgrænset af de videnskabelige italesættelser, der er mulige i *min* samtid, hvilket får konsekvens for min historiske fortællings status. Det bliver ikke en sandhed om et objekt jeg videreformidler, men derimod overordnede erkendelser om verdenen fortalt gennem en fortælling fra en forgangen tid, hvis effekt i visse sammenhænge forhåbentlig vil rejse spørgsmål ved vor tids "objektive konstruktioner". I dette tilfælde hvorledes vi etablerer nogen eller noget som fremmede, for dermed at kunne etablere vores identitet i negation hertil, og de handlingsmæssige konsekvenser valget af italesættelsen af de andre – de fremmede, medfører.

Endelig kan både min empiriske og teoretiske analyse pege på, at de valgte italesættelser ikke vælges helt arbitrært, men i en vis grad er begrænset af mødet og de historiske teksters anvendelse af deiktiske elementer.

Den ældre mikrohistorie anvendte de samme greb, som jeg har gjort rede for i det overstående, men uden at inddrage det sproglige niveau på samme måde, som jeg har valgt at gøre. Konsekvensen heraf var ikke en forfølgelse af et korrespondensbegreb, men heller ikke at det var mødets italesættelse, der øvede modstand mod hvilken som helst fortolkning. Derimod var det i den tidligere mikrohistorie mødets ontologiske karakter, der begrænsede de mulige fortolkninger. Dermed er der, for mig at se, sket den samme de-ontologisering i udviklingen af den mikrohistoriske tilgang som i andre dele af den nye kulturhistorie.

Således accepterer denne aftapning af mikrohistorien for det første, at mødet mellem historikeren og den historiske tekst er karakteriseret ved historikerens konstruktive rolle. Det er således ikke muligt for historikeren at redegøre for hvorledes "det virkelig var", da både den sproglige formidling i den historiske tekst og i den historiske fortælling indsætter begrænsninger herfor.

For det andet bliver den ophavssituation, rejseberetningen henviser til, defineret som de mulige italesættelser, betydningsetableringer samt deres

handlingsmæssige konsekvenser i Varthemas samtid. Dette er en glidning i forhold til det mere traditionelle historiske objekt, men kan stadig placeres i firkant 1 – altså en fortidig betydningsverden. For at indfange denne betydningstillæggelse er de beskrevne metodisk greb, og udgangspunktet i de socialkonstruktivistiske teorier, med til at fokusere på møde nr. 1 altså den historiske aktørs italesatte møde med hændelser i sin samtid, som undersøgelsens reelle objekt. Dette møde forsøges netop i den traditionelle kildekritik elimineret eller formindsket mest muligt, især i beretningskritikken. I den sproglige vendings mere radikale udgaver bliver mødet derimod ubetydeligt, idet de forskellige betydningstillæggelser ikke umiddelbart syntes foranderlige, men anvendes fortrinsvis ubevidst og uden mulighed for at blive omdefinert af de agerende historiske aktører.

Semiotik, tegnbegreb og abduktive slutninger.

Når den mikrohistoriske metode således anstrenger sig for at minimere møde nr. 2, altså forskerens møde med teksten og især forskerens forventninger til, hvad teksten skal svare på, er det for at give plads til, at forskerens hypotese kan blive modereret eller godkendt gennem konfrontation med de tekster, der ønskes fortolket. Den mikrohistoriske tilgang er centreret omkring fortolkningens rolle, både i møde 1 og i møde 2. Mikrohistorikeren Carlo Ginzburg har netop forsøgt at forholde sig til fortolkningens rolle i hans kendte og omdiskuterede artikel ”Spor”, hvis diskussion om det ”semiotisk-indicielle paradigme” er stærkt inspireret af den peircianske semiotik og især dennes abduktionsbegreb⁵⁸⁴.

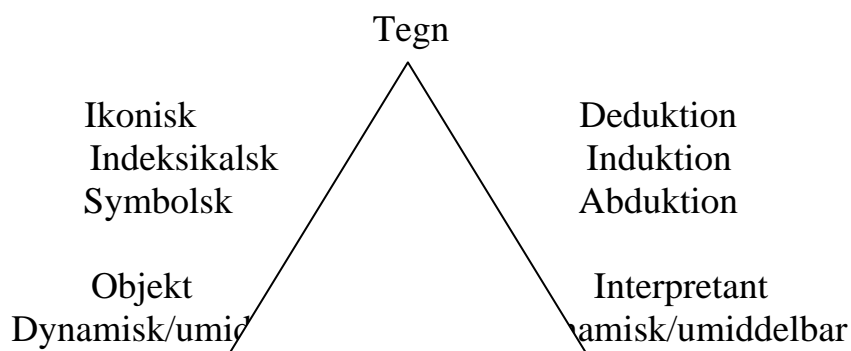
Derfor vil jeg her gerne vende tilbage til det peircianske tegnbegreb, der netop i modsætning til det saussurske tegnbegreb indeholder overvejelser over forskellige slags slutningsmåder og fortolkningens rolle. Herudover er Peirce’s semiotik funktionsrettet, hvilket foranlediger at alt potentielt kan være tegn, tegn for noget andet. Hvorvidt en ting er tegn eller ej afgøres således af, hvilken problemstilling vi vil undersøge. Her er især den abduktive slutning og hypoteseetableringen relevant og interessant, men inden jeg folder begrebet abduktion ud i forhold til den mikrohistoriske fortolkningsmetode, er det relevant for forståelsen kort at ridse Peirce’s tegnforståelse op⁵⁸⁵.

⁵⁸⁴ Hvilket Ginzburg selv gør opmærksom på i artiklen ”Spie” Hvor han påpeger: ”si tratta dell’inferenza che Peirce chiamó ”presuntiva” o ”abduttiva”, distinguendola dall’induzione semplice”, i Ginzburg, 1986, fodnote 38, p. 198.

⁵⁸⁵ Jeg har bl.a. brugt Charles Sanders Peirce: *Collected Papers II*. Ed. C. Hartshorne, P. Weiss & A. Burks. Cambridge. Harvard University Press. 1933. Her skal det tilføjes, at jeg ikke på den begrænsede plads, kan udlægge hele Peirce omfattende

Peirce opererer som tidligere nævnt med en treleddet tegnproces, der i sin mere simple form består af:

Fig. 5. Semiosis:

I denne triade er tegnet det spor, vi aflæser, det som står i stedet for objektet, og som fortolkes via interpretanten. Denne triade bliver udvidet med et mere fintfølede apparatur, idet både objekt og interpretant splittes i to, henholdsvis den dynamiske og den umiddelbare objekt/interpretant. Den dynamiske interpretant tilbyder os i kraft af tegnets referencer en masse forskellige læsninger som ved opslag i en encyklopædi. Den umiddelbare interpretation er den reference vi udvælger som mest sandsynlig, og dermed vores fortolkning af tegnet. Det umiddelbare objekt er det objekt som tegnet umiddelbart henviser til og repræsenterer, mens det dynamiske objekt er det større hele, det umiddelbare objekt indgår i.

Vi kan således se, at det er tegnet, der giver en retningsbestemmelse af den dynamiske interpretant. Tegnet tilbyder os forskellige læsninger, læsninger vi baserer på de antydninger tegnet giver os og som derved kvalificerer vores umiddelbare interpretant. Den umiddelbare interpretant bliver i den peircianske model til et nyt tegn, der på ny indgår i den treleddede tegnforståelse som semiosis'en er, og i forlængelse heraf taler Peirce om den uendelige semiosis. Således er vores interpretant afhængig af, hvilket tegn vi slutter fra, derfor er det relevant at se nærmere på hvilket tegn vi møder. Peirce har en meget omfangsrig og interessant tegnopfattelse, hvis

teoretiske forfatterskab, men jeg har valgt at fokusere på hans tegnbegreb og i særdeleshed på den slutningsform, han ofte benævner abduktion.

introduktion ligger udover denne afhandlings rammer. Jeg vil derfor kun fokusere på, hvorledes de konventionelle tegn repræsenterer objektet.

Tegnets tre egenskaber.

Peirce opremser tre forskellige tegnrelationer – relationer mellem tegnet og dets objekt. Peirce understreger, at alle tre relationer kan findes i alle tegn, men at vores formål med tegnlæsningen, vores problemstilling og fokus etablerer en dominans af den ene type af relation frem for de andre.

Det ikoniske tegn, der betegner lighed og gentagelse, nemlig det umiddelbare objekts lighed med tegnet. Lighed skal i denne henseende forstås meget bredt. Ligheden kan være sanselig, strukturel eller parallel. Denne lighed viser sig eksempelvis i billeder, der har sanselige ligheder, i diagrammer, der gengiver de strukturelle ligheder, og i metaforer, hvis lighed kan defineres parallelt.

Det indeksikalske tegn, der betegner en nærhedsrelation mellem tegnet og dets objekt. Tegnet kan være reagent, og afsat som spor (et eksempel er fodspor) eller som symptomer. Den indeksikalske relation kan også være betegnende, altså pegende på objektet fra tegnet af (som de deiktiske markører jeg tidligere har talt om). Det er denne kategori af tegn, som Ginzburg henviser til i den ovennævnte artikel. Han etablerer dog en ækvivalens mellem spor og symptomer, hvilket ikke er helt korrekt i forhold til Peirce's tegnteori. Selvom begge tegntyper tilhører den indeksikalske tegngruppe, findes der en forskel i tid, således er sporet et tegn, der tidsmæssigt er flyttet fra sit objekt, som eks. fodspor, hvorimod symptomer er samtidige med deres objekt, som eks. sygdomssymptomer.

Endelig kan tegnet være symbolsk, hvilket giver en arbitrær og konventionel forbindelse mellem tegn og objekt. De symbolske tegn er karakteriseret ved at være etableret konventionelt og fungerer som benævnelses –og fortolkningsvaner. Det er disse former for tegn, der er de sværeste at aflæse for historikere, da vi ikke kender de koder, der binder tegnet sammen med dets objekt.

Således kan vi se, at der er forskel på hvorledes tegnet repræsenterer objektet, hvilket naturligvis gør en forskel, idet historikere søger at interpretare tegnene ved at konsultere den dynamiske interpretant, inden en umiddelbar interpretant etableres.

I de tilfælde hvor man arbejder med historiske kilder og tekster, flyttes objektet tilbage i tid og til en anden kulturel ramme, derfor vil etableringen af den umiddelbare interpretant blive mere usikker, idet man ofte er nødt til

at slutte fra tegn til ukendte objekter. Man kan sige, at den semiotiske kompetence er mindre her end indenfor den kulturkreds og tid, man ellers fungerer i, men det er netop de ukendte objekter, som historikerne gerne vil slutte sig til gennem tegnlæsningen. Når vi således i første færd må udelukke de symbolske tegn som tolkelige, må historikerne først afdække ukendte objekter gennem fokus på de indeksikalske og ikoniske kvaliteter ved tegnet. Men hvordan slutter man fra små umiddelbart ubetydelige tegn til et ukendt objekt? Der må etableres en hypotese, som kan være mere eller mindre abduktiv. Dette leder os tilbage til Ginzburgs ”semiotisk-indicielle paradigme” og herigennem til Peirce’s abduktion.

Abduktion.

Peirce’s abduktive slutning ligger i forlængelse af både deduktion og induktion, hvor deduktionen er bevægelsen fra teori til resultat og derved en teoretisk ramme, der ordner iagttagelser, hvis slutningsmåde er tvingende og nødvendig. Her overfor er induktionen en bevægelse fra resultat til teori, der er utrolig kildenær, og ikke løfter sig herfra, denne slutningsmåde er derfor karakteriseret ved at være statistisk og sandsynlig. Abduktionen forener noget fra begge slutningsmåder, idet denne etableres ud fra de forskellige tegn i de udvalgte kilder, og på baggrund af disse skabes der en eller flere hypoteser. Disse hypoteser efterprøves på de udvalgte kilder, hvormed de uholdbare hypoteser frasorteres, denne slutningsmåde er således baseret på det analoge og mulige.

Abduktionen adskiller sig fra både deduktionen og induktionen ved at gå videre end den traditionelle induktion i etableringen af hypoteser. De hypoteser, der opstilles gennem abduktionen er således formodninger og ”kvalitative gæt”. Dette skal forstås således, at der trækkes på alle de tilgængelige tegn, der kan findes i de udvalgte kilder, for derefter at etablere mere vidtgående plausible hypoteser, og abduktionen tilbyder derved muligheden for at pege på et ukendt objekt.

Det kvalitative ved gættet tager udgangspunkt i at enhver eksplicit påstand altid bygger på en hel sfære af implicitte påstande, der ikke kan aflæses direkte af den eksplicitte påstand. Derfor bruges abduktionen til at oprette en implikationssfære for det mærkelige enkelttilfælde, som gør det tydeligt hvilke love eller andre enkelttilfælde, det kan forbindes med og hvilke ikke. Dermed modstiller abduktionen analogier mellem forskellige fænomener og på baggrund herfra sluttet videre til andre og nye mulige analogier⁵⁸⁶.

Nu er det selvfølgelig muligt at hævde, at alt ligner hinanden på en eller anden måde, og derfor kan der altid peges på en eller anden form for

⁵⁸⁶ Peirce, 1994. p. 21

analogi mellem næsten hvad som helst, men for at kunne opstille et sandsynligt resultat og en sandsynlig hypotese, opridses Peirce tre krav, som skal opfyldes. Disse krav kan også genfindes i den mikrohistoriske teori, for det første:

*Hypotesen bør klart stilles som et spørgsmål, før man foretager de iagttagelser, der skal efterprøve sandheden af den. Med andre ord må vi prøve at se, hvad resultaterne af forudsigelserne ud fra hypotesen vil være*⁵⁸⁷.

Dette kan genfindes i den mikrohistoriske problemstillings åbenhed, der tager udgangspunkt i, at en hypotese om sammenhæng både kunne og ikke kunne være muligt. Denne åbenhed har ofte forårsaget kritik af større historiske hypotesedannelser og forklaringsmodeller, så som proto-industrialiseringen.

Peirce's krav om at hypotesen skal stilles som et spørgsmål, inden man foretager iagttagelser, kan også sammenlignes med den mikrohistoriske kontekstualisering, hvor man hele tiden skal huske på, at man studerer i landsbyer, ikke landsbyerne.

Hermed etableres på forhånd en hypotese om, at det erkendte analyseresultat har større rækkevidde end det case-studie analysen baseres på. Den mikrohistoriske koncentration af analyseskalaen er etableret på grund af, at den bedre kan indfange betydningstillæggelsens praksisformer og forhandlinger, der er karakteriseret ved deres tids- og stedsforankring. I kraft af den mikrohistoriske teori, der tager udgangspunkt i et koncentreret analysefokus, må det kræve at det stillede spørgsmål har en rækkevidde ud over den enkelte case, der ikke blot skal overskride denne tids- og stedsforankring, men derimod er i stand til at indeholde denne specificitet samtidig med overskridelsen af den enkelte case. Derfor vil den stillede problemstilling være forholdsvis åben og meget basal, samtidig med at dens forskellige forudsætninger, og derved resultaterne af forudsigelsen, må granskes grundigt inden brug.

For det andet:

*Vi må vælge tilfældigt i forhold til, hvad vi vil notere os af ligheder. Vi må ikke tage en særlig slags forudsigelser, som hypotesen vides at være god til*⁵⁸⁸.

⁵⁸⁷ Jeg har her valgt at citere fra den meget fine oversættelse af *Collected Papers II*, 2.619-635; der oprindeligt blev trykt i *Popular Science Monthly*, 1878, og som indgår Peirce, 1994

⁵⁸⁸ Ibid. p.162

Dette kan især ses i den mikrohistoriske kontekstualisering, hvor analysen ikke blot fungerer som bekræftelsen af en tese, men derimod afprøver forskellige slags fortolkninger og vurderer deres udsagnskraft og styrke.

Det er en af grundene til, at jeg har valgt at analysere identitetstableringen i den ”stress-fyldte” situation, som mødet med det andet etablerer.

For det tredje:

*De fejlslagne såvel som de succesrige forudsigelser må vi ærligt notere os. Hele fremgangsmåden må være fair og ikke forudindtaget*⁵⁸⁹.

Dette kan genfindes i den mikrohistoriske arbejds- og fremstillingsform som de fleste mikrohistorikere forsøger at efterleve, og som kræver at forskellige mulige fortolkninger og hypoteser både afprøves og beskrives i den historiske analyse. Det giver læseren mulighed for både at foretage en vurdering af de forskellige analysers holdbarhed, og se hvilken implikationssfære, der er blevet anvendt i afprøvningen af hypotesen. Således bliver det muligt for læseren, at følge med ind i historikerens ”laboratorium”⁵⁹⁰.

Abduktionen er derfor ikke et bevis, men derimod afvejelsen af muligheder mod sandsynligheder, og skal vælges for sin kreative styrke frem for dens evne som bevis.

På baggrund af ovenstående præsentation, kan vi konstatere, at det peircianske tegnbegreb åbner for flere forskellige slags forbindelser mellem et tegn og dets objekt, og det bliver dermed ikke fanget i den saussurske arbitrære fælde, hvis yderste konsekvens også bliver at afvise betydningen af mødet. Her ud over fastholder dette tegnbegreb fortolkerens (både den nutidige og den samtidige) rolle, der altid er bundet specifikt i tid og sted, og derigennem mødets betydning i den peircianske treleddede tegnforståelse, hvis videnskabsbegreb baserer sig på de kvalitative gæt. Hvor det kvalitative, i mit tilfælde, er begrænsningen af fortolkningen ved at insistere på mødets betydning for tegnets form, og hermed både på en ikonisk, indeksikalsk, og symbolsk forbindelse.

Hvis vi ser tilbage på den paludanske definition af levnsudnyttelse som teoribåren, kan denne også konkretiseres gennem det peircianske tegnbegreb, og betegne forholdet mellem objekt og tegn, som teorier af ikonisk, indeksikalsk og symbolsk karakter. Samtidig påpeger såvel Peirce i semiotikken og i abduktionen i særdeleshed, som Paludan i forhold til det funktionelle kildebegreb, at de udvalgte teorier eller i Peirce’s terminologi

⁵⁸⁹ Ibid. p.162

⁵⁹⁰ For en diskussion af dette se bl.a. Egholm og Wul, 2000.

hypoteser altid bliver brugt til at foretage slutninger, der er anvendelige i en vis henseende, eller ud fra et mere specifikt formål, som en problemstilling må siges at være.

Således tilbyder netop Paludans definition af levnsudnyttelsen, en mulig beskrivelse af den levnstolkning, jeg har foretaget af Varthemas rejseberetning. Jeg har tolket forbindelserne mellem teksten og dens oprindelsessituation gennem en mikrohistorisk teori inspireret af den sproglige vending.

Det er i denne sammenhæng vigtig ikke at forveksle problemstillinger med den deduktive teseafprøvnings regelkarakter, men derimod at etablere håndterbare problemstillinger, hvis åbenhed tillader muligheden for at blive overrasket over de svar, man får. På samme måde som min problemstilling om, hvorledes identitet etableres i renæssancen i mødet med de fremmede. Her har jeg på forhånd en del forestillinger om, hvad identitet er, og at dets afgrænsning – de andre, vil spille en rolle. Dermed har jeg på forhånd antaget en overordnet implikationssfære (for at anvende semiotikkens terminologi). Jeg har dog ikke på forhånd en forestilling om, hvad jeg vil finde, og derved fastlægger jeg ikke på forhånd hvilke implikationer, jeg må etablere, lige som jeg heller ikke på forhånd fastlægger hvilke andre implikationssfærer, eller nye semiosis'er den første implikationssfære vil føre mig til.

I forlængelse heraf, er det nok på sin plads at gøre rede for, at min anvendelse og forståelse af det peircianske tegnbegreb ikke stemmer overens med Derrida's og dekonstruktivisternes anvendelse heraf. Her bliver den peircianske tegnmodel anvendt for dens formulering af den uendelige semiosis, der aldrig synes at få fast grund under fødderne, hvilket svarer overens med den dekonstruktivistiske grundsætning om "at alting flyder"⁵⁹¹. Min anvendelse af det peircianske tegnbegreb ligger derimod mere på linje med Umberto Ecos formulering om fortolkningens grænse. Forskellen ligger i synet på den uendelige semiosis. Hvor Derrida har opgivet den transcendentale signifié og accepterer fortolkningens glidning fra betydning til betydning, mener jeg, at den peircianske semiotik derimod stadig opererer med den transcendentale signifié, altså muligheden for at nærme sig det dynamiske objekt, selvom denne udskydes igen og igen,

⁵⁹¹ Hvilket også er den baggrund, hvorfra Gert Simonsen inddrager den peircianske semiotik. Se bl.a. Gert Simonsen, 2003. Netop denne fortolkning af det peircianske tegnbegreb er hvad den italienske semiotiker Umberto Eco har arbejdet med de sidste 30 år. Eco har bevæget sig fra den helt åbne fortolkning i starten af 1970'erne og frem til et mere og mere interessant forsøg på gennem Peirce's semiotik at formulere fortolkningens grænser.

gennem den uendelige semiosis, der dog hele tiden vil kvalificere gættet yderligere.

Spørgsmålet må så rejses, hvorvidt den mikrohistoriske tilgang, med dens rødder dybt plantet i den peircianske semiotik, kan tilbyde en tredje vej. Dette vil jeg undersøge nærmere i næste kapitel, der vil fungerer som en opsamlende diskussion af de teoretiske analysers konsekvens for mine praktiske analyseresultater, samt indeholde konkluderende bemærkninger.

Kap. 9

Identitetsbrikker, det fremmede i mødet og i teksten.

Præsentation.

Dette kapitel vil fungere som en opsummering både af de spor, jeg har samlet sammen i den empiriske analyse, og af det sidste kapitels teoretiske diskussion.

Jeg vil først samle sporene fra den empiriske analyse og komme med konkluderende bemærkninger om den empiriske problemstilling.

Herefter vil jeg præsentere konkluderende bemærkninger om kildens status i den mikrohistoriske teori og metode, hvilket vil inkludere opsummeringen af mødets status og spørgsmålet om korrespondens og kohærens.

På baggrund heraf vil jeg diskutere min historiske analyses status, herunder dennes rækkevidde og udsagnskraft, og i forlængelse heraf vil jeg diskutere min egen skriftlige fremstillings mulighed for at etablere erkendelse. For sluttelig at berøre spørgsmålet om den mikrohistoriske tilgang som et bud på en tredje vej.

Empirisk opsummering

Min empiriske problemstilling tog udgangspunkt i spørgsmålet; hvorledes forestillingen om at være et verdsligt civiliseret menneske konstituerede og muligvis selv blev konstitueret af mødet med det fremmede og det anderledes i perioden, der er blevet kaldt den italienske renæssance. Denne problemstilling har jeg undersøgt specifikt og begrænset med udgangspunkt i, hvorledes eventyreren Ludovico de Varthema konstruerede og iscenesatte både de andre og sig selv i sin rejseberetning *Il Itinerario* fra ca. 1510.

Den empiriske og praktiske analyse var et forsøg på at vise den mikrohistoriske metode i praksis, samtidig med at den praktiske analyse og de problemer, der opstod her, skulle levere udfordring og vurdering af de teoretiske udgangspunkter for min beskrivelse af den mikrohistoriske tilgang, dette sidste element blev behandlet mere udførligt i sidste kapitel.

For at se hvorledes Varthema gennem rejseberetningen konstruerer og iscenesætter sin identitet, har jeg for det første taget udgangspunkt i, at man ikke kan etablere en identitet uden samtidig at etablere dens afgrænsning. Derfor må etableringen af identiteten altid ekskludere noget,

så en af begrundelserne for at anvende en rejseberetning, der i sagens natur beskrev noget, der var andet end ”os”.

Det andet udgangspunkt har været, at de narrative former, eller hastigheder, som jeg kalder dem i analysen, kan levere forskellige former for erkendelse. Derfor har jeg anvendt de tre narrative hastigheder, jeg har identificeret i Varthemas rejseberetning, som udgangspunkt for selve analysen.

Den første hastighed er meget staccato, og nøgternt opremsende i sin form, desuden er sproget formuleret i et meget jævnt og ligetil niveau. Denne narrative hastighed anvendes især i de passager i rejseberetningen, der beskriver de forskellige steder og mennesker østpå. Den er den mest dominerende hastighed gennem rejseberetningen.

Den anden hastighed er meget floromvunden, svær tilgængelig og forudsætter træning i at læse lærde og retorisk tunge tekster. Denne hastighed anvendes især i indledningen og i de små forord inden hvert kapitel samt i det længere appendiks i slutningen af rejsebeskrivelsen. Denne hastighed anvendes i forbindelsen med legitimeringen af hans rejse og rejsebeskrivelse og adskiller sig markant fra den første hastighed.

Den tredje narrative hastighed er mere levende, vedkommende og i et tilgængeligt sprogbrug. Den anvendes især, når Varthema selv er den aktive handlende i beskrivelsen. I denne hastighed findes der således flest tegn på hans egen selviscenesættelse samt beskrivelser af forskellige eventyr, han har oplevet på sin lange rejse. Modsat den første narrative hastighed, er det her muligt at spore flere vurderinger og overvejelser over, hvorfor ”det andet” er anderledes.

De tre narrative hastigheder, der deler analysen af Varthemas tekst i tre, har gennem Varthemas fremmedbilleder, legitimeringsgrundlag og eventyrlige iscenesættelse på hver sin måde understøttet konstruktionen af et ”selv”, men også af et ”os ” og et ”dem ”.

Valget af en enkelt ”case” har muliggjort en mikrohistorisk analyse, der ved at nærlæse teksten meget omhyggeligt har afsøgt den for mulige modsætninger og sprækker i de mere homogene fortællinger om ”os” og ”dem”. Herigennem har det været muligt at påpege tekstens interne dynamik, forandring og kamp om betydningstillægelse.

Jeg har tidligere problematiseret forestillingen om, at de rejsende rejste ud med en forestillingsverden, et fast verdensbillede, bygget op om enkelte stereotyper, der stammede fra deres samtid som en forståelsesmodel, de anvendte i mødet med de andre. Denne forestilling vil kræve, at rejseberetningernes forfattere strukturerede deres fortællinger rundt om nogle forholdsvis faste fremmedbilleder, der blev anvendt som

midlertid fokuseret på, hvorledes disse fremmedbilleder på den ene side er strukturerende for fortællingen om de fremmede, men på den anden side også bliver modereret eller forstærket gennem karakteren af det aktuelle møde på baggrund af de redskaber og strategier, det i samtiden var muligt at tænke det fremmede ud fra.

I Varthemas rejseberetning har jeg påpeget både en dominerende fortælling, samt forskellige modfortællinger.

Den dominerende fortælling.

Den dominerende fortælling, som kan etableres gennem Varthemas rejseberetning, forholder sig til de fremmede gennem en tredelt kategorisering, som opdeler verden. Herudover finder der en vurdering af de tre kategorier i forhold til 4 civilisationsparametre. Civilisationsparametrene anvendes til at tegne et bredere billede af de tre kategorier, men samtidig også til at vurdere hvor meget og hvor lidt de andre ligner kategorien "os". Civilisationsparametrene omhandler kroppens tildækningsgrad, hudfarve, velstand og handelen og endelig våbenbesiddelse og retfærdighed. Gennem disse parametre kan vi i det meste af rejseberetningen etablere stereotyper, der følger de 3 kategorier.

For det første de kristne (*I Cristiani*), der fungerer som referencepunkt og er den kategori Varthema både identificerer sig selv og sin læser med. Denne kategori er samtidig identisk med positive vurderinger af de fire parametre.

For det andet Maurerne (*I Mori*), som er en kendt og frygtet gruppe i Varthemas samtid. Denne kategori betragtes næsten i overensstemmelse med de kristne, selvom deres tro er en anden (der kategoriseres som muslimsk) og deres seksuelle vaner divergerer en del. Herudover er de selvfølgelig en smule mørkere, men ellers antages de at være civiliserede på linje med de kristne. På grund af deres store lighed med de kristne er Varthemas beskrivelse af maurerne forstærket på de punkter, hvor der er forskelle. Dette ses i forhold til troen, som ofte opfattes som en farlig grænse at overskride. På samme måde som trosretningen tildeles stor opmærksomhed, beskrives også de seksuelle (mand – kvinde) relationer af enhver art meget detaljeret. Som påpeget tidligere kan denne kategori anvendes som rumdeler i forhold til Varthemas verdensbillede, der placerer de kristne i vest, og maurerne i den kendte del af Østen.

For det tredje hedningerne (*I Gentile*), som er en meget mere diffus og ukendt kategori. Dette ses tydeligt i vurderingen af civilisationsparametrene, hvor der er meget stor forskel på, hvorledes Varthema vurderer hedningerne, selvom den generelle vurdering placerer

nshierarkiet. De store udsving understreger hans åbne og nysgerrige forhold til denne kategori. Han er parat til at betragte hedningerne som mulige civiliserede og mulige kristne. Herigennem etableres kategorien hedninger som bestående af mennesker, der endnu ikke er kristne (eller for den sags skyld maurere eller muslimer), og som gennem oplysning, yderligere dannelse, civilisation og måske dåb vil være potentielle troende.

Dette ville på samme tid inddæmme maurerne i den kendte del af Østen, mellem de kristne i vest og de mulige kristne i det fjerne øst. Hvilket er en tankefigur, der siden 1300tallet har spøgt i den kristne tradition, hvis plausibilitet kan ses i myten om den kristne præstekonge Johannes og dennes efterkommere, der ansås for oplagte koalitions partnere.

Dette verdensbillede legitimeres gennem selvoplevede erfaringer og den rejse Varthema beskriver.

Hans begrundelse for at skrive sin rejseberetning er et ønske om at glæde og henrykke "ædle" sjæle. Det begrundes af ham i, at de "ædle" sjæle kan henrykkes gennem nyheder og ny viden. Det er netop hvad Varthema indsamler gennem egne personlige erfaringer og leverer som en øjenvidneberetning om det ukendtes karakter gennem sin rejseberetning. Derfor foretager han heller ingen moralske vurderinger og forsøger næsten aldrig at forklare de forunderlige skikke og traditioner, han ser. Dermed etablerer han sig selv som den uhildede praktiske videnskabsmand, der indsamler erfaringer til videre behandling samtidig med, at han indtager rollen som de ædles sjæles udsending.

Denne praktiske videnskabelighed er baseret på opnåelse af troværdighed og sandhed gennem den personlige erfaring og i skellet mellem selv at se noget og blot høre herom. Dette skel kan genfindes i andre tidligere rejseberetninger, men Varthema binder sin videnskabelighed op på de humanistiske tendenser i tiden, der netop understregede erfaringsvidenskabernes styrke overfor de lærdes tankekonstruktioner og derved gjorde indsamling af empiri til brug for videnskaben til "alle mands eje".

Denne "demokratisering" af videnskabeligheden kan samtidig genfindes i den del af det humanistiske og stoiske tankegods, der så alle mennesker som indehavere af fornuft, og i Varthemas udgave *Ingegno*. Fornuften ville i sidste ende muliggøre erkendelsen af det guddommelige, også selvom denne erkendelse ikke nødvendigvis fulgte de gejstliges forskrifter.

Dette menneskesyn muliggjorde en åben og tolerant indstilling både til de fremmede og til hvem, der kunne tale om de fremmede.

ede i rejseberetningen som “de andre”, der var menneskelige skabninger på linje med de kristne, men endnu ikke gennem fornuftens og *ingegno*’s kraft var nået til erkendelsen af guddommeligheden i dens rette skikkelse. Samtidig tilbød viden om disse andre en udfordring og stimulans for sjælen, der ville kvalificere dennes erkendelse af guddommeligheden. Forestillingen om at være et verdsligt civiliseret menneske var således baseret på en nysgerrighed, der var åben, tolerant og videbegærlig, og hvis effekt var en stimulering af sjælen, der kunne opnås gennem fornuften. Dette kan vi også genfinde i en del af de humanistiske skrifter, der dominerede i den italienske renaissance.

Denne homogene fortælling, der i høj grad dominerer især den første del af Varthemas rejseberetning, undermineres af en række modfortællinger, der samtidig udfordrer den ovennævnte forestilling om at være et verdsligt civiliseret menneske.

Modfortællinger.

En del af disse modfortællinger bliver tydelige i rejseberetningens beskrivelse af Varthemas møde med den kannibalbeboede ø Java. Det gør sig især gældende for hans verdensbilledes opdeling i kategorier og parametre. I modsætning til de hedninge Varthema tidligere har mødt på sin rejse, oplever han på Java en positiv opfyldelse af civilisationsparametrene, samtidig med at han oplever det ”umenneskelige” gennem traditioner som kannibalisme. Dette resulterer i et kollaps og en tydelig sprække i de forholdsvis homogene kategorier, han indtil da har organiseret verden ud fra, hvilket bl.a. kan spores i hans opgivelse af sine kategorier og parametre. Her sniger sig altså de første spor ind til en modhistorie; nye kategoriseringer opstilles mellem menneske og ikke-menneske, der så benævnes som vilddyr *bestie* eller i sammenligning med visse dyr, som hunde - *come i cane*.

Denne modfortælling bliver yderligere understøttet i mødet med portugiserne, hvor kategoriseringen af *I gentile* – hedningerne som *bestie* og *cani* bliver udvidet til også at gælde for *I mori* - maurerne, samtidig med at der i kategoriseringen som ikke-menneskelig kommer en underkategori til syne, *bestie* bliver til *animali* i Etiopiens tilfælde.

Disse sprækker fremkommer både som konsekvens af det konkrete møde (også selvom dette kun skulle vise sig at være fiktivt) med de fremmede, og af den italesættelse han møder af de andre på sin rejse, især gennem hans bekendtskab med og ophold hos portugiserne.

Således etableres skellet mellem dem, der er kristne, og dermed mennesker, og dem, der ikke er kristne, og dermed ikke mennesker.

et om *ingegno* og fornuft, der stadig fungerer som demarkationsgrænse mellem mennesker og dyr. Ved at sætte lighedstegn mellem de, der er kristne og de, der er mennesker, fratages *I mori* og *I gentile* deres tidligere tildelte *ingegno*. Selvom Varthema ind i mellem beskriver både *I mori* og *I gentile* som gudfrygtige, påpeger han alligevel det bedrageriske i denne forestilling i forhold til *I mori*. I Aden, lang tid før han beskriver Javas befolkning, fastslår han, at de mauriske hellige mænd er bedragere, idet de ikke er døbt. Han binder derved etableringen af fornuft og *ingegno* til dåben, hvilket understreges yderligere gennem påpegningen af maurernes hykleri under hans ufrivillige lange ophold i Calicut, som beskrives efter hans ophold på Java. Maurernes hykleri skal forstås således at de udgiver sig for at være troende, men ikke er det, da de ikke har modtaget Guds lys og syndsforladelse gennem dåben. Varthema har derimod som kristen intet problem med at udgive sig for andet end det han er, i det dåben og den rette tro allerede har placeret ham på den menneskelige side af demarkationsgrænsen. Det er netop gennem anvendelse af sit *ingegno* at han ved list, forestillelse og snedighed kan manøvrere imellem de farlige og hykleriske maurere.

Dette kollaps forstærkes samtidig af Varthemas verdensbillede og forsøget på at forstå det utænkelige med inddragelsen af et andet sandhedsparadigme, der ikke fastholder Varthemas tidligere etablerede videnskabelige skel mellem rygter og selvsyn, men derimod vurderer og begrunder det utænkelige ud fra religiøse begrundelser om, hvad Gud kunne eller ikke kunne lide.

Vi kan spore dele af denne forklaringsmodel spredte steder gennem rejsebeskrivelsen, og derved også før Varthema beskriver Java. Således forklarer han faktuelle forhold, som manglende vand og frugtbarhed samt begrundelsen for krigslykke ud fra religiøse begrundelser om, hvad Gud kunne eller ikke kunne lide. Disse erfaringer og forklaringer var der ikke plads til i det sandhedsparadigme, der var baseret på individets sande observationer og øjenvidneforklaringer, og derfor måtte Varthema sætte et andet kendt sandhedsparadigme ind i stedet. Her kommer troen og Guds vilje i højsædet på trods af dens marginalisering i resten af rejseberetningen. Den religiøse forklaringsmodel bliver både anvendt, når Varthema forklarer ting, han ikke direkte kan observere, så som en bys manglende frugtbarhed, og når han skal gøre rede for det utænkelige som f.eks. kannibalerne på Java repræsenterer.

Modfortællingerne kan således allerede spores inden Varthema møder det utænkelige i form af Javas civiliserede kannibaler, men accentueres yderligere ved kollapset i hans umiddelbare homogene verdensbillede.

den dominerende del af hans rejseberetning frem til mødet med Java, men samtidig fungerer modfortællingerne side om side med den homogene fortælling.

Det er tydeligt at stederne, hvor spækkerne og modfortællingerne kan spores, er der, hvor det uforståelige og utænkelige findes, således kan Varthema ikke håndtere det totalt ukendte og foruroligende indenfor den humanistiske tilgang. Disse steder griber han derimod tilbage mod en mere religiøs og ikke-tolerant verdensforståelse, der fastholder de kristnes overlegenhed gennem deres fornuft og dåbens indsættelse af det guddommelige lys.

Dette understreges af Varthemas identification med de kristne, samt hans etablering af sin identitet i forhold til denne gruppe, der står i modsætningsforhold til både de farlige, bedrageriske og hykleriske maurere, og de mere uciviliserede hedninge, som ved den yderste grænse bliver til dyr.

Vi kan dermed fastslå, at der i hvert fald findes to - og muligvis flere - konkurrerende paradigmer i forståelsen af de andre, og i forlængelse heraf også hvilken identitet renæssancemennesket kunne etablere sig igennem.

Samtidig med at Varthema er inspireret af det humanistiske og mere verdslige verdenssyn, bringer han gennem sin rejseberetning dele af den middelalderlige skolastik og religiøse forståelse af verden ind i de humanistiske tanker.

At teksten, i striden mellem disse to italesættelser eller paradigmer, ikke bryder sammen, hverken for Varthema eller læseren, må indikere, at vi har at gøre med to mulige italesættelser, der også i Varthemas samtid fungerer side om side.

Sandsynligvis har de to paradigmer været anvendt i Varthemas samtid til at beskrive henholdsvis det forståelige og det uforståelige. I øvrigt findes demarkationsgrænsen mellem det fornuftige menneske og det ikke-fornuftige ikke-menneske, på tværs af de to paradigmer, selvom dens anvendelse er forskellig. Denne gennemgående demarkationsgrænse kan således binde teksten sammen på tværs.

Valget af paradigme tager først og fremmest udgangspunkt i den tradition og den specifikke historiske situation Varthema forlader, men det er tydeligt gennem modfortællingerne, at andre paradigmer kan inddrages på lige fod, alt efter hvilket "andet" han møder og i forhold til, hvorledes hans oplevelser kan formuleres og tænkes i de valgte paradigmer.

Således kan de forskellige paradigmer sameksistere indenfor samme tekst, gennem løbende tilvalg og fravalg.

kunne udpege Varthema som en af de første verdslige rejsende, har han i en vis udstrækning ret, men som jeg også har påpeget før, mener jeg det er mindst ligeså interessant at se hvilke andre paradigmer, der er på spil i samme tekst.

Varthema skræver over mindst to meget forskellige traditioner, men er sig mest den ene bevidst, nemlig den humanistiske. Derfor langer han voldsomt ud efter skolastikerne, hvis verdensbillede på samme tid kan ses i de forskellige modsprækker i hans fortælling.

Spørgsmålet i denne henseende må være, hvor og hvorledes han deponerer sit jeg og dermed sin identitet.

Varthemas fortælling om de andre, etablerer ham som den nysgerrige renæssanceperson, hvis mere verdslige opfattelse af verden tillader en åben og mere tolerant opfattelse af hedningerne, der understøttes af den universelle tolkning af begrebet *ingegno*, der etablerer den universelle moralisme.

Dette undermineres gennem den modsætning han opstiller mellem maurerne og de kristne i sine fangenskaber og af hans påberåbelse af, hvorledes han gennem snedighed, list og forstillelse undslipper denne fare. Dermed understreges et markant skel mellem de kristne på den ene side og de andre på den anden.

Samtidig er det i den 3. narrative hastighed, Varthema fastholder og understreger spændingen mellem maurerne og de kristne. Netop denne hastighed adskiller sig fra de to andre, ved at placere Varthemas jeg, hans *persona*, som aktivt handlende, og derigennem også mere vurderende og forklarende. En beskrivelsesform der ligger langt fra den legitimitet, vi kunne se i 1. narrative hastighed, hvis distancerede og observerende beskrivelser underbygger forestillingen om den praktiske videnskabsmand, der indsamler empiriske facts.

Således kan analysen af Varthemas rejseberetning bruges til, at rejse spørgsmål ved hvorledes vi definerer og forstår det modernes gennembrud, som forankret i sekulariseringen. Varthemas rejseberetning viser gennem dens mange og modsætningsfyldte kosmologier, legitimeringsformer og forklaringsrammer, at renæssancens sekulariseringstendenser fungerer side om side med de mere religiøse forankringer. Spørgsmål kan stilles om ikke netop sekulariseringen og selviscenesættelsen som kiggede frem i denne periode, også havde sine rødder i et mere middelalderligt verdenssyn, og netop derfor kunne formuleres i spændingen mellem det gamle og det nye.

at denne praktiske analyse skal anvendes til at tænke over kildens og fortællingens status i den historiske fagdisciplin, er det også oplagt at vurdere, om mikrohistorien kan tilbyde noget andet end nogle af de andre metodiske og teoretiske tilgange, der med den nye kulturhistorie gør brug af en række af de redskaber, som også mikrohistorien anvender.

Jeg har løbende gennem min analyse diskuteret teserne fra de nyeste historiske analyser af Varthema. Det drejer sig om især Joan-Paù Rubíes, der behandler Varthemas rejseberetning gennem et kulturhistorisk perspektiv og lægger vægt på undersøgelsen af sprogspil og deres betydning. Rubíes placerer Varthema som en af de første verdslige rejsende, der etablerer et brud med den gældende rejsebeskrivelsestradition. Elke Waiblinger har derimod valgt at undersøge, hvorvidt det anvendte sprog i rejseberetningerne kan siges at være specifikt i forhold til de rejsendes profession, og således rejser hendes bog spørgsmålet om professionsspecifikke diskurser. Hermed kan jeg i en vis udstrækning forvente delvis overlapning mellem Rubíes og Waiblingers teoretiske udgangspunkt og mit eget. Selvom vi ikke har samme problemstillinger, er det de samme citater og begreber, vi i høj grad har undret os over gennem teksten. Vi slår således ned de samme steder, men anvender dem ikke altid til det samme. Hvilket Elke Waiblingers fokus på Varthemas "Cortigano" tendenser eller Rubíes's fokus på Varthemas verdslighed er tydelige indikatorer på. Det er de samme elementer vi henter ind og undersøger, men vores forskellige tilgange og selvfølgelig også vores forskellige problemstillinger afsætter forskelle.

Men hvad er det så, mikrohistorien kan i forhold til Rubíes og Waiblinger? Det er især opmærksomheden på alle modfortællingerne og deres sameksistens med andre fortællinger, der adskiller sig fra de analyser, jeg finder hos Rubíes og Waiblinger.

Modfortællinger er vigtige, idet jeg netop her kan pege på dynamik og forandring både inden for tekstens eget univers, men også i forhold til en mere bred undersøgelse af de forskellige tilgængelige modeller, der ofte kan gå tabt i de mere homogene analyser.

Hvor Rubíes og Waiblinger forsøger at etablere en homogen fortælling enten om hofmanden Varthema, eller den verdslige rejsende Varthema, ønsker jeg at se på hvor mange forskellige elementer, der er på spil i etableringen og selviscenesættelsen af en identitet.

Selvfølgelig kan samme kritik rejses af min forskning, at jeg har et fokus på nogle elementer, som jeg så tolker efter mit verdenssyn, hvilket eksempelvis kan ses, når jeg udpeger Varthemas verdensbillede til at bestå

e for, at der var flere kategorier på spil, og således tage Varthemas opsplitning af den mauriske og muslimske kategori mere alvorligt. Jeg kunne også argumentere for, at der kun fandtes to kategorier - os og alle de andre.

Selvom jeg forsøger at holde mig indenfor tekstens betydningstillæggelse af forskellige begreber, etablerer jeg også nogle ligheder mellem elementer, der ikke umiddelbart kan genfindes i teksten.

Et eksempel herpå kunne være anvendelsen af begrebet *prudentia*. Begrebet optræder ikke i Varthemas tekst, men det gør både *anima* og *ingegno*. I analysen bevæger jeg mig fra det betydningsindhold, jeg kunne etablere gennem rejseberetningens univers, hvorefter jeg forsøger at genfinde dette betydningsindhold i andre begreber i den umiddelbare samtid, rejseberetningen er skrevet i. Denne begrebsforskel vil, som påpeget i den empiriske analyse, kunne begrundes i forskellen mellem autoriteternes strategier og deres praktiske anvendelser.

Repræsentativitet og udsagnskraft.

Spørgsmålet, der altid bliver rejst i forhold til de mikrohistoriske analyser, er hvor stor en udsagnskraft analysen af den enkelte case har. Kan jeg blot generalisere Varthemas rejseberetning til at gælde for alle andre rejseberetninger, eller for Varthemas samtids mentale klima i mere eller mindre udstrækning?

Mikrohistoriens repræsentativitetsbegreb adskiller sig fra den mere traditionelle kontekstanalyse, der placerer casen som det illustrative eksempel på de etablerede teorier. Den mikrohistoriske teori anvender derimod et andet udvælgelseskriterium, den "normale undtagelse", der gennem udvælgelsen af et specielt og ikke statistisk repræsentativt dokument, kan give os en stor viden om vores undersøgelsesområde.

Varthemas rejseberetning, kan siges at være et specielt og marginalt dokument, idet det ikke var alle mennesker, der i hans samtid rejste ud, og slet ikke uden samtidig at begrunde rejsen i forhold til deres profession eller religiøse forehavende. Samtidig har Varthemas rejseberetning vist sig at være speciel og marginal, netop ved dets position som et bud på det nye videnskabelige paradigme, der alligevel havde rod i det gamle verdens syn og forklaringsmodeller. Således kan det iagttages hvorledes det gamle paradigme, nærmest sniger sig ind under huden på Varthema i de situationer, hvor hans verdenssyn og forståelsesramme gennem mødet udsættes for et så stort pres, at de ikke kan rummes indenfor det dominerende paradigme.

repræsentativt udsnit af den kultur og betydning, der undersøges, hvor alle tekster er kategoriserede og statistisk repræsenterede. Den er derimod udvalgt ud fra dens mulighed for at *repræsentere* forskellige kulturer eller diskurser.

Mikrohistorikerne er blevet anklaget for at generalisere ud fra enkelte ikke-repræsentative “cases”, og for at den begrænsede kildemængde får analyserne til at fremstå som anekdoter over partikulære forhold. Spørgsmålet der følgelig rejses er, hvorledes kan man generalisere fra den enkelte ikke-repræsentativt udvalgte “case”?

Gennem Varthemas rejseberetning studerer jeg den konstruktion af det verdslige civiliserede individ, der etableres i konfrontation med dets afgrænsning, de andre. Hermed er det undersøgelsen af de historisk specifikke betydningsstrukturer og betydningsproduktioner, der er i fokus, når denne enkelte case og dens partikulære svar på de overordnede spørgsmål, om hvilke forskellige fortælleformer, organisering og mulige beskrivelsers løbende forhandling og reformulering, undersøges.

Således kan det konkluderes, at Varthema både etablerer identitet ud fra en verdslig definition, på baggrund af de kriterier som Rubiés opstiller, og en religiøs definition.

Disse bindes især sammen i begrebet *ingegno*, og etablerer fornuften som demarkationsgrænse såvel i forhold til at afgrænse mennesker fra dyr, som i afgrænsningen af de kristne fra de vantrø ”andre”.

Denne demarkationsgrænse søges udfordret af den mere åbne definition, der hverken etableres ud fra religiøse eller andre kriterier, men derimod ud fra menneskets funktion. Mennesker bliver hermed defineret som civiliserede væsner, hvis indhold fastlægges i de nævnte civilisationsparametre.

Forbindelsen mellem det specifikke, på mikroplan, bliver ikke blot generaliseret til makroplan, men de elementer jeg kan identificere på mikroplanet, kan også ses som udtryk og indhold, der defineres indenfor den enkelte tekst og herefter undersøges i forhold til et mere generelt niveau. Det essentielle er at udgangspunktet for at stille spørgsmål i forhold til makroplanet etableres gennem mikroplanet, og ikke den anden vej rundt, hvilket alt andet lige tillader et større fokus på en flerestemmet konstruktion.

Samtidig er min empiriske undersøgelses begrænset af, at jeg anvender den som udfordring og inspiration til at tænke teoretisk.

n havde været det empiriske sigte, kunne jeg således følge mange flere af de indikatorer, som Varthemas tekst fodrer mig med. Her ville det være oplagt at undersøge de samme spor i Varthemas samtid, samt hvor langt rækkevidden for denne samtid kan siges at være.

Det ville i givet fald især være koncentreret omkring en receptionsanalyse og en synkron undersøgelse af, hvor og hvordan de samme paradigmer og italesættelser og modhistorier, jeg har identificeret gennem rejsebeskrivelsen, er på spil i Varthemas samtid og i andet kildemateriale.

Da min problemstilling er centreret omkring det mikrohistoriske kildebegreb og spørgsmålet om reference, vil analysen af Varthemas rejseberetning fungere som undersøgelsesområde herfor, derfor er det værd at bemærke at den diskussion om referentialitet jeg slår an i afslutningen på de forskellige kapitler, netop rejser spørgsmålet om hvilken udsagnskraft mine analyser har, hvor meget eller hvor lidt jeg med en vis sandsynlighed kan sige på baggrund af mine analyser?

På den ene side fremhæver jeg den mikrohistoriske tilgang, hvis udøvere i en vis grad søger referentialiteten i den fortidige verdens beskrivelser, og dermed ville jeg kunne underbygge det tekstlige kollaps gennem andre kilder, der talte om Varthema på eksempelvis Java, samt tilstedeværelsen af kannibaler samme sted.

På den anden side, ligger der en inspiration fra den sproglige vendings fokus på det tekstlige niveau, hvor kollapset i den homogene fortælling finder sin referentialitet indenfor tekstens udtryk, og som gennem rejsebeskrivelsens receptionshistorie kan indvirke på italesættelserne af de fremmede, men som ikke nødvendigvis har en fysisk og verificerbar forankring i den fortidige verden.

Det er netop denne problematik som spørgsmålet om kildens status og diskussionen om kildebegrebet rejser. Hvad anses kilden egentlig som tegn på?

I forhold til sidste kapitels diskussion om kildebegrebet i forhold til både den sproglige vending, den kildekritiske tradition samt den udgave af mikrohistorie som jeg har anvendt i analysen, kan spørgsmålet, om hvad kilden er tegn på, nærmere indkredses.

Kildens status.

I sidste kapitel fastslog jeg, at mødet er et centralt omdrejningspunkt. Mødet bliver vigtigt, fordi beskrivelsen herigennem bliver forankret gennem de tids- og stedshenvisninger, der etablerer et gyldighedsområde for at noget engang har fundet sted, som tekstens deiktiske egenskaber er med til at understrege og henvise til. Dermed etableres gyldighedsområdet

g traditioner, der var dominerende i samtiden (firkant 1), men er ligeså meget afhængig af, at der er et noget, der italesættes (altså firkant 1).

Valget af tradition er dermed ikke arbitrær, men derimod en konsekvens af både de tilgængelige traditioner samt mødets karakter, hvilket gennem den traditionelle levnsudnyttelse kunne ophavsbestemmes i forhold til dens tids- og stedsforankring. Hvorimod den paludanske definition på levnsudnyttelse ville kunne inddrage *hvad* mødet handler om.

Rubiés overser i sin analyse til en vis grad sprogets formende karakter og forsøger dermed (som Ginzburg for ca.35 år siden) at ”si” betydningstillæggelsen fra beskrivelsen, dermed mener han, at det er muligt at tale om 14-1600tallets Vijayanagara. Elke Waiblinger har derimod fokus på rejseberetningens sprogbrug som udtryk for en specifik professionsdiskurs. Derfor definerer hun først Varthema som *cortegano*, for efterfølgende at påvise hvorledes dette kommer til udtryk i hans rejseberetning. I denne tilgang bliver det svært at inddrage mulige modfortællinger.

Jeg har i sidste kapitel redegjort for, at mikrohistorien har meget travlt med at begrænse møde nr. 2, for dermed at ophæve forestillingen om at ”anything goes”. Der er begrænsninger og disse etableres både af den historiske tekst – de(n) udvalgte kilde(r), og gennem de forskellige metodiske greb, der forankret spørgsmålenes svar meget udførligt i netop kilden.

Grunden til denne begrænsning og de metodiske grebs forankring i de specifikke tekster bygger rent faktisk på en form for korrespondens.

Det er dog ikke korrespondens som i den mere traditionelle kildekritik, men derimod en korrespondens, der både har flyttet fokus i forhold til, hvad analysen korresponderer med, og i forhold til, hvorvidt denne korrespondens er mellem det historikeren mener, har fundet sted og hvad der faktisk har fundet sted. Korrespondensen er således rykket fra firkant 1, den forgange fortid, til det 1.møde og der fokuseres nu på, hvorledes et noget kan betydningstillægges og italesættes i en specifik historisk kontekst. Vi kan derfor tale om en korrespondens i forhold til disse to elementer, der hver især er meget svære at etablere korrespondens i forhold til.

Således er det *ikke* muligt at komme fuldstændigt bag om sproget og se dette *noget* som betydningstillægges i samtiden, ligesom det *ikke* kun er de forskellige mulige betydningstillæggelser og italesættelser, der definerer hvorledes dette *noget* kan betydningstillægges og italesættes. Det er derimod begge dele.

Mit forsæt med at anvende den empiriske analyse til at tænke og udfordre teori har foranlediget en provokation af mit umiddelbare udgangspunkt

ndte analysegreb og mine teoretiske inspirationskilder tildeler henholdsvis kilden og den historiske analyse.

I udgangspunktet var det min opfattelse at den sproglige vending havde aflivet tanken om korrespondens - også for mig. Det blev dog tydeligt for mig, at jeg i min empiriske analyse opererede med et korrespondensbegreb, der var kombineret med et kohærensbegreb, hvilket kunne lyde som det, jeg netop ønskede at undgå – at sammenstille det, der defineres som uforenelige paradigmer.

Denne sammenstilling kan dog ses i den peircianske semiotik, der tegnteoretisk opererer med det umiddelbare objekt, den del af objektet som tegnet peger på og som tegnet umiddelbart anses som tegn på. Det umiddelbare objekt er en del af, et perspektiv af det dynamiske objekt, hvis korrekte afdækning abonnerer på et korrespondensbegreb. Således møder vi også tilstedeværelsen af både et kohærens- og korrespondensprincip i tegnets ikoniske, indeksikalske og symbolske måder at referere til objektet på, samtidig med at der i den peircianske fortolkende praksis er et stærkt islæt af kohærens.

Både kohærens- og korrespondensprincippet samles tydeligst i abduktionen og dennes kvalitative gæt. Her er det kvalificerende ved gættet af korresponderende karakter, da det kvalificerende opnås ved at foretage så sandsynlige gæt som muligt. Derimod er den dristige hypotese, som gættet er, af kohærent karakter. Disse forenes i den uendelige semiosis, som gennem stadig mere kvalificerende gæt forsøger at komme stadig tættere på det dynamiske objekt.

Den historiske fortællings status.

Både den kohærente og den korresponderende referentialitet har konsekvenser for hvilken status, der kan tildeles den historiske fortælling. På den ene side begrænser den specifikke historicitet udsigelsens rækkevidde. På den anden side er problemstillingen rettet mod at studere *i* landsbyerne, frem for landsbyerne selv, hvilket tillader analyseresultaterne en stor rækkevidde. Vi studerer ikke historien, men *i* historien, og dermed forskellige problemstillinger i den historiske kontekst.

I dette tilfælde består den specifikke historicitet ved at analysen er stærk forankret i Varthemas rejseberetning. De specifikke elementer forankrer gyldigheden i tid og i rum, mens de mere generelle eller basale spørgsmål om identitet og selvet og disse umiddelbare universaliers konstruktive elementer har en hel anden rækkevidde. Den rækker således langt ud over den specifikke case og kan i den henseende anvendes til at rejse mere generelle problemstillinger, om hvad selvet er i dag og hvorledes vi iscenesætter det, samt gennem hvilke legitimitetsfigurer vi taler om det, der er noget andet end os. I denne afhandling kan den historiske analyse

ttelse i det historiske univers, der fordrer Varthemas rejsebeskrivelse. Derigennem udfordres også vores egen nutidige forståelse af de andre, der i bund og grund handler om hvilken italesættelse og definition, vi har kunnet rumme de fremmede indenfor og hvorledes dette har konsekvenser for vores handlinger i forhold til både os selv og dem, vi definerer som de andre. Herved understreges at det på den ene side ikke er naturlige og oplagte definitioner og italesættelser, der gør sig gældende, men derimod kulturelle definitioner. Det skulle også gerne være tydeligt at selvom denne italesættelse og de kulturelle definitioner ikke korresponderer med "de andre" i ontologisk forstand, så er der dog grænser for fortolkningen og dermed for italesættelsen og definitionen. Disse grænser for fortolkning sættes igennem i mødet med og henvisningen til det italesatte, uden at det kan siges, at det er det italesattes ontologi (og derved det dynamiske objekt), der alene begrænser de mulige italesættelser, så etableres der i en vis grad både ikoniske, indeksikalske og symbolske referencer imellem det objekt, der undersøges og de tegn, vi læser i stedet for det uopnåelige objekt.

Dette rejser spørgsmålet om hvilken repræsentativitet vi kan tale om. Når jeg taler om at kohærens og korrespondens kan forbindes kan det illustreres gennem en helt almindelig dagligdags handling.

Vi kan forestille os at vi slår hånden hårdt ind i en dør, hvorefter vi siger "av" og forvrænger ansigtet.

Der forekommer smerte og ubehag i vores krop, når dette sker, hvilket afføder en reaktion på denne impuls. Dette er et naturgivet fænomen. Formen på reaktionen er derimod tillært gennem konventioner. At sige "av", og til en vis grad måden vi forvrænger ansigtet på, er ikke nødvendigvis et naturgivent fænomen, men er derimod kulturelt og historiske specifikt. Reaktionen er nødvendigvis foranlediget af en impuls – "et møde", der finder sted i vores krop på trods af alle konventioner. Derfor er det vigtigt at huske på mødets betydning for måden noget italesættes på.

Der er nødt til at være et noget at italesætte og betydningstillægge, som på samme tid indenfor de rammer, der er givet, er med til at definere valget af italesættelse og betydningstillægelse.

Den historiske fremstilling kan finde sin styrke i kombinationen mellem kohærens og korrespondens, hvor det specifikke historiske udtryk anses som korresponderende med et valg mellem de mulige måder at italesætte specifikke møder på. Derudover studeres de specifikke historiske møder og deres italesættelser for deres erkendelsesmæssige karakter, der leverer tanker og stiller kritiske spørgsmål til vores egne nutidige møder og italesættelser.

analyse og min teoretiske diskussion lægger vægt på sprogets formende rolle, er det yderst relevant at rejse de samme spørgsmål til min egen tekst.

Som nævnt i afhandlingens indledning har jeg arbejdet med både en teoretisk og empirisk problemstilling, der i forskellig grad bygger på hinanden. Derfor ønskede jeg at lade denne proces vise sig i afhandlingens opbygning. Mit forsæt hermed var således ikke blot at vise, hvorledes de teoretiske og empiriske problemstillinger forholder sig til hinanden, men også hvorledes de forskellige praktiske hypoteser bygger på en masse sammenhængende spor, hvis forbindelser fremtræder tydeligere i den processuelle beskrivelse. Spørgsmålet er så om det er lykkedes. Kan jeg påstå, at den valgte form kan foranledige andre erkendelser end mere traditionelt akademiske tekster kan?

Det første element var forholdet mellem teori og empiri, der er meget problematisk at få til at hænge sammen som en fortælling uden at teksten knækker over. Den praktiske analyse kan beskrives som en fortælling, hvorimod de teoretiske og historiografiske elementer er meget svære at få til at fungere i en fortælling. Derfor har jeg i stedet valgt at lade mit arbejde med de teoretiske forudsætninger gå forud for den praktiske analyse, for efterfølgende at analysere, hvordan jeg egentligt anvendte kilden og den historiske fortælling i den praktiske analyse.

Gennem denne fremgangsmåde, blev det klart for mig at jeg i den praktiske analyse ikke opererer med en klar afvisning af korrespondensbegrebet, og samtidig også forsøger at inddrage mere kohærente videnskabsmodeller.

Således har både jeg og forhåbentlig også læseren kunne følge diskussionen, der blev bundet i den praktiske analyse. Det blev dermed tydeligt, at det der kvalificerer den mikrohistoriske metode er dens forsøg på at anvende både principper fra korrespondens- og kohærensteoriene, hvilket jeg kunne genfinde i den peircianske tegnsemiotik, som mikrohistorien i høj grad kan siges at bygge på.

På samme tid har jeg også valgt løbende at samle de forskellige spor til besvarelse af min empiriske problemstilling. Hermed jeg har forhåbentlig opnået, at give læseren mulighed for at følge min arbejdsgang og mine forklaringsmodeller løbende gennem analysen, hvis resultater alle bygger på hinanden.

Denne processuelle fremstillingsform har foranlediget en større tilstedeværelse af mit forskersubjekt. Således gør jeg gennem teksten klart, at de analyser og især de hypoteser jeg opstiller og afprøver, er *mine*

ns konstruerende rolle, og samtidig viser hvorledes disse hypoteser og analyser begrænses af forskellige elementer i den valgte case.

Denne narrative form åbner op for, at læseren kan følge mine hypoteser, og derfor også for at læseren kan være uenig med mine resultater. Det resulterer selvfølgelig i en underminering af den autoritet, der ellers kan tillægges forskersubjektet, hvilket også får betydning for den historiske fortællings status. Fortællingen kan således ikke forbindes med en endegyldig sandhed, men læseren kan gennem analyserne vurdere om vedkommende er enig eller uenig, samt vurdere, hvilke præmisser det er, jeg baserer mine resultater på. Det kræver en større investering af læserens egen kritiske sans, samt at jeg i højere grad er nødt til at argumentere overbevisende for mine valg og fravalg.

Fordelen herved er, at jeg i den historiske fortælling ikke formmæssigt underminerer de erkendelser jeg har gjort mig om den historiske fortællings status som kvalitative gæt. Ulempen kan være at den diskuterende og processuelle fremgangsmåde, på grund af sin åbne form vil kræve en større investering af læseren og derved ikke formår at række ud over den fag-interne interesse.

På trods af dette mener jeg, at den udgave af mikrohistorien, som jeg har bygget min analyse op om, og som jeg har diskuteret, vil kunne levere et bud på en tredje vej mellem empirisme og konstruktivisme.

Mikrohistoriens brug af den peircianske semiotik som teoretisk udgangspunkt frem for den saussurske semiologi knytter an til både det korresponderende og det kohærente princip, især i forhold til anvendelsen af mødet som knudepunktet mellem ontologi og epistemologi, hvilket kvalificerer den teoretiske og metodiske tilgang som en tredje vej.

Litteraturliste

- Andersen, Niels Åkerstrøm (1999): *Diskursive analysestrategier. Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. Kbh. Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities*. London. Verso
- Anderson, Perry (1992): *A zone of Engagement*. London. Verso
- Appleby, Hunt & Jacob (1994): *Telling the Truth about History*, New York. Norton.
- Badger, G. Ped.: (1994): *The Travels of Ludovico de Varthema in Egypt, Syria, Arabia Deserta and Araba Felix, in Persia, India, and Ethiopia, A.D. 1503-1508*, trans. J.Winter Jones. London (genoptryk fra 1853)
- Barthes, Roland (1980): "Billedets retorik". *Visuel kommunikation*. Bind 1. Kbh. Medusa.
- Bennett, Josephine Water (1954): *The Rediscovery of Sir John Mandeville*. London. Oxford University Press.
- Biagioli, Mario(1993): *Galileo, Courtier: The Practice of Science in the Culture of Absolutism*. Chicago. University of Chicago Press.
- Biersak, Aletta (1989):" Local Knowledge, Local History: Geertz and Beyond" Lynn Hunt & Aletta Biersak (eds.): *The New Cultural History*. Berkely. University of California Press.
- Biersak, Aletta & Hunt, Lynn eds., (1989): *The New Cultural History*. Berkely. University of California Press.
- Boon, James A. (1987): *Other Tribes, Other Scribes. Symbolic Antropology in the Comparative Study of Cultures, Histories, Religions, and Texts*. Cambridge. Cambridge University Press.[Opr.1982].
- Bonnell, Victoria & Hunt, Lynn, eds.(1999): *Beyond the CulturalTurn: New Directions in the study of Society and Culture*. Berkely.University of California Press.
- Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*, London. Routledge [Fransk version 1979]
- Bourdieu, Pierre (1997): *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handlen*. København. Hans Reitzel.
- Braudel, Fernand (1980): *On History*. Chicago. University of Chicago Press.
- Brändle, Greyerz, Heiligensetzer, Leutert og Piller (1998): *From the Person Described to the Self Remembered: European Autobiographical Accounts as Historical Sources (1500-1800)*. Basel. Upubliceret

- oderne spøgelse". *Den Jyske Historiker*,
Identitet, nation og stat i post-koloniale samfund. 81, 1998. p.131-137.
- Brown, Judith (1985): *Immodest Acts: The Life of a Lesbian Nun in Renaissance Italy*. New York. American Philological Association.
- Brucker, Gene (1986): *Giovanni and Lusanna: Love and Marriage in Renaissance Florence*. Berkely. University of California Press.
- Bugge, H and Rubiés, J.P., eds. (1995): *Shifting Cultures. Interaktion and Discourse in the Expansion of Europe*. Münster.
- Burke, Peter (1987): *The Renaissance sense of the past*. London [1969]
- Burke, Peter ed. (1991): *New Perspectives on Historical Writing*. Oxford, Polity Press.
- Burkhardt, Jacob (1990): *The Civilization of the Renaissance Italy*. (Middelmores trans, nyt tryk). London [Eng. Oversættelse 1878, den tyske original udkom i 1860].
- Bousma, William James (1990): *A Usable Past: Essays in European Cultural History*. Berkely. University of California Press.
- Bysted, Ane (2001): "Korstogsafsladens opståen og teoretiske udvikling" *Den Jyske Historiker*, 89, p.30-47
- Calvi, G (1990): "Women in the Factory: Women's Networks and Social Life in America (1900-1915)", Muir & Ruggiro (eds.): *Sex & Gender in Historical Perspective*. Baltimore & London: Johns Hopkins University Press.
- Caraci, Ilaria Luzzana og Pozzi, M. eds., (1991): *Scopritori e viaggiatori del cinquecento e del seicento*. (Volume 40) Tomo I. *IL Cinquecento*. Milano/Napoli.
- Carletti, Francesco (1958): *Ragionamenti di un mio viaggio intorno al mondo*. Ed by G. Silvestro. Torino. Einaudi.
- Catz, Rebecca (1989): *The Travels of Mendes Pinto*. Chicago. Chicago University Press
- Chalmers, A.F. (1995): *Hvad er videnskab? En indføring i moderne videnskabsteori*, København. Gyldendal
- Chartier, Roger (1988): *The Cultural uses of Print in Early Modern Europe*. [Eng. Oversættelse. Org. 1987]. Princeton. Princeton Univ Press.
- Chartier, Roger (1982): "Intellectual History or Sociocultural History? The French Trajectories". Dominick LaCapra & Steven L. Kaplan eds.: *Modern European Intellectual History*. Ithaca. Cornell University Press.
- Chartier, Roger (1988): *Cultural History*. Cambridge. Cornell University Press.
- Christiansen, Palle Ove (2000): *Kulturhistorie som opposition. Træk af forskellige fagtraditioner*. Kbh. Samleren.
- Christiansen, Palle Ove (2001): "Forståelsen af det anderledes. Om Carlo

skrift bind. 101. 1.

- Clifford, James & Marcus, George (ed.) (1986): *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley. University of California Press.
- Cole, Penny (1991): *The Preaching of the Crusades to the holy Land, 1095-1270*. Cambridge. Mass. Harvard University Press.
- Colley, Linda (2002): *Captives: Britain, Empire and the World 1600-1850*. London. Jonathan Cape
- Collin, Finn og Kjøppe, Simo eds., (2003): *Humanistisk Videnskabsteori*. Kbh. Dr.
- Darnton, Robert (1984): *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*. New York. Basic Books.
- Davis, Natalie Zemon (1983): *The Return of Martin Guerre*. Cambridge, Mass. Harvard University Press.
- Davis, Natalie Zemon (1986): "Boundaries and the Sense of Self in Sixteenth-Century France" i Thomas C. Heller ed.: *Reconstructing Individualism: Autonomy, Individuality, and the Self in Western Thought*. Stanford. Stanford University Press. p.53-63.
- Davis, Natalie Zemon (1987): *Fiction in the Archives: Pardon Tales and their Tellers in Sixteenth-Century France*. Stanford. Stanford University Press.
- Davis, Natalie Zemon (1997): *Women on the Margins. Three Seventeenth Century Lives*. Cambridge, Mass. Harvard University Press.
- De Certeau, Michel (1984): *The Practice of Everyday Life*. [Trans. Steven Rendall] Berkeley. University of California Press.
- Derrida, Jacques (1978): *Writing and Difference*, London and New York: Routledge.
- Diffie and Winius (1977): *Foundations of the Portuguese Empire 1415-1580*. Minneapolis. University of Minnesota Press
- Dinesen, Anne Marie (1994): *Grundbog i semiotik*. Kbh. Akademisk Forlags Semiotikserie.
- Dinesen & Stjernfelt eds. (1994): *Charles Sanders Peirce. Semiotik og pragmatisme*. Kbh. Gyldendal.
- Droysen, Johann Gustav (1977): *Historik. Historisch-kritische Ausgabe*. Udg. Af Peter Leyh. Bind 1, Stuttgart.
- Duby, George (1980): *The Three Orders*. Chicago. University of Chicago Press.
- Eco, Umberto (1994): *The Limits of Interpretation*. Indiana University. USA. [Italiensk opr. 1990]
- Eco, Umberto (1994): *Interpretation and Overinterpretation*. Cambridge. Cambridge University Press.

indelig *Kant e l'ornitorinco*.

Italiensk, 1997] Kbh. Forum.

Egholm, Liv (1997a): *Mikrohistorie*. Odense, ikke-udgivet speciale.

Egholm, Liv (1997b): "Formidling af historiske spor" i *DJH*, Ekstranummer

Egholm, Liv (2002): "Fire ting jeg ved om mikrohistorie", *Rubicon*. Nr. 3, 10. Årgang. p. 62-67.

Egholm, Liv og Wul, Lene(2001): "A.D.Jørgensens Fædrelandsfortællinger

– en mikrohistorisk analyse" i Claus Møller Jørgensen og Carsten Tage Nielsen red. *Historisk analyse – nye teorier og metoder*. Roskilde.

Roskilde universitets forlag. p. 19-57.

Egholm, Liv og Ranum, Morten (2001): åbningsforelæsning til det Nordiske historikermøde, afholdt i Århus, på

http://www.hum.ku.dk/histnet/arrangementer/intro_10082001.html.

Egmond, Florike & Mason, Peter (1997): *The Mammoth and the Mouse. Microhistory and Morphology*. Baltimore and London. Johns Hopkins University Press.

Elias, Norbert (1978-82):*The civilizing process*. (Bind 1."The history of Manners" Bind 2. "State formation and civilization") Oxford. Blackwell

Elsner, J and Rubiés eds. (1999): *Voyages and Visions. Toward a Cultural History of Travel*. London, Reaktion Books.

Ermarth, Elizabeth Deeds (2001): "Agency in the Discursive Condition". *History and Theory: "Agency after Postmodernism"*. Theme issue 40, (dec.) Wesleyan University. p. 34-58.

Erslev, Kr. (1987): *Historisk Teknik*. 2. udg. Kbh. Den Danske Historiske Forening.

Esmark, Kim (2002): *De hellige døde og den sociale orden. Relikviekult, ritualisering og symbolsk magt (Anjou, 10.-12. århundrede)*. Roskilde. Roskilde universitets forlag.

Findes historien – virkelig. (1990): *Den Jyske Historiker*. Nr. 50

Fitzhugh, Michael L. and Leckie, William H. jr. (2001): "Agency, Postmodernism, and the Causes of Change" *History and Theory: "Agency after Postmodernism"*. Theme issue 40, (dec.), Wesleyan University. p.59-81.

Flor, Jan Riis (2003): "Positivismen", Collin og Køppe, eds.: *Humanistiske videnskabsteori*. Kbh. DR.

Frandsen, Finn(2000): Umberto Eco og semiotikken. Aarhus universitetsforlag.

Friedman, J.B.(1981): *The Monstrous Races in Medieval Art and Thought*. Cambridge, Cambridge University Press.

Friedman, J.B. (1994): "Cultural conflicts in medieval world maps"

- ridge. Cambridge University Press. p. 64-96.
- Friedlander, Saul ed., (1992): *Probing the Limits of Representation*. Cambridge, Harvard University Press.
- Foucault, Michel (1977): *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. London. Routledge.
- Foucault, Michel (1978,1985,1986): *The History of Sexuality*. London. Routledge.
- Foucault, Michel (1994): *The Order of Things. An Archaeology of the Human Sciences*. London. Routledges.
- Foucault, Michel (1995): "De infame menneskers liv". Niels Brügger ed., *Foucaults masker*. Århus. Modtryk. p.15-168.
- Fulbrook, Mary (2002): *Historical Theory*. London. Routledge.
- Furet, F. (1981): *Interpreting the French Revolution*. Cambridge. Cambridge University Press..
- Geertz, Clifford (1973): *The Interpretation of Cultures*. New York. Basic Torchbooks.
- Geertz, Clifford (1983): *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Antropology*. New York. Basic Torchbooks.
- Gilman, Sanders L. (1986): *Difference and Pathology: Stereotypes of Sexuality, Race and Madness*. Ithaca. Cornell University Press.
- Ginzburg, Carlo (1966): *I benandanti. Ricerche sulla stregoneria e sui culturagrari tra cinquecento e seicento*. Torino. Einaudi.
- Ginzburg, Carlo (1976): *Il formaggio e i vermi. Il cosmo di un mugnaio del '500*. Torino. Einaudi.
- Ginzburg, Carlo (1980): *Il nicodismo*. Torino. Einaudi.
- Ginzburg, Carlo (1981): *Indagini su Piero. Il Battesimo. Il Ciclo di Arezzo. La Flagellazione di Urbino*. Torino, Einaudi.
- Ginzburg, Carlo (1982): "Mostrare e dimostrare: Risposta a Pinelli e altri critici". *Quaderni Storici* nr. 50. p.707-710.
- Ginzburg, Carlo (1986): *Miti, Emblemi, Spie. Morfologia e storia*. Torino, Einaudi.
- Ginzburg og Poni (1991): "The Name and the Game:Unequal Exchange and the Historiographic Marketplace" i Muir, Edward and Guido Ruggiero eds. *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*. Baltimore & London. Johns Hopkins University Press.
- Ginzburg, Carlo (1991): "Checking the Evidence: The judge and the Historian". *Critical Inquiry* 18. p.79-92.
- Ginzburg, Carlo (1992): "Just one Witness", i Friedlander ed.: *Probing the*

rd University Press. p.82-97.

Ginzburg, Carlo (1993): "Microhistory, two or three things I know about it" i *Critical Inquiry*. autumn 1993. nr. 20.

Ginzburg, Carlo (1996): *JeanFouquet. Ritratto del buffone Gonella*. Moderna. Franco Cosimo Panini.

Ginzburg, Carlo (1999): *Spor. Om historie og historisk metode*. (Morten Thing og Gert Sørensen ed). København. Museum Tusulanums Forlag.

Glaser and Strauss(1967): *The Invention of Grounded Theory*. New York. Aldine.

Greenblatt, Stephen (1980): *Renaissance Selffashioning. From More to Shakespeare*. Chicago. University of Chicago Press

Greenblatt, Stephen (1991): *Marvelous Possessions. The Wonder of the New World*. Oxford. Oxford University Press.

Grendi, Eduardo (1994): "Ripensare la micro-storia?" , *Quaderni storici*. 86

Grendi, Eduardo (1977): "Microanalisi e storia sociale", *Quaderni storici*. 35 (maj- august).

Guglielminetti, Marziano (1967): *I viaggiatori del seicento*, Torino. Einaudi

Gurney, J.D. (1986): "Pietro Delle Valle: The Limits og Perception", *Bulletin of Far School of Oriental and African Studies*. Vol. XLIX, part I.

Harbsmeier, Michael (1985): "On travel accounts and Cosmological Strategies: Some Models in Comparative Xenology" *Ethnos*, vol 50:III-IV. p. 273-312.

Harbsmeier, Michael (1981):"Historie og antropologi ", *Den Jyske Historiker*. 21.

Harbsmeier, Michael (1994): *Wilde völkerkunde. Andere Welten in deutschen Reiseberichten der frühen Neuzeit*. Frankfurt & New York.

Harbsmeier, Michael (1998): "Reisen in der Diapora: Eigenes in der Fremde in der jüdischen Reiseliteratur des Mittelalters. The City of Light", *Das Mittelalter Band*. 3 Heft 2 p.63-80

Harbsmeier, Michael (1999): "Mikrohistorie – et plaidoyer". *Den Jyske Historiker: Mikrohistorie*. 85. p.7-19.

Hastrup, Kirsten (1985): *Culture and History in Medieval Iceland*.Oxford. Oxford University Press.

Hastrup, Kirsten (1990): "Sandheden i den historiske antropologi", i *Den Jyske Historiker: Findes historien – virkelig*. 50.

Helles, Rasmus og Køppe, Simo (2003):" Kvalitative metoder", Collin og Køppe eds.: *Humanistisk Videnskabsteori*. Kbh. Dr.

Hobsbawm, Eric (1983): "Introduction: Inventing Traditions", i Hobsbawm

n. Cambridge. Cambridge
University Press.

Horsdal, Marianne (2004): *Narrativitet i vidensteoretisk belysning*. under
publicering. Syddansk Universitetsforlag.

Howard, Jean E. (1986): "The New Historicism in Renaissance Study"
English Literary Renaissance. 16.

Hurup, Margit (1999): "Spøgelser?", *Historiens (re)konstruktion*.
Udvalgte
arbejdspapirer. ed. Lene Wul.

Høiris, Ole (2003): *Den empiriske antropologis oprindelse. Kampen om
antipodernes eksistens*. Arbejdsrapport Center for kulturforskning.
Århus
Universitet.

Ifversen, Jan (2001): "Tekster er kilder og kilder er tekster – kildekritik
og
historisk tekstanalyse" i Mordholst & Nielsen red.: *Fortidens spor,
nutidens øjne – kildebegrebet til debat*. Roskilde. Roskilde universitets
forlag.

Iggers, Georg (1997): *Historiography in Twentieth Century*. Hanover &
London, Wesleyan University Press.

Jancey, M. (1987): *Mappa Mundi: the Map of the World in Hereford
Cathedral*. Hereford.

Jenkins, Keith: (1991) *Re-thinking History*. London, Routledge.

Jenkins, Keith ed., (1997): *The Postmodern History Reader*. London.
Routledge.

Jensen, Bernard Eric (1996): "Selvrefleksion i dansk faghistorie: en
status", *Historisk Tidsskrift*, bd. 96. p.85-108.

Jensen, Bernard Eric (1997): "Fagets dobbeltansigt – videnskab og politik
i
dansk faghistorie", i *Den Jyske Historiker. Mangfoldighedens pris*. Nr.
75-76.

Jensen, Kurt Villads (2000): "Indledning, i *Den Jyske Historiker*:
"Korstog". 89. Juni.

Jordanova, Ludmilla (2000): *History in Practice*, London, Arnold
Publishers.

Jørgensen, Claus Møller (2000): "Historiske pejlinger - til en indledning",
Den Jyske Historikers "Historiefaget efter postmodernismen". 88. p.7-
36.

Jørgensen, Claus Møller (2001): "Kildebegreb, tekst, kontekst", i
Jørgensen
& Nielsen eds.: *Historisk analyse – nye teorier og metoder*. Roskilde.
Roskilde universitetsforlag. p.57-95.

Jørgensen, Claus Møller (2004): "Den sproglige vending og det

- Jeppe Nevers eds.:
Historiefagets teoretiske udfordring. Odense. Syddansk
Universitetsforlag 2004.
- Jørgensen, Marianne Winther og Phillips, Louise (1999): *Diskursanalyse
som teori og metode*, Roskilde. Roskilde Universitetsforlag.
- Kerrigan, W. and Braden, G. (1989): *The Idea of the Renaissance*.
Johns Hopkins University Press.
- Kristensen, Bent Egaa (2002): "Historisk metode og tegnets analytik",
Historisk Tidsskrift 102, Kbh. p.177-218
- Kristensen, Bent Egaa (2002): "Tekst, virkelighed og metode. Svar til
Dorthe Gerts Simonsen", *Historisk Tidsskrift* 103, Kbh. p.382-395.
- Kristensen, Jens Erik (1995): "De hverdagslige lidenskabers konflikтуelle
italesættelse – Foucaults historier mellem æstetik og analyse", i Niels
Brügger ed., *Foucaults masker*. p. 169-186.
- Koselleck, Reinhart (1985): *Futures Past. On the Semantics of Historical
Times*. Cambridge, MA. MIT Press.
- Labarge, Margaret Wade (1982): *Medieval travellers : The rich and
restless*. London. Hamish Hamilton.
- Lakoff og Johnson (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago, The
University of Chicago Press.
- Le Goff, J. (1984 [1981]): *The Birth of the Purgatory*. London. Routledge.
- Lentricchia, Frank (1989): " Foucault's Legacy: A New historicism? " i
H.
Aram Veesser ed.: *The New historicism*. New York.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel (1980): *Carnival*. London. George Braziller.
- Lessico Universale italiano di lingua lettere arti, scienze e tecnica*.
Istituto
della enciclopedia Italiana Fondata da Giovanni Treccani. Roma.
(1972).
- Levi, Giovanni (1985): "I pericoli del Geertzismo", *Quaderni Storici*. 58.
- Levi, Giovanni (1991): "On Microhistory". Peter Burke *New
Perspectives
on Historical Writing*. Oxford, Polity Press. p.93-113.
- Levi, Giovanni og Jean-Claude Smith (ed.)1997: *A history of young
people
in the West*. translated by Carol Volk Bind 1-2 Cambridge, Mass.
Harvard University Press.
- Luria, Keith (1986): "The Paradoxical Carlo Ginzburg" *Radical History
Review* 35.
- Maczak, Antoni (1995): *Travel in Early Modern Europe*. Cambridge.
Polity
Press.
- Magnussen, Anne (2004): "Politisk karikatur som kilder og tegn. En

- i Per H. Hansen & Jeppe
Nevers eds.: *Historiefagets teoretiske udfordring*. Odense. Syddansk
Universitetsforlag.
- Mandeville, John (1983): *The Travels of Sir John Mandeville*. Translated
with introduction by C.W.R.D. Mosely. Penguin Books.
- Martin, John (1997): "Inventing Sincerity, Refashioning Prudence: The
Discovery of the Individual in the Renaissance Europe" *American
Historical Review*. Dec. p.1309-1343.
- Medick, Hans (1987), "Missionaries in the Row Boat?" *Comparative
Studies in Society and History*, 29.1. [1984]
- Medick, Hans (1996): *Weben und Überleben in Laichingen 1650-1900.
Lokalgeschichte als allgemeine Geschichte*. Göttingen: Vandenhoeck &
Ruprecht.
- Mentz: Søren (1995): "Opdagelsen af søvejen til Asien. Mål og
portugisiske motiver, 1415-1498", *1066, Tidsskrift for Historisk
Forskning*. 25. 1. p.
- Mentz, Søren (1997): "Den indiske handelsverden 1500-1750 – indisk
kontrol eller fremmed dominans". *DJH. Indien – tradition og nation* Nr.
77/78. p.15-28.
- Montrose, Louis Adrian (1992): "New Historicisms" i Greenblatt og Giles

Gunn eds.: *Redrawing the Boundaries: Transformation of English and

American Literary Studies*. New York. Modern Language Association of

America p.392-418.
- Montrose, Louis Adrian (1996): *The Purpose of Playing: Shakespeare and

the Cultural Politics of the Elizabethan Theatre*. Chicago. University of

Chicago Press.
- Mordholst, Mads & Nielsen, Carsten Tage eds. (2001): *Fortidens spor,
nutidens øjne – kildebegrebet til debat*. Roskilde. Roskilde
Universitetsforlag.
- Mordholst, Mads: *På sporet af historien. Artikler og Essays*. Bind 1 &
*På sporet af historien. Da historien blev skabt: Historiografiske
læsninger 1770-1840*. Bind 2. upubliceret Ph.d afhandling. Københavns
Universitet. Det humanistiske Fakultet. Indleveret Januar 2002.
- Moretti, G. (1994): "The Other World and the 'Antipodes'. The Myth of

Litteraturliste.

tween antiquity and the Renaissance". W.

Haase og M. Reinhold eds.: *The Classical Tradition and the Americans*.

Vol 1: European Images og the Americans and the Classical Tradition.

New York.

Muir, Edward (1995): "The Italian Renaissance in America" *American*

Historical Review. 100 Oct.

Muir, Edward (1991): Introduction: Observing Trifles. Muir & Ruggiero eds.: *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*. Baltimore & London:

Johns Hopkins University Press.

Muir, Edward and Guido Ruggiero eds. (1990): *Sex & Gender in Historical*

Perspective. Baltimore & London: Johns Hopkins University Press.

Muir, Edward and Guido Ruggiero eds. (1991): *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*. Baltimore & London: Johns Hopkins University Press.

Muir, Edward and Guido Ruggiero. eds. (1994): *History from Crime*. Baltimore & London: Johns Hopkins University Press.

Munslow, Alun (1997): *Deconstructing History*. London. Routledge.

Munslow, Alun (1997): *Rethinking History*. Nr. 1.1. Routledge.

Nevers, Jeppe (2004): "Den historiske tids semantik. En introduktion til Kosellecks begrebshistorie". Per H. Hansen & Jeppe Nevers eds.: *Historiefagets teoretiske udfordring*. Odense. Syddansk Universitetsforlag.

Newitt, M. ed., (1986): *The First Portuguese Colonial Empire*. Exeter.

Nielsen, Carsten Tage, Gert Simonsen, Dorthe og Wul, Lene eds.(2001): *Mod nye historier*. Århus Jysk Selskab for Historie. Nr. 49.

Nora Pierre (1989): "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire". I *Representations*, no.26. p.7-25

Olden-Jørgensen, Sebastian (2001): "Hvad er kildekritik? Et essay om arven fra Erslev og den sproglige vending" i *Historisk Tidsskrift* 101,

Paludan, Helge (1990): "Cairos røde rose" i *DJH*, Nr. 50. *Findes historien*

—

virkelig. p. 29-39

Paludan, Helge (1999): "Forskningsproces og kildekritik" i Paludan,

mling. Århus.

Paludan, Helge (2001): "Det funktionelle kildebegreb – en Årshushistorie" fra Nielsen & Mordhorst red.: *Fortidens spor, Nutidens øjne*. Rooskilde universitetsforlag. p. 73-99.

Peirce, Charles Sanders 1933: *Collected Papers II*. Ed. C. Hartshorne, P. Weiss & A. Burks. Cambridge. Harvard University Press.

Peirce, Charles Sanders (1956): "Deduction, Induction and Hypothesis" i *Chance, Love and Logic*. New York.

Peirce, Charles Sanders (1955): "Abduction and Deduction" i *Philosophical Writings of Peirce*. New York.

Phillips, J.R.S (1988): *The Medieval Expansion of Europe*. Oxford. Clarendon Press.

Phillips, Seymour (1994): "The Outer World of the European Middle Ages", Schwartz ed.: *Implicit Understandings*. Cambridge. Cambridge University Press.

Polo, Marco (1928): *Il Millione*, med indledning af L.F.Benedetto. Firenze.

Polo, Marco (1997): *The travels of Marco Polo med introduktion og oversættelse af Benjamin Colbert*. GB.

Pomata, Gianna (1991): "Unwed Mothers". Muir & Ruggerio eds.: *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*. Baltimore & London: Johns Hopkins University Press. p.159-204.

Porter, Roy ed. (1997): *Rewriting the Self: Histories from the Middle Ages to the Present*. London. Routledge.

Ramusio, G.B. ed. (1978/79): *Navigazioni et viaggi*. 3 vols. Venedig 1550

–

1559. Genoptryk v/ M.Milanesi, Torino.

Reddy, William M. (2001): "The logic of Action: Indeterminacy, Emotion,

and Historical Narrative". *History and Theory*. "Agency after Postmodernism", Theme issue 40, (dec.), Wesleyan. Wesleyan University Press. p.10-33.

Redondi, Pietro (1983): *Galileo eretico*. Torino. Einaudi.

Reichert, Folker (1996): *Reisen in der Orient*. Sigmaringen.

Rheinheimer Martin (2001): *Der fremde Sohn. Hark Olufs' Wiederkehr aus*

der Sklaverei. Wachholtz Verlag

Rubiés, Joan-Pau (1994): "The Oriental Voices of Mendes Pinto, or the Traveller as Ethnologist in Portuguese India" *Portuguese Studies* 10.

Rubiés, Joan-Pau ed. (1995): *Shifting Cultures. Interaction and Discourse in the Expansion of Europe*. Münster.

ravellers: teaching the eye to

see". *History and Anthropology*. 9 p.139-190.

Rubiés, Joan-Pau (1999): "Futility in the new World: Narratives of Travel in Sixteenth-century America" Elsner, J and Rubiés, J eds.: *Voyages and*

Visions. Toward a cultural history of travel. London, Reaktion Books. p.57-74

Rubiés, Joan-Pau (2000. a): *Travel and Ethnology in the Renaissance. SouthIndia through European Eyes, 1250-1625*. Cambridge. Cambridge University Press. Past and Present Publikations.

Rubiés, Joan-Pau (2000. b): "Travel Writing as a Genre: Facts, Fictions and the Invention of a Scientific Discourse in Early Modern Europe". *Journeys*, 1Vol.1 issues 1 / 2 p. 5-33.

Russell, F.H (1975): *The Just War in the Middle Ages*.Cambridge. Cambridge University Press.

Sabean, David (1984):*Power in the Blood. Popular Culture and Village Discourse in Early Modern Germany*. Cambridge. Cambridge University Press.

Sabean, David (1990): *Property, Production, and Family in Neckarhausen, 1700-1870*. Cambridge, Cambridge University Press.

Sabean, David (1996): "Production of the Self during the Age of Confessionalism".*Central European History*, vol 29 no. 1. p.1-18.

Sabean, David (1998): *Kinship in Neckarhausen, 1700-1870*. Cambridge. Cambridge University Press.

Sahlins, Marshall (1985): *Islands of History*. Chicago, The University of Chicago Press.

Sandmo, Erling (2001): "Men kilderne lever. Noen betraktninger omkring den nye kulturhistoriens kildebruk", C.Nielsen, D.Gert Simonsen og L.Wul eds.: *Mod nye historier*. Århus. Jysk Selskab for Historie. p.68-83.

Saussure, Ferdinand de (1966): *Course in General Linguistics*. London: McGraw-Hill. [udgivet i 1916 af to af Saussures studerende, Charles Bally og Albert Sechehaye]

Schefer, M. Ch. (1888): *Les Voyages de Ludovico de Varthema*. Paris

Sewell, William H., jr. (1999): "The Concept(s) of Culture", Victoria E. Bonell and Lynn Hunt, eds.: *Beyond the Cultural Turn*. California. California University Press. p. 35-61.

Simonsen, Dorthe Gert (2001): "Tegn og Iagttagelse. At læse Erslev efter "den sproglige" vending", *Historisk Tidsskrift* 101. p.146-180.

Simonsen, Dorthe Gert (2001): "Kritik, traditionsforvaltning og begrænsning. Svar til Sebastian Olden-Jørgensen", *Historisk Tidsskrift* 101. p.542-545.

- e virkelighedsslutninger og deres (empiriske) kontekst. Svar til Bent Egaa Kristensen”, *Historisk Tidsskrift* 103. p.365-381.
- Simonsen, Dorthe Gert (2003): ”Opsummerende og afsluttende bemærkninger”, *Historisk Tidsskrift* 103. p.397-402
- Simonsen, Dorthe Gert (2003): *Tegnets tid. Fortid, historie og historicitet efter den sproglige vending*. Kbh. Museum Tusulanums forlag.
- Sonesson, Göran (1992): *Bildbetydelser. Inledning till bildsemiotikken som vetenskap*. Lund.
- Spence, Jonathan D. (1978): *The Death of Woman Wang*. New York. Viking Press.
- Subrahmanyam, S. (1993): *The Portuguese Empire in Asia 1500-1700. A Political and Economic History*. London. Longman.
- Szijártó, István (2002): ”Four Arguments for Microhistory”, *Rethinking History* 2002 nr. 6, 2. p.209-215.
- Taylor, Charles (1989): *Sources of the Self: The Making of Modern Identity*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Thiele, L.A. (1875): *De europeërs in den Makischen Archipel*. Amsterdam.
- Turner, Mark (1996): *The Literary Mind*. New York. Oxford University Press.
- UTET Salvatore Battaglia red: *Grande dizionario della lingua italiana*. Unione tipografico. Editrice Torinesi.
- Valle, Pietro delle (1972): *I Viaggi di Pietro delle Valle. Lettere dalla Persia, Vol I*. ed. F. Gaeta og L. Lockhart. Rom.
- Varthema, Ludovico de (1929): *Itinerario di Ludovico de Varthema bolognese. Nello Egitto, nella Surria, nella Arabia deserta e felice, nella Persia, nella India e nella Etiopia. La Fede, el vivere e costumi de tutte le prefate provincie*. A cura di Paolo Giudici. Milano 2. ed.
- Veenstra, Jan R. (1995): ”The New Historicism of Stephen Greenblatt: “On Poetics of Culture and the Inter of Shakespeare”, *History and Theory*, 34. p.174-198.
- Veeser, H. Aram ed., (1989): *The New historicism*. London. Routledge.
- Vogel, Klaus (1995): “Cultural Variety in a Renaissance perspective: Johannes Boemus on “the manners, laws and customs of all people”, 1520”, H. Bugge, og J.P. Rubies ed: *Shifting Cultures. Interaktion and Discourse in the Expansion of Europe*. Münster
- Waiblinger, Elke (2003): *Reisende des Cinquecento. Socialer Typus and*

Warwick, Bray ed. (1993): *The meeting of two worlds : Europe and the Americas 1492-1650*. Oxford. British Academy/Oxford University Press.

Wenneberg, Søren (2002): *Socialkonstruktivisme som videnskabsteori – Sisyfos' videnskab*. Working Paper 2/2002. Institut for Ledelse, Politik og

Filosofi, Handelshøjskolen i København. Findes på denne web-adresse: <http://www.cbs.dk/departments/mpp/papers/wp2-2002.pdf>,

Wenneberg, Søren (2000): *Socialkonstruktivisme – positioner, problemer og perspektiver*. Roskilde. Samfundslitteratur.

White, Hayden (1973): *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press.

White, Hayden (1978): *Tropics og Discourse. Essays in Cultural Criticism*.

Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press.

White, Hayden (1997) Foredrag om "middle voice" fra Bologna forår 1997.

Wul, Lene (1999): "Den lille doktor David med den store praksis", i *Den Jyske Historiker*. "Mikrohistorie" 89. p.9-132.

Young, Alfred F. (1999): *The shoemaker and the Tea Party: Memory and the American Revolution*. Houghton. Mifflin.

s.159
s.162
s.166
s.168
s.171
s.174
s.178
s.179

s.181
s.184
s.188
s.194
s.201
s.202
s.205
s.209
s.216